

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dr. Rıza Nur

MANGAL YÜREKLİ ADAM TOPAL OSMAN

Mangal Yürekli Adam / Topal Osman
Kültür Dizisi

Nurer Uğurlu tarafından hazırlanmıştır

ISBN: 978-975-7651-83-3

Sertifika No: 12740

Editör

Ö. Andaç Uğurlu

2. Baskı

İstanbul, Aralık 2013

Baskı-Cilt

Yaylacık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi

No: 12/197-203 Topkapı/İstanbul

Tlf.: (0212) 612 58 60

Faks: (0212) 612 42 02

Sertifika No: 11931

ÖRGÜN YAYINEVİ

Nuruosmaniye cad. No: 18 Cağaloğlu/İstanbul

Tlf.: (0212) 526 37 34/(0212) 527 39 49

Faks: (0212) 526 37 34

e-adres: www.orgunyayinevi.com.tr

e-posta: info@orgunyayinevi.com.tr

Dr. Rıza Nur

**MANGAL YÜREKLİ ADAM
TOPAL OSMAN**

ÖRGÜN YAYINEVİ

**Kurtuluş Savaşında büyük kahramanlıkları görölen
Topal Osman Ağa Balkan Savaşında (1912)**

GİRESUNLU TOPAL OSMAN

Nurer UĞURLU

Giresunlu Topal Osman (1883, Giresun - 2 Nisan 1923, Ankara), Osman Ağa olarak da bilinir. Bir süre Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Kıtası Komutanlığını yapmıştır.

Giresun'un Hacı Hüseyin Mahallesinde doğan Osman Ağa, öğrenimini Giresun Rüştîyesinde tamamlamış, içinde yaşadığı olaylar ve döneminin özellikleri dolayısıyla eğitimi daha üst düzeylere ulaştırma olanağını bulamamıştır.

Geçimini ticaret ve fındık yetiştiriciliğiyle sağlayan Osman

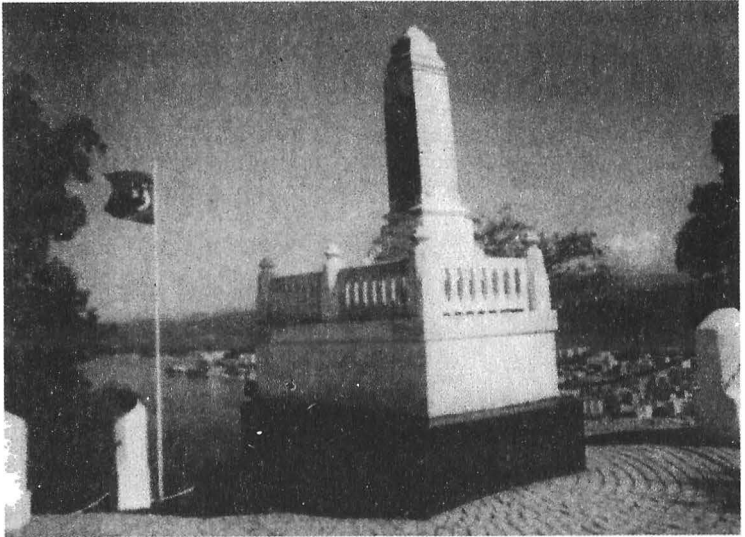

XX. yy. başlarında Giresun

Ağa, Balkan Savaşı çıktığı zaman (1912), babası bedelini önceden ödemesine rağmen, kendisi gibi askerliği olmayanlardan oluşturduğu gönüllü müfrezesiyle bu savaşa katılmış, bir çarpışmada sağ bacağından yaralanmış, tedavi olduktan sonra 'milis yüzbaşı' olarak Giresun'a dönmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sırasında (1915) Giresunlu gönüllülerden oluşan bir birliğin başında, Kafkas cephesinde (Batum'da) savaşılan Teşkilât-ı Mahsusa Alayına katılan Osman Ağa, Bayburt'ta Ruslarla çarpışmış, Tirebolu'da Harşit ırmağını savunmuştur. Rusların Giresun'a girmeşini önleyen Osman Ağa, Batum valisi ile komutanını tutsak düşmekten de kurtarmıştır.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ardından (15 Mayıs 1919) Giresun Belediye Başkanı olan Osman Ağa, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nin Giresun şubesini kurmuş (1919), Karadeniz Bölgesi Pontus Rum çetelerine karşı,

Topal Osman Ağa'nın Giresun'daki Anıt Mezarı

kurduğu Giresun Gönüllü Birliği'nin başında çatışmalara girişmiş, onları sindirmeğe çalışmıştır.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Havza'da Osman Ağa ile buluşmuş, bu görüşmede, ona, yapacağı çalışmalarla ilgili buyruklar vermiştir. Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da Muhafız Kıtası Komutanlığına getirilen Osman Ağa, Koçgiri Ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynamıştır (Mart-Haziran 1921).

Osman Ağa, Giresun 47. Gönüllü Alayı Komutanı olarak katıldığı (Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan'la birlikte) Sakarya Meydan Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiştir. Büyük Taarruz'a (26 Ağustos-9 Eylül 1922) Giresun gönülleri ve özel muhafız birlikleriyle katılan Osman Ağa, bu savaştaki büyük başarısından dolayı 'yarbay' rütbesini kazanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Grup olarak bilinen muhalefet önderlerinden Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı sert ve yıkıcı eleştiriler yaptığı gerekçesiyle öldürülmesinden (23 Mart 1923) Osman Ağa sorumlu tutulmuştur. Bu cinayet, TBMM'sinde çok ağır suçlamalara varan tartışmalara yol açmış, Meclisin yenilenmesi için karar alınmasına neden olmuştur. Güvenlik kuvvetlerine teslim olmayan Osman Ağa, Ankara'da Ayrancı bağlarındaki evinde girdiği silâhlı çatışmada ağır yaralı olarak ele geçirilmiş, bir süre sonra da ölmüştür. Giresunlular, Osman Ağa'nın bu ölümüne ağıtlar yakmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, Giresun'a geldiği zaman (19 Eylül 1924) Osman Ağa'nın Giresun Kalesi'nin kuzeyinde bulunan mezarından, bugünkü anıt mezarına getirilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu buyruğu, Osman Ağa'yı seven Giresunlular tarafından zaman geçirilmeksizin gerçekleştirilmiştir. Osman Ağa'nın anıt mezarı bugün, yanında dalgalanan Türk bayrağıyla birlikte Giresun'dan Karadeniz'e uzanmaktadır.

TOPAL OSMAN AĞIDI

Aşağıdaki ağıt, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı köşkü ve çevresini koruyan Giresun Gönüllüler Alayı Komutanı Topal Osman'ın öldürülmesi (2 Nisan 1923) üzerine yazılmıştır.

Giresun

Ankara'nın yağmuru
Hiç tepinmez çamuru
Vurulmuş da geliyor
Giresun'un memuru

Ankara'da çayır çiçek
Orak getirin de biçek
Osman Ağa'yı vurmuşlar
Yavruları pek küçücek

Hatun evin dar mıydı
Yanları da duvar mıydı
Osman Ağa'yı vurmuşlar
Hiç haberiniz var mıydı

İki kayık yan verdiler
Arkasından çam yaktılar
Osman Ağa gibi yiğide
Nasıl da kurşun attılar

Osman Ağa'nın Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın
korumasına görevlendirdiği gönüllüler

Osman Ağa'yı vurdular
Ankara'yı zor buldular
Zavallı Osman Ağa'yı
Nasıl kurbanlık saydılar

Osman Ağa'nın mor fesi
Ankara'dan gelir sesi
Vurmuşlar Osman Ağa'yı
Yok mu bunun hiç kimsesi

Ankara'nın içinde
Otomobil bağılıyor
Zehra çıkmış yol başına
Osman Ağa'm diye ağlıyor

Gemi gelir binbir direk
Var suyun nerden indirek
Kuşlar da dil vermiyor
Ağa'ya haber gönderek

Ankara'nın içinde
Telefon direkleri
Bir su verin Ağa'ma
Yanuktur yürekleri

Yaylanın çimeninde
Oturdum serinlendim
Osman Ağa öldü dediler
Vay dedim belinledim

Osman Ağa'yı sorarsan
Ankara'ya yoldaştı
Osman Ağa vurulunca
Umum asker ağlaştı

Kalaycı güğüme
Çifte vur kalayı
Bozulmuş da geliyor
Osman Ağa'nın alayı

Osman Ağa binmiş motora
Bak izine izine
Ziya Bey nasıl bakacak
Osman Ağa'nın yüzüne

Osman Ağa'nın motoru
Çifte lamba yakıyor
Osman Ağa'nın Zehra'sı
Gene yola bakıyor

Ali Şükrü'yü boğdular
Osman Ağa'yı soydular
Osman Ağa'nın çetesini
Hapislere koydular

Osman Ağa'yı vurdular
Trenlerine koydular
Osman Ağa'nın hatununu
Gene garip koydular

Nurer Uğurlu, Folklor ve Etnografya - Ağtlar, İstanbul, 2010

MUSTAFA KEMAL'İN HUSUSÎ SOHBETLERİNDE SAKARYA SAVAŞI'NA AİT VERDİĞİ TAMAMLAYICI MALÛMAT

Damar ARIKOĞLU

Atatürk'ün Mecliste irat ettiği Sakarya Meydan Muharebesi-ne ait beyanatını arz ettim. Şimdi hûsusî sohbetlerinde, Nutuk'a girmeyen kısımlarına geçiyorum. Bu anlatacaklarımı bizzat Atatürk'ün ağzından duydum ve benim gibi dinleyen arkadaşlar çoktur. Dediler ki, "Meclisin Başkumandanlığı uhdeme tevdiinden sonra Sakarya'ya gittim. Bütün ehemmiyetin Sakarya nehri-ne inhisar ettirilmesinden boydan boya siperler meydana getirilmesinden kaçındım. Düşman Sakarya nehrinin herhangi bir noktasından karşıya geçebilir. Bu geçiş müdafiler üzerinde fena tesir husule getirir. Nehrin geçilmesiyle harbin kaybedildiği zehabına meydan verir. Askerin ruhundan bu kötü ihtimalleri bertaraf etmek maksadiyle, cepheyi epeyce geriye çektim bazı yerlerde on beş kilometre kadar mesafe bıraktım. Eğer burada da düşman zorlarsa, biraz daha geriye çekilir yeni bir cephe tutar harbimize devam ederiz. Bu çekiliş neferin ruhunda kötü bir tesir yaratmaz. Fakat nehrin kıyısındaki cephe bu manadan uzaktır.

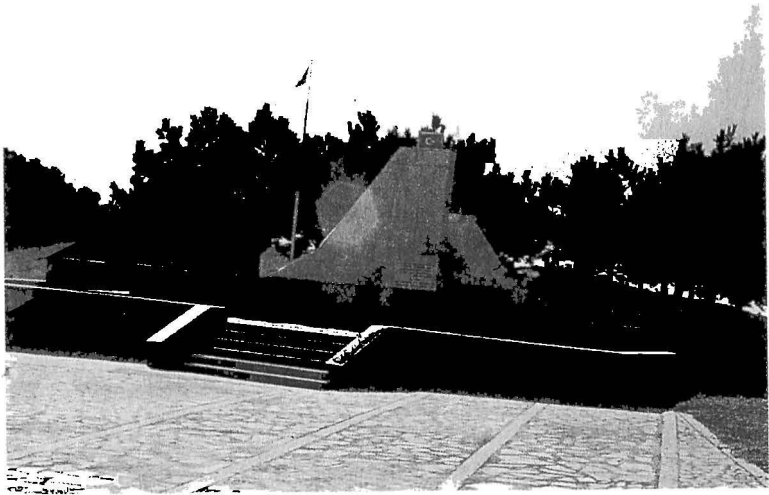
Düşmanın hangi noktadan kat'î taarruza girişeceğini tahmin edemediğimizden, o uzayıp giden cephemizi, hilâl şeklinde tesis ettim ve ihtiyat kuvvetlerimizi tam merkez noktasına yerleştirdim. Buradan sağa sola kolaylıkla yardım edilebilirdi. Cephede

Osman Ağa cephede Mustafa Kemal Paşa'yı karşılariken

bu işlerle meşgul olduğum bir sırada, cephe karargâhında kumandanların bazılarıyla telefonla muhabere eden İsmet Bey, "Yusuf İzzet Paşa telefon ediyor söylediklerini anlayamadım, sizinle konuşmak istiyor" dedi ve ahizeyi bana uzattı. Yusuf İzzet Paşa'ya "Beni aramışsınız; buyurun arzularınız nedir?" dedim. Yusuf İzzet Paşa soruyordu, "Gizli emirlerinizi bildirmediğiniz; yani ricat halinde istikametimiz neresidir? İntizardayım; öğrenmek istiyorum." Bu sual karşısında beynimin taşı attı, dehşetli canım sıkıldı. Adam henüz harbe girmeden kaçmayı düşünüyordu. Verdiğim cevapta: "Paşa, paşa gizli emrim, senin kemiklerinin orada gömülmesidir" dedim ve telefonu kapadım.

Düşman taarruza başladı. Daima sol cenahımıza akıyordu. Hilâl şeklinde kurulan cephe de düşmanın akışına göre kıvrılıyor, daima karşısında çarpışmaya hazır kıtaatımızı buluyordu. Düşman nihayet sarmaktan vazgeçti; bütün kudret ve kuvve-

Kurtuluş Savaşı'na katılan ve şehit düşen Giresunlu askerlerin anısına yapılan Afyon'daki Giresun şehitliği

tiyle hücumla geçti. Zabitan ve efradımızın bu kudurmuş şiddet karşısında gösterdikleri metanet, cesaret bütün tasavvurların fevkindedir. Demirden ve sarsılmayan bir kale gibi göğsünü siper etti. Günlerce devam eden harp çok kanlı oldu. Süngü hücumları, boğaz boğaza boğuşmalar harbin mutad günlük çarpışmalarından sayılırdı. Tepeler ve mevziler elden ele geçiyordu. Zabitan ve efrad kahramanlıkta birbirine rekabet ederek harp ediyordu.

Harpte, Nutkum (Söylev)'da söylemediğim meçhul noktaları şimdi sizlere söylemeyi bir vicdan borcu biliyorum. Fevzi Paşa siperden sipere koşuyordu. Askerleri teşci ediyor, alınması icap eden tedbirleri tamamlıyor, sonra da sipere diz çöküp, Kur'an okuyor, Tanrı'dan medet ve yardım niyaz ediyordu. Bu adam insan değil bir evliyadır.

Bu heyecanlı, kanlı harp sırasında bir tatsız hadise zuhur etti. Cephemizin bir tarafında gedik açan düşmanın gediği genişletmekte ve ilerlemekte olduğunu bildirdiler. Derhal ihtiyatta bulunan kuvvetimizden kafi miktarda imdat gönderilmesini ve süngü hücumuyla düşmanı eski mevzilerine tart etmeleri emri verdim. Fakat aldığım cevap: “İhtiyatta kuvvetimiz kalmadı, hepsi harpte, yalnız Giresunlu Osman Ağa’nın askerleri vardır” oldu. Tekrar verdiğim emirde “Kim olursa olsun süngü hücumu yapacaktır” dedim. Aldığım cevapta “Bunların süngüsü yoktur oldu” bir lâhza düşündüm; gediği kapatmak elzemdi. Evet Osman Ağa’nın askeri millî kıyafetleriyle Sakarya harbine iştirak etmişti; hakikaten süngüleri yoktu. Hatırıma derhal onların belelerindeki eğri bıçakları geldi. Son verdiğim emirde, “Osman Ağa’nın askerleri bellerindeki eğri bıçaklarıyla düşmanın üzerine atılacak ve eski mevkillerine kadar tart edeceklerdir” dedim.

Eğri bıçaklarıyla düşmana saldıran bu kahraman çocuklar, Yunanlıları eski mevzilerine kadar tart etmeye muvaffak olmuşlardır, fakat yüzde altmış da zayıat verdiler.”

Sakarya’dan bozulup kaçan Yunanlıları hafif suvari bir miktar da askeri kuvvetlerimiz takip ettiler. Afyon-Eskişehir hattında yeniden bir cephe meydana geldi. Sakarya Meydan Muharebesi zaferimizle sona erdi. (*)

Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, İstanbul, 1961

(*) Sakarya Meydan Savaşı’na Osman Ağa (Topal Osman) komutasında katılan Giresun Gönüllüler Alayının 6.000 kişi olduğu bilinmektedir. Bu alaydan 5.715 kişi şehit, 285 gazi olmuştur. (Nurer Uğurlu)

MANGAL YÜREKLİ ADAMIN HİKÂYESİ

Hasan İzzettin DİNAMO

Fırsatın bulsa ger ipini çeker
En iyi dostundan sakın sen seni
Sümmanî

Akşam karanlığı, poyraz ve yağmur, yeni yolda hızlı-hızlı yürüyen bir adamı kem gözlerden saklamak için sanki el ele vermiş gibiydi. Yolda onun iki büklüm, ufak tefek karaltısından başka hiçbir canlı görünmüyordu. Karaltı, biraz sonra, Sütlaçların evinin önünde durdu ve çevresine şöyle bir göz attıktan sonra kapıyı üst üste çaldı; kapı açıldı içeri girdi.

— Vay, Osman Ağa, sen misin?

Bu, Topal Osman Ağa'dan başkası değildi. Ev sahibi hemen konuğunu yaş pelit dallarının çıtırdayarak, cızırdayarak, çıtlayarak yandığı ocağın başına götürdü. Üzerinden sular akan yağmurluğunu, kalpağını çıkarıp bir yana bırakan Topal Osman, ateşin karşısına bağdaş kurarak, yüzünden akan suları elinin tersiyle sildi; sonra, aralıklı olarak kapı birkaç kez daha çalındı ve Osman Ağa'nın Tepeköylü adamları birer-birer gelip ocağın başında bağdaş kurdular.

Ev sahibi, merak ve korkuyla açılan gözlerini baş konuğunun yüzüne dikmiş, öylece bakıyordu. Osman Ağa'nın çakır gözleri, kaşlarının altındaki derin yuvalarında ocağın alevlerine dikilmiş

duruyor, bir yandan da kırpık bıyıklarının ıslaklığını parmaklarının uçlariyle kurutmağa çalışıyordu.

— Merakla yüzüme bakıyorsun, acaba böyle korkulu bir zamanda habü uşak ne yürekle kalkıp geldi yine Giresun'a diye kendi kéndine soruyorsun? Dayanamadım, uşak daha çok dayanamadım güzelim memleketten uzakta kalmağa. Geldim işte. Ne olacaksa bir an önce olsun dedim. Gurbet tak etti canıma.

Giresun'un o ünlü yağmuru, halâ bardaktan boşanırcasına yağıyor, kiremitleri, camları döğüp duruyor, Karadeniz'i kıyılarına doğru süren poyraz, dik kayalıklarda yağmurun gürültüsünü bastıran sürekli bir uğultu çıkarıyordu.

Osman Ağa, hem ev sahibinin kendisine sarıp verdiği saçaklı Trabzon tütününden sigarasını içiyor, hem de sağ bacağına oğuşturuyordu:

— Ha şu bacağın total olması bir şey değil de böyle yağmur-

XX. yy. başlarında Giresun

lu havalarda için-için bir sızlaması var, beni canımdan bezdiriyor. Bizim uşakların geldiğinden haberi yoktur, haber ver de gelsinler görüşelim. Ne olacak bu halimiz bir anlayalım.

Osman Ağa'yla türlü savaşımlara ve serüvenlere katılıp ta sağ kalmış birçok savaş arkadaşı, şimdi ne yapacaklarını şaşırmış, sonuçlarının ne olacağını bilmeyerek evlerinde kaygulu-kaygulu düşünüyor; pusmuş oturuyorlardı. Osman Ağa'nın geldiğini öğrenince birer-ikişer, yerli Rumlara görünmemeğe çalışarak, Sütlaçların evine damladılar.

Hepsi, Osman Ağa'nın, Giresun'un bu mangal yürekli adamının çevresine çemberleme bağdaş kurarak oturdular. Hem onu dinliyor, hem de Giresun'da geçen en yeni olayları anlatıyor, sonra, yüzleri asık kara-kara düşünüyorlardı.

Bu sırada kapı güm-güm çalındı. Gelenin arkadaşlardan biri olduğunu bildikleri halde yine de herkes, belindeki, koynundaki tabancaya el attı. Silâhlı beş adam mavzerlerinin mekanizmasını şıkırdattı. Osman Ağa, hiç kımıldamadan ocakta çıtırdayan çalılara bakıyor ve düşünceli görünüyordu. Bu güzel şehrin, güzel Giresun'un kendisi için büyük tehlikeler sakladığını bilerek gelmişti. Bundan dolayı büyük ve sürekli tehlikeler içinde yaşamış bir adam olarak en küçük tıkırtıdan bile bir şeyler sezinen bir duyuş gücü kazanmıştı. Dış kapının gümlemesi herkes gibi onu da kulak kesilmeğe çağırmıştı.

Gelen, Tapucu Gerdebioğlu Mehmet Efendi'nin kâtibiydi. Üstünden-başından sular akıyordu. Adamcağız, ıslak elini koynuna sokarak bir mektup çıkardı ve Osman Ağa'ya uzattı:

— Ağa, dedi, Tapucu Gerdebioğlu Mehmet Efendi'nin sana çok selâmı var. Bu mektubu da hemen okusun ve ona göre davransın, dedi.

Kâtip, bunu söyler söylemez, açılan kapıdan karanlık yağmurun içine daldı ve gözden uzaklaştı. Osman Ağa, mektubu

bir solukta okudu, sonra ordakilere uzattı. Her okuyanun yüzünde kaygular belirliyordu.

Mektupta, Osman Ağa'nın yeniden Giresun'a geldiği haber alındı, Kaymakam Nizamettin Bey'le jandarma kumandanı seni tutuklayacaklar, bir ayak önce şehirden savuş, deniyordu. Tutuklama emrini, Kaymakam Nizamettin Bey, Tapucu Gerdebi-oğlu Mehmet Efendi'ye kendisi bildirmiş ve Topal Osman'ın bir an önce şehirden çıkıp gitmesine aracı olmasını söylemiş, ağanın da bunu bilmemesini dilemişti.

Mustafa Kemal, Samsun'a geçeceği sıralarda Topal Osman Giresun Belediye Reisiydi. Yalnız, bu görevi bileğinin gücüyle ele geçirmişti. Bırakışmayla birlikte taşra denen Anadolu şehirlerinde İstanbul hükümetinin otoritesi kalmamıştı. Bu yüzden buralarda her iş, eskisi gibi kanun çerçevesinde olmuyordu. Topal Osman, şehrin Türk halkınca çok sevilen ve kendisine umut bağlanan bir yerli kahramandı. Bu yüzden, pek azgınlaşan Pontos Rum eşkiya ve iştahlarına karşı Türk hemşerilerini korumak üzere Giresun Belediye Reisliği makamına oturuvermişti. Yalnız, kanun geleneklerine göre Belediye reislerini yönetim amirleri, yani, kaymakamlar, mutasarrıflar ve valiler atamaktaydı. Bu yüzden de Topal Osman'la Kaymakam Nizamettin Bey arasında bir soğukluk, bir geçimsizliktir sürüp gidiyordu. Nizamettin Bey, Osman Ağa'nın Belediye reisliğini onaylamamış, onun orda kanunsuz olarak oturmasını sürdürmekte kedince kimi yararlar düşünmüştü. Topal Osman, Damat Ferit hükümetince fena halde mimli bulunduğundan onun başkanlığını onaylaması, İstanbul hükümetinin bir memuru olan kaymakamı da kolayca suçlu durumuna sokabilirdi. İstanbul'da harıl-harıl asmak için adam arayan ünlü Nemrut Mustafa Paşa Divanı Harbi, Osman Ağa'ya çoktan beri gözlerini dikmiş, iştahlı iştahlı bakmaktaydı. Ermeni ve Rum "tehciri" suçlusu olarak asılan ve asılacak olan-

ların listesinde Topal Osman Ağa'nın da saygılı bir yeri vardı. O da bunu pek iyi biliyor, ona göre tetikte bulunuyor ve kurduğu çeteyi her an davranınak üzere elinin altında hazır bulunduruyordu.

Topal Osman Belediye Başkanlığı makamında şehrin Türk halkının koruyucu meleği olarak oturadursun 1919 ilkbaharında İstanbul gazetelerinde, Nemrut Mustafa Paşa'nın başkanlık ettiği Divanı Harbi Örfi adı verilen son kerte tehlikeli mahkemede yargılanması gereken ünlü suçluları kapsayan bir siyasal suçlular listesi yayımlandı. Bu suçlular arasında memleket dışına kaçmış olanlar olduğu gibi, memleket içinde hâlâ görevleri başında bulunan birçok kişi de vardı. Giresun'un Türk halkı, daha çok kendi şehirlerindeki bir-iki önemli kişinin adını bu listede görünce irkildi. Şimdilik, Giresun'dan yargılanması gereken iki kişi vardı. Bunlar da Topal Osman Ağa ile Giresun eşrafından Sarı

Sadrazam Damat Ferit Paşa

Mahmutzade'ydi. Kürt Mustafa Paşa mahkemesi, bu iki kişinin hemen yakalanıp İstanbul'a yollanmaları için "ihzar müzekkerei" de kesmişti.

Giresun'un genç kaymakamı Nizamettin Bey, bu işi öğrenince Topal Osman'ı çağırarak:

— Osman Ağa, dedi, gazeteleri gördün, artık burada durma, başının çaresine bak, ihzar müzekkerei gelirse seni tevkife mecbur kalırım. Bir tarafa git, uzaklaş burdan!

Kaymakamın yanından ayrılan Topal Osman, omuzlarını silerek yine gidip Belediyedeki makamına oturdu.

Bu genç kaymakama da zaten çoktanberi içerliyordu. Onun Belediye Başkanlığını bütün zorlamalara karşın kalbul edip doğrulamamış ve onu böyle kanunsuz olarak bu makamda oturtup duruyordu.

— İşte, Belediye Reisliği odasında oturuyorum. Nizamettin Bey sıkıysa gelsin beni tevkif edip İstanbul'a göndersin! diyordu.

Bir gün jandarma kumandanı kaymakamın katına giderek:

— İhzar müzekkerei var. Topal Osman'ı tevkif edeceğim, bana bir komiser ver! dedi.

Kaymakam Nizamettin Bey, Mustafa Kemal'in Selânik'ten çocukluk arkadaşıysa da henüz bir kaymakamdan başka bir şey değildi. Topal Osman'ın tutuklanmasını kendisi için tehlikeli bulmasaydı onu doğrudan doğruya tutuklatırabilirdi. Şundan ki o bu kapıdan hâlâ ekmek yemeyi düşünenlerdendi. İşte bu yüzden arsların ağzına kendisinden daha az korktuğu bir kurban atarak pençeli kurbanı korkutup kaçırmak istedi ve Jandarma Kumandanına:

— Sen, evvelâ Sarı Mahmutzade'yi yakala! Sonra da Topal Osman'ı yakalarsın! dedi.

Jandarma Kumandanı, gidip Sarı Mahmutzade'yi tutuklayıp Nemrut Mustafa Mahkemesine göndermek üzere gemiye bin-

dirdi. Bunu gören Topal Osman, bir kahpeliğe uğramak kaygusuyla adamlarını yanına alıp bir akşamüstü karanlık bastıktan sonra motoruna binerek Tepeköy'e doğru yola çıktı. Topal Osman'ın dağa çıkışı, şehirde şimşek gibi yayılmıştı. Rumlar, onun dağa çıkışını, şehirde oturduğundan daha tehlikeli buluyorlardı.

Topal Osman için İstanbul'dan Trabzon Valisi Galip Bey'e emir üstüne emir geliyor, o da durmadan Giresun Kaymakamını sıkıştırıyordu. Bir gün kafası kızan kaymakam Ali Galip'e şöyle bir yazı yazdı:

— Bu adamın dağda yüz elli silâhlı maiyeti var. Yakalanması için kuvvet gönderin. Ancak, o zaman tutulabilir!

Bu işi böylece başından savmak istedi.

Nizamettin Bey'in de Topal Osman'ın durumuna benzer bir durumla karşılaşması gün sorunuydu.

Nitekim, Topal Osman, dağda çetesini güçlendiredursun bir İngiliz vapuruyla İstanbul'a giden genç kaymakam, yine Ermenileri zorla göç ettirme ve öldürme suçundan dolayı Nemrut Mustafa Paşa mahkemesine gönderilmek üzere tutuklanıp ellerine kelepçe vurulacak, yalnız kaçmanın yolunu bularak ölümden kurtulacaktı.

Topal Osman, dağda bulunduğu sırada Nemrut Mustafa Paşa mahkemesi onu, "gıyaben" idama mahkûm etmişti. Artık, bu mangal yürekli adamın kanı helâldi. Görüldüğü, tutulduğu yerde öldürülmesi için emir çıkmıştı.

Topal Osman, oldum olası Giresunlu denizci bir ailenin çocuğuydu. Dedesi, İsmail Kaptandı. Büyük bir yelkenli gemisi olan İsmail Kaptan, hacca da gittiğinden ona Hacı İsmail Kaptan diyorlardı. Hacı İsmail Kaptan, daha çok yabancı limanlara, örneğin Karadeniz'deki Rus limanlarıyla Akdeniz limanlarından Marsilya'ya dek seferlere çıkıyordu. Hacı İsmail Kaptan'ın oğlu Mehmet Efendi, Giresun'a epeyce eskiden gelip yerleşmiş olan

Cemşitgillerin kızıyla evlenmiş ve birçok çocuğu olmuştu. İşte, bu çocuklardan biri de çakır gözlü, güzel ve sevimli bir çocuk olan Osman'dı.

Mehmet Efendi, babası gibi denizciliğe heves etmemiş, ticaretle uğraşmayı daha uygun bulmuştu. Ne var ki, bir de hacca gidip babası gibi hacı olan Mehmet Efendi, ticarete başarı kazanamamış, çoluk-çocuğuna ancak orta halli bir yaşayış sağlayabilmişti. Giresun'un Hacı Hüseyin mahallesinin orta halli bir evinde dünyaya gelen Osman, ilkokulu bitirmiş, o zamanın ortaokulu anlamına gelen Rüştüyenin son sınıfına dek okumuş, son sınıfta ayrılmak zorunda kalmıştı. Osman'ın çocukluğu, ilk gençliği ve gençliği, hep günlük yaşayışında karşılaştığı haksızlıklara isyan etmekle, onlarla boğuşmakla geçti. Ciddî ve zeki bakışları, çukur çenesinin azim bildiren sert kararlılığı, kurumlu ve çalimli durumu, ona akranları, hatta büyük arkadaşları arasında saygılı bir yer verdirmişti. Haksız yere döğülen çocukların baş kurtarıcısı ve hak arayıcısı oydu. Osman da dedesi İsmail Ağa gibi denizi çok seviyordu. Dalgaların coştuğu fırtınalı havalarda denize açılmak için çılgınca bir heves duyar, genç arkadaşlarını da bu serüvene sürüklemeye çalışırdı.

Kara gözlü Karadeniz'in dalgaları üzerinde Giresun'da yetişen fındıklardan birinin kabuğu gibi oynayan küçük kayığın içinde çılgınca ve hırslı saatlar geçirdiğini görenlerin yüreği ağzına gelirdi. Deniz, onun boğuşacağı en yakın devdi.

Giresun limanına demir atan dağ gibi yabancı gemilere imrenerek bakar, Türklerin böyle gemilere sahip olmayışına hayıflanıp dururdu.

Osman, dedesi gibi denizci, babası gibi müflis bir tacir olmayı bir yana bırakıp kolayca para kazanmanın yollarını aramağa başlamıştı. Ne var ki yaşayışın hangi kapısından girmişse paranın kolay kazanılamayacağını anlamakta gecikmemişti. Uzun ve

işsiz bir gençlik döneminden sonra kendisine gülümsemeğe başlayan heyecanlı bir iş bulur gibi olmuştu. Giresun'da bir tütün rejisi vardı. Bunun Türk olmayan müdürü ve öbür adamları, memleketin yetiştirdiği en güzel tütünü işliyor ve dünyanın parasını kazanıyor, Türkleri oraya biç yanaştırmıyorlardı. Yalnız, ucuz ve zor tütün işçiliklerinde Türkler çalışıyordu. Sonra, tütün kaçakçılığını önlemek için kullanılan bütün kolcular, Rumdu. Bunlar, kendi adamlarına kaçakçılık yaptırıp çok para kazandırdıkları halde Türk kaçakçıların karşısında azrail kesiliyorlardı.

Salt bu kolcularla boğuşmak zevkini tatmak için tütün kaçakçılığına başlayan Osman, pek heyecanlı günler ve geceler geçiriyor, bir çeteci egzersizi yapar gibi sertleşiyor ve pişiyordu.

Osman'ın bu heyecanlı, tehlikeli ve başıboş yaşayışı önemli bir olayla birden bire bıçakla kesilmiş gibi duruverdi. Çoktanberi göz diktiği, daha doğrusu gönül verdiği Panas İsmail Ağa'nın güzel kızı Hatun'la evlendi.

II. Meşrutiyetin ilânı gösterileri (1908)

Gerçi, İsmail Ağa, zengin bir adamdı, Osman'ın sırtı artık yere gelmezdi, ne var ki Osman, sırtüstü yatıp ta "karı" parası yiyeceklerden değildi. Doğru-dürüst bir iş tutması gerekiyordu. Kayınpederinin yardımıyla keresteciliğe başladı.

Bu kereste işi zamanında eline epeyce para geçen Osman, pek eli-açık ve cömert bir insan olduğunu göstermişti. Düşkün eşe-dosta yardım ediyor, arkadaşlarıyla yeyip içiyor, çevresinde kendisine gönül bağlayanlardan bir grup toplanıyordu. Artık, genç Osman, Osman Ağa olup çıkmıştı. Hemşerileri onu böyle çağırıyorlardı.

Osman Ağa, her Karadeniz uşağı gibi silâhla oynamayı da seviyordu. Goronik Rus tabancasının namlusundan hedeflere uçan mermilerin sayısını kendisi de bilmezdi. Keskin nişancı देनेcek güçte bir atıcı olmuştu. Gazete okumasını seven ve siyasal haberleri büyük bir ilgiyle izleyen Osman Ağa, 1908 hürriyet devrimini büyük bir sevinç ve heyecanla karşıladı, fesini havaya fırlattı. Artık, Türkler için bütün acıların ve kayguların sonu geldiğine inanıyordu. Osmanlı ülkesinin bütün şehirlerinde olduğu gibi Giresun'da da geceli-gündüzlü şenlikler olmuş, hürriyet türküleri söylenmiş, içkiler içilmiş, Osman Ağa'nın baş çektiği horonlar oynanmış, bütün kötü günlerin sonu geldiğine milletçe inanılmıştı. Dağdan bir sürü eşkiya inmiş, silâhlarını şakırdatarak hükümet konağı önünde dolaşıyordu. Genel af çıkmıştı. Bu Rum ve Türk eşkiyalarında, devrimi kendileri yapmış gibi bir de kurum-çalım vardı ki değmeyin gitsin. Giresun'un bütün Rumları-Türkleri sevinçten sarmaş dolaş olmuşlardı. Kurtla kuzunun dost olduğu günlere benzer barış ve dostluk günleri, Yeşil Giresun'a mutlu saatlar yaşıtıyordu. Birbirlerine diş bileyen Türkler ve Rumlar, silâhlarının üzerini zeytin dallarıyla örtmüşlerdi. Ne var ki Avrupa devletlerinin birer-birer Türkiye üzerine atılarak pay isteyeceği günler de gelip çatmıştı. Balkan milletlerinden

Mustafa Kemal ve Enver Bey Trablusgarp Savaşı'nda

önce İtalyanlar daha sabırsız davranarak Trablusgarp üzerine çullanmış, Balkan Savaşı hazırlıkları hızlanmış, Giresun Rumları da silâhlarının ve bombalarının üzerindeki zeytin dallarını kaldırmağa başlamışlardı. Osman Ağa, dikkat ediyordu, Avrupa milletlerinden biri Türkiye'ye sataşacağı ya da sataştığı gün, bütün Rum hemşerilerde bir bayram havası başlıyor, boyları uzuyor, sesleri dikleşiyordu. Böyle zamanlarda Türk-Rum mahalleleri arasındaki sapantaşı savaşını Rum çocukları ilân ediyordu. Türk mahalleleri, aşağıda, Rum mahalleleri de yukarı sırta sıralandığından Rum çocuklarının sapan taşları daha kolaylıkla yerini buluyordu.

Hürriyet devriminin getirdiği geçici dostluk havası, artık, bir daha geri gelmemek üzere dağılıp gitmişti. Şimdi, Türk ve Rum mahallelerinde karşılıklı dış gıcirtısından geçilmiyordu. Artık,

hiçbir zeytin ağacı, bu şehre gümüş yapraklı dallarından gönderceğe benzemiyordu. İşler, öyle bozulmuştu ki sonsuz barışın kurulması için bu şehirde ya Rumlar ya da Türkler tek başlarına kalmak zorundaydılar.

Trablus Savaşı felâketle bitmiş, arkasından beklenmekte olan Balkan Savaşı başlamıştı. Balkan şehirlerinden kopup gelen kırmızı kuşaklı, kara yeldirmeli göçmen dalgaları, Karadeniz kıyı şehirleri gibi Giresun'a da çarpmıştı.

Kurtuluş savaşı yapan Balkan milletleri, Hristiyanlık gayretiyle ve bir haçlı ordusu ruhiyle bütün Türkleri ve Müslümanları kesip biçiyor, hele Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş Pomaklarla Boşnakların gözyaşlarına hiç bakmıyorlardı.

Balkan Savaşı'nın başlaması, bütün Türkiye'de acele bir seferberlik havası estirmişti. Askerliği gelen gelmeyen cepheye koşmak için askerlik şubelerine başvuruyordu. Osman da bu coşkunluk içinde oraya başvurmuştu. Ne yazık ki babasıyla amcasının el ele vererek yatırdıkları bedel yüzünden askerliğini yapmış farzedilerek geri çevrilmişti. O, bunu ve hiç kimseyi dinlemeyerek arkasına taktığı bir yığın gençlik arkadaşlarıyla gönüllü olarak savaşa katılmak üzere kışlaya gitti, birkaç ay eğitim gördükten sonra vapura bindi, İstanbul'a yollandı. O sırada Çatalca müstahkem mevkiine doğru ilerleyen Bulgar ordusunu durdurmak üzere Karadeniz kıyılarından ivedi olarak toplanıp cepheye sürülen "Trabzon Taburları" na katılmakta gecikmedi. İsteğince, dileğince vurdu ve sağ bacağına diz kapağını bir şerapnel parçalayınca dek vurdu. Tam on beş yerinden yaralandı. Ağır yaralı olarak İstanbul'a getirilip Şişli Etfal Hastanesine yatırıldı. Burda dokuz ay yattı. Bir ara sağ bacağına kesilmesi tehlikesi bile belirdi. Bacağına kesmek için doktorların kendisine yaptığı öneriyi şiddetle reddetti, yeryüzünde bacaksız gezip dolaşacağına öbür dünyaya iki bacakla gitmeyi yeğ bulduğunu söyledi. Böylece büyük bir gang-

ren ve ölüm tehlikesiyle başbaşa kaldı. Osman, en sonra yalnız dizindeki şerapnel parçasının çıkarılmasına razı oldu, o da bayıltılmasına müsaade etmeyerek. Ameliyat olup bittiğinde Osman'ın bu demirden dayanma gücüne bütün doktorlar şaşıtı.

Artık, Rumeli elden gitmiş, top-tüfek sesleri kesilmişti. Osman, bu uzun hastane yaşayışından sonra taburcu edilip de Karadeniz limanlarına kalkan Gülcemal vapuruna binmeğe giderken sağ ayağını kaz adımı giden bir Alman askeri gibi kalçadan atıyordu. Sağ bacağına o çevik güzelliği ve oynaklığı veren mekanizma bozulup gitmişti. Koltuk dayneğinin kaldırımında çıkardığı takırtıdan utanıyordu. Artık, ona bilen-bilmeyen "Topal Osman" diyecekti.

Giresun'da demirleyen vapurdan karaya çıkınca kimseciklere görünmeden doğruca eve gidip kapanıverdi. Sanki, Balkan Savaşı'nı kendisi yitirmiş gibi utanıyor, kimserin yüzüne bakamıyordu.

Balkan Savaşı'nda Çatalca savunma hattında bir top bataryası

Yarası iyice geçmeyen ve hiçbir zaman da geçmeyecek olan Osman, evden çıktığı günler, İstanbul'dan beri taşıdığı koltuk deyneğine dayana-dayana yürümek zorunda kalıyordu.

Balkan Savaşı'ndan hemen sonra Birinci Dünya Savaşı patlayınca, artık, anıyla-şanıyla Topal Osman diye tanınmağa başlamış olan Osman Ağa, henüz Balkan Savaşı'nda aldığı yaralar kapanmadan arkasına bir yığın gönüllü takarak Acara dolaylarına geçti, kendini bildiğinden beri İttihatçı olduğundan Acara'da "Teşkilât-ı Mahsusa"nın meydana getirdiği sabotaj milislerine katıldı. Koltuk deyneğine dayanarak savaflara girdi. Rus ordularının ilerleyişi sırasında ağır bir çekiliş yapan Türk ordusuyla birlikte Yemişlik hattına çekildi. Orda tifoya yakalanarak memlekete dönmek zorunda kaldı. Tifoyu atlatınca yeniden cepheye koştı. Bayburt hattında Türk ordusu bozgun halinde çekilirken Topal Osman sekiz yüz kişilik gönüllüsüyle 37. tümen emrine girdi. Ruslarla savaşa-savaşa Tirebolu'ya, Harşit ırmağına dek çekildi. Düşman, bu hatta duraklamak zorunda kaldı. Topal Osman'ın gönüllü sayısı beş yüze inmişti. "Mevcudu" artırmak için yine Giresun'a döndü. Henüz askerlik çağına gelmeyenlerden bir yığın daha gönüllü toplayarak cepheye götürdü ve bu cephe hattında tam bir buçuk yıl düşmana göz açtırmamağa çalıştı.

Bundan sonra, Rus ordusu birdenbir elindeki köyleri, kasabaları ve şehirleri yakıp yıkmadan, oralarda oturan sivilleri öldürmeden, yiyecek, giyecek depolarını, cephanelikleri Türk kumandanlıklarına teslim ederek kendiliğinden çekilmeğe başladı. Rusya'da patlak veren Bolşevik devrimi, Rus ordusunu allak-bullak etmiş, bütün subay ve askerleri kendi canlarının kaygusuna düşürmüştü. Bu kez, bozguna uğraya-uğraya memleketin en güzel parçalarını elden çıkaran Türk ordusu, boşaltılan toprakları kurtarma yarışına başladı.

Kafkasya savaş bölgesini bir yürüyüş halinde işgal etme yarışına Topal Osman da katıldı. Türk ordusunun önünde yalnız, Türklere hasım ve bağımsızlık yanlısı yerli halklarla iyi örgütlenmiş Ermeniler vardı.

Topal Osman, Batum'un alınması için ileri atılan deli fişeklerden biri oldu. Yakup Cemil'in sekiz yüz kişilik çetesiyle Topal Osman'ın yine bunun tutarındaki çeteleri her türlü taşıttan yararlanarak Batum üzerine atıldılar. Topal Osman, Batum'da meydana gelecek çatışma ve çarpışmalarda gerekecek bütün cephane ve silâhları kendi motorlariyle taşıtmış ve onun gönüllüleri Batum'a komando birlikleri gibi çıkmışlardı.

Batum'a ilk kez Topal Osman girdi; silâhları Batum vali ve kumandanına teslim etti. "Fatih" liklerin armut gibi kolayca devşirildiği bu savaş döneminde Topal Osman'ın Batum fatihi olması gerekirken bunu Yakup Cemil sahiplenmişti. Teşkilât-ı Mahsusanın büyük milis kumandanı namını taşıdığından Topal

Yakup Cemil

Osman'ın çetesinin de başı sayılmış ve kendine "Batum Fatihi" denmesini istemişti.

1918 yılının sonlarına doğru "Bırakışma" olunca cepheler birdenbire çenelerini kısmış, yeri-göğü sarsan gümbürtüler dinmiş, gencecik insan kanları sebil gibi lıkır-lıkır aç topraklara dökülmez olmuştu. Bırakışma koşulları gereğince Türk ordusunun terhisi başlamıştı. Kurşunların, tifonun, tifüsün, koleraanın, kahrın-soğuşun ve en sonra açlığın yiyemediği iskelet gibi erkekler, kör-topal evlerine dönmeğe başladılar.

Batum fatihliğini metazori Yakup Cemil'e bırakan Topal Osman da sağ bacağının diz kapak bölgesindeki yarasından hâlâ irin akarak koltuk değneğiyle kendisini dört gözle bekleyen çoluk-çocuğunun yanına döndü. Gelgelelim, zaman değişmişti. Şimdi Giresun'a artık Pontosçular, Rum kabadayıları ve neşeli-neşeli çalıp duran çan sesleri hâkimdi. Artık, yeşil Giresun, bir Pontos şehri olup çıkmıştı. Bütün öbür kıyı şehirlerine olduğu gibi buraya da türlü yönlerden maskeli Pontus savaşçıları aktarılıyor, yamaçtaki büyük Rum evleri, kiliselerin altındaki gizli depolar ve gizli mağaralar hep silâhla tıka-basa dolduruluyordu.

İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar, bütün bu yemyeşil kıyıları ve can yeşerten yaylaları, Pontos devletine, doğu vilâyetlerini de ta Sivas'a dek Büyük Ermenistan'a armağan ediyorlardı. Bunun kararı çoktan verilmiş, şimdi, bu kararı tereyağından kıl çeker gibi kolayca uygulamaya çalışıyorlardı.

Doğrusunu söylemek gerekirse Topal Osman, cepheden dönmü te hiç tanımadığı korkunç Pontosçu milislerin şehri kapladığını görünce ürkmüştü. Bütün tanıdığı ve tanımadığı bu yüzler ona karşı kapalı, dönük ve düşmandı. Onu bir kaşık suda boğmak istiyor gibydiler. Şu da bir gerçektir ki Topal Osman, cephe-den temelli döndükten sonra Türkler rahat bir soluk almışlar,

Talât Paşa

Rum hemşerilerse niyetlerinin kötülüğünce korkmuş ve bozulmuşlardı. Topal Osman, Giresun'un bir Türk şehri olduğunu göstermek için kendi kendine Belediye reisliği makamına oturdu. Ve hemşerilerini korumaya karar verdi. Damat Ferit Paşa'nın buyruğu altında cayır cayır işleyen Nemrut Mustafa Paşa mahkemesi, en sonra, elindeki listeye göre onu da "gıyabında" yargılamış ve meydanlarda asılmasına karar vermişti. Trabzon valisi ihtiyar Galip Bey ve onun adamı gibi görünen Giresun kaymakamı Nizamettin Bey'le jandarma kumandanı da Giresun Rumlarının baskisiyle ona cephe almışlardı. Trabzon Metropolitisi Hirisantos, durmadan Topal Osman'ın yakalanıp asılması için İngilizlere, Amerikalılara, Fransızlara ve Damat Ferit'e mektuplar yağdırıyordu.

Topal Osman'dan, savaş içinde yapılmış olan zoraki Ermeni göçü ve bu arada kıyılan canların hesabını vermek üzere canı is-

teniyordu. Talât Paşa'nın da yazdığı anılarında söylediği gibi bu zoraki göç ettirme işi sırasında istenmeyerek pek çok kötülükler olmuş, pek çok canlara kıyılmış, dönmeyecek olan Ermenilerin malları üzerine bütün zorba taşra İttihatçıları oturmuştu.

Büyük kötülükler olduğu gerçek idiyse de bunlar olurken Topal Osman hep cephelerde, milislerinin başında uğraşmakta, koltuk deyneğiyle yiğitçe savaşıyordu. Yalnız, Giresun'un ileri gelen Ermenilerinden Şerik'i, Ruslara casusluk ettiğinden, yine bir esir Rus Ermenisinin doğrulamasıyla öldürmek zorunda kalmıştı. Asıl sorun, Ermeni öldürüşmesi değildi. Yerli Rumlar, Pontus davasını yürütürken Topal Osman'ın başlarında nasıl ekşiyeceğini yakından biliyordu. O, ilk delikanlılık çağından beri Rumlarla döğüşüp durmakta ve gözünü daldan-budaktan sakınmaz çok tehlikeli bir adam olarak tanınmaktaydı.

Topal Osman'dan, savaş içinde yapılmış olan zoraki Pontus çetelerinin Karadeniz kıyılarındaki dağ köylerini Pontos hükümetinin yolunu aydınlatacak kocaman meşaleler gibi yakmağa ve insanlarımızı ktır-ktır kesmeğe başladıklarını görünce daha çok dayanamamış buna bir umar bulmak üzere kalkıp şehre gelmiş ve bu yağmurlu ve katran gibi karanlık akşamda Sütlaçların kapısını çalmıştı. İki savaş boyunca kendisiyle cephe cephe gezmiş ve vuruşmuş yiğit arkadaşlarının yatağı yine bu şehirdi. Ne yapacaksa yine burda yapacaktı.

Sütlaçların evine konuk olduğu akşam da gelişinin görülmüş ve şehre tellâl edilmiş olduğunu anlamıştı.

Tehlike kapıyı çalıyordu. Bu kaymakam Nizamettin, onun başına fena ekşimişti. Dur hele, bak, bütün düşmanların başına nasıl kara bir düş kesilecekti. Çetesinin çekirdeğini kurmuştu bile. Kaymakamın dolaylı olarak gönderdiği haber, yabana atılmazdı.

Topal Osman, ev sahibiyle ve geride kalan öbür arkadaşlarıyla helâllaşarak Ethem Hotmanoğlu, Kör Abdullah, Tomoğlu İsmail, Hüsrev, Vahit adlı en gözü pek arkadaşlarını yanına alarak gecenin koyu karanlığına daldı. Motor aşağıda Hacı Hüseyin mahallesinde, kayalıklar arasında onu bekliyordu. Topal Osman'la adamları motora atladılar ve İstanbul yönünde Tepeköy'e doğru uzaklaştılar. Sevgili şehirleri Giresun, yağmurun ve karanlığın kara ve kalın perdesi arkasında son cılız ışıklariyle gözden yitince, motordakiler, yeni ve daha büyük bir serüvenin eşiğine ayak attıklarını anladılar. Artık, tam anlamıyla kelleyi koltuğa almışlardı.

Artık, gerek şehirde gerekse dağda Pontos işi için çalışan herkes, tehlikede demekti. İngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcileri, sık-sık Giresun'a uğrayarak Rumlara hiçbir tehlike olmadığını söylediler ve Topal Osman'ın hakkından kolayca geleceklerini gözleri korkudan büyüyen Rumlara vaadettiler. Pontos işinin en ateşli yürütücülerinden Trabzon Metropoliti Hırissantos, Hıristiyanlık elden gidiyor diye ta Paris Konferansına dek telgraflar çekedursun, Damat Ferit hükümeti, İngiliz temsilcisinin ultimato- miyle Topal Osman belâsının tez günde ortadan kaldırılması için bütün Karadeniz kıyılarındaki jandarma kumandanlıklarına emir verdirdi. Topal Osman, ölü-dirî ele geçirilmeli ve memleketin huzuru sağlanmalıydı.

Bir askerî birlikle, bir jandarma bölüğü ve bir süvari bölüğü, Topal Osman'ın arkasına düştü.

Bu arada Topal Osman'ın yanındaki çete eratı gün geçtikçe artıyordu. Bir gün, Rumların ihbarı üzerine Karahisar dolaylarında jandarma bölüğünün baskınına uğrayan Topal Osman, jandarma bölüğü ile kumandanını bir çete taktiğiyle tuzağa düşürdü ve jandarmaları uzaklaştırarak jandarma kumandanını rehine olarak yanında alıkoydu. Kendisinin ne için dağa çıkmış olduğunu ona anlatabildi. Bu jandarma kumandanı, Kaymakam

8 Temmuz 1919'da, Şebinkarahisar'da yanında gönüllüleri olduğu halde Osman Ağa, kendisi hakkındaki af kararını okurken

Nizamettin Bey'le el ele vererek Topal Osman'ın bayağı bir katil olmayıp tam bir yurtsever olduğunu, elinde büyük bir çete kuvveti bulunduğunu, "Affı Şahane"ye mazhar olmadığı takdirde" elindeki bu gözü pek insanlarla büyük zararlar yapabileceğini yazıp durdular ve en sonra İstanbul'dan bir "Affı Şahane" koparabildiler.

Böylece, jandarma kumandanı da Topal Osman'ın "rehine" si olarak dağdan dağa gezmekten kurtulup şehirde görevinin başına dönebildi.

Topal Osman'a tam padişahın kendisini affettiği ve dağdan inebileceği, Giresun'a dönebileceği bildirilmişti ki korkunç bir haber, hem onun hem bütün hemşerilerinin yüreğini yerinden oynattı: Büyük düşmanlar, küçük düşman Yunanlılara İzmir'i işgal ettirmişler ve orda Türkleri koyun gibi ktır-ktır kestirmişlerdi. Giresun'un içinde dolaşan en yeni habere göre de bugünlerde Giresun da Yunanlılarca işgal edilmek üzereydi. Averof ve Kılış zırhlılarının kurşun renkli hayaletlerini her gün denizin

ufuklarında arayan Rum hemşeriler, bu işe gün ve saat sorunu gözüyle bakıyorlar, bunu Türk hemşerilerine işittirmekten de çekinmiyorlardı. Görünüşe göre Pontos devletinin yeniden kurulacağı günler seğirterek yaklaşıyordu.

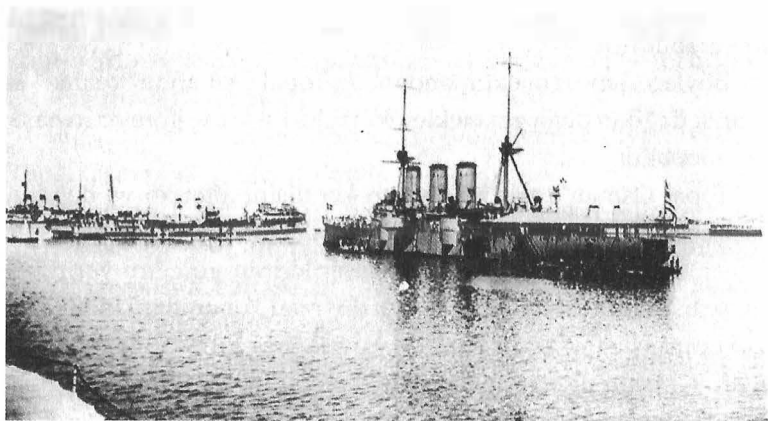
*

Giresun'a yayan iki saat çeken Kayadibi köyünün yolu üzerinde iki kişinin ilerlediğini gören nöbetçi:

— Dur, hemşeri, kimsiniz? diye bağırdı.

— Yabancı değil. Osman Ağa'yı görmek istiyoruz.

Yanında yabancı bir konukla birlikte gelen ve bu karşılığı veren, Topal Osman'ın Giresun'un içindeki yakın adamlarından biriydi. Onun getirdiği konuk, pek önemli bir haberle Samsun'dan geliyordu. Nöbetçi, gelenleri yanına katarak yemyeşil fındık bahçeleri içinde yitmiş gitmiş olan iki katlı bir köy evine götürdü. Bahçede tahta bir sıraya oturarak güneşte sağ bacağını oğuşturarak sırtı gelenlere dönük Kara Trabzon başlıklı, zıpkalı bir adam birden belindeki tabancaya el atarak atik ve sert bir davranışla geriye döndü:

Yunan Averof Zırhlısı

— Kimdir onlar? diye bağırdı. Çakır kurt gözleriyle gelenlere yer gibi bakan bu adam Topal Osman ağadan başkası değildi. Nöbetçiye:

— Sen işine git! diye buyurdu. Nöbetçi uzaklaştı.

Osman Ağa'nın tanımadığı konuk, Samsun Müdafaayı Hukuk'undan geliyordu. Koynundan çıkardığı mektubu Osman Ağa'ya uzattı. Mektubu gözleri parlayarak okuyup bitiren Topal Osman, onları oturtuktan sonra tabakasından bir sigara sardı, tabakayı konuklarına da uzattı.

Sigarasından derin soluklar çekerken gülümsüyordu:

— Ha bu işler galiba düzeleceğe benzer! diye söylendi. Sonra Giresunlu hemşerisinin omuzuna bir şaplak indirdi:

— Senin gâvurcuklar ne âlemde?

— Bildiğin gibi Ağa, hepimizi kesmeğe hazırlanıyorlar.

— Sen onlara benden selâm et, şimdiden başlarının çaresine baksınlar, onların sonlarını iyi görmüyorum ben.

Osman Ağa'nın yüzü gülüyordu:

— Mustafa Kemal Paşa! Mustafa Kemal Paşa! diye birkaç kez söylendi. Sonra Samsunlu haberciye:

— Arkadaş, dedi, Samsun'daki bütün vatanını sevenlere benden selâm söyle. Haberlerini aldım. Dedikleri olacak, merak etmesinler.

Topal Osman'ın Kayadibi köyüne dek sokulmasının nedenleri vardı. Padişahın kendisini affettiği günlerdeydi. Yalnız, şehre girmeyi doğru bulmuyor, hızla gelişen olayları burdan izliyordu. Herhangi kötü bir iş patlak verdiğinde burdan Giresun'a bir karkuş gibi inmeğe hazır bekliyordu. Her ne kadar affedildiyse de hükümet memurlarının hiçbirine güvenemiyordu.

Konukları savdıktan sonra hemen adamlarını toplayarak dört-beş arkadaşıyla bir iki gün gözden ırak olacağını, dönünce yedek evlerine dağılmalarını, gelir gelmez yine haber salarak

Mustafa Kemal Paşa

kendilerini toplayacağını söyledi, hemen o akşam, yanındaki beş acar adamiyle kıyıda bekleyen motora bindi. Silâh ve cephanelerini de bir denk yaparak bayağı bir eşyaymış gibi motorun bir yanına bıraktılar. Samsun'a kendi hallerinde yurttaşlar gibi çıktılar. Orda biraz dinlendikten sonra ikişer atlı üç yaylı tutarak Havza'ya doğru yola çıktılar. Yolda herhangi bir Pontoslu ya da başka bir eşkiya saldırısına karşı koyacak tedbiri de almaktan uzak durmadılar. Hepsinin yanında birer demet Alman ve İngiliz bombası bulunduktan başka giyneklerinin altındaki armalarda da yüzlerce fişek diziliydi. Tüfekleriyse çadır bezlerine sarılmış eşyalar gibi yanı başlarında yatıyordu.

Çete yaşayışının çok ince hesaplarını yakından bilen ve her türlü puştluğu hesaplayan Topal Osman, Havza'ya varınca adamlarıyla ilkönce bir hana inerek kendini belli etmeden kasabayı gezip dolaştı. Mustafa Kemal'le karargâhının bulunduğu, dışardan

taş bir merdivenle çıkılan oteli göz hapsine aldı; girip çıkanları tanıdı. Paşa giyneği içindeki sarışın, mavi gözlü Mustafa Kemal'i de gördü. Sonra, bunlar üzerine halktan bilgi topladı. Konuştuğu kişiler, Mustafa Kemal'in memleketi düşmanlardan kurtarmak için buraya geldiğini ona heyecanla anlattılar. O zaman, Topal Osman ve adamları bu işin doğruluğuna tam olarak inandılar ve bir akşam karanlık bastıktan sonra kulaklı kara başlıklar, zıpka ve silâhlarıyla Mustafa Kemal'in karargâh kurduğu otele gittiler.

Mustafa Kemal, böbrek sancılarını dindirmek için doktorların salıkladığı altı saatta bir alınması gereken banyolarından birini yeni yapmış, yüzü alev-alev yanarak bir sandalyede oturmuş, sigara tütürüyor, bir yandan da arkadaşlarıyla hararetili hararetili bir şeyler konuşuyordu. Topal Osman'ın geldiğini haber verdiler. Sandalyesinde merakla doğruldu. Sağ bacağını kalçadan atarak odaya giren mavi kurt gözlü, orta boylu, kendi yaşında, kendisi gibi kırpık bıyıklı, çukur ve inatçı çeneli, silâhlı, ünlü çete reisine sempatiyle baktı. Sonra, ayağa kalkıp ona doğru giderek elini hararetle sıktı:

— Hoş geldin Osman Bey, dedi, buyur, otur. Samsun'da seni anlata anlata bitiremediler.

Onu elinden tutarak yanındaki bir sandalyeye çökertti. Topal Osman'ın adamlarının da ellerini sıkarak hepsine hoşgeldiniz dedi.

Sonra Çete reisinin yanına oturdu; çeteci delikanlıları göstererek:

— Ordularımızı dağıttılar, dedi, kumandanları askersiz bıraktılar, işte, bundan sonra bizim askerlerimiz bunlar olacak! Sigara içer misin, Osman Bey?

Ona ünlü gümüş tabakasını uzattı. Topal Osman, bir sigara aldı, sonra adamlarına döndü:

— Haydi, uşaklar, siz dışarı çıkın.

Mustafa Kemal, emireri Halit'e seslendi:

— Halit, çocuk, al bu arkadaşları, istirahat ettir. Çay ver onlara, yorgundurlar.

Halit, Topal Osman'ın adamlarını alıp kendi odasına götürdü.

Bütün karargâh personeli Mustafa Kemal'le Topal Osman'ın çevresine toplanmıştı. Hoşbeşten sonra Mustafa Kemal:

— Osman Bey, dedi, çok buhranlı günlerde yaşıyoruz. Fakat ümitsiz değiliz. Senin hakkında bütün gerekli bilgiyi aldıktan sonra seni buraya çağırttım. Biraz yorgunluk olduysa da kusura bakma. Çünkü, bundan sonra el ele çalışacağız, daha da çok yorulacağız. Şimdi, sen bana şu Pontosçuların Karadeniz kıyılarındaki neler yaptıklarını anlat da bu işi bir de erbabının ağzından dinleyelim.

Topal Osman, Giresun'da Rumların çok eskiden beri süre gelen düşmanca çalışmaları üzerinde uzun uzadıya bilgi verdikten

Karadeniz dağlarında katliam yapan Rum çetecilerden bir grup Giresun Metropolitisi ile birlikte

sonra Bırakışmadan sonra devlet içinde devlet olduklarını anlattı; köyleri nasıl yaktıklarını, Türk ve Müslümanları nasıl öldürdüklerini, İstanbul hükümetiye onun jandarmasının ve İngilizlerin onları nasıl koruduklarını sayıp döktü. Sonra, arkasına takılan askerî birlikleri ve rehine olarak aldığı jandarma kumandanı serüveninden, onun kaymakamla birlikte uğraşarak nasıl kendisini padişaha affettirdiklerinden ne var ki bu affa inanarak halâ şehre inmediğinden ve inmek de istemediğinden, her an yeni bir kahpelikle karşılaşmayı düşündüğünden söz ederek hikâyesini bitirdi.

Mustafa Kemal:

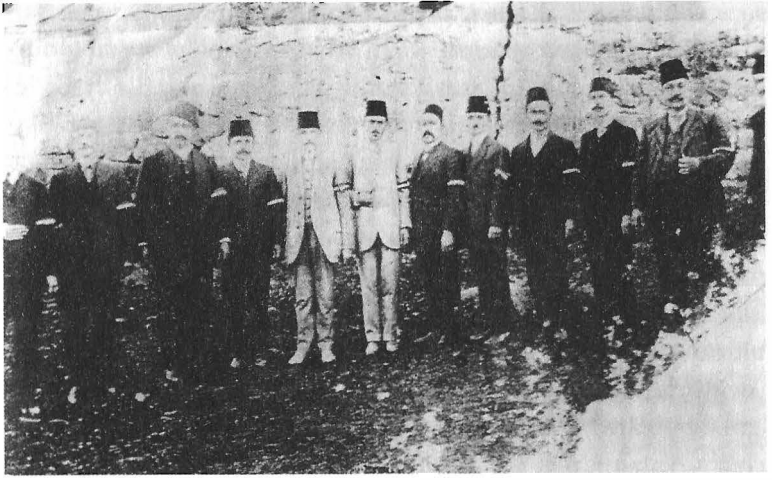
— Bunların verdikleri söze de hiçbir vakit güvenme. Görüyorum ki vatanperver duygular taşımaya gençliğinde başlamışsın. Senin bugünkü yolun da o günkü açtığın çığırdan geçmektedir. Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dış düşman kalmayuncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen, bu Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacaksın. Çeteni derme-çatma bir kuvvet olmaksızın çıkaracaksın. Bir alay teşkil edeceksin. Sen bu alayın kumandanı olacaksın. Sana genç ve atak subaylar da vereceğiz. Pontoslular hangi usulleri kullanıyorsa siz de o usulleri çekinmeden kullanın. Vatan kurtarmakta bu son şansımızdır. Bu mücadeleyi kaybedecek olursak tarihten silinmemiz tehlikesi bile vardır.

Pontos belâsının temizlenmesini tamamiyle senin tecrübeli ellerine bırakıyorum, Osman Bey. Seninle durmadan muhabere edeceğiz. Belediye Reisliğini bırakıp uzaklaşmamalıydın. Şimdi, yine bu mevki elde edebilir misin?

Topal Osman güldü:

— Ne demek, paşam? Çocuk oynucağı bu. Siz arkamızda bulunduktan sonra evvel Allah Giresun Belediyesine gidip oturmamız artık gün meselesidir.

— Madem ki şehrin Türk halkı seni tamamiyle destekliyor.

Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti
Giresun Şubesi Kurucuları (1919)

Hiç durma, teşkilâtını yap. Git, Reislik makamına otur. Şehir bilfiil senin ve adamlarının işgalinde bulunsun. Sen kaçıp dağa çekileceğine Pontosçular ve Rumlar kaçsın. Onlar bir kere kanunsuz yola adım atar güründüler mi zamanla hepsini temizleriz.

Mustafa Kemal, Topal Osman'la Karadeniz olaylarının bütün stratejik ve taktik olanaklarını uzun uzadıya görüştü. Anlaşmışlardı. Topal Osman, en sonra gece geç vakit istirahata çekilirken:

— Sen hiç merak etme, paşam, dedi, ben bu Pontos Rumcuklarına öyle bir tütsü vereceğim ki hepsi eşek arıları gibi mağaralarında boğulup gidecek. Sen, başımızdasın ya artık, yeter! Birkaç gün içinde Giresun Belediye Reisliğini yeniden üzerime alarak memleket kurtuluncaya kadar da kimseye vermeyeceğim. Hemşerilerin en yiğitlerinden bir de “Müdafaayı Hukuk Cemiyeti” kurarım, olur biter.

Topal Osman, ertesi sabah, Havza'dan ayrılıp Samsun'a doğru bir yaylının içinde sallanarak giderken, Balkan Savaşı'ndan da "Seferberlik" ten de büyük ve Türkler için kutsal savaş günlerinin kapıda olduğunu duyuyor, ruhunun derinliklerinde tükenen güçleri her an tazeleyen gizli bir kevser kaynıyor gibiydi. Memleket, şu sırada ona eski savaşlarda olduğundan çok daha derinden muhtaçtı. Evet, "Seferberlik" te salt Almanların davası uğruna savaşmıştık. Şimdi, yalnız ve yalnız Türkiye ve Türk varlığı ve bağlantısızlığı için savaşılacaktı. Mustafa Kemal, çoktan beri kafasında serseri kelekler gibi dönüp dolaşan ve bir yana konamayan düşüncelerini nasıl da yakalamış ve yerine oturtmuştu. Evet, artık Türk kahramanları, en elverişsiz koşullar içinde yedi düvele karşı yeniden ve tek başına savaşacaktı. Giresun'a varınca hemen adamlarını Kayadibi köyündeki karargâhunda toplayıp savaşa gider gibi silâhlandırarak, en uygun bir günde de dört yandan silâh atarak şehre girecek, böylece şehri "bilfiil" işgal etmiş olacak, doğruca gidip Belediye dairesine yerleşecekti.

*Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyan,
c. II., İstanbul, 1966.*

Yarbay Osman Ağa

ANKARA'YI SARSAN FIRTINA

Hasan İzzettin DİNAMO

Özgürlüğün de, eşitliğin de,
adaletin de dayanak noktası
ulusal egemenliktir.

Mustafa Kemal

Konya'da bir kuvayı milliyeci olarak direnen Feridun Kademir, Meclis basımevi müdürlüğüne getirilmişti. Bu iri-yarı, yorulmak nedir bilmez genç adam, hemen her gün Ankara'nın bütün ünlüleriyle karşılaşıyordu. Meclis tutanaklarını basmak üzere geceli gündüzlü çalışıyordu. Başını kaşıyacak zamanı olmakla birlikte ulusal kahramanların, civcivli olayların arasında, yanibaşında yaşamak, onun için ayrı bir mutluluktu. Tutanaklar basılırken Mustafa Kemal başta Meclis'te söz söylemiş bulunan bütün mebuslar, hemen bir kez basımevine uğruyor, sözlerinin doğru aktarılıp aktarılmadığını görmek istiyordu. Bir gün, Trabzon mebusu Ali Şükrü, sanki birisine çatmak ister gibi taşkın bir durumda içeri girdi.

"Mustafa Kemal Paşa, benim bugünkü sözlerime dokundu mu?" diye sordu.

"Hayır, ne münasebet! O zaten kendi sözlerinden başkasına el sürmez, bakmaz bile."

Ali Şükrü, biraz durup düşündükten, gözlüğünü düzelttik-

ten sonra müsveddeleri istedi. Bunlara dikkatle göz gezdirdi. Sonra, şöyle konuştu:

“Ne bileyim, birader, öyle fesat kumkumaları var ki!.. İnsanı çileden çıkarıyorlar. Biraz önce Antalya mebusu Rasih Hoca’ya rastladım: “Sen, bugün gerçekten güzel konuştun. Davanın tam can alacak noktasına bastın, ama neye yarar? Tutanaklara geçmeyecek ki!.. Birinden işittim, paşa kızmış, hepsini silmiş” dedi. Beynimden vurulmuşa döndüm. İlkönce, hakkı yok. Sonra da...”

Feridun, onun sözünü kesti:

“Gördünüz ki böyle bir şey söz konusu değil. Sizi boşuboşuna üzmüşler, ama, böyle bir şey olmayacağını da bilmeliydiniz. Bugüne dek hangi konuşmanıza dokunan oldu?”

Durgunlaşan, rahatlayan Ali Şükrü, şöyle konuştu:

“Haklısın, ama, bilmezsin Meclis’teki havayı. Öyleleri var ki onu ona çekiştirmeden, durmaksızın fitne ve fesat yapmadan rahat edemiyorlar. Yoksa, ben paşayı bilirim.. Benim dobra dobra

Feridun Kandırmacı

konuşmalarına, hatta, kimi zaman ölçüyü kaçırarak çok şiddetli eleştiriler yapışına bile hiç kızmaz. Tersine, kaç kez, kızacağını sandığım halde omuzumu okşayarak: “Aferin, Ali Şükrü, çok doğru düşünceler ileri sürüyorsun” diye övgüde bulundu. Ama, gel gör ki çevresine sokulmak isteyenlerin yapmadıkları yok. Hiçbirine yüz vermediği halde yine ona mensupmuş gibi ortalığı karıştırmak istiyorlar... Rahat vermiyorlar, sanki paşayı benden çok seviyorlar. Oysa kendi çıkarlarından başka bir şey düşündükleri yok. Memleket davasının farkında değiller, işleri güçleri yalan dolan. Bereket versin ki, dediğim gibi, paşa böylelerini semtine bile uğratmıyor, ne mal olduklarını biliyor.”

Bu sırada Meclis başkâtibi Recep Peker içeri girdi. Feridun kalkarak her zaman yaptığı gibi kendi yerini ona bıraktı. Yeni konuk, Ali Şükrü’ye:

“Ne o, Şükrü Bey, yine ne var?” diye sordu.

Durumu öğrenince de şöyle konuştu:

“Senin yaka silktiğin bu yaratıklar, benim de başımın derdi. Paşa da bunlardan tedirgin. Ama, ne yaparsın? Bir kez gelmişler, atılmazlar ki. Sen, aldırma, bizim gibi yap. Ne derlerse, ha hi, de, dudak büküp geç. Bunların önemi yok. Kuru kalabalık. Sen, işine bak.”

Bu söz üzerine Ali Şükrü kızdı, köpürdü:

“Atılamaz ki ne demek, Recep Bey? Kanun uygun değilse bile bunları birer bahaneyle seçim dairelerine ya da cepheye filan göndermek de mümkün değil mi? Hem harcırah alacağız diye göbek atarak giderler. Defedin buradan şunları. Cahillikleri yetmiyormuş gibi, ukalılıkları da var. Elaman, yahu! Bizi birbirimizi kındıracaklar.”

Recep, onun öfkesini dindirmek istedi:

“Sen, merak etme, hiçbir şey yapamazlar. Onların ne mal olduklarını biliyoruz. Cirimleri kadar yer yakarlar. Bu kervanı biz,

eiele vererek yürüteceğiz. Sen, ona bak. Sahi, ne var, ne yok dünyada, yeni haberler var mı?”

Böylece konuyu değiştirmek istedi.

Ali Şükrü, iyi İngilizce bildiğinden İngiliz basını, özellikle Times gazetesini izliyordu. Bu gazeteyi, ne yapar, ne eder, Ankara’da bile bulup çevresindekilere yepyeni Avrupa haberleri sunardı. İngiltere’de ya da herhangi bir Avrupa ülkesinde bizi ilgilendiren haberleri ilkönce o alırdı. Bunları, Meclis’te okuyarak herkesi aydınlatırdı. Böylece, yine en yeni Avrupa haberlerini Recep’e aktardıktan sonra çıkıp gitti. Giderken eski taşkınlığından hiçbir iz kalmamıştı. İçi, dışı rahattı.

Recep, Ali Şükrü’nün ardından dalgın bakışlarla bakarak kendi kendine konuşur gibi şunları dedi:

“Çok temiz, mert, yurtsever bir arkadaşı. Yalnız, sinirli. Coştu mu kabına sığamıyor. Tuhaf değil mi, paşa da bu halini beğeniyor, içinden geleni korkusuzca bağırışı, içtenliği. Kaç kez ağzından işittim: “Herkes, Şükrü Bey gibi düşüncelerini fikirlerini böyle pervasızca söylese, kimseden kuşkulanamazdı” dediğini. Gerçekten öyle ama, gel de sen bunu kafasızlara anlat. Herifler, evet efendimciliğe alışmışlar. Herkesin de öyle olmasını istiyorlar. Olmadı mı, vay hain vay küfürü hazır. Geçenlerde bana bile yaptılar. Albümler için dörder fotoğraflarını istemiştin. Getirmediler. Diretince, abuk sabuk karşılıklar vererek işi tartışmaya vardırıdılar. Bu sırada da paşanın buyruğu var mı? dediler. Paşanın bu işlerle ilgisi olmadığını söylediğim zaman da bir anda sorun yapmak istediler. Paşayı bana karşı savunmaya kalkıştılar. Düşün bir kez, bana karşı paşanın savunucusu kesilişlerini. O paşa ki bunların yüzünü bile görmek istemez. Kendileri de bunu bilmez değiller. Nevarki işlerine öyle geliyor. Paşanın adamı gibi görünüp fırıldaklar çevirmek hevesindedirler. Gerçekten illallah bu yaratıklardan.”

Ali Fuat (Cebesoy)

Recep gittikten sonra, Feridun merak ederek Ali Şükrü'nün müsveddelerini aldı, dokunulmasından kuşkulandığı sözlere bir de kendisi göz gezdirdi, gerçekten kolay yenilir, yutulur gibi değil. Ali Şükrü, her zaman olduğu gibi bu konuşmasında da tozutmuştu. Rakiplerinin üzerine doludizgin at sürmüştü. Ali Şükrü, doğmakta olan muhalefetin bütün potansiyelini kişiliğinde taşıyan bir politikacıydı.

Ateşlenmiş bir dinamit demeti gibi Meclis'te, Ankara'nın içinde dolaşıp duran Trabzon mebusu Ali Şükrü, 27 Mart 1923 günü birden bire ortadan yitti. Sanki yer yarılmıştı da içine girmişti. Hem çok tanınan hem de çok sevilen Ali Şükrü'nün en içten arkadaşları bile ne olduğunu bilmiyorlardı. Aradan iki gün geçmiş, bütün aramalar boşa gitmişti. Sanki Ankara onu arıyordu. Zavallı adamın yitişi, Ankara'nın zaten tedirgin olan havası üzerine pek iri çapta bir bomba gibi düşmüştü. Aradan üç gün

geçmişti. Yine, değerli adamı kapıp götürmüş olan yer gök susuyordu. Dağların taşların çokça sustuğunu gören kimi mebuslar konuşmanın gerektiğini duydular. 30 Mart 1923 cuma günü, Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında toplanan Büyük Millet Meclisinin kürsüsüne yaslar içinde çıkan Erzurum mebusu Hüseyin Avni şöyle haykırdı:

"Efendiler, bu onurlu kürsü, bugün acı bir duruma sahne oluyor. Bu onurlu ulusun mebusları, bugün kan ağlamış bir zavallı, bir çaresiz gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey ulusun kabesi! Sana da mı saldırı? Ey ulusun direnci! Sana da mı saldırı? Ey ulusun kutsallığı! Sana da mı saldırı? Arkadaşlar, yüzyıllardan beri bu ülkeyi inim inim inleyen saltanatların ve onun çevresindeki yaldızlı üniformalı, kahrolası haşeratın yok edilmesi ve Büyük Türk ulusunun kurtuluşu uğruna bayrak çektik. Bu ulusun bağımsızlığı, özgürlüğü, egemenliği uğruna canlar verdik. Bir an bile umutsuzluğa düşmeyen bu ulus, namusunu, onurunu korumak uğruna her zaman direndi ve direniyor. Ne zaman silâh başı! dendiyse, Türk köylüsü, kadını erkeğiyle, bütün varlığını feda ederek silâhını, bulamadıysa, sopasını aldı, namusunu, onurunu, yuvasını, yurdunu kurtarma uğruna savaşa atılmakta bir an ikircik göstermedi ve başardı. Efendiler, başardı demek, egemenliğini kazandı demektir. Kendi oyuyla dilediğini seçip işlerini ellerine bıraktığı vekilleri aracılığıyla egemenlik ve direncini göstermesi demektir. Bu egemenlik kutsaldır, ulusun namusudur, vekilleri, ulusun ağzıdır, kalemidir. Bu namusa saldıran eller kırılmalı. Bu, ulusun namusudur. Hüseyin Avni, bir damla pis kan değildir. Ali Şükrü arkadaşımız da öyle değildi. Ali Şükrü'ye saldıran, ulusun namusuna saldırmıştır. Böyle namussuzlar yaşamamalı. Kahrolmalı!"

"Kahrolsunlar! Ulus böylelerini yaşatmaz" (sesleri.)

"Efendiler, Ali Şükrü Bey, iki gündenberi yitiktir. Azametli,

onurlu, görkemli bir tarihin sahibi bir ulusun vekili yitiyor da hükümet bulamıyor. Evet, iki gündür, bulamıyor.”

”Böyle hükümet olmaz.”

”Allahtan isterdim ki ülkenin bu çok g zamanında böyle bir durum, en sonra bayağı bir suç sonucu vermiş olsun. Evet, Ali şükrü Bey’in bayağı bir kaza ya da herhangi bir kişinin başına gelebilecek bayağı bir saldırıya uğramamış olmasını isterdim. Ya Allah göstermesin, siyasal bir saldırıya uğramışsa! Efendiler, ya siyasal bir susa! Demek ki bu ülkede herhangi bir düşünce- nin komutanı yaşamayacaktır, ölecektir!”

”Hiçbir zaman, asla!”

”Efendiler, bu acıklı cinayete ii sızlamayan yüreği yanma- yan bir kişi düşünemem. Öyle bir kişi varsa alçaktır.”

”Yoktur, olamaz.”

”Bir düşüncenin timsali, bir gurupun mensubu olan bir insa- nın kendi öz ve vicdan inanışı olarak ulusun ve ülkenin mutlu- luk ve kurtuluşu uğruna söyleyeceği söz, yazacağı yazı kutsal- dır. O ulusun sesi, ulusun yazısıdır. Efendiler, bu ağız kapatıla- maz. Bu kalem, kırılmaz. Bu düşünce ldrlemez.”

”Efendiler, Türk ulusunun vekâletini taşıyorsunuz. Size sal- dırıyorlar. Bu saldırı, kanuna saldırdır. Böyle olmamasını çok is- terdim. Yine, Allahtan dilerim ki, bu saldırı, siyasal bir cinayet olmasın da, bütün dünya bizi, siyasetten, düşünce ve söz zgr- lğnden yoksn bir hayvan sürüsü görmesin. şimdi, bütün di- leğim budur. Yoksa, bu sancak uğruna bin Hüseyin Avni feda olsun. Bu ulusun bağımsızlığı ve onuru uğruna yüz bin paşa, yüz bin hoca ve yüz bin Ahmet, Mehmet feda olsun. Yalnız, ulu- sun bağımsızlığı, egemenliği yaşasın!”

”Yaşayacaktır, yaşayacaktır, ona ant içtik.”

”Efendiler, şimdi, şu anda, ellinci saat oluyor. Ali şükrü Bey kardeşimiz, Ankara denilen köy kadar bir yerde polisiyle, ordu-

Birinci Meclis'in milletvekilleri

suyla, Millet Meclisi'yle, hükümetiyle, var olan her şeyiyle var olan Ankara'da Ali Şükrü Bey yitiyor ve bulunamıyor."

"Rica ederim, bu ne demektir? Ali Şükrü Bey, eğer siyasal inanışından dolayı bir felâkete uğradıysa onun hesabını bu ulus soracaktır. Biz, yok olmayacağız, yok edeceğiz."

"Ya hepimiz, namusumuzla yaşayacağız ya da öleceğiz."

"Efendiler, hepinizin boyunlarında idam fermanları var. Altı yüz yıllık bir tahtın heyulalarıyla savaşımızın onların zulmüne boyun eğmeyişimizin verdiği bu idam fermanlarına bakmadan sarsılmaksızın savaşı sürdürürken şimdi, bir de bilinmeyen ellerin saldırısına uğrayarak yıldırılmak isteniyorsunuz. Sizden kuşkulananlar, namussuzdur."

"Yalnız, vekiller kurulundan diliyorum, dokunulmazlığınızı koruduklarını, koruyacaklarını, gelsinler, burada söylesinler, söz versinler! Sorumlu vekilleriniz, buraya, bu kürsüye çıkmalı. "Efendiler, biz namuslu adamlarız. Kanunun size sağladığı do-

kunulmazlığı koruyacağız. Bu cinayete yol açanlar, kim olursa olsun, onları kahredeceğiz, onları kanunun gücü önünde diz çöktürerek geberteceğiz” demelidir. Bunu söylemezlerse namussuzdurlar. Efendiler, bunu söylemezlerse, bu ulusun meşru vekilleri değildirler. Biz, hakkımız olan dokunulmazlığı istiyoruz. Dokunulmazlığımız sağlanmadıkça burada oturamayız. Otursanız siz de namussuzsunuz. Vekillerimizin güçleri yoksa çekilsinler. Siz de onurunuzu, namusunuzu koruyacak başka bir hükümet seçersiniz. Yoksa paydos, efendiler! Paydos! Biz, mademki üzerimize aldığımız görevi yapamayacağız, ulusa emanetini geri vererek çekilip gidelim. Ya da emaneti korumasını, ulusun hakkını korumasını bilelim.”

“Bileceğiz. Bileceğiz!”

Mecliste gökgürültüsü gibi sesler yükseldi:

“Lânet olsun kaatillere! Yok edeceğiz!”

Bu sırada, Giresun alayı komutanı Topal Osman, toplantı sa-

Büyük Millet Meclisi

lonunun kapısı yanında dikilerek içerde konuşulanları can kulağıyla dinliyordu. Karadeniz bölgesindeki çalışmaları sırasında onu yakından tanıyan İstanbul mebusu Yenibahçeli Şükrü, birdenbire iri gövdesiyle onun yanbaşımda belirdi:

“Osman Ağa, sen ne arıyorsun burda? Ne işin var senin Meclis’te?”

“Bir şey yok, Şükrü Bey, mebusları dinliyordum.”

“Haydi, durma burada. Yerine git. İşin yok mu?”

Osman, başbakan Hüseyin Rauf’un salona girdiğini gördü.

Saatlerdir Meclis’te kopan gürültüyü sağır sultan işittiği gibi başbakan da işitmiş, hemen oraya koşmuştu. Kendisi de bu sırada Ali Şükrü’nün işiyle uğraşıyordu. Rauf’un içinde kaygu, acı, çaresizlik birbirini kovalıyordu. Salona girdiği sırada Yenibahçeli Şükrü’yü, Topal Osman’ı bayağı sürüklercesine Meclis’ten çıkarırken görmüş, ürkmüştü. Hemen Yenibahçeli Şükrü’ye ne olduğunu sordu. Öteki:

“Ne yapacağım, beyefendi. Topal Osman’ı dışarı attım. Ne işi var burada?” dedi.

Rauf, onun üzerine yeni kaygusunu açığa vurmaktan çekinmeyerek:

“Aman, Topal Osman, Mustafa Kemal Paşa’nın muhafızı. Durup dururken bir de yeni bir olay çıkarmayalım” dedi.

Yenibahçeli Şükrü:

“Biz neyiz, Rauf Beyefendi? Biz de öyle değil miyiz? Mustafa Kemal Paşa’nın muhafızı ve savunucusu değil miyiz?”

Hüseyin Rauf, sanki bu sözleri işitmemiş gibi salona girmişti. Salonun görünüşünden bayağı ürktü. Hüseyin Avni daha henüz kürsüden inmiş, kan ter içinde yumruklarını sıkı sıkı yeri ne oturuyordu. Başbakan, bütün mebusların gözlerini kendisine diktiklerini gördü. Bu haklı olarak ayaklanmış adamların öfkesini dindirmek için ne yapmalıydı? Bu cinayet, onun da insanlığı-

Hüseyin Rauf (Orbay) Bey

na, yurtseverliğine dokunmuştu. Ufaklık bir ipucu dahi bulamamıştı. Bütün başbakanlık gücü, bir zavallı mebusunkinden hiç de üstün değildi. Bu öfkeli kalabalık karşısında ne yapacağını düşünüp dururken başkan Ali Fuat Paşa, şöyle konuştu:

"Efendiler, bildiğiniz gibi, Ali Şükrü Bey arkadaşımızın iki gündür nerede olduğuna ilişkin hiçbir bilgimiz yoktur. Hüseyin Avni kardeşimiz sorunu açıkladılar. Şimdi, vekiller kurulu başkanı Rauf Bey söz aldılar. Lütfen kendilerini dinleyiniz. Çok rica ederim, duygularınıza egemen olunuz. Söz, Rauf Bey'indir. Buyurun, Rauf Beyefendi."

Hüseyin Rauf, kürsüye çıkarken hem bir sorumlunun, hem de gerçekten ihanete uğramış herhangi bir Türk milletvekilinin acısını, heyecanını taşıyordu. Ancak, bu duygularını güçlükle saklamağa çalışarak şöyle konuşmaya başladı:

“Arkadaşlar, sayın arkadaşlarımızdan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey’in, salı günü akşamındanberi oturduğu yere dönmediği, dün sabah saat onda hükümetimizce haber alındı. Türkiye halkının ve onun temsilcilerinin seçimini elde etmesi gereken hükümetimiz, ulusun bağımsızlığını, inanışlarını güven altına almak göreviyle yükümlü olan hükümetiniz herhangi bir kişinin haklarını nasıl en büyük çaba ve duygulukla savunmaya kararlıysa, ayrıca ulusu temsil eden, ulusun bağımsızlığı ve özgürlüğünü korumak uğruna çalışan Büyük Millet Meclisi’nin özgür olan adliyesi, dündenberi özgür ve serbest olarak görevini yapmağa uğraşiyor. Dündenberi, Türkiye’nin inzibat güçleri özgür ve serbest olarak, yüksek Meclis’in ve ulusun güvenine yakışır bir biçimde çalışmaktadır. Buna güveniniz. Umarım ki en yakın bir zamanda hak ve doğru açığa çıkacaktır.”

“İnşallah, inşallah! Bekliyoruz.”

“Umarım ki bu değerli arkadaşımız, bir yanlışlıkla, bir kazaya uğramış olsun. Eğer bir suikasta uğramışsa son kerte üzülürüm. O zaman, herhalde bu işi yapanların meydana ve bu ulusun adliyesine onur verecek biçimde izlenmesi ve cezalandırılmaları, sizin güveninize dayandıkça, hükümetinizin en kutsal ödevidir.”

“Bravo! Bravo!”

“Biraz önce, Hüseyin Avni Bey arkadaşımız, çok coşkun olarak konuştular. Çok rica ederim, içiniz rahat olsun, adliyenizin kararını beklemek, en doğru yol olur. Bundan önce bu konuda konuşmak ve gösteri yapmak, her şeyden önce adliye koğuşturmasını güçleştirebilir.”

Lazistan mebusu Ziya Hurşit:

“Kötü örnekler var. Bu yüzden kaygudayız” diye bağırdı.

“Merak etmeyiniz. Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın buyurdukları gibi, hükümetiniz görevini yapmakta güçsüzlüğünü

göstermiş değildir. Her bağımsız ve uygar ülkede olduğu gibi burada da bu işin güven ve selâmetle koğuşturulmakta olduğuna güveniniz. Hükümet eğer böyle bir görevi yapamazsa, aynı zamanda icra yetkisini de taşıyan yüksek Meclisinize gelip gücünün yetmeyeşini size söylemeyi bir ödev bilir.”

“Bravo! Bravo! Biz de bunu istiyorduk. Bravo!”

“Bana güveniniz. Hepimiz bu ulusun bağımsızlığını ve kuruluşunu her şeyin üstünde, en kutsal bir amaç biliyoruz. Hiçbiri bundan başka bir şey düşünmeyiz. Bundan dolayı efendiler, görevlileri güçlüğü uğratmamak üzere sonucu beklemeyi, hükümet eliyle, adalet eliyle ve sorunun en özgür biçimde çözülmesi bakımından zorunlu görüyorum ve bildiriyorum. Çalışıyoruz, meydana çıkaracağız, çıkaramazsak güçsüzlüğümüzü açıkça söyleyeceğiz ve size geleceğiz.”

“Gerçekten, gizlemlı bir yitme biçiminde görünen ve millî

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara

merkezimizin bir sokağında geçen bu yitme sorununu meydana getirenleri ortaya çıkarmak uğruna var gücümüzle gece gündüz çalışıyoruz. İnanıyorum, pek yakında başaracağız.”

Sinop mebusu Hakkı Hami kürsüye çıkarak şöyle konuştu:

“Bu ulusu egemenliğine kavuşturmak uğruna en çok çalışan evlâtlarından biri, ortadan yitmiş bulunuyor. Bu, pek çok önemle ele alınması gereken bir sorundur. Ali Şükrü Bey’e uzanan el, onun kişiliğine değil, ülkenin ulusal egemenliğine uzanmış ve ulusun boynuna kement atmış demektir. Ali Şükrü Bey’in bu Meclis’teki yaşayışını bugüne dek ki savaşmalarını bilenler, şimdi, uğradığı saldırış karşısında kesinlikle bir siyasal suikasta erek olduğunu ve bu nedenle de kazandığı olağanüstü önem bakımından neden olanların her çareye başvurularak ortaya çıkarılmasını, özellikle ulusal egemenliğin korunması adına direktimle istemekte haklıdırlar.”

“Bu sorun, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarılmazsa, artık bu kürsüden, ulusal egemenlikten söz etmek gibi gülünç bir şey olamaz, beyefendiler! Söz ve düşünce özgürlüğü güven altına alınmamış olan bir yerde tahsisat almaktan başka bir şey yapılamayacağına göre, burada oturmayı sürdürmek, bir düşkünlük olur.”

Bu sözler, Meclis’in doğrulamasıyla karşılandı.

Kürsüye gelen Kırşehir mebusu Yahya Galip, şunları söyledi:

“Hiç kuşku yoktur ki hepimiz ulusal egemenliğin savunucusuyuz. Evet, öyledir. Ali Şükrü Bey de, böyle olduğundan dolayı bir saldırışa uğramış bulunuyorsa, şunu iyi bilmelidir ki, bu ülkenin özgürlüğü uğruna haykırarak daha birçok Ali Şükrüler vardır. Bu ulusun düşüncesi, özgürlüğü ve inanı hiçbir zaman silâhla, rovelverle söndürülemez. Eğer bu olabilseydi biz bugün burada bulunmazdık. Efendiler, bu Meclis açılırken ve açıldık-tanberi, durmaksızın dört bir yandan saldıran öldürme tehditle-

Büyük Millet Meclisi milletvekilleri

rine göğüs germiş, hepsine meydan okumuştur. Sorarım size, bütün bu saldırıların hangisine kulak astık? Hepimizi öldürseler, bu ulus yine sesini işittirecek on kat vekil bulur. Yüz kat mebus getirir."

"Ancak, Ankara gibi bir yerde, elli, altmış saat geçtiği halde böyle önemli bir sorun üstüne hükümetin hâlâ vaat ve vaatta bulunmasına şaşıyorum. Vekiller kurulu başkanı beyefendi, sorunun önemiyle orantılı bir biçimde izlemede bulunduklarını söylüyorlar. "İnşallah bulacağız, bulamazsak buraya geleceğiz, güçsüzlüğümüzü söyleyeceğiz" diyorlar. Bunlar, bir devlet adamının ağızından işitilmesi istenmeyen şeylerdir. Çalışacağız, bulacağız ne demek? Neden bulmuyorlar? Ne bekliyorlar? Bunca polis, jandarma, memur ne güne duruyor, ne yapıyor, ne bekliyor, efendiler?

"Ulusun boynuna atılmış bir kement var. Bu, bir namus ve onur sorunudur. Bu ulus bunu hak etmemiştir. Bunu hiçbir za-

man hazmetmez. Hükümetin de bunu bilerek, hemen bulmak ödevidir.”

Ondan sonra kürsüye Lazistan mebusu Ziya Hurşit çıktı:

“Efendim, bu sorunu görüşürken biraz duygulardan sıyrılmak uygun olur, kanısındayım. Vekiller kurulu başkanı Rauf Beyefendinin sözlerini bir daha gözden geçirecek olursak görürüz ki büyük bir değer taşımaktadır. Ancak, hepimiz tarih okuduk. Tarih olaylarla doludur ve hepsinde işbaşında bulunanlar hep böyle söylerler. Her yerde bu böyledir. Bir hükümet başkanı böyle bir olay karşısında çıkıp da: “Hayır, aramıyoruz. Peşini bıraktık, çalışmıyoruz, bulamayacağız” der mi?

İnsan, ne kerte akılsız ve ahmak olmalıdır ki, bir hükümet başkanından bundan başka türlü konuşmasını beklesin. Bu laflar, hep beylik sözlerdir. Hükümet başkanlarının, temcit pilavı gibi yineledikleri klişelerdir. Esasen, hükümete ne derler, “beylik” değil mi? İşte, onun sözleri, böyle beyliktir. Rauf Bey’in bu beylik sözlerini dinlerken ben de dedim ki kötü örnekler var, kaygumuz bundandır. Doğru söylemedim mi? Dünyanın eski tarihlerini bırakalım, yakınlara, şu bizim ulusal hükümetimiz zamanına gelelim. Daha dün denecek gibi yakın bir zamanda olan bir suikast sorununu anmamamız mümkün mü? Yine bu Mecliste, burada, bu sorun yüzünden uzun uzadıya ne çekişmeler, ne dedikodular oldu. Kıyametler koptu, unuttunuz mu? Bir sürü koğuşturma bile yapılmıştı. Hükümetin, kışlaların yanında, karşısında güpegündüz, saat dörtbuçukta üçyüz kurşun atılarak yapılan suikastın (*) sanıklarının, katillerini, o zaman hükümet başkanı bulunan Rauf Beyefendi, yine böyle vaadi vaatlerde bulundukları halde, neden yakalayamadılar, neden adalete vermediler, neden? Şimdi bile bekliyoruz ve kim bilir daha nice

(*) On beş komünistin, Mustafa Suphi’lerin katili Yahya Kâhya’nın öldürülmesi. (Yazar)

bekleyeceğiz? Bu mudur adalet? Doğru mudur bu iş?

Sonra, Ankara gibi küçücük bir yerde olan bir yitişten sonra altmış saat geçtiği halde, hükümet ne yapmıştır? Hükümetin görevi, bize böyle klişe laflar okumak değil, iş yaptığını, yapıp bitirdiğini gelip söyleyerek duyurmaktır. Bu, yapılmış mıdır? Biz, dışarda birçok şey işitiyoruz. Bunların hepsini burada yinelemek, belki adliyenin araştırmasını güçleştirebilir. Hükümet, eğer bu noktayı düşünerek açık konuşulmasını sakıncalı buluyor da gizli konuşulmasını uygun görüyorsa, ne duruyoruz, gizli oturma yapalım."

"Hayır, ulus dinlesin, gizli iş yok. Her şeyi açık konuşacağız."

"Müsade buyurun. Ben, bu şeylerin anket yöntemiyle yüksek Meclisçe araştırılmasından yanayım. Bizim Meclis'in bir adliye encümeni yok mu? Bu encümen bu işe el koyup araştırmayı kendisi yapmalıdır. Ulusun bu gibi önemli işlerini görecektir, hakkını arayacak ve savunacak olan bu Meclis'tir. Bizim Meclisimiz, başka hiçbir Meclis'e benzemez. Aynı zamanda icra yetkisi ile gücünü de taşıdığından zaten hükümet de demektir. Neden bu yetki ve gücümüzü kullanmıyoruz? Böyle önemli bir işte kullanmadıktan sonra nerede kullanacağız? Yine söylüyorum: Meclis, icra görevini hemen yapmalıdır. Ben, bundan yanayım ve bu düşüncemde diretiyorum. Şundan ki, hükümetin bir şey yapmadığı ve yapamayacağı kanısındayım, ispatı da işte meydandadır. Tarih ve olaylar, gözümüzün önündedir. Adliye encümeni, hemen bu işe el koymalı ve hemen eyleme geçmelidir. Başka çare yoktur ve sorun budur."

Kürsüye gelen Erzurum mebusu Durak, şöyle konuştu:

"Arkadaşlar, burada boşuna çene yoruyoruz. Bu sorun, burada saatlarca konuşulabilir. Ancak, sanıyorum ki, şimdi bu sözleri söylemek zamanı değildir. Bırakalım, süren araştırma sona ersin. Biraz sabredelim. Sonucu alalım, görelim. Eğer gerçekten siyasal

suç olduğu açığa çıkarsa o zaman ne yapacağımızı düşünürüz. Şimdi, bilinmezlik içindeyiz. Sonuç eğer siyasal bir suç biçiminde ortaya çıkarsa hak ve hukuku savunmak üzere hiç kimse çalışmaktan geri durmaz. O zaman söyleyeceklerimiz çoktur, yapacaklarımız da çok olacaktır. Ancak, dediğim gibi, ivedi davranayım. Şimdi, bu görüşmeyi burada bırakalım, kapayalım. Hükümet araştırmasını bitirsin. Gelsin, olup biteni bize anlatsın. On dan sonra işimizi biliriz. Umarım ki üç dört gün içinde sonuç alınır. İş, açığa çıkar. Çıkaramayacak olurlarsa işte, o zaman...”

“Ne olur, ne yaparsın?”

“Ne mi yaparım? Ne mi olur? Hükümeti düşürürüm. Daha ne yapacağım? Siz de durur musunuz? Elbette, düşüreceğiz. Ne olur, ne demek? Elimizde her güç var. Onu kullanmaktan bizi kim alıkoyabilir? Ancak, şimdi suskunluğu koruyalım. Birkaç gün beklemekle kıyamet kopmaz. Bekleyelim.”

Vekiller kurulu başkanı, salonu dolduran tartışmalı, öfkeli gürültüler arasında yine kürsüye çıktı:

Ziya Hurşit Bey

"Sayın arkadaşlardan kimilerinin sözlerine karşılık vermek gerektiğini görüyorum ve önceki sözlerimde diretiyorum. Yalnız Ziya Hurşit Bey arkadaşımız buyurdular ki: "Hâlâ neden bulunmadı? Neden bulamıyorlar? Çalışacağız, diyorlar. Neden çalışmıyorlar? Bunda bir kötü anlayış olsa gerektir. Hâlâ neden bulamadığımızı şu saatte bulacağız dememek ve denemeyeceğini belirtmek üzere söyledim. Yitikten bilgi vermek gücünde değiliz. Ortada gizemli bir olay var. Bunun çözümlenmesi zaman ister. Bu zamanı belirlemek ve saptamak hiç kimsenin elinde değildir. Çalışma sonucunda anlaşılabilir. Biz de çalışıyoruz. Belirsizliği, gizi çözmek üzere uğraşıyoruz. Tanrının yardımıyla bulacağız."

"İnşallah, inşallah."

"Ancak, şu saatte bir zaman, bir dakika belirleyerek söz verilemez. Bu güç elimizde değildir. Yalnız güveniniz ki bütün hükümet güçleri, gece gündüz çalışmaktadır, yapılacak iş de ancak budur."

"Bu arada Ziya Hurşit Bey'in söylediği bir söz daha var; "Eskiden hükümetin adı beylikti. Şimdi de hükümetin söylediği laflar beyliktir" dediler. Efendiler, sözlerim, hükümet sözüdür. Bütün kapsamıyla, yönüyle, bilinerek, düşünülmüş, inanılarak ve sorumu düşünülmüş söylenmiş hükümet sözüdür. Ziya Hurşit Bey arkadaşımız, hükümetin olumlu bir şey söylemesi gerekir, dışarda şunu bunu işitiyoruz, diyorlar. Olayı izleyenler de işitirler, gerektiğinde göz önüne de alırlar. Ancak bunların burada yinelenmesinde hiçbir yarar yoktur. Ters bir etki oluşabilir. Bu arada hükümet isterse gizli oturum yapılsın, orada söylesin de diyorlar. Hayır, efendiler, bizim gizli hiçbir şeyimiz yoktur."

"Bravo, bravo!"

"Her şeyimizi açık oturumda, ulusun gözü önünde apaçık konuşacağız. Ziya Hurşit Bey, bir devrim tarihimizden bir örnek

söylemek üzere başka ülkelerdeki birtakım benzeri olaylara iliş-
tikten sonra yine benim icra vekilleri başkanı bulunduğum za-
man da bir olayın yapımcılarının ele geçirilmemiş olduklarını söy-
leyerek, hâlâ bulamadı, buyurdular. Ziya Hurşit Bey arkadaşı-
mıza, bu ulus adına, hatırlatmayı çok yararlı görüyorum ki dü-
şünerek konuşsunlar. Kendilerinin anlatmak istedikleri Trabzon
olayının oluş biçimi ve gerektirdiği açıklama, açıklama istekleri,
benim olduğu gibi, elbette, kendilerinin de, sizin de olduğu gibi
ve harfi harfine usunuzdadır. Sonuç olarak Yüksek Meclisiniz ic-
ra gücüne dayanarak, bir araştırma kurulu göndermişti.”

Ziya Hurşit, sesini yükselterek şöyle bağırdı:

“Yetkisiz bir kurul.”

“Hayır, o araştırma kurulunun yetkisi olduğunu herkes bilir.
Dünyanın iştmesini isteyerek bağırıyor ve diyorum ki: O araş-
tırma kurulu bütünüyle özgürdü, yetkiliydi ve serbest davran-
mıştır. Bütün bir yetkiyle görevini yapmıştır.”

“Hiçbir zaman... Bir jandarmayı bile tutamamış, hiç kimseye
sözünü geçirememiş... Trabzon’da öğrendik ne kerte yetkili ol-
duğunu...”

“O araştırma kurulunun görevi, adam tutmak değildi. Tutuk-
lama yapmağa gitmediler onlar.”

“O bir öğütçü kuruluydu, araştırma kurulu değil, Rauf Beye-
fendi.”

“Sözümü kesmeyiniz, lütfen. O kurulun hükümete verdiği
rapor, dikkatle göz önüne alınmış ve harfi harfine uygulanmış-
tır. Ancak, çok rica ederim, efendiler. Bu ulusun onuru bağımsız-
lığı, varlığı söz konusu olurken, duygulara kapılıp grup, fırka
sorunları söz konusu edilmemelidir. Şimdi, muhalefetin sırası
değil. Ortada, hepimizin önemle üzerinde durmamız gereken
bir tek ülke sorunu var. Efendiler, Türk ulusunun yaşaması, ba-
ğımsızlığı, bu yurdun mutluluğu, güveni söz konusudur. Bu-

gün, bundan başka bir şey düşünemeyiz. Bu ülkede kanunların egemenliği ve adaletin kesinlikle yerini bulması üzerindeyiz. Başka bir şey yoktur. Şimdi, hepimizin ödevi budur."

"Grup varsa, hizip varsa, bu sorunda yoktur. Bunu kesinlikle unutmayalım. Yineliyorum: Bu sorun çevresinde her türlü duygulardan sıyrılarak, hep birlikte toplanmamız gerektir. Suskunluğu koruyalım. Hükümetiniz kesinlikle başarı sağlayacaktır. Sayın adliye vekilimize, bu konuda da bütün anlamıyla güvenimiz vardır."

Bu sırada Topçu İhsan (sonra Bahriye Vekili), hatibin sözünü kesti:

"Neee? O da kendilerindendir, onlardandır" diye bağırdı.

Bunun üzerine her kafadan bir ses çıkmağa başladı. Meclis karıştı:

"Meclis'tendir, onlar da kim oluyor? Bizdendir, edepsiz herif.

"Sözünü geri al."

"Reddederiz."

Topçu İhsan Bey

“Kendilerinden ne demek?”

“Herkesi kuşkuya düşürme. Nedir bu yaptığın?”

Başbakan Rauf, bu arada şunları söylemek fırsatını bulabildi:

“Efendiler, müsterih olun. Hükümet, görevini kesinlikle yapacaktır ve yapıyor.”

Başkan Ali Fuat Paşa, gürültüyü bastırmak istedi:

“Rica ederim, sakın olunuz, mesele yoktur. Yalnız, arkadaşlardan biri: “Adliye vekili sizdendir, diye bir şey söyledi. Başka bir şey yok. Sakın olunuz.”

Gürültü, yine sürdü:

“Söyleyen kim ise meydana çıksın.”

“Sözünü hemen geri alsın.”

“Burada böyle şeyler söylenmez.”

“Çıkarın dışarı bu adamı.”

“Kürsüye çıkarın. Karşımızda özür dilesin.”

Ali Fuat Paşa, bütün gürültüleri bastıran şu sözleri bağırarak söyledi:

“Rica ederim, beni dinleyiniz. Buradaki bütün icra vekillerimiz, sizin, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin vekilleridir. Hepsi, ayrı ayrı güveninizi kazanmıştır Onları seçen, sizsiniz. Büyütülecek bir sorun yoktur. Esasen başka bir söz alan da olmamıştır. Oturumu kapıyorum.”

Bütün mebuslar, Meclis’ten ayrılırken başlamış birer yangın gibiydiler, bütün gece, caddelerde, evlerde, kahvelerde, her yerde şiddetli, kırıcı tartışmalar sürüp gitti. Hatipler, ertesi gün Meclis’e patlamağa hazır birer bomba gibi girdiler.

Oturum açıldığında Lazistan mebusu Necati Hoca verdiği şu önergeyle kavgayı başlatmış oldu:

“Birkaç gündenberi herkesin ve özellikle Büyük Millet Meclisi’nin kafasını altüst eden Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey’in gizemli bir biçimde yitişi üstüne hükümetin bilgisi nedir? Hepi-

miz, bin türlü birbirini yalanlayan haberler işitmekteyiz. İşe hakkıyla el koymuş olan vekiller kurulumuzun, sorunun doğruluğu konusunda bizi aydınlatması ve doyurması için törensel anlamda bulunmalarını rica ederim.”

Bu önerge çoğunlukla benimsendi. Bunun üzerine, Adliye vekili Kayserili Rıfat, kürsüye çıktı:

“Geçen oturumda sayın başbakanımız Rauf Beyefendi’nin bildirdiği gibi, hükümet, bu işe el koymuş ve kanunca görevini yapmaktadır. Şimdi, bütün bunlar, sorgu dairesinde ve doğal olarak kanunca gizli yapılmaktadır. Burada bu konuda bir şey söylemek doğru olmaz.”

Önerge sahibi Necati Hoca, Adliye vekilinin sözlerine itiraz etti:

“Neden doğru olmaz? Dışarda herkesin ağzında bin türlü laflar çalkanıp duruyor. Nedir efendim, bunlar? Yok kaçmışlar, tutuklanmışlar. Kim, kimler? Falan filan. Yok, onlar değil, şunlar. Hayır, dışarı sıvışmışlar. Yakalanamazlarmış. vb. vb. Bir sürü dedikodu. Hükümet, bunları göz önüne alarak neden aydınlatamaz? Ne hakla susar? Susulacak zaman mı? Aydınlanmak istiyoruz. Bu ulusun vekilleriyiz. Bu, bizim hakkımız değil mi? Hem Adliye vekilinin böyle şeyler söylemesi doğru değildir. Onun burada bu kürsüye çıkıp da bu biçimde anlatım yapmağa hakkı yoktur. Sorunun bu aşaması Adliye vekilini ilgilendirmez. Zaptı rapta ilişkin olan işler içişleri bakanını ilgilendirir. Esasen, ben bakanlardan bir şey sormadım. Bakanlar kurulu başkanından bilgi istiyorum. Rauf Bey gelsin: “Dışarda işittiğiniz söylen-tiler doğru değildir. Kulak asmayın. İşin doğrusu şudur” desin. Anlatsın. Kulağımıza çalınan haberler kötüdür arkadaşlar. Kafamız, düşüncemiz hep bunlarla uğraşıyor. Bu durumda gönül rahatlığıyla burda toplanılıp görüşülemez. Bir an önce bilgi sahibi olmalıyız.”

Ali Fuat Paşa:

"Efendim, Necati Hoca Efendi, önergesinde diretiyor. Bunu doğrularsanız, hükümete bildirelim. En yakın bir zamanda Meclis'e gelsin, açıklama yapsınlar."

Karasi mebusu Basri:

"Elbette, gelecek, gelmelidir. Bu sorun, Meclis'in onuru..ve haysiyeti sorunudur. Siz, başkansınız, bunu daha iyi bilmeniz gerek. Bu sorun böyle gevşek tutulmağa gelmez. Hükümet, hemen açıklama yapmalıdır. Yiten, bir tavuk değildir. Koskoca bir Meclis üyesidir."

Kuşkular, yüzde yüz Çankaya'nın muhafızı, Giresun alayının kahramanı yarbay Topal Osman üzerinde toplandıktan sonra, bu işin çözümünü bir onur sorunu yapan bakanlar kurulu başkanı Hüseyin Rauf'un buyruğuyla Topal Osman'ın en içten adamı, el altından polis müdüriyetine götürüldü:

"Kaptan, sen de Meclis'in muhafızlarından sayılırsın, şu işte bize yardım et. Baksana Ali Şükrü Bey'i bir türlü bulamıyoruz. Ankara gibi bir yerde nereye gider? Sen, ne dersin bu işe?"

Mustafa Kaptan, ilkin hiçbir şey bilmediğini söylediye de biraz gözdağı verilince ağzından baklanın ucunu çıkarmağa başladı:

"Vallahi, benim bildiğim, Osman Ağa, Ali Şükrü Bey'i evine yemeğe çağırmişti. Salı akşamı, ağarın buyruğuyla ben Ali Şükrü Bey'i eve götürdüm. Ama, bir kötülük filan yoktu. Ağa ötedenberi Ali Şükrü Bey'i sever. O akşam da kapıdan karşıladı. Buyur etti: "Hoş geldin, safa geldin, çoktandır beni unuttun. Göreceğim geldi. Böyle hemşerilik olur mu? Evim senin... Biz, kardeş sayılırız, Ali Şükrü Bey" diye içeriye aldı. Sofra da kurulmuştu. Herhalde yediler, içtiler. Ali Şükrü Bey, ondan sonra nereye gitti, bilmiyorum."

Polis, ilk değerli ipucunu ele geçirmişti. Demek ki Ali Şük-

rü'nün en son görüldüğü yer, Topal Osman'ın eviydi. Polis müdürlüğünde bu değerli ipucu elde edilirken bir yandan da dağ taş aranıp taranıyordu. Polis, değerli avını elden kaçırmamak üzere tutukladı: Mustafa Kaptan kodese tıklandı. Mustafa Kaptan'ın tutuklanması, Topal Osman'ın saklanmasıyla yol açtı. Papazın bağı denen yerdeki evi, sıkı bir kordon altına alındı. Topal Osman, saklanmakla hemen sanık durumuna düşmüştü. Artık, katilin o olduğu üstüne hiç kuşku kalmamıştı. Şimdiye dek Ankara'nın birçok kalburüstü, komiteci, Kuvayı Milliyeci elebaşlarının en itibarlı konuklar olarak girip çıktıkları bu ev, bugün ulusal bir caniyi saklar görünüyordu. Fuat Bulca, Rize mebusu Rauf, Yenibahçeli Şükrü, Kılıç Ali, Gazi'nin içten adamları olarak bu evi eskidenberi böyle içerden göz hapsine almışlardı.

Cinayetin örgüsü, oldukça göze görünmez ince tellerle örülmüşse de artık her şey karaya vurmuş kocaman bir balık gibi açıktaydı: Topal Osman, ulusal dava adına cinayetler işlemeyi

Kılıç Ali Bey

de göze alarak yepyeni bir çıkmaza girmişti. Trabzon'un en güçlü kuvayı milliyecisi, Mustafa Suphi ile on dört arkadaşının katili kayıkçılar kahyası Yahya'yı kışlanın hemen karşısında vurup öldüren Topal Osman, Ali Şükrü'nün gözüne diken gibi batmağa başlamıştı. Ali Şükrü'ce Büyük Millet Meclisi'ne getirilmiş olan bu sorun ulusal bir cinayet olmakla birlikte Topal Osman'a ecel terleri döktürmüştü. Katillerin bir ayak önce yakalanıp adaletin karşısına çıkarılması uğruna çok uğramışsa da adalet bir türlü Topal Osman'ın yakasına yapışmamıştı. Bu nedenle Topal Osman'ın, Ali Şükrü'ye karşı diş bilediği düşünülmekle cinayetin temel nedeni bulunur gibi oldu. Ancak tarihin kalın perdesi, bu cinayetin birçok önemli nedenlerini örtecekti.

Cinayetin Topal Osman'la adamları eliyle yapıldığı su yüzüne çıkınca, sıkıca sarılan evin yöresinde büyük bir ölü avı başladı. Evin yöresi birkaç yüz metreye dek karış karış arandı. Bir ara, jandarma teğmeni iri yapılı, Kızılcahamamlı Kemal, günlerdir, dağ taş geze geze ayaklarına kara su inen jandarmalara seslendi: "Koşun, koşun, burda, burda."

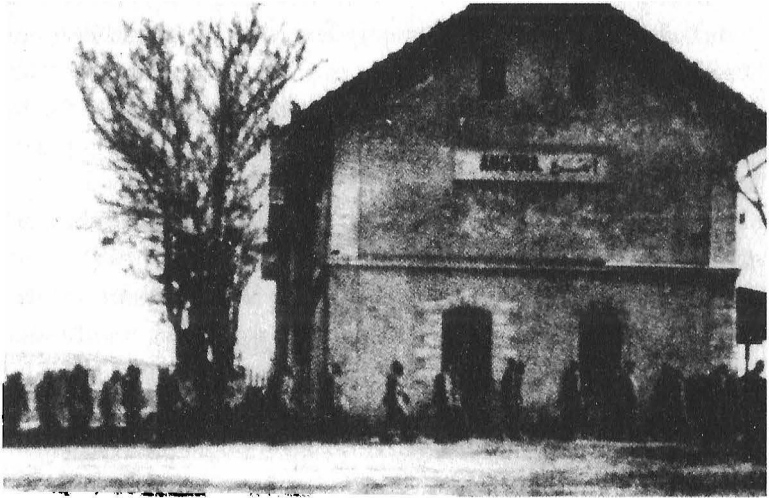
Teğmen Kemal, umutsuz adımlarla ilerlerken Topal Osman'ın evinden beş altı yüz metre ötede bir tümseğin üzerinde yığınla yeşil sinek görmüş, hemen oraya seğirtmiş, toprağa girip çıkan sineklerin kendisine yol gösterdiğini anlamış, toprağı biraz eşeleyince Ali Şükrü'nün havaya dikilmiş iple birbirine bağlı bacaklarıyla bir çift sarı ayakkabısı görünmüştü. Ali Şükrü'nün yittiği sıralarda sarı ayakkabılarını giydiği biliniyordu.

Çevreden koşup gelenlerin de yardımıyla ölü çabucak çukurdan çıkarıldı. Evet, bu Ali Şükrü'nün ta kendisiydi. Giyneği, parça parçaydı, ölünün başından aşağı geçirilmiş keten torbayla birlikte, gövdesi de yer yer parçalanmıştı. Gövde, torbanın üzerinden de iplerle sıkıca sarılıp sarmalanmış, boğulmuştu. Ali Şükrü'nün sol eli kırılmış, dili dışarı fırlamıştı. Can zoruyla sıkılmış

sol elinin avucunda şimdi bile sandalye hasırları göze çarpıyordu. Bütün bunlardan başka sol kulağının yanında bir bıçak yarası da görünüyordu. Anlaşılıyordu ki Ali Şükrü, cellâtlarının elinde kolay can vermemiştir. Gücünün son damlasına dek onlarla boğuşmuştu. Ölünün başucunda toplanarak bu acıklı durumu seyredenler, bir yandan da burdan beş yüz metre ötede cellâtbaşının saklandığı eve korkulu bakışlar fırlatıyorlardı. Şimdi, Ali Şükrü'yü boğarak öldüren Topal Osman'ın serüveni başlayacaktı.

Bir yandan başbakan Rauf'a, öbür yandan polis müdürlüğüne, savcılığa bilgi verildi. Sonra, ölü, bir araca konularak Guraba Hastanesine götürüldü.

Gazi'nin en sert, en tehlikeli muhalifini ortadan kaldırmakla onun daha çok gözüne gireceğini sanan Topal Osman, korkunç bir biçimde aldandığını görünce sığınağına çekilip postu pahalıya tuzlatmağa karar verdi. Çankaya'da Gazi'yi korumakla gö-

Kurtuluş Savaşı yıllarının Ankara istasyonu

revli yüz kişilik silâhlısı vardı. Bunlar da İsmail Hakkı'nın Muhafız Alayının çekirdeğiyle kuşatılmıştı. Ancak, henüz çok tehlikeliydiler. Mustafa Kemal de bayağı rehine gibi onların avucunda sayılırdı. Kendilerine kıyılırsa ya da buna girilirse onlar da onu yok edeceklerdi. Şimdi, Çankaya tepesi onların egemenliği altındaydı. Mustafa Kemal'le Lâtife, soğukkanlılıklarını korumağa çalışarak son kerte merakla işin sonucunu bekliyorlardı.

İstasyondaki Direksiyon yapısındaysa Başbakan Rauf, Mustafa Kemal'le eşini bu ölüm tuzağından kurtarabilmenin çabası içindeydi. Bundan dolayı Topal Osman'ın üzerine bütün gece ateş açılmadı. Bu sırada köşkün arkasından gizlice kaçırılan Mustafa Kemal'le karısı, Direksiyon'a götürüldü. Rauf, en sonra canına kıyılmasına kıl payı kalmış olan eski ideal arkadaşını karşısında sağsalim görünce sevinç gözyaşları döktü.. Ancak, bu arkadaşının soğukkanlılığı, yürekliliği sayesinde kurtulduğunu anlayan Mustafa Kemal:

"Bravo, Rauf!" dedi.

Sabahleyin, bütün gece sürüp giden, Mustafa Kemal'le eşinin Direksiyon'a kaçırılması işi bittikten sonra, biraz hafifleyen karadüşün üzerine muhafız taburunun mermileri yağmağa başladı. Çatışma ancak, on beş yirmi dakika sürdü. Ağır yaralanan Topal Osman:

"Ah, namertler, kancıklar, beni gafil avladınız. Ah kahpeler" diye haykırıyordu.

Sonradan, sağ kalan Topal Osman taburunun adamlarından cinayetin bir bölümü daha öğrenildi. Topal Osman, evinde şöyle çağırıldığı hemşerisi Ali Şükrü'yü adamlarına boğdurmuş, bir sandığa koydurup kırlara göndermiş, orda bir çukura attırmıştı.

Rauf, kürsüye çıkarak şunları söyledi:

"Önce de söylediğim gibi, burada genel kurulda bugün bu

sorunların tartışılması doğru değildir, kanısındayım. İlkönce şunu belirtmek isterim ve umarım ki, sayın arkadaşlarım, hükümetin, kendisine verilmiş olan görevi iyi bir biçimde sonuçlandırabilmesi için ileri sürdüğü bu tartışmadan vazgeçilmesi görüşünü uygun bulurlar.”

“Arkadaşlar, sayın Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey kardeşimizin acıklı sonu, dün öğleden sonra geç vakit hükümetinizce aydınlandı. Cenazesi, bulunduğu yerden kaldırılarak bugün Guraba Hastanesinde koruma altında bulunuyor. Tanrı kendisi yattıkça, ailesine sabırla ecirler versin.”

Bütün mebuslar, bir ağızdan haykırdı :

“Amin, amin ve bütün ulusa!”

“Arkadaşlar, adliyemizin, polis ve jandarmamızın ve muhafız güçlerimizin bu görevi yapmakta gösterdikleri çaba teşekkür değer. Bu acıklı sonu, eldeki kanıtlara göre hazırlamış olmakla sanık bulunan Giresun alayı komutanı...”

“Hayır, eşkiya başı, çete reisi.”

“Askeri tenzih ederiz. Böyle sergerdelere komutan demeyin.”

“Peki, peki. Adliyemizin kanunca izlemesi sonucu olacak ki birkaç günden beri ortada görünmüyordu. Hükümetçe yapılan ciddi ve önemli izlemeler ve başka birtakım sanıkların yapılmakta olan izlemelere bakmadan bulunamaması biraz zaman geçirmişse de en sonra gece gündüz durmadan arkalarına düşülmesi sonucunda bu sabah altıya doğru ele geçirilmesi başarılmıştır.”

“Dün gece, geç vakit kendisinin gizlendiği yerler üstüne hükümetinizce elde edilen bilgiler üzerine, kendisini bulup adliyemizin, hakkında çıkardığı tutuklama müzekkeresini bildirmek ve adalet kapısına getirilmesi ve hakkında özgür ve adil araştırmalar ve koğuşturmalar sonucunda karar alınması için ihbarna-

meyi götürmek üzere polis takımları yola çıkarılmıştır. Türlü yönlerde ve umulan her yerde aramaya memur olan bu izleme müfrezeleri, Ayrancı yöresinde Papazbağı adıyla bilinen bir yerdeki yapı içinde bulunduklarını anladıktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi adliyesine teslim olmalarını bildiren müfreze-ye karşı korkusuzca silâh kullanmaya başlamış olduklarından ve Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları, güvenlik güçleri ve türlü araçlar, kısıtsız koşulsuz bu Yüksek Meclisin kanunlarını uygulamaya memur olduklarından zorunlu olarak karşılık vermişler ve şiddetle süren çatışma sonucunda Giresunlu Osman Ağa ile birkaç arkadaşı, kendisi ağır yaralı ve arkadaşları ölü ve pek az zaman sonra kendisi de arkadaşlarına katılmak üzere yine ölü olarak yakalanmışlardır.”

“Arkadaşlar, bundan sonra izleme müfrezeleri, görevlerini bitirerek adliyede konmuş kanunlar içinde araştırmaları bütünleyecek ve elbette, ilgili daireler de gerektiğinde işlem yapacaktır. Böylece, gerek iç ve gerek dış güvenebilir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kanunlarına kısıtsız koşulsuz boyun eğmek gerektir. Bu kanunlara karşı gelerek kurtulmak olanağı yoktur ve inşallah, böylece iç ve dışta kötü etki yapması düşünülen bu olayın doğrusu belirlenmiş ve açığa çıkmış ve bu kötü etkinin yersiz olduğu anlaşılmış olacaktır. Sözlerim bu kadardır.”

Başbakan, kürsüden inince Erzurum mebusu Hüseyin Avni söz aldı:

“Efendiler, değerli, büyük ve yüksek yetenekli aziz arkadaşımız Ali Şükrü Bey’in cismi artık bizden ayrılmış bulunuyor.”

“Ruhu bizimledir.”

“Bu kürsü, artık onun sağlam mantığından, düzgün konuşmasından, yurtseverce sözlerinden yoksun kalmıştır. Ancak, dediğiniz gibi, ruhu bizimledir. Kendisinin aşığı bulunduğu özgürlük ve ulusal egemenliği biz ve bizden sonra gelecek onurlu

Türk ulusunun temsilcileri, yerine getirmekle, her zaman onun ruhunu sevindireceğiz. Zavallı Şükrü, suçun neydi?"

"Efendiler, gittim, hastanede onu gördüm. Vahşiler, canavarlar, onu ezmişler, parçalamışlar, boğmuşlar, tanınmayacak duruma getirmişler."

"Lânet olsun, alçaklar!"

"Ey zalim el! Ey kanlı pençe! Ne istiyordun bu yurtseverden? Ey zalim, ey alçak, ne istiyordun bu özgürlük kahramanından? Acımadın mı? Hiç mi insanlıktan nasibin yok? Onun öksüz bıraktığın arkasından meleyen kuzularına olsun acımadın mı?"

"Ulus bakar çocuklarına."

"Ulus var, onları öksüz bırakmaz."

"Efendiler, bilirim, biliriz, ulusumuz kadirbilirdir, iyi yüreklidir. Ali Şükrü Bey'in çocukları, evet, babadan öksüzdür. Ancak, özbabaları olan ulustan öksüz değildir. Bu ulus, onun çocuklarını bağrına basacak, onun hayırlı halefleri olarak büyütecek, yetiştirecektir. Artık, üzülmeyelim, arkadaşlar. Bu ulusun bağımsızlığı ve özgürlüğü uğruna yüzbin Hüseyin Avni feda! Biz, hepimiz zaten bu ulusun namus ve onuru, bağımsızlık ve özgürlüğü uğruna feda olmayı göze almış değil miyiz? Şimdiki durumumuz, bundan dört gün önceki durum değildir. O gün neden korkuyorduk? Bu facianın, bu korkunç cinayetin yapıcısı bulunmaz, aranmaz, yakalanmaz, müstahak oldukları cezalara çarptırılmaz kaygusu değil mi? Ulusumuz müsterih olsun ki, bu kaygu yok olmuştur. Doğru memurlar, fedâkar ve tuttuğunu koparıyor insanlar, çalıştılar, bu ulusa layık olduklarını göstererek gizemli cinayeti ortaya çıkardılar. Bugün katillerden bir bölümünün cezalarını gördüklerini karşınızda muştulayan bakanlar kurulu başkanı Rauf Bey'e teşekkür ederiz."

"Ötekiler de benzeri sona uğrayacaklar, ötekiler de cezalarını bulacaklar."

"Efendiler, siz kararlı kaldıkça ve ulus böyle bilinçli oldukça hiç kimsenin öcü kalmaz. Ali Şükrü'nün kutlu mezarı, bize son-
suza dek özgürlük dersi verecektir. Ali Şükrü ölmedi, efendiler.
Ulusal egemenliğimize güçlü direkler verdi. Sarsılmaz temel
verdi. Hükümetten elbette, artık rica gerekmez. Görevleridir, bi-
lirler, bu işin sonunu da getirmek ödevleridir. Rauf Beyefendi-
'nin buyurdukları gibi, sorunu karıştırmaktan çekinerek bugün
burada bırakacağız. Daha çok uzatmayacağız. Ancak, bir sorun
var. Bir sorun ki artık onun çözümü gerekir. Çok da gereklidir.
Efendiler, bu şakilere, bu canilere silâh veren kimdir? Böyle ya-
ratıklara silâh verilir mi? O onurlu silâh, bu kirli ellere verilmez,
verilmemeli idi."

"Tam üstüne bastın, Hüseyin Avni. Sorun, zaten budur."

"İşte, görüyorsunuz, efendiler. Bu şakiyi izlerlerken bir gü-
nahsız yavrucak da öldü. Buna yavrucak diyorum, şundan ki
belki suçsuzdu. Belki bu zalim şakinin ağına düşmüş, bilgisiz bir

Hüseyin Avni Bey

zavallıydı. Bunların hangisi günahkârdır? Böyle adamlara silâh verilir mi?"

"Birbuçuk yıl önce de bu sorun, burada konuşuldu. Rasgele silâh verilmiş dendi. Sonra, ne oldu?"

"Efendiler, olan bir kez olmuştur. Olan yerine konulamaz. Ancak, bu yanılığın yinelenmesine bir daha meydan vermeyiniz. Uyanık olunuz. Sizin onurunuzla emanet edilen silâhları, namusunuz gibi saklayınız, kirli insanlara vermeyiniz. Yoksa, bütün günah bize, bizim üstümüze yüklenir."

"Efendiler, bugün bile ortada suç, suçlu varsa o da bizleriz."

"Olay olmadan önce, bunu keşfetmeliydik. Böyle adamların eline silâh verirken bunların bu silâhları nasıl kötüye kullanacaklarını düşünmeliydik. Ömrü dağlarda şakilikle geçmiş bir hainin eline silâh verdiğinizden dolayı bugünkü cinayetlere yol açtınız. Günahkârsınız. Tarih, bu günahı sizden soracak, benden soracaktır. Bu nedenle, Ali Şükrü'yü seviyorsanız onun yanından ayrılmayınız. Onun sağlam direncinden ders alınız. Onun sağlam matığından, doğru düşüncelerinden ders alınız. Ali Şükrü'yü seviyorsanız, onun anısını sonuna dek kutlayınız. Onu son soluğunuza dek unutmayınız, hayırla anınız. Şundan ki o, sizin özgürlüğünüz, onurunuz, geleceğiniz uğruna kurban gitmiştir. Ve biz, bugünden sonra onun yolunda giderken, onun gibi onurlu ölümlere de hazırlanmalıyız. Şundan ki arkamızda on milyon insan, bağımsızlık, bağımsızlık diye bağırıyor. Böyle ölme ben de kurbanım. Siz de olun, efendiler! Bu direniş, karar ve inanla Ali Şükrü Bey'in kutlu anısı önünde saygıyla eğiliyorum."

"Hepimiz, hepimiz!" diye Bütün Meclis bir ağızdan gürledi. Sonra, Sinop mebusu Hakkı Hami:

"Sevgili arkadaşımız Ali Şükrü Bey, aramızdaki üç yıllık yorulmak bilmez dirimlilikle bu ülkeye ne kerte çalışmışsa, bugün

şehitliğiyle de ülkede kanunun egemenliğini eylemce göstermeğe yol açarak ikinci bir büyük hizmette daha bulunmuş oluyor. Bu nedenle onu bir kez daha saygıyla anmak üzere bir fatiha okunmasını ve oturuma beş dakika ara verilmesini öneririm.” dedi, dediği gibi de yapıldı.

Rahmetlinin seçim dairesiyle ailesine başsağlığı çekildi. Sonra aşağıdaki önerge okundu:

“Din, yurt ve bağımsızlık savunucusu olmasından dolayı şehit edilmiş olan Ali Şükrü Bey kardeşimizin katillerinden olup bu sabah Çankaya’daki evinde yapılan çatışma sonucunda yaralı olarak ele geçirilen ve sonradan geberen kanlı katil yarbay Topal Osman’ın, Meclis kapısı önünde asılarak gösterilmesini öneririz.”

Bu öneri sonucunda Topal Osman’ın ölüsü getirilerek Meclis önüne yerleştirilen darağacına asıldı. Ancak, ölünün başı yerinde değildi. Daha önce koparılmıştı. Birtakım mebuslar. Topal Osman’ın mutlaka diri getirilmesini istedilerse de bu isteklerin yerine getirilmediğini gördüler. Ağır yaralı katilin, belki de konuşmaması, sövüp saymaması için ivedi başı koparılarak öldürülmüştü. Birçok kişinin kanısı, onun cinayete itilmiş olduğu üzerinde birleşiyordu. Bunlar, onun evine gidip gelenler arasında bulunabilirdi. Bu yüzden de bir ayak önce öbür dünyaya göçmesi sağlanmıştı. Onu diri isteyen mebuslara bakanlar şu karşılığı verdiler:

“Diri istiyordunuz. Ölmüş olan adam nasıl diri getirilir? Baksanıza, kellesini bile uçurmuşlar.”

Lazistan mebusu Ziya Hurşit, kapısında başsız ölünün sallanıp durduğu Meclis’te yeni bir tartışma kapısı açtı. Verdiği önergede şöyle diyordu: “Giresunlu Topal Osman ve adamlarından, suç ortaklarından Büyük Millet Meclisi başkanlığı muhafız bölü-

ğü komutanı Mustafa Kaptan adlı kişiye fuzuli olarak verilen teğmen rütbesi dolayisiyle asker cezaevinde yatması pek saçmadır. Kendisinin hemen genel cezaevine gönderilmesi ve cinayetin gerçek yapımcılarının ivedilikle araştırılmasıyla ortaya çıkarılmasını öneririm. Bütün ulus, gerçek durumu sabırsızlıkla bekliyor.”

Ziya Hurşit'in bu önergesi, bakanlar kurulu başkanı Rauf'u çok sinirlendirdi. Hemen kürsüye fırladı:

“Arkadaşlar, çok rica ederim, konmuş kanunlar var, mahkeme ve adalet var. Karar var, icra var, evet, bütün bunlar varken, istenen nedir? Çok istirham ederim. Heyecan ve üzüntüyle alacağınız kararların gelecekte geniş ve acı etkileri olabilir. Benim vicdan ödevim, bunları söylemektir. Sizin de ona göre düşünüp kararınızı vermenizdir.”

Ziya Hurşit yine sordu:

“Efendim, ben de rica ederim, bu adama subaylığı, bu rütbe-yi veren kimdir? Lütfen söyleyiniz, bu rütbeyi kim vermiştir buna?”

Erzurum mebusu Salih Hoca:

“Arkadaşlar, malûmu alileri, dedi, terfiler, Meclis'ten geçer ve tasdik edilir. Böyle haşerata kim rütbe vermiştir? Bu, ne subaydır, ne de erdir. Ordu, böyle subay bilmez, tanımaz. Bu herif şakidir, canidir.”

Aldı yine Ziya Hurşit:

“Arkadaşlar, her şeyin yöntemi, düzeni var. Bu ülkeye¹ ancak Harbiye Okulunu bitirerek subay olunur ve subayların hepsi, bizim gözümüzde pek yüksek, müstesna ve onurlu birer yer tutarlar. Biz, ordumuz subaylarını her yönden takdir ederiz. Ancak, Rauf Beyefendi'ye sorarım: Cani, katil, cahil, hain bir adama subay üniforması giydirilir mi? Orduda düşmana karşı göğüs geren kahramanlarla bunlar beraber mi olacak? Bu, nasıl olur, de-

Kâzım (Özalp) Paşa

meyin. Oluyormuş işte. Benzer haklara sahip olarak, bu da gerçek subaylar gibi asker cezaevinde yatıyor. Nasıl yatar? Rica ederim, Millî Savunma Bakanı söylesin. Bu herif, öbür subaylarla bir ayarda mıdır? Millî Savunma Bakanı, ordunun onurunu korumakla yükümlü değil midir?”

Millî Savunma Bakanı Kâzım (Özalp Paşa) kürsüye gelerek suçlamalara şöyle karşılık verdi:

“Efendim, malûm kanunlar vardır. Bunların yargısına uymayan hiçbir işlem yapılmamıştır. Sözüünü ettiğiniz bu adam, adliyenin tutuklama müzekkeresiyle yakalanmış ve Topal Osman Ağa müfrezesine mensup milis subay olduğundan asker tutuklu evine götürülmüştür, orda yatıyor. Genel cezaevine götürülmüş olsaydı, bu adama milis subaydır, diye kabul edilmeyeceği kuşkusuzdu. Bundan dolayı işlemde bir yanlışlık yoktur. Esasen

bu konuda Meclis'in kararı da vardır. Yoksa, ordu münezzehdir. Her lekeden uzaktır." Ziya Hurşit, bununla kanmadı:

"Paşa hazretleri, bir canı ve şakiye üniforma giydirip subay kimliği veremezsiniz. Onu asker tutukluvinde tutamazsınız" diye barbar bağırdı.

Afyonkarahisar mebusu Şükrü Hoca, ortaya çok anlamlı bir laf attı:

"Korkarız, oradan kaçırılmasın!"

Bu söze son kerte sinirlenen Kâzım Paşa, şöyle haykırdı:

"Bu, ne demek böyle, efendiler? Kim kaçıracaktı? Rica ederim, bu nasıl söz? Neden kaçırılıyor, neden kaçırılacak kuşkusu geliyor? Ne münasebet? Böyle şey söylenir mi?"

Bunun üzerine, Meclis'te yine bir kıyamettir koptu. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf, öfkeden küplere binmiş olarak kürsüye çıkınca gürültü biraz kesilir gibi oldu:

"Efendiler, ortada acıklı bir cinayet var. Yapıcılarından bir bölümü henüz yakalanmış, üst yanı da izlenmektedir. Zabıta ve adliye bu sorun üzerinde çalışmaktadır. Ne şaşılası şeydir ki, böyle bir durum varken, bu bırakılmış falan kişi, filan cezaevinde yatmasın, filan cezaevinde yatsın... Katildir, canidir, neden subaydır deniyor biçiminde Yüksek Meclis, bir de bununla coşturulmak isteniyor. Bırakın bu işleri. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenlik güçleri var, adliyesi var, kararı verecek olan bu adliyedir ve bu kararıyla sorunu çözümleyecek, nam alacaktır. Bırakınız, huzur ve sükunluk içinde çalışsın, kararını versin. O kararı uygulamak görevi bizindir. Rica ederim, arkadaşlar, çok rica ederim, biliyorum, gerçekten çok üzgünsünüz, heyecanlısınız, bu üzüntünün ve heyecanın etkisi altında verilecek kararlar, isabetli olmaz. Bunun, burada, bu biçimde konuşulması bile doğru değildir. Bu adam, nasıl subay olmuş da üniforma giymiş,

katil, canidir, filan derken, ordumuzun çok değerli, aziz erkanını ve subaylarını incitmeyelim, dikkat ediniz, bu, yanlış bir davranıştır.”

Başbakanın ağızından çıkan son sözü fırsat bilen Ali Fuat Paşa, hemen başka konuya geçmek istedi:

“Efendim, Ali Şükrü Bey’in cenazesini Trabzon’a götürmek üzere Meclis adına iki arkadaşımıza izin verilmesi üstüne Divanın önerisi vardır. Trabzon mebusu Hamdi Bey’le Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey’in izinliliklerini kabul ediyor musunuz?”

Ali Fuat Paşa’nın, işe karışması, fokur fokur kaynayan tartışma kazanına bir teneke soğuk su dökmüş gibi oldu. Birdenbire, Meclis’in duruluğu görüldü.

SİYASAL BİR CİNAYET NASIL İŞLENDİ?

Büyük Millet Meclisi, Türk ulusunun yüzyıllar süren araştırmalarının özeti ve onun kendi kendini yönetmek bilincinin canlı bir örneğidir.

Mustafa Kemal

Topal Osman, bu işsiz güçsüz günlerde son kerte sıkılıyordu. Her eylem adamı gibi, yerinde duramayan bir karaktere sahipti. Balkan Savaşı'ndan beri sürüp giden korkunç serüvenler zinciri, birden bire dinince kendini karaya vurmuş balık gibi tedirgin duymağa başlamıştı. Başlarında Mustafa Suphi'nin bulunduğu on dört komünist liderini öldürerek onlardan bir yığın altın, mücevherat alan Yahya Kahya'ya Trabzon kışlasının önünde üç yüz mermi boşaltmış, Enver Paşa'nın bu eski adamını sonrasız susturmuştu. Hiçbir tehlikeli Kuvayı Milliyetinin ayakta kalmaması için verilen kararın bir bölümü de böylece onun eliyle yerine getirilmişti. Bütün sivil sergerdeler (!) ergeç devletin başına belâ oluyordu. Topal Osman, kendisinin de ünlü Kuvayı Milliyecilerden biri olduğunu unuttur gibi olmuştu. Çankaya'nın şanlı egemeninin gölgesinde tedirgin edilmeksizin yaşayıp gideceğine inanıyordu. Düzenli ordunun başları, son Kuvayı Milliye başlarını sızıltıya meydan vermeden barışçıl olarak bir yana itmeğe çalışıyor, onların onurlarını da kırmamak istiyorlardı. Şimdi, bütün eski Kuvayı Milliyecilerin külleri üzerinde, bütün silâhlı örgütüyle ayakta kalan biri vardı, o da Topal Osman'dı. Bütün Ka-

radeniz Bölgesini Pontos belâsından temizleyen bu adam, son günlerde, epeyce tedirgindi. İsmail Hakkı'nın (Tekçe) komutasında örgütlendirilen muhafız taburu, kendisiyle birlikte milis taburunu da kuşatmış durumdaydı. Bu iki muhafız gücünden biri, gereksizdi. Gazi, asker olduğundan elbette, sivil bir savaşçı kadrosu yerine asker örgütünü tutacaktı. Bu asker örgütü de zaten ötekinin yerini almak üzere kurulmuştu. Topal Osman'ın sivil silâhlı örgütü, Ankara'nın tepesinde bir güvenlik ögesinden çok bir tehdit ögesi olarak görünmeğe başlamıştı. Onun yerini alacak silâhlı örgüt kurulduktan sonra, varlığının gereği neydi? Topal Osman da adamları da böyle düşünüldüğünü biliyorlardı. Topal Osman, bütün öbür Kuvayı Milliyecilerin ortadan kaldırılmasını ya da ordunun içinde eritilmesini çok olağan karşılıyordu. Hepsinin görevleri sona ermişti. Kendilerinin görevleriye kolay kolay sona eremez diye düşünürlerken birden bire karşılarına İsmail Hakkı'nın muhafız taburu dikilivermişti. İşte, Giresun taburuna artık yol göründüğünü gösteren en büyük işaret buydu. Topal Osman, kendisiyle adamlarının yardımlarından daha uzun zaman uzak kalınamayacağını ispatlamak sevdasına düşmüştü. Gazi'nin yoluna dikilecek herkesi birer birer temizleyerek bu sonuca varacağını düşünüyordu. Zaten evine gelip giden Gazi'nin adamları da durmadan Meclis'teki korkunç muhaliflerden, özellikle onların elebaşısı durumundaki Trabzon mebusu Ali Şükrü'nün yenilir yutulur gibi olmayan demir leblebi biçimindeki eleştirilerinden yakınıp durmuyorlar mıydı? Hele, son günlerde Ali Şükrü, Meclisi savaş meydanına çevirmişti. Bütün amacı, askerleri Meclis'ten temizlemek üzere girişilmiş bir çabanın uygulamasından başka bir şey değildi. Askerlerin kışlaya dönmeleri için alabildiğine konuşuyor, propaganda yapıyor, oldukça da etkili oluyordu. Ayrıca, Gazi'nin dirimini korumak üzere gerek Çankaya'da gerekse Büyük Millet Meclisi'nin çevre-

sinde karargah kurmuş olan Topal Osman'ın milisleri de Meclis'teki ikinci grup mebuslarınca iyi gözle görülmüyordu. Bir gün Gazi'nin bunları kendi üzerlerine saldırtabileceğinden kuşkulanıyorlardı. Ortada epeyce karışık hesaplara dayanan belirsiz bir durum vardı.

Milisleriyle kendisinin Ankara'daki rahat yaşayışlarını daha da sağlamlaştırmak amacıyla bir şeyler yapmanın gerektiğini anlayan Topal Osman, mart ayının son günlerinde Mustafa Kemal'le başbaşa verip konuşmaya karar verdi, Mustafa Kemal'le Çankaya'daki köşkte karşılaştı. Meclis'te son günlerde kopan gürültülerin hep kendi kişiliği üstüne döndüğünü düşünerek her zamanki gibi üzülen Mustafa Kemal, Topal Osman'ın yaptığı çılgınca öneriyi dinledi: Topal Osman, Ali Şükrü'yü ortadan kaldırarak Meclis'teki muhalefeti sindirecek, padişahçılara sonlarının ne olacağını gösterecekti. Yahya Kahya'yı kurşunladıktan sonra,

Osman Ağa'nın Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı korumakla görevlendirdiği Giresunlu gönüllü askerler
(Riyaset-i Celile Muhafız Bölüğünün ilk mangası)

Ali Şükrü'nün dilinden uzun zaman kurtulamayan Topal Osman, onu öldürmekle salt Mustafa Kemal'i korkunç bir muhaliften kurtarmayacak, kendi cinayetinin de günün birinde su yüzüne çıkarak dirimini tehdit etmesi olasılığını ortadan kaldıracaktı. Yahya Kahya'yı öldürüp de koğuşturmaya uğramaması, Topal Osman'a bir dokunulmazlık sağlamışa benziyorsa da bu bir aldanıştan başka bir şey değildi. Mustafa Kemal adına cinayetler işleyen bir ulusa cellât görünüşüne bürünerek yaklaşmakta olan sonu kurtarabileceğine inanacak kerte usu perdelenmişti.

O gün Mustafa Kemal'le Topal Osman'ın ne konuşup görüş-tüklerini hiçbir tanık, hiçbir arşiv bize iletmediğinden burda ne söylesek boştur. Ancak, bu söyleşi biçimindeki görüşmeden sonra, Topal Osman, doğruca Karaoğlan çarşısındaki ikinci grup diye adlanan muhaliflerin kahvesine girdi. Bastonuna dayanarak içeri giren milis komutanı, orda oturan birkaç kişi üzerinde bir ürperti uyandırdı. Topal Osman, artık, eski bağımsızlık savaşındaki yiğit adam olarak değil, bir kiralık katil gibi tanınıyordu. Bu yüzden de herkes, ondan ürküyordu. Bu mart çisentisiyle ıslanmış adamın gözleri, bir masanın başında nargilesini tokurdattan Ali Şükrü'ye ilişti. O da onu gördü. O, onu bir kiralık katil olarak niteliyor, bunu her yerde de söyleyip duruyorsa da karşılaştıkça selâmlaşıyor, hal hatır soruyorlardı. Ali Şükrü'nün elinde yine bir Times gazetesi vardı. Bunu okuyarak çevresindeki üç dört arkadaşına İngilizlerin Türkler üstüne dediklerini anlatıyordu. Topal Osman'ı görmezlikten gelemezdi. Şundan ki herif, daha kapıdan girerken gözleriyle onu aramışçasına ikisinin de gözleri karşılaşmıştı. Ali Şükrü, onu bir çay içmeğe çağırdı. O da bunu sevinçle kabul eder göründü. Laf lafı açtı. Topal Osman, dostça görünerek, Ali Şükrü'ye Mustafa Kemal'e çokça yüklen-diğinden söz etti. O zaman, Ali Şükrü, yine her zamanki tartışmalardan birinin içine girdi. Paşanın askerliğine hiçbir diyeceği

İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin yapıldığı Châteaue d'Ouchy Otelinden çıkarken

olmadığını söyledi. Ancak, savaşın başka, ülkeyi yönetmenin başka şey olduğu üzerinde durdu, İsmet Paşa'nın Lozan'da uğradığı başarısızlığın salt asker oluşundan ileri geldiğini söyledi. Oraya bir asker yerine diplomatlar göndermek gerekiyordu. Ne yazık ki bu olamıyordu. Askerler, bir türlü iktidarı bırakıp gidemiyorlardı. İsmet Paşa, Hariciye Vekili kaldıkça o Lozan barışı da hiçbir zaman imzalanmaz, imzalanırsa bile bizi birçok yitkilerle uğrattı.

"Sonra, sana dostça bir şey daha söyleyeyim: Meclis sizin artık böyle silâhlı olarak sokaklarda dolaşmanızı istemiyor. Salt Meclis değil, halk da istemiyor. Artık, savaş mavaş yok, bunların ne işleri var Ankara'da diyorlar. Sizi yakında toptan Giresun'a gönderecekler. Sen de başlarında olarak. Başbakan Rauf Bey, bu

iş için sıkıştırıldı bile. Ancak, Mustafa Kemal, gönderilmenize karşı çıktı.”

Bu son söz, Topal Osman’ın içinde engerekler gibi kıvranma-ğa başlayan umutsuzluğu ezdi. Evet, bir kurtuluş yolu vardı: Mustafa Kemal’e bağlı olduğunu ispatlamak. Meclis’teki muhalefet sindirildi mi her şey değişebilirdi. Meclis, milis taburuyla birlikte kendisini de toparlayıp mevcutlu olarak Giresun’a sürmeden, orda ikamete bağlamadan önce bu Meclis’in ağzına etmek, muhalif denen zırtabozları titretmek gerekiyordu.

Toz gibi serpilen ilkyaz yağmuru altında ağrıyan bacağına daha az yüklenmeğe çalışarak Yahudi mahallesindeki evine yollandı. Burda Terzi Mahir oturuyordu. Bu adam, Merzifon’da ölümden kurtarıp Müslüman ettiği değerli bir terziydi. Kızkardeşleri de kendisi gibi Müslüman olarak ölümden kurtulmuştu. Onlar da kendisiyle birlikte oturuyorlardı. Burası, aslında Topal Osman’ın eviydi. Bu aile, büyükleri bilerek ona bakıyorlardı.

Eve vardığında soyunup dökündü. Akşam yemeğinden sonra ağrıyan bacağına sık sık ovarak derin düşüncelere daldı: Demek ki muhalifler, ilkönce Mustafa Kemal’in dirimini koruyan Karadeniz uşaklarını onun çevresinden alıp uzaklaştıracaklar, sonra da onu mevkiinden edecekler, yine padişahı getirip tahta oturtacaklardı. Yok, bu olamazdı, işte. O, bu hain muhalefetin başı demek olan Ali Şükrü’yü mutlaka ortadan kaldıracak, böylece hem kendi dirimini, hem de milislerini kurtaracaktı. Böylece zaten Gazi’nin dirimi de kurtulmuş oluyordu

Eğer Gazi’nin baş düşmanı olarak bilinen Ali Şükrü’yü ortadan kaldıracak olursa Gazi, Meclis karşısında güçlü bir duruma gelecek, kendilerinin Giresun’a sürgün edilmeleri işi de bir ham hayal olarak kalacaktı.

Topal Osman, bütün gece Ali Şükrü’yü ortadan kaldırmanın

biçimlerini düşündü durdu. Onu nasıl ötdürmeliydi de hiç kimse kendisinin üzerine pislik atamamalıydı. Bunu mutlaka ulusal bir kılığa sokmalıydı. Yoksa Allah etmesin, muhalif grup yarın iktidarı ele alırsa ona duman attırırlardı. Hemen mahkemeye gönderilir, canından edilirdi. Ali Şükrü'nün ünlü hemşerisi kayıkçılar kâhyası Yahya'nın ölüsü bile mezarında yüzlerce mermi deliği taşıyan gövdesiyle ondan öç alacağı günü sabırsızlıkla bekliyordu.

Topal Osman'ın ilk bulduğu suikast çeşitlerinden biri şuydu: Kendi milis taburundan birkaç nişancı, caddede giderken ateş edip onu öldürecek, ondan sonra, kendisi, sözde bu cinayet bu cahil çocuklar eliyle yapılmış gibi ceza olarak onları vurduracaktı. Böylece, hem Gazi'nin hem de kendisinin en büyük düşmanı, tehlikesizce ortadan kalkmış olacaktı. Ne varki Topal Osman, bunda bir sakınca gördüğünden işi daha gizli yapmağa karar verdi. Kendisinden ufak tefek kuşkulansalar bile bu, büyük bir tehlike yaratmazdı.

Topal Osman, plânını Büyük Millet Meclisi muhafız bölümü komutanı üsteğmen Mustafa Kaptan'a açtı. O, Giresun'dan getirdiği içten arkadaşlarındandı. En gözü pek adamlarından biriydi. Topal Osman, en yakın adamına bu plânını açmak zorundaydı. Açtı da. Ne varki, Mustafa Kaptan, bu işi korkudan büyümüş gözlerle karşıladı. Ancak, patronu, işin ulusal bir iş, bir yurt işi olduğunu anlattı. Gerek kendi canlarını, gerekse Gazi'nin canını kurtarmak uğruna bu işi yapmak, o melun herifi ortadan kaldırmak gerekiyordu. Topal Osman, bunun doğrudan doğruya Gazi'nin buyruğuyla yapılmayacağını, ama onun da bundan hoşnut olacağını yineledi. Ali Şükrü gibi bir adamın öldürülmesi sorunu, Mustafa Kaptan'ı şaşırtmıştı. Böyle bir adamın öldürülmesi hem yazık, hem de çok tehlikeler saklayan bir işti. Patronunun çakır, zeki gözlerine türlü anlamlı sorucu bakışlarla

baktı. Yahya Kâhya'yı öbür yana göndermişlerdi, ama, o, uzaklardaydı. Trabzon'da gidip bir adamı gizlice öldürüp kaçmak kolaydı. Gelgelelim, Türkiye'nin en ünlü, en dişli adamlarından birini Ankara'nın göbeğinde öldürmek olacak iş değildi. Topal Osman, Ali Şükrü'yü öldürmenin farzolduğunu, Gazi'nin geleceğinin de buna bağlı bulunduğunu anlattı. Mustafa Kaptan, Ağa'nın kararında direttiğini görünce, bu işin yapılmasının ulusal bir ödev olduğu üstüne bir düşünceye vardı. Ağa'nın sözünden dışarı çıkmak kimin haddineydi? Tanrıya nasıl boyun eğitirse patrona da öyle boyun eğilmek zorunu vardı. Ağa, dilinin döndüğünce, dirimlerinin paşaya bağlı olduğunu, onu devirirlerse kendilerine de cehennemi boyatacaklarını bundan dolayı da paşanın düşmanlarını temizleyerek bu olumsuz geleceğin önüne geçmeliydi. Tabur, birkaç kişinin dışında bu işten hiçbir şey bilmeyecekti. Co Şakir, Aziz Çavuş, biricik yardımcıları ola-

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara

çaktı. Suikastın dalbudak salmaması için onu bu az kadro ile gerçekleştirmek gerekiyordu. Topal Osman, içlerinde birçok Ku-vayı Milliyeci paşanın da bulunduğu muhaliflerin Mustafa Kemal Paşa'yı ergeç devirmeğe yelteneceklerine inanıyordu. On-lardan önce davranmakla hem kendi canlariyle geleceklerini, hem de paşayla Türkiye'nin geleceğini kurtaracaklardı. Topal Osman, adamlarını da buna inandırdıktan sonra uygulamaya geçmeye hazırlandı.

Ankara'nın güneşli kırk ikinci yağmurları başlamıştı. Mart sonu, çisentili bir günle açılmıştı. O gün de Meclis'te birçok memleket sorununu muhaliflerin ağzıyla dile getirdikten sonra, asker mahfeline giden Ali Şükrü, yorgun argın sıcak çayını yu-dumluyor, bir yandan da Times gazetesinden birtakım haberler aktararak yanında oturan mebusları aydınlatıyordu. Ali Şük-rü'nün çevresinde her zaman muhalifler bulunmazdı. Çoğu za-man gizli polis, Gazi'nin adamları da çaktırmadan onu göz altın-da bulundururdu. Ali Şükrü, eski bir deniz subayıydı. Gazeteci-liği de vardı, matbaası da vardı, patrondu da.

O, bırakışma vurgununu ilk yiyenlerden biriydi. İzmir, Yu-nanlılarca işgal edilmişti. Ali Şükrü, o zaman bir deniz subayı olarak İstanbul'da bulunuyor, Türkiye'nin kurtuluşu için coş-kun düşünceler taşıyan yürek sahibi insanlardan biri olarak ta-rınıyordu. Divanyolu'ndaki (Sulh ve Müsalemet-Ademi Merke-ziyet) derneğinde çalışıyor, bunun aracılığıyla bir şeyler yapıla-bileceğini sanıyordu. Sultanahmet mitinginden sonra derneğe vardığında şimdi de coşkun bir heyecan içinde yüzüyordu. Bu umutsuz günlerin boyunduruğundan ülkeyi nasıl kurtaracak-tı?.. Halide Edip hanımın meydanda dile getirdiği durum, her-kesi coşturmuşsa da kurtuluş yolunu gösteren kimse çıkmamış-tı. Bu yolu bulmalıydı. Arkadaşlariyle tartıştığı buydu.

Şimdilik, düşünen duyan yurtsever aydın kişilerin uğradıkları yerlerden biri de burasıydı. Derneğin kapısından içeri girenler, Tasvir gazetesinin sahibi Ebüzziyazade Velit, gazeteci Ahmet Cevdet, armatör Kalkavanzade İbrahim Kaptan, armatör Kalkavanzade İlyas Sami, ortağı Tayyarağazade Necip, Üsküdar Harmanlık Taburu komutanı binbaşı Osman'dı. Bu içten arkadaşlar, yukardaki bir odaya çekilerek kendi kendilerine kalmak, biraz düşünmek, görüşmek istediler. Ancak, orası, kendilerinden önce gelmiş heyecanlı kişilerle doluydu. Onlar ayakta dikilmek zorunda kaldılar. Odada ön plânda göze çarpan iki kişi vardı. Ahmet Cevdet, bunları yeni gelenlere tanıttı: Bunlardan biri Trabzon gümrük müdürü Nuri, öbürü de Ali Şükrü'ydü. Oturanlarla ayakta dikilenler, birbirleriyle başbaşa vermiş, hep günün sorunlarını tartışıyorlardı. Sonra yavaş yavaş, konuşmalar duruldu. Hemen herkes ayrı ayrı konuşuyorsa da bir tek düşünceyi

Sultanahmet mitingi

dile getiriyordu: "Kuru lafla geçirilecek zamanda değiliz. Felâket gelip çattı. Bir dakika bile yitirmeden davranmalıyız. Bunun için de ilkönce örgütlenmeliyiz."

Gümrük müdürü Nuri masada oturmuş, not alıyordu. Deniz subayı Ali Şükrü, bu sırada tartışmaların anlamını özetleyerek şöyle konuştu:

"Arkadaşlar, İstanbul'da göz önündeyiz. Düşman, ne yazık ki içimizde, egemen durumdadır. Bu nedenle burada örgütlenmeğe kalkarsak, düşman bunu sezdiği anda, fırınları kapatıp halkı ekmeksiz, boruları kesip susuz bırakabilir ve daha kim bilir, nelere yeltenebilir? Şu halde en doğru davranış, şimdilik burayı bırakıp Anadolu'ya geçmek ve örgütü orada yapmaktır."

Bütün orda bulunanlar, bu konuşmayı coşkunlukla benimse-diler. Armatör Kalkavanzade İbrahim, coşkun sesiyle şunları söyledi:

"Arkadaşlar, sahip ve süvarisi bulunduğum Kırım vapuru, şu dakikadan sonra buyruğunuzdadır. Anadolu'ya geçecekler gibi, gönderilecek silâh, cephane vb.'yi de parasız taşımağa hazırım."

Bütün ordakiler, bu yurtseverce, mertçe sözlerin sahibine biraz da imrenerek bakmışlardı.

İttihat ve Terakki'nin eylemci adamlarından olan İlyas Sami, oradan ayrılırken Kalkavanzade Rasim Kaptan'a:

"Bu deniz subayı Ali Şükrü Bey'i al, yazıhaneye getir, orda görüşelim" dedi.

Ordan kalkanlar, İbrahim Kaptan'ın Çeşmemeydanı'ndaki yazıhanesine gittiler. İbrahim Kaptan, orda hazır bulunanlara, Anadolu'ya kim geçmek istiyorsa hemen götürebileceğini bir kez daha söyledi. Binbaşı Osman'la Ali Şükrü'nün ilk partide Anadolu'ya gönderilmeleri kararlaştırıldı. Onları, geminin hem sahibi hem de süvarisi olan İbrahim Kaptan kendisi götürecekti.

İlyas Sami ile ortağı Necip, bu karardan sonra Velit'in gazetesine koştı. Bunu muştulayacaktı. Velit, içten arkadaşı Emin Ali ile başbaşa vermiş, bir şeyler konuşuyordu. Verilen kararı anlatınca yurtsever gazetecinin gözleri doldu, gözyaşlarını tutamadı. Coşkunlukla yerinden fırladı:

"Var olun! En doğru kararı vermişsiniz. Böyle feragatkâr ve mert çocukları olan bir ulus düşmanın ayakları altında kalmaz. Tanrı da bizimledir" diyerek kalkıp İlyas Sami'nin boynuna sarıldı, alnından öptü.

İşte, bundan üç gün sonra, Ali Şükrü ile Binbaşı Osman'ı Trabzon'a uğurlamak üzere bütün arkadaşlar, rıhtımda hazır bulunmuşlar, Ali Şükrü'nün acı sonuçlu yiğit davranışının serüveni de böylece başlamıştı.

Binbaşı Osman'la genç deniz subayını Trabzon'a uğurlayanlar, dokuz doğurarak onlardan bir haber bekliyorlardı. Ebüzziya Velit durmadan:

"Bırakmayın işin arkasını, ne oldu? Anlayın bana da bildirin" deyip duruyordu.

En sonra, Trabzon'dan dönen Kırım vapuru, onlara şu haberi getirdi: "Trabzon'da Nemlizadelerin evinde Müftü Mahir Hoca ile Barutçuzade Hacı Ahnet ve Hacı Ali Hafız'ın Hakkı efendilerin katılmasıyla önemli bir toplantı yapılmış ve bundan sonra dağıtılmış İttihat ve Terakki yapısında bir kongre yapılarak halkın ivedilikle silâhlendirilmesi karar altına alınmıştır."

Ali Şükrü Trabzon'a varıp da eyleme geçtikten sonra, İstanbul'daki grup da silâh bulma işine huz vermiş, İlyas Sami bu işlerde canını, malını, geleceğini verircesine çalışmış, sonra İstanbul'dan Anadolu'ya geçtiğinde bir düşman gibi karşılanmış, başından çok acı serüvenler geçmiş, Ali Şükrü bu arada Trabzon'dan mebus çıkarak Büyük Millet Meclisi'ne katılmış, hatip-

lik gücüyle gerek Meclis'te gerekse ülkede çok tanınmıştı.

Topal Osman, ertesi gün akşamüstü, Mustafa Kaptan'ı yollayarak Ali Şükrü'yü Yahudi mahallesindeki Terzi Mahir'in evine şölene çağırıldı. Topal Osman, Mahir'le kızkardeşlerini bu akşam için evden uzaklaştırmıştı. Sofrayı Topal Osman'ın en yakın arkadaşları hazırlıyordu. Ali Şükrü'nün girdiği odada büyük bir odun sobası yanıyordu. Ankara'nın martı, kapıdan içeri hiç girmemiş benzeyordu. Ali Şükrü, sağlıklı bir adamdı. Sofra'daki yemeklere ağzı sulanarak baktı. Bir yandan da Yahya Kâhya'nın bu korkunç katiline karşı duyduğu tiksintiyi saklamağa çalışıyordu. Böyle adamlar, babası olsa güvenmezdi ya bu akşam buraya kalkıp gelişi salt kabadayılığa pislik sürmemek içindi. Topal Osman'la karşılıklı oturdular. Mustafa Kaptan'la öbür iki ki-

Osman Ağa (ayakta soldan dördüncü) ve Binbaşı Hüseyin (oturan soldan üçüncü) Giresun ileri gelenleriyle

şı, ayakta dikiliyor, ara sıra da girip çıkıyordu. Ali Şükrü, sıcak çorbaya kaşığını daldırırken:

“Böyle namertlere hiç güven olmaz. Böylelerin her damla içkisinde ağı aramak yerinde olur. Bir kez geldik, zehir zıkkım da olsa sofranın sonunu getireceğiz” diye düşündü. Baktı, Topal Osman, yemeklere ancak kaşığının, çatalının ucuyla dokunuyor, ara sıra yanaklarının kasları seyiriyordu.

“Keyifsiz görüyorum seni, ağa.”

“Şu namussuz bacak, böyle yağmurlu havalarda fena halde sızlıyor. Gecemi gündüzümü zindan ediyor bana.”

“Sen de bir türlü işinden başını alıp doğru dürüst bir tedavi yaptırmadın ki.”

“İşleri nasıl bırakır giderim. Herkesin bizi yemeğe çalıştığı bir zamanda uşaklarımın başından nasıl ayrılırım?”

“Ortada önemli bir şey görmüyorum ben.”

“Daha ne olsun, zatınızın başında bulunduğu muhalefet hem paşayı, hem de bizim Giresun taburunu alaşağı edip ortadan kaldırmak istiyor. Biz, hem kendi canımızı, hem de canımızdan çok sevdiğimiz Gazi’mizi savunmak zorundayız. Yaşayış kavgasının ortasındayız. Hem de gırtlığımıza dek batmış olarak. Beyimize gelince onun çokça bir kaygusu yok. Bekler, Meclis’te birisi kazara ağzından yanlış ya da onun düşüncesine uymayan bir laf kaçırды mı, kurar kırk ikilik topunu, Bertetn’in Paris’i bombardıman ettiği gibi başlar onu bombardıman etmeğe.”

Ali Şükrü, tartışmaya girmemeğe çalışıyordu. Şu sırada Türkiye’nin en tehlikeli insanları arasında bulunuyordu. Dışinden tırnağına dek silâhlı olan bu adamlar, birkaç yıl cephe gerisinde Pontos’u Rus’u kesmekle uğraşmış, sonra Sakarya’da Yunanlı öldürmüş, insan öldürmekte ihtisas yapmış kişilerdi. Şimdi de en ufak bahaneyle Gazi’ye yan baktı diye insanı kıtır kıtır kesebilirlerdi. Ali Şükrü, düşünüyordu da eğer kendisi de hem bir

subay hem de bir Trabzon uşığı olmasaydı kalkıp bu gözü kanlı heriflerin sofrasına gelmezdi. Topal Osman'la ikisi hem atıştıyor, hem de takma birer gülümsemeyle birbirlerinin sözlerine karşılık veriyorlardı. Sofranın başında ayakta dikilen zıpkalı laz başlıklı milislerden biri, birden bire Ali Şükrü'nün ense köküne bir yumruk indirerek ağzına bir çaput tıktı. Güçlü bir adam olan Ali Şükrü, yumruğun etkisiyle sersemlediyse de çabucak kendini topladı. Ağzına tıklan paçavrayı çekip çıkarmağa çalışırken arkaya çekilen iki kolu birden bir iple oturduğu hasır sandalyenin arkasına bağlanmağa çalışıldı. Silkinerek can korkusuyla cellâtlarının ellerinden kurtulur gibi oldu. Bir ikisini öteye beriye savurdu. Bir sandalyeyi yakaladığı gibi birisinin kafasına indirmek üzereyken kulağının arkasına sivri bir bıçak ucunun girdiğini duydu. Bu sırada ellerini bağlayan ipin bir ucunu iki kişi boynuna doladı. Ali Şükrü, yine de ölüme teslim olmadı, ipi dolayarak sıkıp duran cellâtları öteye beriye savurdu. Gözleri, dili dışarı fırlamıştı. En sonra, dört beş kişinin ağırlığı altında çöktü. Sağ elini bir iskemlenin hasırına geçirdi. Sonra, kendini yitirdi.

Ancak, alttaki kahvede bu gürültü patırtı, itişip kakışma açıkça işitildiyse de kahvenin müşterileri ne olduğunu anlayamamıştı. Sonra, geç vakit, Trabzon giynekli, kara başlıklı birkaç adamın, bir arabaya ağır bir sandık yüklediğini görenler olduy-
sa da buna çokça anlam vermediler. Böylece Yahudi mahallesindeki terzi Mahir'in evinde boğulan Ali Şükrü, son kez kapalı bir sandık içinde bir araba yolculuğu yaparak Papazın bağının biraz ötesinde geceyarısı bir çukura başasağı gömüldü, üstüne de üstünkörü birkaç kürek toprak atıldı.

*Hasan İzzetin Dinamo, Kutsal Barış,
c. III, İstanbul, 1973.*

Dr. Rıza Nur
TOPAL ÖSMAN

منم قد دایم وطنه باشم و می
 بسیم سگی ایله به ندرت کورانه کی
 دندولان آرقا دایم مایه سی
 ۴۴۹
 ۱۹۴۲
 د. ر. ن.

Dr. Rıza Nur

Dr. RIZA NUR

1878 (1294)'de Sinop'ta doğdu. Kunduracı İmamoğlu Mahmut Zeki Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sinop İbtidai Mektebi Rüştîyesi ve İstanbul'da Soğukçeşme Askerî Rüştîyesinde tamamladıktan sonra Kuleli Askerî İdadisinden mezun oldu. 1895'te Askerî Tıbbiye Mektebine girdi. 1901'de Tabib Yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirmesiyle bir yıl Gülhane'de stajyer olarak çalıştı ve sonra da cerrahi ve ortopedi dallarında uzmanlık için Gülhane'de alıkonuldu. Uzmanlığını tamamladıktan sonra Haydarpaşa Tıp Fakültesinde Müderris Muavinliğine atandı. Binbaşılığa yükseltildi. Arnavutluk Harekâtında Mürettep Kordunun Sağlık işlerine memur edilerek İşkodra'da görevlendirildi. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından (23 Temmuz 1908) sonra Osmanlı Mebusan Meclisinin I'inci Dönemi için 4.2.1909'da yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası adayı olarak Sinop'tan milletvekili seçildi. Kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Fırkasına karşı yürütülen muhalefete katılarak Osmanlı Ahrar Fırkasını destekledi. 31 Mart (13 Nisan 1909) Ayaklanmasından sonra tutuklanacağını anlayarak Mısır'a kaçtı. Yurda dönüşünde 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kurucuları arasında yer aldı. 1912 seçimlerinden sonra bu fırkadan da ayrılarak kişisel muhalefetine devam etti. 23 Ocak 1913'teki Babıâli baskınından sonra tıp ihtisası gerekçesiyle Paris'e gönderildi. Fransa ve Mısır'da yaşamını sürdürdü. Birinci Dünya Savaşı mütarekesinden sonra yurda döndü.

İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için 21 Ocak 1920'de yapılan seçimde Sinop Milletvekili olarak Meclise katıldı. Meclisin feshinden sonra 2 Nisanda Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. İcra Vekilleri Heyeti için 4 Mayıs 1920'de yapılan ilk seçimde Maarif Vekilliğine getirildi. Bekir Sami Bey'in izinli olduğu sırada 9 - 31 Mayıs 1920 arası Hariciye Vekilliğine Vekâlet etti. 4 Aralık 1920'de Rusya ile anlaşma için Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Başkanlığında Moskova'ya gönderilen heyette yer aldı. 1 Mart 1921'de Afganistan, 16 Martta Rusya ile Dostluk Antlaşmalarının imzasından sonra Mayıs 1921'de Ankara'ya döndü. 24 Aralık 1921'de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili oldu. Türkiye - Ukrayna arasında 2 Ocak 1922'de Ankara'da imzalanan ve 16 Martta 206 sayılı Kanunla kabul ve onanmış olan Dostluk Antlaşmasının onanmış metinlerinin alınıp verilmesine memur edilen heyetle Ukrayna'ya gitti. 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı İcra Vekillerinin Seçimi Kanununa göre İcra Vekilleri Heyeti için yapılan seçimde Sıhhiye Vekâletine yeni bir atama yapılmaması nedeniyle 18 Eylülde görevinden çekildi ise de 25 Eylül 1922'de yeniden seçildi.

Lozan Barış Konferansı için İsmet Paşa'nın Başkanlığında oluşturulan Heyete II'nci Delege olarak 3 Kasım 1922'de birlikte Lozan'a gitti. Konferansın 1923 Şubat başında kesilmesi üzerine Ankara'ya döndü ise de 14 Nisan 1923'te heyetle birlikte yeniden Lozan'a giderek 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Konferansını İsmet Paşa ve Hasan (Saka) Bey (Trabzon) ile birlikte imza etti. Dönem içinde 18'i gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 47 konuşma yaptı. 1 soru önergesi verdi. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık Tevcihine Dair, arkadaşları ile birlikte önerisi, 5 Ağustos 1921'de 144 sayılı Kanun olarak kabul edildi.

II'nci Dönemde Sinop'tan tekrar milletvekili seçildi. 14 Ağustos 1923'te Ali Fethi (Okyar) Bey (İstanbul) Başkanlığında kurulan

İcra Vekilleri Heyetinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili oldu. 23 Ağustos 1923 Birleşiminde Lozan Konferansındaki hizmetinden dolayı teşekkür edilmesi kararlaştırıldı. Fethi Bey'in 27 Ekim 1923'te istifasıyla vekâlet görevi sona erdi. Cumhuriyetin ilânından sonra 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa Kabinesinde yer almadı.

Atatürk'e suikast girişimi (14 Haziran 1926) olayından sonra siyasî hayattan çekilerek Fransa'ya gitti. 1933'te Mısır'a geçti. Beş yıl İskenderiye'de kaldı. Evvelce Paris'te başladığı Türkoloji çalışmalarına Mısır'da da devam etti. "Türk Birlik Revüsü" adında bir dergiyi sekiz sayı yayımladı. 1938 sonunda yurda döndü. Tanrı Dağı Dergisini çıkardı. Ölümünden 25 yıl sonra yayımlanmak üzere 4 Haziran 1935'te Londra'da "British Museum" Kitaplığına bıraktığı, anıları (Hayat ve Hatıratım) adıyla 1967 - 1968'de dört cilt olarak yayınlandı. Müze Kitaplığına bıraktığı dört yazma eser arasındaki "Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı, Paris 1929" eserinde, başından sonuna kadar katıldığı ve sorumluluklar yüklendiği Millî Mücadele ve arkadaşları hakkındaki düşüncelerini yansıttı. 8 Eylül 1942'de İstanbul'da öldü. Evli olup çocuğu yoktu.

Eserleri :

1. Serveti Şahane ve Hakkı Millet, İstanbul, 1324 - (1908).
2. Meclisi Mebusan'da Fırkalar, İstanbul, 1325 - (1909).
3. Tıbbiye Hayatından, İstanbul, 1327 - (1911).
4. Cemiyeti Hafiye, İstanbul, 1330 - (1914).
5. Fennî Hitan, İstanbul, 1332 - (1916).
6. Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü, İstanbul, 1335 - (1919).
7. Gurbet Dağarcığı, Mısır, 1919.
8. Samson ve Dalila, Sinop, 1921.

9. Janet'in Düğünü, Sinop,1921.
10. Türk Tarihi, 12 cilt, İstanbul, 1924 - 1926.
11. Şecere-i Türk, İstanbul, 1925.
12. Uğuzname, 1926.
13. Hayat ve Hatıratım, Paris, 1929.
14. Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı, Paris 1929.
15. Hilal'in Tarihi, 1933.
16. Şehname ve Firdevsî, 1934.
17. Namık Kemal, 1936.
18. Hücumlara Cevaplar, 1941.
19. Topal Osman (Gülgülü-Opera), İskenderiye, 1935.

*Türk Parlâmento Tarihi,
TBMM Vakfı Yayınları,
Ankara, 1974*

TOPAL OSMAN

Biz Moskova'da iken Ümraniye ve Refahiye taraflarında Koçgiri aşireti isyanı olmuş. Pontusçular azmışlar. Koçgiri'den biraz bahsetmiştim. Samsun havalisinde Topal Osman Pontusçulara dehşetli satır atmış. Keza yanında arkadaşı Alparslan adında gayet Türkçü, hamiyetli bir binbaşı vardı. O da taburuyla diğer askerî kuvvetler de gönderilmiş, Pontusçulara oralardaki Çerkez köyleri de iltihak etmişler, Türk köylerini basıp katliâm yapmışlar, yakmışlar. Rumlar çok canavarlıklar yapmışlar. Bunlar Pontuscular işini bitirmişler. Oradan Topal Osman Koçgiri üzerine gitmiş. Topal Osman bu işi de temizlemiş. Avdetimde Samsun'da, Giresun'da hikâyelerini dinledim. Osman Ağa: "Siz Türk'e kılıç çekersiniz ha?.." der, gördüğünü kesermiş. Kan dökücü bir adamdı. Hiç insafı yoktu. Fakat Türk'ün düşmanları da böyle idi. Çok hizmetler etmiş bir adamdı. Sonra fecî bir surette aldatılarak, âlet edilerek ona bir meb'us öldürtülmüş, işi kapatmak için Osman Ağa da öldürülmüştür. Bu adam, Sakarya ve İzmir harplerine de bilfiil iştirak etmiş, Giresun civarından bir düziye gönüllü asker toplayıp onları zabitlere talim ettirmiş, orduya vermiştir. Mustafa Kemal'i de onun verdiği birkaç yüz adamıdır ki, yıllarla ve kemali sadakatla muhafaza etmişlerdir. Hizmetlerinin mükâfatı ve mukabili olarak bu kahraman öldürüldü.

Rusya'ya gitmeden evveldi. Ferit Maliye Vekili idi. Yanında idim ve daha birkaç vekil de vardı. Osman Ağa geldi. Topallı-

yor. Bu sebeple adı Topal Osman'dır. Umumî Harpte Rus cephe-
sinde gönüllü olarak bulunmuş, yaralanmış, o vaktin yadigârı
imış. Yani şerefli topallık. Ferit, Osman Ağa'yı, halkı soyuyorsun
diye azarladı. Osman Ağa şu cevapları verdi: "Beyefendi, evet
para topluyorum, fakat bir Müslümanın bir habbesini almamı-
şımdır. Aldığım hep gâvur malıdır. Benim başımda binlerce ha-
şarat var. Bunlar kanlı kaatil, eşkıya. Dağlarda dolaşıp millete
zarar vereceklerine toplayıp düşmanla harp ediyorum. Bunlar
yiyecek, giyecek ve harçlık istiyor. Devlet şimdiye kadar bunlar
için on para verdi mi? Masraflarını verin gâvur malına da do-
kunmayayım. Bu Rumlar bize neler yapıyorlar. Paralarını, can-
larını almak helâldir." Adam müteessir oldu. Ferit anlamak iste-
miyor. Söze karıştım ve dedim ki: "Ağanın hakkı var. Verin mas-
rafını o vakit yaparsa derhal ceza edin. Ne yapalım?" Osman
Ağa cesaretlendi. "Bu gâvurlardan hayır yoktur. Ben bu işleri iyi

Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan

yapıyorum diye yapıyorum. Kötü ise, iyisini söyleyin. Derhal öyle yaparım. Ben cahil bir adamım. Yalnız bir gayretim var: Türk'üm, Müslümanım. Evet Türk'ü, dini gâvurlardan kurtarmak için çalışıyorum. Başımı bu yola koydum." Osman Ağa'nın bu sözü bana çok te'sir etti. Hem dindar, hem Türk'çü. İkişi birden bu cahil adamda. Mükemmel şey. Sonra bilfiil büyük bir cesaretle harpler ediyor. Yanıma çağırıp oturttum. Ve kendisine: "Ağa! Sen Ferit Bey'e, bilmem kime bakma! Yaptığın yanlış değil. Tamamiyle doğrudur. Haklısın. Vatana büyük hizmetler etmişsin. Bildiğin yolda devam et!" dedim. Memnun oldu. "Ya bunlar sonra bir şey yaparsa?" dedi. "Ben senin tarafındayım. Korkma!" dedim.

Osman Ağa Pontus ihtilâlinin iptidalarında nerede bir Pontuscubaşı varsa oraya gider, onu öldürürmüş. Giresun'dakileri birer ikişer öldürmüş. Samsun, Sinop ve İnebolu'yu da temizlemiştir. İhtimal bu sayede Pontus ihtilâli tamamiyle yapılamamış, genişleyememiştir. Çünkü Ağa onları reislerinden mahrum etmişti. Sinop'ta işittimdi. Ağa bir gün Giresun'dan motoruna binip, Gerze'ye gelmiş. Orada gayet zengin "Harbioğlu" adında bir Rum manifaturacı vardı. Meğerse bu, Pöntuscuların orada başı imiş. Gerze'de epeyce de Rum vardı, iki üçyüz kişilik tüfekli. Dükkânına girmiş, "Harbioğlu kim?" demiş. Harbioğlu "Benim!" demiş. "Şu kumaşı ver" demiş. Harbioğlu merdivene çıkmış, arkasını Ağa'ya dönmüş. Ağa tabancasını çekip ateş etmiş, herif devrilmiş. Ağa da gidip motoruna binmiş, açılmış. Sinop'ta Pontuscubaşı eczacı Altunoğlu Vasifi de haklamak için Sinop'a gelmiş ise de mutasarrıf Zihni, Ağa'yı jandarma ile tehdit ederek mani olmuştur. Vasili'yi sonra meçhul başka biri öldürmüş.

Topal Osman yeni bir Köroğlu'dur. Millî bir kahramandır. Halk kahramanıdır. Çoktan beri niyetim vardır, kendisiyle bu vak'alarda bulunmuş adamlarını bulup hikâyelerini zapdetmek,

bundan bir destan yapmak istedim. Fakat hala vakit ve fırsat bulup tamamiyle yapamadım. Topladığım malûmat da halâ Sinop'ta kütüphanemdedir. Bu lâzımdır. Hem millî bir kahramanı ebedî kılmak vazifemiz, hem müstakbel Türk nesillerine vatan gayreti ve fedakârlığı için numune bir iş olur.

*

Giresun'a çıkıp gezdim. Osman Ağa'nın burada da dirayeti gözüküyor. Bir aralık belediye reisi olmuş. Birçok yerleri yıkmış, muntazam sokaklar açmış, geniş bir rıhtım yapmış, motor tamirhaneleri yaptırmış. Giresun bir küçük, minyatür Avrupa şehri olmuş. Giresun'da Rumların harpten evvel yaptırdıkları muazzam bir âbide varmış. İştirdim. Göremedim. Sordum. "Osman Ağa dinamitle yıktı" dediler. Bu Topal bizden daha iz'anlı nasyonalist. Aferin... Giresun'da Ağa'nın kardeşi bana ziyafet verdi. Oğlu vapura dağ çileği getirdi. Daha on metreden misk gibi kokuyor. Ufak yabanî çilek. fakat misk, Giresun'a mahsus.

Ağa'nın menkıbelerinden olarak zikredeyim. Birgün Ankara'da Ağa'ya rast geldim "Ağa, o sizin Giresun'daki âbide ne oldu?" dedim. "Dehşetli bir deniz oldu. Daha Giresun'da böyle şey olmamış... Heykelin hepsini alıp götürdü" dedi. "Ya Gerze'deki Harbioğlu'na ne oldu?" "Ha, firar etmiş!" dedi. Bu adam öldürdüklerine "öldürdüm" demez, "firar etti" derdi. Öyle tabii söylüyor ki, sanki kesilen bir serçedir. Ben de güldüm. O da güldü. Giresun'da azılı bir Pontuscu doktor varmış. Osman Ağa bunu hastayım diye evine çağırmış. Kurnaz Rum emniyetini temin için bir Türk doktorunu da alıp beraber gelmiş. Ağa tertibini yapmış imiş. O evde Rumu öldürmüşler. O esnada Türk doktor kaza ile gitmiş.

*

Eskişehir, Afyon cephesinde müthiş mağlûp olduk. Bu öyle bir hezimetti ki, öyle bir kaçtılar ki, şimendifer köprülerini, ray-

Giresun 47. Gönüllü Alayın 3. Bölüğü Batı Cephesi Komutanı
İsmet Paşa'nın teftişini beklerken. Bölük Komutanı
Mehmet (Ali Enuysal) Bey

ları bile atmaya vakit bulamadılar. Yahut akıl etmediler. Oralar-
daki sığır, koyun ve keçi sürülerini sürüp getirmediler. Yunanlı-
lar bu hattan güzel istifade ettiler. Sakarya Harbi'nde bu sürüler-
le beslendiler. Bu sürüler olmasa Sakarya'da yirmi gün dura-
mazlardı.

Ben hakikati gördüğümü, yaptığımı ve bildiğimi yazıyorum:
Biz Mustafa Kemal'in sözlerine inanıp taarruz yok, mesele kapa-
nıyor sanırken, birden Afyonkarahisar tarafından bir patlayıştı,
patladı. Yunanlılar oradan bütün şiddetiyle taarruz ettiler. Artık
harp emrivaki. Şimale kadar bütün cepheye sirayet etti. En şid-
detli taarruz sol cenahımız üzerine. Yani Kütahya hizalarından
Afyonkarahisar ve Seyyid Gazi istikametine doğru. Şimdi bütün
mebuslar aydık...

Şimdiye kadar Yunanlılar iptidada çeteleri püskürtmüşler, bir ciddî ve nizamlı bir harp görmemişlerdi. İlk İnönü'ne az bir kuvvetle gelmişler. O vakit ki vaziyeti anlayamadıkları anlaşılıyor. İkinci İnönü'nde yine kuvvetler müsavi idi, belki bizim daha çok askerimiz vardı. Birkaç saat daha sabredebilselerdi, galip idiler. Çünkü iki taraf da ricat ediyordu. Bu harplerde Yunanlılar askerî hiçbir dirayet gösteremediler. Değerli bir düşman olmadıklarını, kıymetli bir askerlik hassasından mahrum olduklarını ispat etmişlerdi. Şimdi büyük kuvvetler yapmışlar, kralları da başlarına geçmiş, mühim bir hareket yapıyorlar. Bizim kuvvetlerimiz de İkinci İnönü'nden beri adam adedince, silâh ve cephaneye çok terakki ettirilmişti. Sivas'a Çolak Selâhattin'in yerine kumandan yapılan Nureddin Paşa bir düziye orada fırka yapıp göndermişti. Ermeni Harbi'nden sonra Şark Cephesi kıt'alarından ve silâhlarından da bir çoğu Garp Cephesine nakledilmişti. Hâlâ geliyordu. Topal Osman da Giresun eşkıyasından bir fırka kadar asker yapıp, binbaşı Alparslan'ın refakatiyle tanzim etmiş, orduya iltihak etmişti. Rusya'dan da birçok silâh ve mühimmat getirmiştik. Ermenilerden zaptolunan şeyler de şarktan buraya gönderilmişti. Biz de düşman kuvvetine müsavi bir miktarda idik. Hatta onlara şu tefevvukumuz vardı: Üssülharekemizdeyiz. Hendekler kazılmış, metrisler yapılmış, buralara askerin içeceği su fıçıları bile yerleştirilmiş, top, mitralyöz menzilleri ölçülmüş ve nişanlar konmuştu.

Mustafa Kemal'in Meclis'teki beyanatı, harbin sonraki cereyanı, kendisinin ve bizim kumandanın "İsmet" Yunan ordusu hakkında hiçbir malûmata malik olmadığını, tam bir gaflet içinde olduklarını, Yunan ordusunda başlayan hareketi asla anlayamadıklarını göstermektedir.

Meğerse Mustafa Kemal blöf yapıyorlar dediği vakit, Yunanlılar hakikaten blöf yapmışlar; fakat onun dediği gibi değil.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa

Bu bir setr hareketi imiş. Şimal kısmımıza Bursa'dan getirip az bir kuvvet koyup durmuş. Bu kuvvetin arkasından bütün şimaldeki kuvvetlerini gizlice cenube kaydırmışlar. Zaten İzmir-Afyon arasında şimendifer olduğundan kuvve-i külliyelerini bu hat ile Afyon civarına getirmişmişler. Yani İnönü'ne hücum edecek bir hareket gösterip, bizim kumandanı aldatmışlar. Resmî Kumandan İsmet'ti. Ama gayrîresmî ve hakikî kumandan Mustafa Kemal'di.

Afyon'daki taarruzun şiddetine rağmen bizim kumandan harp yine İnönü'de olacak, bu bir nümayiştir diye bütün kuvvetleri İnönü'de toplamış. İhtiyatları da Eskişehir'e ve şimaline almış. Bari ihtiyatlı davranarak ortalık bir yere alsa ya... Bu uzun cephenin cenubunu adetâ boş bırakmış... Hasılı düşman bizi aldatmaya tamamiyle muvaffak olmuştu. Ondan sonra sol cenahı-

mıza pek faik kuvvetlerle çullanmıştır. Sol cenahımızda Deli Halit, onun sağırda miralay Nâzım var. Yunan ordusu bunları kırıp doğruyor. Bunlar da delice, kahramanca mukavemet ve müthiş harpler yapıyorlar; fakat ne yapacaklar? Pek faik düşmana bir gün, iki gün, beş gün dayanabilirler. Nihayet ric'at mecburîdir. Bunlar İsmet'ten imdat istiyor, yırtınıyorlar. İsmet "Hayır, harp orada değildir. Düşman orada (yani sol cenahımızda) nümâyîş yapıyor. İhtiyatlarımızı oraya çekmek istiyor. Bir nefer dahi göndermem" diyor ve göndermiyor. Ötekiler yine yırtınıyor. Olmuyor. İsmet'de tuhaf bir hal vardır. Benim gibi onunla çok temas edenler bilir: Bu adamın zihnine bir şey yerleşti mi bir daha onu çıkarmak imkânsızdır. Ama ne kadar saçma olursa olsun, Balçığa saplanır gibi, ona saplanır, kalır. Lozan'da da bu halini daima görür ve gülerdim. Bazen hiç manasız bir şeye fevkalâde ehemmiyet verir. bazan da mühim bir şeyi hiç ka'le almaz. Ona bir şeye ehemmiyet verdirmek için evhamını gıcıklatmasını bil-melidir. Çok müvesvis ve vehimli bir insandır. Bu harpte de zih-ni sağ cenahımızdan gelecekler, asıl harp İnönü'nde olacak fikri-ne saplanmış. Bir türlü bundan çıkamamıştır. Hatta üç gün sü-ren sol cenahın şiddetli harpleri de bu adamı saplandığı bu hata batağından çıkaramamıştır. Tabî Mustafa Kemal de bu fikirde olmasa onu döndürürdü.

Dediler ki, Fevzi (Çakmak) Paşa bu iki adama daha harbin iptidasında taarruzun Afyon üzerinden olacağını söylemişti; fakat dinlememişler. İnanmak lâzımdır. Fevzi Paşa'nın bir iki hizmeti vardır ki, askerlikte pek faik olduğunu göstermişti. O vakit Fevzi, Heyet-i Vekili Reisi ve daha birkaç memuriyeti de vardı.

Derken zavallı Nâzım kahramanca dövüşerek şehit düştü. Askeri kamilen kırıldı. Şimdiye kadar hizmetler etmiş, değerli bir zabitti. Sonra cenazesi Ankara'ya getirildi; Hacıbayram Velî'de gömüldü. Nâzım'ın yeri boş kaldı. Yani delik açıldı. Nâ-

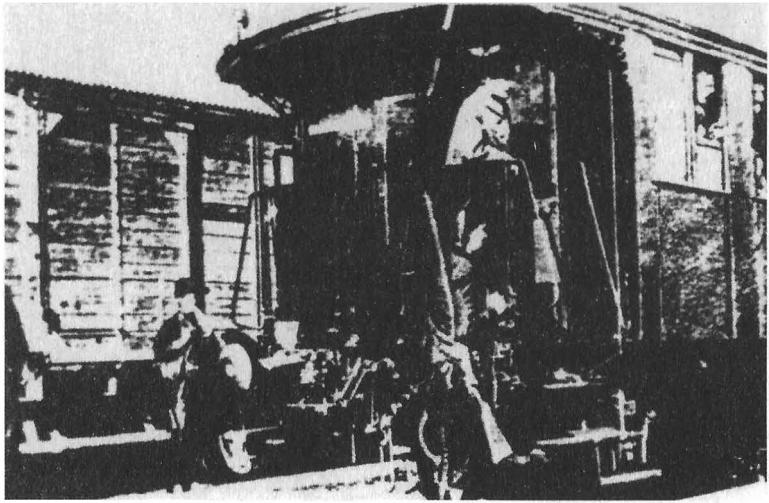

Fevzi (Çakmak) Paşa kurmay subaylarıyla

zım'ın sağında Çolak Kemal (Kemaleddin Sami) vardı. Yunanlılar onu da tepelediler, kaçırdılar. Az kaldı esir oluyormuş. Bereket versin yanında oralı bir nefer varmış. Dağda bir yol biliyormuş. Bunları oradan kaçırmış. Delik büyüdü. Cephemizin sol cenahı mahvoldu. Bunlar Kütahya-Afyon hattında oluyor. Halit sol cenahın ucunda ayrı kaldı. Hem vuruşuyor, hem Seyyidgazi'ye doğru ric'at ediyor. Hali perişan.

*

Derken Mustafa Kemal Başkumandanlığı kabul etmem, dedi. Ve bunda temerrüd etti. Dedik: "Yahu! Etme, kabul et!" "Ben zaten daima idare ediyorum. Geri durduğum yok ki... Ne lüzumu var, beni başkumandan yapacaksınız?" dedi. Ben de: "Yok, resmen ve mes'ul olarak başkumandan olmalısın. O vakit daha iyi gayretle çalışırsın." Her şey bitmiş, elde ordu diyecek bir şey yok. Mustafa Kemal tamamiyle ümitsiz. Başkumandanlığı asla

Gazi Mustafa Kemal'e en yakın asker
Giresun gönüllüleri koruma görevinde

istemiyor. Çünkü onca mağlûbiyet muhakkak. Başkumandan olursa kendi mağlûp olacak. Şimdiye kadar elindeki İsmet ve Fevzi'yi, kullanmaya alışmış. Mesuliyetli iş olursa onlara veriyor, şeref olursa kendine alıyor. Resmen ve bilfiil kumandanlığı kabul etmeye asla yanaşmıyor. Bütün Meclis de buna kızıyor. Meclis, pek asabileşti. O, kabul etmem diyor, başka şey bilmiyor ve dinlemiyor. Kızmışım. Bir aralık: "Peki! Senin vücudun âleme rahmet mi? Ne güne duruyorsun? Hangi işe yarayacaksın?" diye bağırdım. Kızılca kıyamet koptu. Mustafa Kemal bana kürsüden tehdit yağdırdı: ve bu arada yine dedi ki: "Mağlûbiyet muhakkak. Sen beni rezil olsun, şerefim gitsin diye başkumandan yapmak istiyorsun. "Bu söz bana öyle müthiş geldi ki, çıldıracaktım. "Yahu bu ne adam! Koca bir millet gidiyor, bu, şerefi düşünüyor. Bunu kim yapabilir? Hiç olmazsa insan bunu söyleye-

mez. Of!... Ne adama çatmışız!.. Şeref!.. Sanki Suriye’de mağlûp olan da bendim” diyordum. Herkes de bir şey söylüyor. Her söyleyen ile tartışıyor. Galiba niyeti bozuk. Topal Osman’ın kendisine verdiği muhafızları Meclis’e getirmiş. Onlara güveniyor, imalı bir surette onlarla Meclis’i tehdit ediyor. Bunlardan birçok herif Meclis koridorunda.

Her iş oldu. Benim bütün tekliflerim kabul edildi, fakat kumandanlık meselesi hâlâ olamıyor. Üç gündür uğraşıyoruz, kabul ettiremiyoruz. Halbuki vakit dar. Nihayet bakmış ki, olacak şey değil. Meclis mu’sır, kabul etmezse hiçbir tesiri kalmayacak. Ekseriyet zaten aylardan beri aleyhine dönmüş. Geldi. Resmen celsede su teklifi yaptı: “Eğer Meclis bütün teşrii ve icraî selâhiyetlerini bana verirse başkumandanlığı kabul ederim.” Ben bunu işitince iki yumruğumu küt küt diye kafama vurmuştum. Ve: “Eyvah, bu adam ne istiyor? Bu nasıl iş? Bu verilir mi? Bu istenebilir mi?” diye bağırmışım, durmuşum. Ben farkında değilim. Sonra yanımdakiler söylediler. Kendi kendime düşünüyordum.

Bu müthiş bir şey. Başkumandan olmak için böyle bir selâhiyete lüzum yok ki... Başkumandan harbi başa çıkarmak için lâzım. Salâhiyetlere zaten maliktir ve onlar kâfidir. Böyle bir şeyi istemek ne müthiş bir şeydir. Yahut bu adam bunu mahsus istiyor. Biliyor ki, Meclis kendi salâhiyetlerinde pek hassas ve kıskançtır; vermeyecek. bu da bu şekilde Başkumandanlıktan kurtulacak. Yahut Meclis verirse, bunlarla sonra bize kıran salacak... Yapar mı? Yapar. Şaka değil.

*

Sinop’a Rusya’ya gitmezden evvel gelişimde, Eczacı Altınoğlu Vasil, kardeşi Yuvan ile beraber beni kandırıp İstanbul’a kaçır- mak için pek ziyade uğraşmıştı. Saatlerle zorlandılar. Vasil “Ben seni kaçırmam, Patrik’e yazarım. İstanbul’da da itibar görürsün.. Paraca da sıkıntı çekmezsin” demişti. Tabî dinlememiş-

tim. Bu adam eski aile dostu ve kendisi de cidden namuslu adam. Benim de namusuma emin. Bu suretle bu sözleri bana söylemekten de korkmuyordu. Ben de bir fena şey söyleyip kalbini kırmıyorum. İdare-i maslahat ediyordum. Bu sefer yine tutturdu. "İllâ seni kaçırayım" diyor. Artık beni âciz bıraktı. "Canım Vasil efendi! Niye zorlanıyorsun?" dedim. Yine içini döktü. "Sen Ankara'ya gitme! Bu adamların içinde bulunma! Bunlar iktidarsız adamlardır. Sen bunların hatalarını düzelteceksin. Mühim işleri sen yapacaksın. Sen olmazsan iki günde iflâs ederler, Yunanistan kazanır. Bunun için seni kaçırmak istiyorum." Dedim: "Vasil efendi yanıliyorsun. Benden ne çıkar. Orda çok muktedir adamlar var. Ben olmasam da Yunanistan'ı bitirirler," Büyük cesaretti. Adam beni Rumluk için kazanmak istiyor ve bana para vaat ediyor. Vasil "Hayır, dedi, biz seni biliyoruz. En mühim işleri sen göreceksin. Sensiz onlar muvaffak olamaz." Dedim ki: "Vasil Efendi, bu kanaatin doğru değil. Bunları bırak,

Rum çeteleriyle çarpışan Kuvayı Milliyeci Türk çeteleri

başka şey var. Sen bir Rumsun. Rumluk için çalışıyorsun. Fakat ben Rum değilim. Bir Türk'üm, Türklük için çalışırım" dedim.

Vasil'i bilirdim. Ama bildiğimden müthiş imiş. Pontusçuların başı imiş. Hatta, benden evvel Topal Osman onu öldürmeye gelmiş. Mutasarrıf Zihni mâni olmuş. Bu adam pek zeki idi. Eczacı idi. Tarih ve epey şey okumuştı. Evlenmemişti. Pek ciddî idi. Yüzü nadir gülerdi. Eczahaneye yakın bir bahçesi vardı. Oraya Paris'ten çiçek tohumları getirir, eker, onlarla meşgul olurdu. Nadide meyveler ve çiçekler yetiştirirdi. Sinop'un Müslüman'ı, Rum'u, erkeği, kadını kendisine hürmet ederdi. Şahsan pek iyi adamdı. Fakirlere Müslüman da demez bakardı.

Bu sefer ben evde iken, birgün eczahanesine biri girmiş, bıçakla vurmuş. Beni çağırdılar, evine gittim. Beş altı yerinde yara var. Biri mide civarında, karnında nezef var. Bir şey yapmak da mümkün değil. Öldü. Cenazesinde bulundum. Mezarına kadar gittim. Adetâ ağlayacaktım.

İnsanlık ve insanların münasebetleri gariptir. Fikirce, milliyetçe taban tabana zıddız. Fakat pek dostuz. Birbirimize hürmet ediyoruz, birbirimizi ihbar ve imha etmiyoruz.

Kaatili bulamadılar. Zannedersem Vasil'i şube reisi Cemal Bey öldürttü. Evvelce de bir Rum'u öldürtmüştü, Pontuscuları temizliyordu. Çok zorladım itiraf etmedi. Vasil de böyle gitti.

Ben hudud harici ve Mısır'da iken, Harb-ı Umuminin o dehesetinde ihtiyar babama kardeşlerim bakmış. Vasil her ay kendisine lüzumu kadar para ikraz etmiş. Mütarekede ben Sinop'a gelince borçları kanuna bakmayıp yine altın olarak te'diye etmiştim. Bu dostluğu hiçbir Türk yapmamış, hatta oğulları da. Nasıl minnettar olmayayım? Ölünce eczahanesini Boyabatlı eczacı Naci Bey aldı. Defterinin arasında yüzlerce vesika çıkmış. Bunlar hekimlerin fakirlere Belediye Eczahanesinden alınmak üzere verdikleri reçeteleri imiş. Aralarında benim de birçok reçetele-

rim varmış. Belediye Eczahanesinden almamışlar. Vasil'e gelmişler, Vasil onlara meccanen vermiş imiş. Ölümüne sade Rumlar değil, kadın erkek Türkler de ağladılar.

Ben bütün kışı Sinop'ta geçirmek istiyordum. Dört aydır Sinop'ta idim. Bir gün Ankara'dan bir telgraf geldi.

"Büyük Millet Meclisince yapılan intihapta Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyye Vekâletine tayin buyruldunuz. Tebrik ederim. Derhal Ankara'ya teşrif buyurunuz. Yerinize kimi tevkil edersiniz.

İmza
Heyet-i Vekile Reisi
Fevzi (Çakmak)

Dr. Rıza Nur, İlk Meclisin Perde Arkası, İstanbul, 2007

Dr. Rıza Nur

TOPAL OSMAN

Gülgülü Opera

5. Perde 2 Tablo

Güfte

Rıza Nur

Topal Osman Ağa

Bu vak'a 1918-1923 yıllarında olmuştur

Bu vak'a tarihî ve hakikattir. İçinde değiştirilmiş bir şey yoktur.

Bu piyesi bir edebî iktidar göstermek için yazmadım. Hiç deklamasyon da yapmadım. Zaten piyeslerde bunlara yer yoktur. Gerek ifade tarzınca, gerek manaca sade ve kısa kısa cümlelerle bir konuşma dili en doğru yoldur. Eski moda geçti.

Bu eserle millî hareketin bir köşesini, mühim bir vak'asını hikâye ettim. Bundan bir maksadım millî hizmet görmüş bir Türk'ün adını yaşatmalıdır. Bu Türk Topal Osman'dır. Millî kahramandır. Bir millet kendine hizmet edenleri bilmeli, sevmeli, hatırasında yaşatmalıdır. Bunları yaşatan en iyi vasıta böyle eserlerdir. Bu vazife, demek, herkesten önce yazıcılara düşer. İkincisi bu numune ile Türk nesillerine kahramanlık, Türklük uğrunda çalışma ve fedakârlık için ders vermektir.

Bu piyesin kahramanı iki kişidir: Topal Osman, Alparslan.

Birinci perdede uzunca monologlar varsa da esasen o sahneler konferanstır. Kendim de eşhasan biriyim. Hakikî vak'a böyle olduğundan, vak'adan hiçbir şey değiştirmedimden öyle yapmağa mecbur oldum..

Bu eseri 1935 yılı Kânunevvel'inde İskenderiye'de üç günde yazdım.

Doktor Rıza Nur

EŞHAS

Topal Osman. Giresun'lu Osman Ağa.

Alparslan. Binbaşı, Topal Osman'ın dostu ve askerlik işleri mütehassısı.

Temel Efendi. Giresun eşrafından.

Âşık Keskin. Bir saz şairi.

Meletios. Samsun Metropolit. Pontus komitesinin fahri şefi. Sonra patrik.

Haralambos. Samsun Rum zenginlerinden. Pontus teşkilâtı Samsun reisi.

Yani. Merzifon'da Amerikan Koleji'nde bir Rum talebe. Pontus merkez komitesi reisi.

İstavri. Merzifon'da Amerikan Koleji'nde bir Rum talebe.

Eczacı Altunoğlu Vasil. Sinop Pontus komitesi reisi.

Doktor Hacı Anesti. Giresun Pontus komitesi reisi.

Avukat Dimitri Demirizis. Trabzon Pontus komitesi reisi.

Mustafa Kemal Paşa. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi.

İsmet Paşa. Türk Ordusu Kumandanı. Sonra Hariciye Veziri.

Rıza Nur Bey. Türkiye Maarif Veziri. Sonra Sıhhiye Veziri.

Ferit Bey. Türkiye Maliye Veziri.

Fuat Bey. Miralay, Ankara Merkez Kumandanı. Mustafa Kemal Paşa'nın hususî adamlarından.

Rum talebeler, Giresun eşrafı, Türk vezirleri, askerler, eşkiya, Rum çeteleri, milli Türk çeteleri.

Danslar

BİRİNCİ PERDE

Merzifon'da Amerikan Koleji'nde Bir Dersane

Rum Pontus Komitesinin Kurultayı

SAHNE

1

Yani, Rum Talebeler

Yani — (Geriye oturup sıralara yığılmış olan talebelere hitaben) Arkadaşlar! Bugün ilk olarak bahtiyarlık içinde toplantı yapıyoruz. Eskisi gibi gizli, düşünceli, korkulu değil, artık aşikâr, sevinmeli. Önce... Ortodoksluk'a, Bizans'a yeniden can verdiği için Tanrımız Hristos'a dualar ve şükürler ederim.

Talebe — (Ayağa kalkıp, göğüslerinde haç yaparak) Binbir şükür...

(Otururlar)

Yani — Bundan sonra mektep idaresine bu Amerikalılara büyük teşekkürler ederim. Rum milletin minnettarlığını sunarım. Amerikalılar ne büyük millettir. Sırf insaniyet ve Hristiyanlık için çalışırlar. Bu uğurda her zahmete katlanırlar. Her belâyı korkusuz göze alırlar. Su gibi para sarfederler.

Talebe — Yaşasın Amerikalılar... (Elleriyle alkışlarlar).

Yani — Hristiyanları kurtarmak için buraya gelmişler, bunları yapmışlardır. Türkleri bu Müslüman hayvanları bu Arap'ın köpeklerini yok etmeye çalışır dururlar. (Heyecan içinde sağ elini yukarı kaldırıp, bütün kuvvetiyle bağırarak) Kato, Turkos!..

Bütün Talebe — (Şiddetle) Kato Turkos!..

Yani — (Aynı heyecanla) Zito, Pontos!..

Bütün Talebe — (Büyük bir kaynaşma ile) Zito Pontos...

Yani — Bu büyük toplantıya muhterem Meletiyos ile Pontos Komite Reisleri gelecek. Mühim kararlar verilecek. Onlar gelinceye kadar Hristiyanlık namına, Rumluk namına Amerikalılara bir teşekkürname yazıp verelim.

Bütün Talebe — Hay Hay!..

(Yani kürsüden iner. Üç talebe teşekkürname yazmak, Amerikalılara vermek üzere çıkarlar.)

SAHNE

2

Evvelkiler, Haralambos, Vasil, Hacı Anesti, Demirzis.

(Komite Reisleri girer, talebe ayağa kalkıp, onları alkışlar. Reisler birer koltuğa otururlar. Bunlarla beraber giren daha birtakım Rum eşrafı da otururlar.)

Yani — Mukaddes Cemiyetimiz Pontus'un muhterem reislerini selâmlarım.

Talebe — Yaşasın!. (Alkış tufanı.)

Yani — (Kürsüye çıkıp.) (Konferans :) Bundan beş yıl önce bu mektepte büyük ağabeyimiz Kriyako talebe iken Pontus komite-sini kurmuştu. Çok iyi bir Ortodoks, yüreği Rumluk dolu bir yiğit idi. Gizli gizli, çalışa çalışa bütün Rum talebeyi komiteye soktu. Tatil zamanlarında Samsun, Giresun, Trabzon, Bafra, Gerze ve Sinop'ta dolaştı. Oraların Rumlarını da komiteye soktu. Oralarda şubeler teşkil etti. İşte bugün burada bu şubelerin doktor, avukat, eczacı, zengin, tacir reislerini görüyoruz. Çok yazık ki, bu mübarek günde Kriyako aramızda yok. Bütün teşkilâtı yap-

tıktan sonra komitenin reisliğini bana bıraktı. Yunanistan'da daha serbest çalışmak, Anavatanı bu işe alâkadar etmek için gitti. Sonunda orada gönüllü çeteci oldu. Makedonya'da Bulgarlarla vuruşurken şehit düştü. Namına üç dakika sükût teklif ederim. (Herkes önüne bakıp, sükût ederler).

Kriyako dedi ki: "Müslümanlığı nasıl olsa Ortodoksluk'a yedireceğiz. Türk denen barbarı birgün mutlaka yok edeceğiz. Yunanistan, o eski şanlı atalarımızın yurdunda yeniden kuruldu. Bir asır oldu. Ölmüş, üç bin yıldır, mezarda yatan milletimiz, devletimiz, yeniden can buldu. Atalarımız, Elinosların medeniyeti, ışığı bugün Avrupa'yı aydınlatmıştır. Dünya bununla öğreniyor. Bize ne büyük şeref... İkinci atamız Bizans'tır. Bizans'ı da diriltmek lâzımdır. Bu iş de bize düşmüştür. Yunanistan'da bir asırdan beri Küçük Asya Helenizması Megalo-idea fikri ortaya atılmıştır. Komiteleri kurulmuş, teşkilâtı yapılmıştır. Bugün Anadolu'nun şimali ile garp kısımlarının bu kadrodan dışarıda kalmasına imkân bırakmamak vazifesi var. Bu pek mühimdir. Bu vazife de bize düşmüştür. Millî davaları daima tarihî haklara dayamak lâzımdır. Böyle kolay elde edilir. Bunun için ben de Eski Pontus devletini aldım. Bu Rum devletidir. Bu sebeple komitemizin adını da Pontus koydum."

İşte Kriyako'nun bu mühim sözlerini size veriyorum. Bende emanet idi. İşte size teslim ettim.

Ben elimden geldiği kadar onun yolunda yürüdüm. Var gücümle çalıştım.

Teşkilâtı yaşattım. Büyülttüm, bu hale getirdim. Bugün mütareke devresini yaşıyoruz. Cihan cengi Türk'ü yıktı, öldürdü. Cemiyetimizi gizlemeye lüzum kalmadı. Meydana koyduk. Emellerini aleme söyledik. Şimdi Türkiye paylaşılırken Pontus Rum istiklâlini Avrupalılardan koparmalı. Koparınca buraları Yunanistan'a ilhak edeceğiz. Artık yapılacak iş bundan ibaret

kalmıştır. Ne mutlu bize... (Kürsüden iner.)

İstavri — (Kürsüye çıkarak. Konferans:) Komitemizi, gizli olduğu bir zamanda, mektebimizin müdürü duydu. Pek korktuyduk. Korkumuz boşmuş. Müdür bizi teşvik, himaye etti. Bunu bu tarihi günde söylemek, minnetle söylemek borcumuzdur.

Büyük arkadaşım Yani'nin söylediği sözlerden bir ikisini de izah etmeye lüzum görüyorum. Helenizm dedi. Buna Pan-Helenizm'de derler. Mukaddes davamızdır. Rum'un canı, ciğeridir. Bu Helenizmin olduğu yer Rum'un yeri demektir. Gelelim Küçük Asya Helenizmine. Bu bütün Anadolu Rum'un demektir. Balkan Helenizmi bütün Balkanlar Rum'un toprağı demektir. Kırım Helenizmi, Kırım Rumlarıdır demektir. Marsilya Helenizmi, Marsilya Rumların, Mısır Helenizmi, Mısır Rumların malı demektir. Bu kadar sayıyorum. Ama Helenizm daha çoktur. Buralar, eski asırlarda, ya eski Yunan'ın istilâsı altında bulunmuş, ya Bizans'ın toprağı olmuştur. Hiç olmazsa meselâ Marsilya gibi orada vaktiyle Yunan gemicileri gidip bir köy yapmışlardır. Ama o köyden binlerce yıldır bir ad, bir nişan kalmamış, zararı yok. O da bizimdir.

Bu suretle dünyanın en büyük imparatorluğunu kuracağız, İngilizleri bile kuvvetimizin önünde titreteceğiz.

"Megalo-idea" ise bütün bu millî hayalimizin kubbesine dikilmiş, mukaddes elmaslı, altın haçtır. Rum emelinin incisidir. Megalo-idea İstanbul'u alıp, Yunanistan'a vermek demektir. Bu büyük fikrin, abidesi dört asırdır İstanbul'da dikili durmaktadır. Bu abide, Rum Fener Patrikhanesi'dir.

İşte bunları bildikten sonra konferansçılarımızın sözlerinden hiçbirisi kapalı kalmaz. Hepsi anlaşılır. (Kürsüden iner.)

Haralambos — (Kürsüye çıkıp.. Konferans:) Ben Pontus hakkında malûmat vereceğim: Burası Trabzon'dan tut tâ Şile'ye kadar uzanır. Bütün bu kıyıların hinterlandı da Erzurum'a, Bay-

burt'a, Sivas'a, Kastamonu, Bolu ve Düzce'ye kadar Pontus'tur.

Bu devleti, eski Yunan'ın şanı ve şerefi olan Büyük İskender yapmıştır. Yani Pontus'un Yunan ve Rum olduğunda aslâ şüphe yoktur. Pontus devleti vaktiyle şanlı günler yaşamıştır. Hele onun İkinci Mihridat adındaki kralı büyük bir kraldı. Kahramanlıkta eşi yoktu. Milâttan üç asır önce yaşamıştır. Sinop'u payitaht yapmıştı. Hâlâ sarayının harabesi Sinop'ta durmaktadır. O vakit hain Romalılar yani bugünkü İtalyanlar bu Rum devletini zaptetmek istiyorlardı. Mihridat onlar ile büyük cenkler yaptı. Romalıları, avcının önünden tavşan kaçır gibi kaçırdı. Bu zavallı büyük kral nasılsa kızını Ermeni Kralı İkinci Dikran'a vermişti. Dikran bütün Ermeniler gibi kafasız, hain bir adamdı. Bilmek lâzım ki, zaten Ortodoksluk'a ilk hıyanet eden Ermenilerdir. Lusuariç oldular. Dikran Mihridat'ın sözünü dinlemedi. Çok eşeklikler, Mihridat'a hıyanetler etti. Bu yüzden Romalılar Dikran'ı da bizim Mihridat'ı da bozdular. Pontus topraklarını zaptettiler. Ama devletimiz biraz sonra yine dirildi. Yine yaşadı. En son barbar Türkler gelip, bu kadar eski bir ömür igesi bu Rum devletini yok ettiler. Topraklarını aldılar. O vakitten beri, Rum ahali Türk'e esirdir. Bu toprakların ahalisi şimdi, Türk ve Müslüman ise de onlar bizim kanımızdandır. Hem de biz Ortodokslar onlardan bugün bile sayıca çoğuz.

Artık devletimizi kurtaracağız. Fakat Pontus diye ayrı bir devlete lüzum kalmamıştır. Onu Yunanistan'a katacağız. İşte bu kutlu emel için çalıştık, yaşadık. Allaha şükür bugüne geldik... (Kürsüden iner)

Demirzis — (Kürsüye çıkıp.. Konferans:) Muhterem arkadaşım Haralambos'un Pontus hakkında söylediği sözlerde bazı yanlışlıklar var. Bu Pontus Rum değildir. Bu yanlışlarla davamız ispat olunamaz. Çocukluktur. Bizi herkesin gözünde gülünç ediyor. Ben daima bu yanlıştan vaz geçilmesini söyledim. Dinlete-

medim. Bugünde söyleyeceğim: Pontus değil, Trabzon Kommen Rum Devleti davası yapalım. Onu diriltelim. Hem ben Yunanistan'a iltihak taraftarı da değilim. Ayrı bir imparatorluk yapalım. Çünkü Yunanistan Korfu'dan Trabzon'a kadar geniş bir ülkeyi idare edebilecek kuvvette değildir. Dünyadaki bütün Rumlar dört milyon kişidir. Bundan ne çıkar? Yunanun canı ne, budu ne? Hem medeniyette daha çok geri. Sonra yeniden ve hepsi birden yıkılır. Bu mideye bunlar sığmaz. Hasılı Kirya Haralambos'un ve daha evvelki konferanşçıların sözlerinde çok yanlışlıklar var.

(Talebe arasında gürültü ve münakaşa başlayarak)

Bir Talebe — Hayır!

Diğer Talebeler — Evet, doğru!.. (Demirizis kürsüden iner.)

SAHNE

3

Evvelkiler, Kız Mektep Çocukları

Kızlar — (Son Bizans İmparatoru Konstantin'in, Venizelos'un resimleri ellerinde girerek.)

(İlahî :)

Seri andık, anarız Panaena!

Bütün gün matemde, düğünde

İyi günde, kara günde

Düşman elinde kaldın Ayasofya...

Tanrı'yı doğuran lekesiz kızsın.

Hristos senin oğlun,

Melek dolu sağın, solun,

Ne mutlu sana! eşsiz, yalnızsın.

Rum'u kurtar, Türk'ü at ateşe yak!
Ah esirlik yetti, yeter.
Sen Türk'ü et bizden beter!
Ayasofya'ya altından bir haç tak!

(Bir ağızdan Amiiin..)

Erkek ve Kız Talebe — (Bir ağızdan) (Türkü :)
Bu topraklar Bizans'ın, Bizans'ın.
Rumlar yine Bizans'ı kazansın!
Gökten Rum'a nurdan el uzansın!
Bu topraklar Bizans'ın, Bizans'ın...
A, sevgili İstanbul, İstanbul!
Dul kaldın, dul kaldın, aşıkını gel bul!
İstanbul bizimdir, Türk sen savul!
Bu topraklar Bizans'ın, Bizans'ın...

Rum'undur, Rum'undur, güzel İzmir,
Türkün hakkı ateş, dayak, demir.
Dinle! Atina'dan geldi emir:
Bu topraklar Bizans'ın, Bizans'ın...

Erkek Talebe — (Bir ağızdan)
(Kaptan Venizelos Türküsü)

Bahar geldi hep şenlendi dağlar.
Yeşillendi bahçeler, bağlar.
Canlandı evet, su, hastalar, sağlar.

Yerde ilham dolu, güç can dolu.
Ey.. Kaptan Venizelos'un yolu.
Sağı solu, renk renk çiçek dolu...
Venizelos bayrak açtı.
Hemen korkusu, korktu kaçtı.
Hristos ona nur saçtı...

Ey... Yeri göğü toz duman bürüdü.
Palikaryalar, Türk leşi sürüdü.
Şanlı Girit adın aldı yürüdü...
Ey Girit! Şanlı, Girit!
Venizelos! Ey yiğit!..
Türkü mum gibi erit!..

Birer tüfek kaptık,
Kanlı isyan yaptık,
Hristos'a taptık...

Candan geçeriz.
Türk'ü biçeriz.
Kan, kan içeriz....

(Dışarıdan Metropolit geliyor sesleri işitilir. Herkes hazırlanır..)

(Meletyos, Metropolit elbisesiyle boynunda büyük bir haç, elinde büyük asa girer. Herkes ayağa kalkar. Alkışlarlar. Zito! sesleri salonu doldurur.)

Meletyos — (Kürsüye oturarak.. Konferans:) Hristos adını ananın, onu öğërim. Ortodoksluk'u, Rumluğu bir yaratmıştır. Bizi korur. Türk denen kurt bizim varlığımızı yemişti. Bugün bu kudurmuş kurdu, Avrupa Hristiyanlığı gebertti. Rumlara, kurtuluş günü geldi. İstanbul'da Fener'de Patrikhane'den Ortodoksluk güneşi yine doğdu. Rumluk bu kadar asır geçti. şimdi kurtuldu. Demek korkunç rüyalı bir kara gece geçirmişiz. Hepsi bu kadar...

Pontus Cemiyeti gizli gizli çalıştı. Bugüne geldik. Artık meydana çıktık. Bu komite pek yenidir. Fakat az zamanda çok iş görmüştür.

Asırlardan beri gördüğümüz tatlı rüyamız bugün hakikat oldu. Artık fiilî harekete geçeceğiz. Çeteler teşkil edeceğiz. İhtilâl yapacağız. Bu savaş güç olmayacak. Çünkü Türk gebermiştir. Korku yok. İhtilâlden maksadımız Avrupa'ya Pontus ahalisinin Rum olduğunu Yunanistan'ı istediğini göstermekten ibarettir. Avrupa buraları Yunanistan'a vermek istemiyor. Buraların ahali-sini Türk zannediyor. Bu ihtilâl Avrupa'nın fikrini değiştirecektir.

Ben İstanbul'da Patrik hazretleriyle görüştüm. Yunan büyük zabitleriyle de konuştum. "Yunan Kızıl Haç Cemiyeti" ilâç, pamuk, sargı ve emsali diye Samsun'a tüfek, mitralyöz, cephane yollayacak. Samsun ihtilâl merkezi olacak. Silâhın bir kısmı benim geldiğim vapurla Samsun'a geldi bile. İş çete teşkilâtımızı

yapmak. Palikaryaları din uğruna savaşa yollamak, kaptanlarını başlarına koymaktan ibaret kalmıştır. Bu çeteleri Yunan zabitleri idare edecek.

Patriğin duaları onlarla beraberdir.

İhtilâlden ikinci maksadımız Pontus ülkesinde Rumlara çokluk temin etmektir. İhtimal ki, Avrupa burada plebisit yapacaktır. Türk bize nispetle pek çoktur. Onun için çetelerimiz dağlara çıkacak. Türk'ün köylerini basacak, Türkleri çoluk çocuk dahi demeyip doğrayacak. Nerede Türk köyü varsa yakacak. Bu sayede çokluk, bize geçecek. O vakit Avrupa'yı biz çağıracağız. "Gelin! görün! Rum Türk'ten çoktur. Bura bizimdir. Pontus'u Yunanistan'a verin!" diyeceğiz.

Bu dava ve savaş yücedir, mukaddestir. Hristos emretti. Patrikhane'de kapanan kapı açıldı. Hristos "Rumlar kahramanlık yapsın! Palikaryaların şanlıları dillere destan olsun!" dedi.

Bu kahramanlar, Türkleri keserken insaf nedir, bilmesinler. Beşikte çocuk bulurlarsa onu da hemen boğazlasınlar. Gebe kadın bulurlarsa karnını yarıp çocuğu çıkarsınlar. Ayağından tutup kafasını duvara vura vura parçalasınlar.

Türklerin kızları, karıları, paraları palikaryalara helâldir. İstediklerini yapsınlar. Amma sonra öldürsünler ki, dişi köpekler bir daha köpek doğuramasınlar.

Bu iş kurban istiyor. Kurban edeceğimiz koyun Türk'tür.

Hacı Anesti — (Kürsünün yanına gelip.) Dindaşlar, Rumlar! Bugün bin yıllık düşmanımız Türk'ten bin yıllık öcümüzü almak günüdür. Bugünü veren Hristos'a bin şükür.

Çetelerimiz dağlara çıkacak. Zorları dağları titretecek. Bir çetenin başına da ben geçeceğim. Türk köylerini basacağız. Türkleri camilerine dolduracağız. Petrol döküp ateşe vereceğiz. Bu kurtları camileri, Tanrıları ile beraber yakıp kül edeceğiz. Süt emen çocuklarına kadar keseceğiz. Ta ki, Türk'te, alemde Rum

kahramanlığını görsün.

Çerkesler, Abazalar da bizimle beraber oldular. Zaten Kafkasya'daki Çerkesler, Abazalar bizim gibi Ortodoksturlar. Pontus'daki Çerkes köyleri bize yardım edecekler. Türk köylerini beraber basacağız.

Hemen yarın teşkilât programını yapacağız. Üç beş gün sonra da çetelerimiz dağlara çıkıp bayraklarını açmış olacaklar.

Meletyos — (Ayağa kalkar, herkes de kalkar.)

(Dua :)

(Toplantı biter. Herkes çıkar, yalnız talebe kalır.)

SAHNE

5

Talebeler

Talebeden Biri — Canım, bunların hepsi iyi.. Fakat birçok da yalan dolan... Bunlar kötü...

Diğeri — Yalan ne?

Öbürü — Canım, biz halen Yunanlı mıyız! Grek-Rum'muyuz!.. Haralambos Pontus Yunan-Rumdur, dedi. Bunu nasıl söylüyor?!. Bunun ikisi birden nasıl olur?!. İmkânı var mı?!

Biri — Var.. Olur...

Öbürü — Yunanlılar bir defa Ortodoks değildi... O zaman daha Hristos doğmamıştı. Yunan milleti ile bizim kanca hiçbir münasebetimiz yok. Boş lâflar... Herkes kör, sersem mi? Ayıp oluyor...

İki Üç Talebe — Sen unuttuyorsun... Yunanlılar.. Buralara geldilerdi..

Öbürü — Evet ama onlar gemici, tacir adamlardı. Amasra'da, Sinop'ta birer ufak kale yapıp içinde oturdular. Ticaret yaptılar.

Hepsi bu kadar. Bununla buralar Yunan toprağı olur mu, bizde Yunan kanı bulunur mu? Hele bunu unutuyorlar Az sonra İranlılar geldiler. Yunanlıların hepsini kesip temizlediler. Tarih bunu söylüyor, iş meydana...

Beş On Talebe — Hayır biz hem Yunanız, hem Bizansız...

Öbürü — (Acele içinde) Pekiyi! Pekiyi!. Onu da anlatayım: Bizans denen şey Roma İmparatorluğu'nun şark kısmıdır. Bizanslı olsak bile, bu Bizans'ın Yunan ile ne alâkası var?.. Tarih bize açık bir surette gösteriyor ki, bu Şarkî Roma İmparatorluğu'dur. Sonraları kendi dilini bırakmış, Yunan dilini almış. Adını bırakmış, Bizans adını takınmıştır. Bu halde Bizans'ın neresinde Yunan kanı var..

Birkaç Talebe — Hayır..

Öbürü — Hayır mı?.. Rum kelimesi bile Roma'dan gelir. İş güneş gibi meydana. Siz hâlâ güneşe göz yumun. İşte Bizans, Grek, Rum budur.

Bütün Talebe — (Hiddet içinde) Hayır.. Helen, Yunan, Rum, Bizans, Grek hepsi bir şeydir. Bize büyüklerimizin, tarihçilerimizin söylediği bu. Bütün mekteplerimizde bütün daskallarımız böyle öğretiler. Mektep kitaplarımızda hep böyle yazılı. Bu kitaplar bize bir asırdır, bunları, Türk düşmanlığını öğretiler. Sen ne haltlar ediyorsun?!...

Öbürü — Canım. Haralambos Pontus'u Trabzon'dan Şile'ye kadar götürdü. Bu yalanı yutan olur mu? Rezil oluyoruz. Pontus Sinop ve Samsun'dan ibarettir. Ben böyle zırva şeylere kulak vermem... Bir de Yunan'ın büyük medeniyeti varmış. Evet var. Ama bize ne.

Bütün Talebe — Yahu! Etme! Böyle şeyler çıkarma, bu fitnedir. Davamızı yıkar.

Öbürü — Davamızı yıkmaz, bilâkis sağlamlaştırır. Doğrusunu söylemeli. Ben bu yalanlara kızıyorum. Meselâ Haralam-

bos'un Pontus'u Türkler mahvetti demesi ne büyük cehalettir. Pontus Türklerden pek çok evvel mahvolmuştu.

Bütün Talebe — İş karıştırma! Sus! Davaya zarar verirsin...

Öbürü — Davamız mukaddestir. Şüphe yok. Ancak doğru yoldan gitmeli. Bunlar propaganda, hem de saçma şey. Bu saçmaları söylüyorlar. Sonra da davamıza tarihî hakka dayıyoruz, diyorlar. Adama gülerler yahu!..

Biri — Canım buna ne oluyor?!..

Öbürü — (Devamla) Hele Pontus Rum devletidir sözü çok saçma, çok gülünç şey! Zaten bütün dünya Rumlara hırsız, taklitçi, kalpazan, sahtekâr, dolandırıcı diyor. Larousse lûgatında bile Grek kelimesinin manası hırsızdır. Doğru yürüyelim, doğru..

Bir Talebe — (Hiddet içinde) Seni bilmesem, sana şimdi hain diye bağıırırdım. Yahut karında Türk kanı var, derdim.

Öbürü — Ben hepinizden ziyade Rumluğa hizmet eden biriyim. Yalnız elimizde silâhımız sahtekârlık olmasın, doğru yürüyelim diyorum. Meselâ Büyük İskender Rum imiş, Pontus devletini o kurmuş imiş!. Böyle saçmaları bırakmalıyız!.

Bütün Talebe — (Telâş içinde) Bu da mı yalan?!.. Sen ne diyorsun?!.. Bu büyük hakikata da mı itiraz ediyorsun?!..

Öbürü — Siz cahilsiniz, haberiniz yok...

Bir Talebe — Asıl sen cahilsin...

Diğer Talebe — Yok, yok o hepimizden malûmatlıdır. Bunu herkes teslim eder. Hele iyi tarih bilir... Sözlerini dinleyin... Hem o davayı bırakalım demiyor ki... İyi yoldan gidelim diyor... Bundan iyi şey olur mu?

Öbürü — Kuzum! İskender asla Yunanlı değildi. Hiç ve hiç Romalı ve Bizanslı değildir. O Makedonyalıdır. O vakit Romalılar Bizans gibi böyle şeyler yoktu bile. Yunanlılar da hiçbir vakit Makedonya'yı alamamışlardır. Bu İskender, babası İkinci Filip,

Yunanistan'ı öldüren, mahveden insanlardır. Yani Yunanlı değil, bilâkis Yunan'ın en büyük düşmanıdır. Böyle bir adamı Yunan saymak, darılmayın ama çok eşekliktir, çok onursuzluktur.

Bir Talebe — Hakkı var, çok doğru söylüyor...

Öbürü — Utanmadan Haralambos, Pontus'u İskender kurdu, dedi. Bundan daha büyük bilgisizlik olmaz. Kasten ise bundan büyük sahtekârlık olur mu? Pontus iptida İran Şehinşahı Birinci Dara bir satraplık olarak kurdu.

Bir Talebe — Canım şimdi İran miran karıştırma!...

Öbürü — (Hiç aldırmayıp devamla) Biraz sonra bu satraplık müstakil oldu. Sonra büyük İskender gelip, burayı zaptetti. Sonra yine müstakil oldu. (Biraz düşündükten sonra) Mihradat adı bile Acemcedir. "Adalet Güneşi" demektir. O halde, Pontus'un Rumlukla, Yunanlılıkla ne münâsebeti vardır?..

Diğer Talebe — Hakkı var. Meselâ bu an Helenizmler yok, saçmasınız. Bunlarla biz birşey kazanamayız. Bu saçmaları bırakmalı.

Bir Talebe — Sen de mi karşısın?!.. Sana da ne oluyor?!

Diğer Talebe — (Devamla) Hem bu ne ham hayaldir! Biz Anadolu'nun, yok Kırım'ın Pen-Helenizmleri!.. Çok haksız ve büyüklük deliliğine uğramışız... Elâlem mübalağadan bahsederken, kolayına Yunan Mübalağası demiyor!.. Bütün dünyayı yutacağız demek, bize bunu yutturmazlar... İyi bilelim. Meselâ Fransızlar bize Marsilya'yı, Nis'i verirler mi? Biz gidip oraları Fransızların elinden, Mısır'ı İngilizlerin elinden alabilir miyiz? Kırım'ı Rus ayısının pençesinden alabilir miyiz? Sonra bize kan kustururlar...

Bir Talebe — Arkadaşlar! O kadar delirmeyelim. İtalyanlar, Mora'yı, Adaları bütün Yunanistan'ı elimizden almayı kurmuşlar. Buralar Venedik, Cenevizlilerindi. Bizim mirasımızdır diyorlar. Bunları muhafazaya çalışalım yeter, Bulgarlar da üste tuz bi-

ber.

Öbürü — Demirizis, pek doğru söyledi. Pontus davası boş-tur. Onun dediği gibi Kommen Trabzon Devleti davası yapmalı-yız. İşte bu olabilir.

Bir Talebe — Aman Kommen Devleti, yeryüzünden bir rüz-gâr gibi esip geçmiştir. Cüssesi de bir sivri sinekti. Sesi de, ömrü de o kadar oldu. Trabzon'a mahsus üçbuçuk günlük bir iş... Hem de yeni... Davamıza bunu dayak yaparsak, vay o davaya!.. Yani bunda da yaya kaldık demektir..

Öbürü — Vakıa öyle... Lâkin bundan başka dayayacak sağ-lam bir şeyimiz yoktur.

Diğer Bir Talebe — Pekiyi, Megalo-idea'ya ne dersin?

Öbürü — Eğer biz Grek isek, buna diyecek yok. Eğer Helen isek, İstanbul için hiçbir hakkımız yoktur. İstanbul'u isteyince Helenlik yani Yunanlık ile Helenizmlerden vazgeçmeliyiz.

Biri — Bir de şunu unutmayalım. Şu İstanbul yağlı kuyruk-tur. Bize yutturmazlar. Bu arslan payıdır. Bunu Türk'ün elinden almak mümkün olursa, onu ya İngiliz, ya Fransız, ya da Ruslar yutar. Bunu böylece bilmeli...

Bir Talebe — Biz ne Helenliği, ne de Grekliği bırakamayız. Yani hem Yunanlıyız, hem de Rum.

Öbürü — Desene, hem karada, hem suda yaşar bir hayvanız.

Bir Talebe — (Kızmış bir halde) Ama sen Rumluğa hakaret ediyorsun... Sana hain diyeceğim.

Öbürü — Hayır asıl ben tam Rum'um. Demirzis de benim gi-bi söyledi...

Diğer Talebe — (Hiddet içinde elini sallayarak) O da senin gi-bi hain, adı bile Türk, Demircidir, Rumca Demirzis olmuştur. Demek Türk dönmesi...

Diğer Bir Talebe — (Başını hiddetle sallıyarak) Sen o kadar ileri gitme! Büyüklere hakaret ediyorsun.

Öbürü — (Bağırarak) Yalan söylüyorlar. Rum milletini aldatıyorlar. Bu yapılan işler siyasî dolandırıcılıktan başka birşey değildir.

Bir Talebe — (Öbürünün omuzundan tutup) Sen boyundan büyük lâkırdı söylüyorsun. Haddini bil!

Diğer Talebe — (Hiddetinden boğulurcasına) Haddini bil! Yoksa, sonra adama haddini bildirirler.

Öbürü — (Kızarak, üstüne yürüyüp) Sen mi bildireceksin, hadi bildir bakalım!

Biri — (Öbürünün yanına gelip bağırarak) Evet Pontus Rum değildi. Mihrifat'da Rum değildi. İskender Rum değildi, Yunan Rum değildir. Bizans Romalılarıdır. Daha diyeceğiniz var mı?..

Bir Diğer — (Hiddetle) Bizim işimiz edepsizliktir....

Diğerleri — (Hiddetle) Sizin işiniz edepsizliktir...

Öbürleri — (Hiddetle) Hayır onlar haklıdır. Siz edepsizsiniz...

(Münakaşa kızışıp, talebe iki taraf olur, bağırırlar, birbirine girerler. Kavgaya azar.)

SAHNE

6

Mektep Müdürü — (Girerek) Ayıptır, ayrılın!... (Talebe ayrılırlar.)

Bir Talebe — (Koşarak kürsüye çıkıp) İki tarafın da hakkı var. Kavgaya lüzum yok. Bizim tarihçe hiçbir hakkımız yok. Bunu bir taraf anlamak istemiyor. Fakat iş böyle değil. Bu işte hak mevzubahis olmaz. Burada Rum milletinin menfaati, saadeti vardır. Bunu da diğer taraf anlamak istemiyor.

Bizim yolumuz şudur: Kendimize birtakım tarihi haklar uyduracağız, ortaya davalar atacağız. Ama yutmayacaklarmış... Olur ki yutarlar... Yahut yutmasınlar, biz yine yolumuza devam edeceğiz. Bütün işimiz yalan dolan olacak. Böylelikle Yunanistanı büyük bir devlet yapacağız. Zaten Yunan istiklâli de böyle yapıldı. Bu atalar yoludur. Yoksa bugünkü Yunanistan halkında eski Yunan kanından kaç damla kan vardır? Bu halk Romalı, Makedonyalı, Arnavut, Venedikli ve Türk kanlarından yapılmıştır. Aramızda haktan, milliyetten, namustan bahsedilmesine şaşarım...

(Antrak, yirmi dakikadan az olmamalıdır. Bu sayede seyircilerdeki tesir iyice olur, heyecan artar, zihinlerde yerleşir. Sonra İkinci Perde Birinci Tablo dikkatle dinlenir ve tesirleri çok olur.

İKİNCİ PERDE

(Giresunda Osman Ağa'nın evinde bir oda.)

SAHNE

1

Topal Osman, Alparslan, Giresun Eşrafı, Millî zıpkaları ve başlıklarıyla on eşkiya.

Topal Osman — (Hüzünlü bir çehre ile) Devlet battı, İngiliz, Fransız, hatta şu kötü Yunan bile yurdumuza girdi. Askerimizi dağıttılar. Silâhımızı, cephanemizi elimizden aldılar. Rum, Ermeni azdı. Türk'e her hakareti yapıyorlar. Hele şu Yahudilere ne dersin. Onlar bile bize hakaret ediyor. Rum Ermeni ile birleşmişler!. Felek tersine döndü... Türk milleti ölüyor, din gidiyor... Gâvurlar düğün, bayram ediyor. (Gözü yaşarır, utanıp kolu ile yüzünü kapatır.)

Alparslan — (Kederli ve titrek bir sesle) Türklük gidiyor. Ben Türklük aşkına düşmüş biriyim. Hep bu aşkla yaşadım. Bize cihan cenginde hiyanet ettiklerinden Arap adını bile attım. Öz Türk adı takındım. Devlet elimizden gidiyor. İçimizdeki yâd unsurlar, torbadaki yüzleri çıkardılar. Yılanlar gibi başkaldırdılar. Elleri geçen Türkleri koyun boğazlar gibi boğazlıyorlar. Asırlardan beri Türk'ün uşaklığını etmiş, Rum'un, Ermeni'nin tafra-sını çekemeyiz.

Topal Osman — Türklük ve din uğrunda cihan cenginde gönüllü topladım; Rus cephesine gittim. Tüfek elimden bir dakika düşmedi. Çamurlarda, karlarda evim, yatağım hendekti. Devlet, millet yolunda yaralandım. Ayağımdaki yara beni topal etti. Dürüst yürüyemez oldum, adım Topal Osman oldu...

Eşraftan Biri — Evet, canımız dişimizde çalıştık.... Neler çektik...

Topal Osman — Bu kadar emek... Bakın, şimdi ne oldu? Hep boşa gitti. Hangisine yanayım!.. Keşke öleydim de bugünü görmiyeydim... Canım da ne pekmiş!.. Vücudum bu kadar kurşun yedi de bir tanesi canımı çıkaramadı. El, canına sarılır, bir hiçten canı çıkar, ben millete canımı vermek isterim, canım bana sarılır. Dayanamayacağım...

Eşraftan Biri — Kötü gün... Kara gün... Bizim meyhaneci Yani Giresun'a jandarma zabiti olacakmış... Buna hangimiz dayanabileceğiz...

Diğeri — Manifaturacı Eftim'de Yunanlılar gelince, Giresun Kaymakamı oluyormuş. Dayanamayız...

Diğerleri — Rumlar meyhanede toplanıyor, bunları konuşuyorlar. Gizlemeye de lüzum görmüyorlar. Dayanamayacağız...

Topal Osman — Samsun'da Pontus diye bir Rum komitesi kurulmuş. Trabzon'dan Ereğli'ye kadar her şehirde şubeleri varmış. Samsun'da on Rum çetesi yapmışlar. Bunlar Samsun, Bafra, Çakallar, Kavak, Havza civarında dolaşıyorlarmış. Yollarda rastgeldikleri Türk'ü kesiyorlarmış. Hem de önce çarmlıha geriyorlarmış.

Eşraftan Biri — Ne!. İş buraya kadar geldi mi?.. Kara günümüz geldi desene?

Topal Osman — Sonra kiminin etlerini parça parça kesiyorlarmış. Kiminin diri diri derisini yüzüyorlarmış. Kiminin kışından kazık sokarak bağırtı bağırtı, dinine, Türklüğüne küfrede ede

öldürüyorlarmış.

Alparslan — Kadınların, kızların, ırzına geçiyorlarmış. Bir kız ellerini ayaklarını bağlayarak, bütün çete, meselâ yüz kişi lekeliyormuş... Sonunda da öldürüyorlarmış... Beşikteki çocukları bile sağ komuyorlarmış.

Eşraftan Biri — Gebe kadınların karınlarını deşip, çocuğu alıyor, duvara çarpıp, kafasını pastırmaya çeviriyorlarmış...

Eşraftan Biri — Bir Türk köyü basmışlar. Ahaliyi camiye doldurup ateşe vermişler. Kendini dışarı atanlara yaylın ateşi etmişler. Ahali de köy de cayır cayır bağırışmalar, ağlaşmalar, yalvarmalar içinde yanmış gitmiş...

Total Osman — Böyle bir günde ölü gibi durmak olmaz. Milleti kuzu gibi kesiyorlar. Devletten hayır yok. O bitmiş. Kardeşlerimizi Rumların bıçağının altına bırakmak olmaz. Ben Türk'üm ve Müslümanım. Şimdiye kadar bu iki şey için yaşadım. Bu iki şey için ölmek istiyorum.

Alparslan — Facia büyük. Öleceğim. Geceleri artık gözüme uyku filân girmiyor.

Total Osman — Devletten hayır olmayınca, millet kendi çaresine kendi bakmalıdır. Bugün Samsun köylerine ise, yarın bizdir. Gâvurların önünü boş bırakırsak biraz sonra da Giresun'a da gelirler. (Eşkiyalara dönüp) Böyle günde eşkiyalık olmaz. Giresun'un dağı taşı eşkiya dolu. Şimdi millete hizmet zamanıdır. Sizden çeteler yapacağım. Başınıza geçeceğim... Rum çeteleriyle vuruşacağım. Ne dersiniz?

Eşkiyadan Biri — Hay hay! Eşkiyalığı bırakırız. Sana uyarız. Gâvuru kırarız....

Bir Diğeri — Aa! bu güzel.. Böyle günde elimiz koynumuzda durmak bize yakışmaz. Fakat bu iş para, silâh ister. Bize yiyecek, giyecek, cephane, çoluğumuza çocuğumuza para lâzımdır. Bunlar nerde?..

Topal Osman — Bunların hepsini ben size bulacağım...

Bütün Eşkiya — Hazırız...

Topal Osman — Hadi gidin!. Bütün arkadaşlarınızı alıp, gelin. Sakın dağda bir adam bile kalmasın. Sonra onu fena ederim. Memlekette asayiş istiyorum. Sizi inşallah zengin de edeceğim... Milletten alacağınız dua, kazanacağınız sevap da üstüne caba, kahramanlığınız da şan verecek. Ad salacaksınız. İşte Alparslan o da bizimle. İyi askerdir. İyi Türklük gayreti. Yüreği kahramanlık doludur. Vuruşmalarda sizi o idare edecek...

Alparslan — Türk'ü kurtarmalı.. İş bize düşmüştür.. Alnımıza ölüm yazılmışsa ölmeli.. Türk'ü anası bugün için doğurmuştur. Vuruşmalarda daima yanınızda olacağım... Talim gösterip sizi asker haline koyacağım, Rumları kolaycacık tepeleyeceksiniz.

Topal Osman — Millet yoluna baş koymaya, ölümden kaçmamaya artık eşkiyalık etmemeye bana itaat edeceğinize and için.

Hepsi — And olsun! Tanrı şahit olsun.

Topal Osman — İki gün sonra Giresun'a bir saatlik yere gelip bana haber yollayın!

(Eşkiya ve Eşraf çıkarlar.)

SAHNE

2

Topal Osman, Alparslan, Temel Efendi

Topal Osman — Eh, istediğimiz oldu. Canım bizim millet bulunmaz bir millettir. Türk işte böyledir. Yurdunu sever. Yüreği söyler... Şimdi programımızı çizelim. İşleri nasıl yapacağız?

Alparslan — İlk iş buradaki Pontus'cu Rumlardır,

Temel — Teşkilâtımızı serbestçe yapmak, kendimize emin bir merkez hazırlamak lâzımdır. Bu hepsinden evveldir. Bu da işte Giresun.

Topal Osman — Evet buradaki Pontus'cuları temizlemekle işe başlamalıyız. Giresun'un Rum zenginlerinin paralarını hemen almalıyız. İlk masrafları bu paralarla görürüz.

Alparslan — Eşkiya bir iki güne kadar gelecek. Hemen gideriz. Onları bölük bölük ayırıyorum. Çavuşlarını, zabitlerini tayin ederim. Biliyorsunuz. Ben benim taburun silâhlarını, cephanesini İngilizlere teslim etmedim. Sakladım.

Topal Osman — Ne kadar tüfeğin var?

Alparslan — Sekiz yüz mavzer, ona göre cephane de hazır. Üç tane de mitralyoz var. Bunlar bize yeter. Ben eşkiyayı on günde talim edip, adam ederim.

Temel — Ünye'den, diğer şehirlerden de lüzumu kadar gönüllü ben bulurum.

Topal Osman — O halde önce burayı temizleriz. Giresun üs-sül-hareke olur.

Temel — Ya bizim hükümet aleyhimize kalkar, Rumları hi-maye ederse... Bu bize zorluk verir.

Topal Osman — Hükümeti de tepeleriz. Bizden birini Giresun Kaymakamı yaparız. Buradaki hükümet kuvveti yirmi jandarmadan ibarettir. Hem jandarma da yerlidir. Bir sözümüzle bize iltihak ederler.

Alparslan — Evet.. Evet...

Topal Osman — Buranın işini bitirince ben yirmi otuz kişi alırım. Benim motorla iptida Trabzon'a gider, oradaki Pontus Komitesi başlarını tepelerim. Sonra Ünye, Samsun, Alaçam, Gerze ve Sinop'taki Baş Pontuscuları gebertirim.

Temel — Kaybedecek vakit yok. İş pek sıkışık. Bu işleri kaç

günde bitirebilirsin.

Topal Osman — On beş günde bitirebileceğimi zannediyorum. Bitince hemen bütün kuvvetimizi alır, Samsun dağlarına varır, Rum çetelerini avlarız.

Temel — Program oldu işte...

Topal Osman — (Temel'e) Sen hemen bugün Baş Pontusçuların pusulasını yaptır da bana ver...

Temel — Pekiyi!..

SAHNE

3

Evvelkiler, Âşık Keskin

Uşak — (Girip, ağaya) Bir âşık gelmiş, sizi görmek istiyor. Adı Keskin imiş..

Topal Osman — Benim şimdi âşıkla maşıkla görüşecek vaktim yok. Kim? Tanıyor musun?

Uşak — Buralı değil, kıyafeti Samsun tarafı kıyafeti. Ben olmaz, ağayı göremezsin. İşi var dedim. Ama pek yalvarıyor.

Temel — Canım gelsin. Kimbilir zavallının ne derdi vardır.

Topal Osman — Gelsin.

(Uşak çıkar, Keskin girer.)

Keskin — Ben ağa sana yalvarmaya geldim.

Topal Osman — Ne istiyorsun?

Keskin — (Sazını eline alıp)

Ben Bafra'dan Samsun'a gidiyordum.

Yolda kâh saz çalıp keyf ediyordum.

Sungurlu köyüne tam yetiyordum.

Koptu bir boz çığlık, inledi dağ, taş..

Bir gök bayrak elde, birçok urum.
Köylü tor top, Rumlarda türlü kurum.
Çoluk çocuk, uzaktan görüyorum:
Yalvarır, haykırır, gözlerinde yaş...

Bir Rum, bir kızı tutmuş, durmaz döğer.
Bir Rum, imama hem vurur, hem söğer.
Köylü ümitsiz, sel gibi yaş döker.
Tanrı! Sen acı! Hızır yetiş, ulaş

Biri bir kıza bir kez kama soktu.
Yetti, duruldu, artık canı yoktu.
Hele tüfeğin sesi hepsinden çoktu.
Kesildi köyün sesi yavaş yavaş...

Acele döndüm yoldan gerisin geri.
Dedim; "Bulayım imdat eder eri."
Geldim sana, sensin sınanmış çeri,
Yetiş! Türk için dağı taşı dolaş!...

Topal Osman — Hay gâvurlar... Hay!... Geleceğim... Az sab-
redin!..

Temel — Köpekler...

Alparslan — Görüyorsunuz. Bir dakika kaybedecek zaman
yok. Hükümet milleti muhafaza edemiyor. Türk kırılıyor... Çabuk yetişelim!..

Topal Osman, Temel — Çabuk!..

TABLO

1

(Bafra civarında bir Türk Köyü)

SAHNE

1

(Bir Rum; çetesi köyü basmış. Kesiyor, ırza geçiyor, köye ateş veriyor. Köylüler evlerine, camiye kaçışıyor.)

Çete Reisi — Petro! Bir genç oğlan. (Eliyle göstererek) Şu eve kaçtı. Tut! Getir! (Petro eve girer, on dört yaşında bir çocuğu alıp getirir.) Gebert! (Petro çocuğa küfreder. Torkos der. Beynine bir kurşun sıkar, çocuk yere serilir.)

Bir Kadın — Yavrum!.. (Koşar, çocuğun üstüne kapanır. İki kurşun da ona sıkarlar)

İki Rum — (Çete Reisinin önüne bir kız getirir. Biri diğerini göstererek) Bu kızı elimden almak istiyor.

Çete Reisi — Bu kekliği hanginiz önce yakaladı.

Biri — Ben

Diğeri — Ben.

Çete Reisi — Hadi ikinizin olsun! Kavga etmeyin! İşinizi görün! Sonra öteki palitikalara verin! En sonra karnını deşin, bağır-saklarını boynuna takın! Gerdanlık olsun. Kahpeye yüz görümlüğü...

Bir Diğeri — (İçinde bir çocuk bir beşikle Çete Reisinin önü-

ne gelerek) Nikolaki "Bunu kuzu niyetine keseceğim. Kışından bir odun sokup ateşte kebâp edeceğim, babasına yedireceğim" diyor. Bu masum bir çocuk. Alalım, büyütelim, Rum olsun...

Çete Reisi — Kanı pis Rum istemem.. Kesin! Çabuk kesin. (Birkaç Rum üşüşüp, biri boğazını sıkarak boğar.)

Biri — Herkes kaçıştı. Evine girdi. Kapıları kilitlediler. Bir takımını da camiye doldu.

Çete Reisi — İyi, iyi... Camiye dolanlar, hele, emin yeri buldular! (İstihzalı güler, diğer Rumlar da gülerler) Şimdi ben bunlara gösteririm. Tanrıları Arabistan çölünden gelsin de kurtar-sın!..

Birkaçı — (Kahkaha ile gülerek) Kâbeleri de uzak... Peygamberleri de çoktan öldü.

Çete Reisi — Petrol tenekelerini açın! Köyün etrafındaki evlere dökün! Her taraftan ateş verin! Köyü iyi abluka edin! Tüfekleri ele alıp, hazır durun. Camiden çıkana nişan alın, devirin! (Uzaktan tüfek sesleri işitilir.)

Palikaryalar — (Telâş içinde) Üstümüze kurşun geliyor. Bizi Türk askeri bastı galiba. (Telâşlı telâşlı çete reisinin yanına toplanırlar.)

Çete Reisi — Kurşun bir taraftan değil, her taraftan... Demek bizi abluka ettiler. Hadin! Çabuk yere yatın! Göreyim sizi palikaryalar!.. (Yere yatarlar. Muharebe edilir. Birer birer vurulurlar. Kimisi ağlar, bir kısmı kaçar.)

Topal Osman, Alparslan, Türk Çetesi, Âşık Keskin, Köy Ahalisi

Topal Osman — (Çetesiyle köyün önüne gelip), Ulu Tanrıya şükür! Vaktinde yetiştik. Biraz geç yetişseydik, burada külden başka bir şey bulamayacaktıydık. (Rum ölülerine bakarak) Domuzları epeyce gebertmişiz...

Alparslan — Kaçanları da vurduk. Leşleri tarlalarda. Türk buğdayına gübre olsun.

Topal Osman — Demek bu çeteyi bitirdik. Bir tane kurtulmadı. ..

Alparslan — Evet.. Darısı ötekilerin başına...

(Kadın erkek köylüler, evlerinden, camiden çıkıp gelirler, ağlar, dua ederler)

Bir İhtiyar — Allah sizden razı olsun... Yetiştiniz... Yoksa ev, insan, hayvan hep yanmış gitmiştik...

Bir Kadın — Sizin içinizden biri hızır... (Ellerini göğse kaldırarak) Güzel Tanrım...

Bir İhtiyar Kadın — Tanrı dünyanızı, ahiretinizi iyi etsin!..

Bir Kadın — (Ağlayarak) Ah, oğlumu öldürdüler. Aslan gibiydi... Köpek gâvurlar...

Bir Delikanlı — (Ağlayarak) Ellerimi bağladılar, nişanlımı aldılar. Önümde türlü fena şeyler yaptılar. Hem de Türklüğe, dinime söğdüler. Kimi ağzıma bir tokat attı. Kimi yanağıma bir şamar vurdu. Kimi kafama bir sopa çaldı.

Alparslan — Bu Rumlar ne vahşî, ne canavarmış... Bilmezdik be.. Eee.. sonra..

Delikanlı — Sonunda da on on-beş kasatura saktular. Öldürdüler. Bağıra bağıra, kurtarın! diye diye öldü. Keşke biraz daha

geç geleydiniz de beni de öldürselerdi...

Bir İhtiyar — Sizin başınız kim? (Topal Osmanı gösterirler. Diz çökerek, Topal Osman'ın dizlerini öperek) Oğlum! Sen büyük babayığitsin. Bugün, büyük sevap kazandın. Türkler kıyamete kadar adını ansın. Seni öğsün. Senin kahramanlığının türküsünü söylesin!.. (Topal Osman ihtiyarı kollarından tutup kaldırır.)

Temel — Neyse on şehitle bu köyü kurtardık...

Topal Osman — (Çetesine) Bu ilk vuruşumuz. Tanrı bize zafere verdi. Bir domuz sürücünü bir tane bırakmamak üzere bitirdik. Türklüğe, dine bugün büyük bir hizmet ettiniz. (Köylüyü göstererek) Sizin kahramanlığınız olmasa, bunlardan şimdi bir tanesi diri olmayacaktı. Öğününüz! Hakkınızdır...

Çete — Yaşa! Osman ağa...

Topal Osman — (Devamla) Bunu işittiği vakit milletimizin göğsü kabaracaktır. Size dua edecektir. Rumlar da kavak yaprağı gibi titreyeceklerdir. Vatanımıza hıyanet eden bu Rumları böyle birer birer yakalayıp geberteceğiz. Türklüğü kurtaracağız.

Âşık Keskin — (Sazını çalarak):

Sen bir Topal Osmansın,

Bir bora, kara bulut.

Ateş saçan dumansın.

Kır, yak, koma! Rum, Haç, Put!..

Asker Rumla cenk ederken,

Bendim tükükla ögen,

Ağam, sensin Rum'u dögen.

Türkün derdini uyut.

Eskiden kahraman Köroğluydu,

Erlikte çok yüce, çok uluydu.

Kanlanmış gözü hep, ök doluydu.
Albayrağım, sen tut!..

Mavzer omuzda, dağda gezersin sen.
Sen esen yelden, hile sezersin sen.
Artık Türkün Köroğlusu sensin sen.
Keskin! Köroğlun, unut!..

Herkes —
Sen bir Topal Osmansın...
Yaman kırdın, yamansın..
Rum'a yamansın, Türk'e amansın...
Sen bir Topal Osmansın...

Topal Osman — (Ahaliye) Siz böyle miskin gibi durmayın!
Size şimdi on tane mavzer vereceğim. Bunları on delikanlı alsın.
Olur ki, yine köyünüze bir Rum çetesi gelir. Şimdiden köyün et-
rafına hendek kazın. Gece gündüz gözcü koyun. Çete gelince biz
yetişinceye kadar müdafaa edin.

Bir Köylü — Biz müdafaa ederdik, ama, silâhımız yoktu ki..
Bu on tüfekte çok iş görürüz.

Çeteden Bir Delikanlı —
Gezdim dağda, derelerde,
Benim yarım nerelerde?
Kaygular var çehrelerde.
Benim yarım nerelerde.
Nerelerde, nerelerde.

Hepsi Birden —
Nerelerde, nerelerde.

Delikanlı —

Urum denen köpek azmış,

Var al bayrağı, eline al!

Yar, yurt için ölüm helâl,

Tanrı bunu böyle yazmış,

Böyle yazmış, böyle yazmış.

Hepsi Birden — Yazmış ta yazmış... (Çete türkü söyleyerek Giresun oyunları oynarlar.

Topal Osman — (Çetesine) Buradan doğru gidip, İstavran köyünü basacağız. Ora Rumları çok domuzdur. Bir daskal başla-rıdır. Hepsini keseceğiz. Bu köyün öcünü alacağız.

Alparslan — Ağa! Bir Rum çetesi Havza yolunu kesmiş. Bir tanesi Bafra, Alaçam arasındaki köylere musallat... Biliyorsun...

Topal Osman — İstavran şurada. İki adımlık, onu bir temiz-leyelim. Bu işi iki saatte bitiririz. Oradan Havza yolundaki çete üzerine atılırız.

Çeteden Bir Genç — (Ağanın önüne gelip, ayağına kapana-rak) Ağa! İstavran'da bir Rum kızı var. Ben onu seviyorum. Onu bana nikâhla ver! Müslüman edelim!

Topal Osman — (Suratını asıp) Hadi! Hadi! Sakın böyle şey-ler yapmayın. Ben Türk kanını bozamam. Rum kızı filân olmaz. Sana sonra ben güzel bir Türk kızı alırım. (Çeteye bağırarak) Ba-kın! Ben aşk falan istemem. Bunun sırası değil. Bir defa Türk'ü kurtaralım. Gençleri baş göz ederiz. Düğünlerini yapar, bir de güzel eğleniriz..

Alparslan —

Türktür bu yurt.

Buraya yüz kurt.

Bizans'tan, Yunan'dan,

Çok önce bastı ayak,

Oğuz vurarak, kırarak,
Bu ülkeyi aldı.
Ormanlarına Türk, meral saldı.
Bizimdir bu Vatan

Çepni, Türk'ü buralı,
Onlar bu yurdu kuralı.
Var beş bin yıl,
Tanrı! Sen ebedî kıl!

Bahtiyar et Türk'ü!
Nur saçsın yüreği.
Adı şeref olsun yâd ellere,
Destan olsun şerefi dillere!

Herkes —
Bahtiyar et Türk'ü!
Yalap yalap yansın yüreği!
Nuru yayılsın ellere,
Şanı dağılsın dillere!

Topal Osman —
Türk'üm soyum yücedir.
Yiğitlik Türk'e herşeyden öncedir.
Başımı Türk yoluna koymuşum.
Bunun zevkine doymuşum.

Ben Topal Osmanım.
Yağımı basanım.
Bora gibi eserim,
Rum keserim.

Türk'e düşmanlık eden,
Birden,
Yavım olur,
Avım olur,
Ey uşaklar! Kalkın, varalım, şu işi de bitirelim...

ÜÇÜNCÜ PERDE

(Ankarada Maliye Vekilinin Odası)

SAHNE

1

(Vekiller)

Biri — Yahu! İçtima zamanı geldi. Hadin gidelim.

Diğeri — Tamam değiliz.

Bir Diğeri — Biraz daha bekleyelim... Hepsi gelsin.

Bir Diğeri — Bugün heyet-i vekilede ne müzakere edeceğiz?... Mühim birşey var mı?

Bir Diğeri — Ermeniler bizim hudut müfrezelerini tehdit ediyorlarmış... Buna dair konuşacağız.

Bir Diğeri — Bu Ermeniler de çok azdı. Devlet yaptık zannediyorlar. Bir hafta önce, bizim kumandana bir nota vermişler. İmza General Karabet. Bu nota öyle yazılmış ki, sanki bu milletin bütün Avrupa ve Asya'ya hakim bir koca devleti var. Ne gurur!?... Bu Ermeniler akılsız, bir tuhaf millettir...

Bir Diğeri — İnsanın tuhafına gidiyor?!.. Karabet'ten de general olur mu? Nota'yı gördüm, beni bir gülme tuttu ki, katılacaktım.

Bir Diğeri — İngilizler, Amerikalılar, onlara para, top, tüfek,

elbise, herşey verdiler. Zabitler yolladılar.

Bir Diğeri — Ermenilerin, bugün otuz bin kişilik bir orduları var. Bol levazımları da... Bir gün bize ansızın hücum edecekler. ..

Bir Diğeri — Evet.. Muhakkak... Bunun için bugün bu işi konuşalım. Çaresini düşünelim...

Bir Diğeri — Sırtımızdan bu yükü atmalı. Bu herşeyden evvel lâzım.

Bir Diğeri — Yunanlılarla serbestçe uğraşabilmek için, önce bu yükü sırtımızdan atmalıyız... Evet..

Bir Diğeri — Ama heriflerin otuz bin askeri, bol silâh ve cep-haneleri var. Bizimse Erzurum'daki ordu, ancak beş bin kişi. Cephanesi de bol değil.

Bir Diğeri — Adam sen de... Ermeni'den ne olacak... Bizim askere bir içim su...

Bir Diğeri — Bizim asıl güç işimiz, Yunanlılardır. Bir asırdır teşekkül etmiş bir devlet. Birkaç yüz bin askeri var.

Bir Diğeri — İngilizler, Fransızlar da onlara yardım ediyor... Vaziyet pek ağır. Bunun altından nasıl kalkacağız, bilmem...

Bir Diğeri — Biz önce şu Ermenileri kadrodan çıkaralım da... Sonra var kuvvetimizi de Yunan'a veririz. (Topal Osman girer..)

SAHNE

2

Evvelkiler, Topal Osman

Evvelkiler — Buyrun Ağa!. (Topal Osman temenna edip oturur.)

Rıza Nur — Nasılsın Ağa?

Topal Osman — İyiyim, şükür...

Rıza Nur — Pontus çetelerini bitirdin, Allah senden razı olsun..

Topal Osman — Kökünü kırdık. Köylümüzü ellerinden kurtardık. Lâkin şimdi haber aldım. İki üç Rum çetesi daha türemiş. Yarın Samsun'a gideceğim... Onları da temizlerim... Yalnız birşey var.. Köpeklerin başı sıkılınca Karadağ'a sığınıyorlar. Çok sarp yer. Çıkamıyoruz. Muhasara edemiyorum. Beklemekten usanıyoruz. Bu sefer, inşallah ona da çare buldum.

Rıza Nur — (Gülerek) Ağa! Sana birşey soracağım: Giresun'da deniz kıyısında, hani Eski Belediye Reisi Kapitan Yorgi'nin diktiği büyük abide vardı. O ne oldu?!..

Topal Osman — (Ciddî bir tavırla) Ha! Bir gece şiddetli bir fırtına oldu. Deniz oralara kadar çıkmış. Abideyi yıkmış, taşını, toprağını da dalgalar almış..

Rıza Nur — (Fazla gülmeye başlar. Diğer vekiller ona niye gülüyor diye bakarlar) Ağa! E, peki... Gerze'deki Harbeoğlu ne oldu?

Topal Osman — (Yine ciddî bir tavırla) Ha, firar etti.

Rıza Nur — (Daha ziyade güler, diğerlerinin merakı daha ziyade artar) Peki!.. Ya Sinop'taki Altınoğlu Vasil ne oldu?

Topal Osman — Vasil mi? O da firar etmiş

Vekiller — (Rıza Nur'a) Canım, böyle gevrek gevrek niye gülüyorsun ?

Rıza Nur — Ağa'ya gülüyorum. Öyle de ciddî söylüyor ki...

Vekiller — Anlıyoruz...

Rıza Nur — (Vekillere) Giresun'daki âbide Rumluğu temsil ederdi. Ağa bir gece bunun altına dinamit koymuş. Abideyi parça parça edip yere yıktı. Yıktım demez. Görüyorsunuz ya dalgalar aldı diyor...

Vekiller — (Birbirine) Ooo! Ağa müthiş be! Aferin...

Rıza Nur — (Devamla) Harbeoğlu Gerze'de Pontus Komite-

si reisi imiş. Ağa bir akşam üzeri sırf bunun için motoru ile oraya gelmiş, Harbeoğlunu dükkânında bulmuş, bir kurşunda yere devirmiş. Sanki birşey yokmuş gibi yavaş yavaş yürüyerek motoruna gitmiş. Binip Sinop'a varmış. Bana Gerze' de anlattılar.

Vekiller (Birbirine dikkatli dikkatli, manalı manalı bakarak) Ağanın işleri yaman!..

Rıza Nur — (Devamla) Sinop'taki Pontus reisi Vasili eczahanesine gidip öldürmüştü. Kendisine sordun mu, firar etti der, öldürdüm demez. Böyle Trabzon'dan İnebolu'ya kadar dolaştı. Pontus başlarını birer birer tepeledi. Hepsine de firar etti, der. Buna gülüyorum.

Vekiller — Müthiş...

Rıza Nur — Daha müthişi var: Bir Fransız vapuru Batum'dan İstanbul'a gidiyormuş, içinde Pontuşçu ve Ermeni komitecileri varmış. Ağa motoruna binmiş, Giresun açıklarında vapuru durdurmuş. Adamlarıyla vapura çıkmış. Pontuşçularla Ermeni komitecilerini kazanların ocaklarına atıp yakmış. Motoruna binip Giresun'a gelmiş. (Topal Osman yine ciddî bir sima ile Rıza Nur'a bakar)

Bir Vekil — Ay... Bu pek müthiş... Ne cesaret... Ne imiş!...

Bir Vekil — Ağa! Sen bu Rum işinde çok yararlık gösterdin. Sivas taraflarında Koçgiri denen bir Kürt aşireti var. Galiba onlar da isyan edecekler. Sana yakın. Oraya da gider misin?

Topal Osman — Giderim. Onların da kökünü kazırım. Fakat şuna aklım ermiyor: Hadi ötekiler Rum, bunlarsa Müslüman. Bunlara ne oluyor?

Bir Vekil — Bunlar da Kürtlük istiyorlarmış. Kürt devleti kuracaklarmış...

Topal Osman — Ben onlara kuruveririm. Madem ki Türk'e hıyanet ediyorlar, benim için Rum da Kürt de birdir. (Biraz durur) Canım, Kürtten de devlet olur mu? Hiç işitilmemiş şey...

Bir Vekil — Bir avuç adam. Hiç tarihleri de yok. Medeniyetleri de yok. Bütün hayatlarında vahşi, eşkiya yaşamış adamlar. Böylelerini başka bir millet yutar... Ama işte...

Diğer Bir Vekil — Canım ecnebi parmağı... Kendilerini bizden ayırıp bir lokma ederek yutmak için... Birkaç sersem ve para ile satılmış Kürt genci de âlet oluyor. Zavallıları kışkırtıyor, başlarına felâket açıyorlar.. Bunlar Arapların uğradıklarından da ders almıyorlar. (Maliye Vekili Ferit Bey girer)

SAHNE

3

Evvelkiler, Ferit Bey

Evvelkiler — Yahu! İçtima var seni bekliyoruz. Nerdesrin be?..

Ferit — Hele biraz durun! Osman Ağa ile işim var. (Ağa'ya) Nerdeydin? Seni bekliyorum.

Topal Osman — İşte geldim...

Ferit — Senden çok şikâyet var. Sen çok fena şeyler yapıyorsun...

Topal Osman — (Hayret içinde) Ne yapıyormuşum ? Neymiş o fena şeyler?!..

Ferit — (Hiddetli hiddetli) Sen şunun bunun malını elinden alıyorsun... Ortalığı haraca kepmişsin. Burada devlet varken bir de sen vergi topluyorsun demek... Bu olamaz... Sokak açacağım diye şunun bunun evini yıkıyorsun. Öldürdüklerin de caba...

Topal Osman — Bunlar kabahat mi?...

Ferit — Kabahat daha nasıl olur?!..

Topal Osman — Adam öldürdümse Rum öldürdüm. Bir Tür-

k'ün kılına dokundumsa söyleyin! Cezama razıyım. Boynum kıldan ince. Ben dağa çıktım, Rum çetelerini kırdım. Şehirlere indim, orada reislerini tepeledim. Bunlara dokunmayayım mı istiyorsun?!.. Rumlar Pontus devleti mi yapaydılar!..

Ferit — Pekiyi! Evlerini ne diye yıkıyorsunuz?!.. Yazık değil mi? O evler devlete vergi veriyor..

Topal Osman — Siz ne tuhafısınız?!.. Ben Giresun'un Belediye Reisiyim. Yol açıyorum. Bunun için de ev yıkıyorum. Kanun bana bu hakkı vermiş. Siz bana bunu nasıl kabahat buluyorsunuz?... Eğer Giresun'dan başka bir yerde bir ev yıktımsa o vakit söyleyin...

Ferit — Nasıl? Samsun civarındaki köylerde evleri hem yıktın, hem yaktın...

Topal Osman — Rumlar bir Türk köyünü basmışlar. Türkleri kesmişler. Camilerini yıkmışlar, evlerini yakmışlar... Ben de gittim, bir Rum köyünü yaktım. Bu da mı kabahat? Başka ne yapaydım?!.. Galiba istiyorsunuz ki Türklerin evlerini yaktınız diye Rumların elini öpeydim?!..

Ferit — Ama Giresun'da hiç lüzumsuz evler var...

Topal Osman — Evet, bazan sokağı birkaç Rum'un evini yıkacak surette açtım. Bunu mahsus yaptım. Siz galiba Yunanistan'da açılacak sokakları mahsus camilere, Türk konaklarına rast getirerek hepsini yıktıklarını bilmiyorsunuz!..

Ferit — Bilirim. Yunanlılar Türklere Dünyanın en kötü şeylerini yapmışlardır. Fakat...

Topal Osman — Şimdi Yunanistan'ın bir köşesinde Türklerden bir eser bırakıldı mı? Onlar yapıyor da biz niye yapmayalım?!.. Keşki Türkiye bütün belediye reisleri benim gibi yapsa...

Ferit — Doğru bir iş değildir.

Topal Osman — Siz bu sözü Yunanlılara söyleyin! Daha doğrusu bana söyleyeceğinize, bütün valilere, belediye reislerine be-

nim gibi yapmaları için emir veriniz!

Ferit — Yok, yanlış ıştır.

Topal Osman — Hiçbir yanlış yok... Siz bir defa Giresun'a gidin de görün! Orayı ufak bir Avrupa şehri haline koydum. Geniş bir rıhtım ve cadde, düz ve birbirine amut sokaklar... Ben bununla öğrenürüm...

Ferit — Canım ne ise, hepsini bırak! Fakat şu para alman gayet fenadır.

Topal Osman — Beyefendi! Beyefendi. Ben para alıyorum. Fakat bir Türk'ün, bir Müslümanım on parasına el sürmemişimdir. Aldımsa dağ olup derime yapışsın! Rumların parasını alıyorum, inkâr etmem. Bu doğru...

Ferit — İyi ya... Ben de onu alma diyorum...

Topal Osman — Benim başımda bu kadar eşkiya var. Bunları dağdan topladım. Eşkiyalığı bitirdim. Şimdi onları millet yolunda çalıştırıyorum. Pontusçuları bu adamlarla tepeledim. Bu uğurda bu kadar şehit verdiler.

Ferit — Evet Biliyoruz...

Topal Osman — Bunlar yiyecek, giyecek istiyorlar. Bunu da biliyor musunuz? Memlekette çoluk-çocuklarına da bakmak lâzım. Bu parayı ben nereden bulacağım?!..

Ferit — Ben orasını bilmem...

Topal Osman — Asıl burasını bilmelisiniz. Devlet şimdiye kadar bu adamlar için kaç para verdi? Mademki Rumların parasını aldığımı istemiyorsunuz, bunların masraflarını siz verin Rumların parasını almayayım... Bunları nasıl besleyeceğim? Şunu söyleyiniz!..

Ferit — (Hiddetle) Ben onu da bilmem... Sonra karışmam, bak!

Topal Osman — (Korku hali göstererek) Beyefendi! Ben bir cahil adamım. Ümmîyim. Ben bütün bu işleri iyi yapıyorum di-

ye yapıyorum. Benim cebime on para girmiyor. Ben yine eski Topal Osman'ım. Sade ben Türk'üm, Müslümanım. Dünyada iki sevdiğim şey var: Biri Türklük, biri Müslümanlık. Bütün bunları, bu iki şeye hizmet diye yapıyorum. Eğer fena yapıyorsam siz bana iyisini söyleyiniz, öyle yaparım.

Rıza Nur — (Ferit'e) Ferit! Bu adamı burada bir düziye ne azarlayıp duruyorsun! O gayet doğru söylüyor. Millet yolunda kellesini koltuğuna almış, çalışıyor. Böyle adama böyle muamele edilmez.

Ferit — Canım, doktor!..

Rıza Nur — Canımı falan yok... Bunun başındaki haşeratı sen devlet bütçesinden besleyebilir misin? Hayır. O halde?... Bu adam devlet malına el sürmüyor. Türk malına dokunmuyor. Rumların parasını alıyor. Çok iyi ediyor.

Rıza Nur — Hangi devlet? Devlet nerede? Herşey bitmiş. Birşey varsa o da anarşi... Rumlar bugün kalkınmışlar. Türk'ü mahvetmek, yerimize Rum devleti kurmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Onların parasını almak sevaptır. Dokunma bu adama! (Topal Osman'a dönerek) Ağa! Sen buna aldırma! Bildiğin gibi yap!

Ferit — Bunun işleri devlette anarşi demekti...

Topal Osman — (Rıza Nur'a) Ya sonra bana birşey yaparsa...

Rıza Nur — Bir şey yapamaz. Ben burada iken sana birşey yaptırmam. (Diğer vekilleri göstererek) Bu beyler de seni müdafaa ederler. Korkma. Senin tuttuğun yol doğrudur, iyidir. O yolda git! (Topal Osman'ı eli ile işaret ederek yanına çağırır. Yanya na oturup başbaşa konuşarak) Sen uğradığın Rum köylerini, Rumları ne yapıyorsun?

Topal Osman — Ben çete bulursam bir tanesini sağ koymuyorum. Rum köylerindeki Pontus başlarını da gebertiyorum. Bunlar eğer yüz kişi ise yüzünü de kesiyorum. Keserken de

Rumlara mızıkça çaldırıp Pontus türküsü söyletiyorum. Ferit Bey bana Rum binalarını yıkıyorum diyor. Halbuki bunu sade Giresun'da yaptım. Başka yerde hiç yapmıyorum.

Rıza Nur — Ne be?

Topal Osman — Güzel binaları, kiliseleri bırakıyorum

Rıza Nur — Neden?

Topal Osman — Sonra bir işe yarar diye. Meselâ mektep olur...

Rıza Nur — Yok yok... Öyle yapma! Sen bunları hele kiliseleri bütün yık. Ne olur, ne olmaz? Yık ve her taşını da taşıt. Bir dereye at ki ufak bir nişarı bile kalmasın...

Topal Osman — Ne olacak, birşey olmaz. Ben sağ bıraktığım Rumları da köylerinden sürüp Samsun'a yolluyorum. Oradan İstanbul'a gidiyorlar. Bu tehcir çok iyi şey... Bir Rum bırakmayacağım... Köyler Türk'e kalacak...

Rıza Nur — Bunlar iyi ama, Ağa sen beni dinle! Nene lâzım. Olur ki birgün Avrupa devletleri dalımıza biner. Bunları yine eski köylerine getirirler. Gelirlerse kilise, ev birşey bulamasınlar...

Topal Osman — (Biraz düşünerek) Ha!.. Hakkın var. Doğrudur. Ben bunu düşünemedim. Bu sefer gidince hepsini yıkar, taşlarını öteye beriye attırırım ve dağıttırırım.

Bir Vekil — (Ayağa kalkıp) Hadin, Heyet-i Vekile odasına gidelim. İçtima vakti geçti. (Hepsi kalkarlar, Topal Osman çıkar)

Bir Vekil — Şu Topal Osman çok kan dökücü. Yırtıcı bir adam be... Fakat bu kara günde ne lâzım adammış... Çok iş gördü. Yiğit adam. Gönlü Türklük gayreti dolu. Merhamet denen şeyi bilmiyor ama Türk'ün düşmanları için... (Ortaya hepsi çıkarlar)

TABLO

2

(ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET
MECLİSİNİN ÖNÜNDEN GEÇEN YOL)

SAHNE

1

RIZA NUR, TOPAL OSMAN

Rıza Nur — (Yürürken önde Topal Osman'ı görerek) Ağa!
Uğur ola! Nereye?

Topal Osman — (Durup arkasına bakarak) Eyvallah, beyefendi! İstasyona gidiyorum. Nasılsınız, iyi misiniz?

Rıza Nur — İyiyim siz nasılsınız?

Topal Osman — Çok şükür. İşiniz yoksa istasyona kadar gidelim. Hava almış olursunuz.

Rıza Nur — Pekiyi! (Yürümeye başlarlar. Topal Osman topal-
layarak yavaş yavaş yürürler)

Topal Osman — Eliyle Meclis binasını göstererek) Burada birtakım gâvurlar, vatan hainleri varmış, Türkiye'yi Yunan'a satmışlar... Beyefendi! Bunları bana niye haber vermiyorsun? Tepeleyeyim. Biz canımız dişimizde çalışıyoruz. Bunlar milleti satıyorlar. Yooo... Bu olmaz... Ben burayı basacağım. O domuzları keseceğim..

Rıza Nur — (Hayret içinde durur. Ağa'nın kolundan tutar. O da durur) Ağa! Bunu sana kim söyledi?

Topal Osman — Onu sorma! Söyleyemem.

Rıza Nur — Yok... Bunu söyleyeceksin.

Topal Osman — Zorlama! Nafile...

Rıza Nur — Ağa! Sen beni sever misin? Bana emniyetin varmı?

Topal Osman — Severim. Emniyetim vardır.

Rıza Nur — Madem ki var söyle! Söylersen emniyetin olduğunu anlarım.

Topal Osman — Bunu bana söyletmesen iyi olur...

Rıza Nur — Yok. Söyle! Ölsem benden lâf çıkmaz. Söyle! Çünkü senin için, millet için bunda mühim iş var.

Topal Osman — Gazi.

Rıza Nur — Ne dedi?

Topal Osman — “Beş-on mebus var. Bunlar vatan haini. Yunanlılara memleketi satmışlar... Bunları gıcır gıcır kesmeli. Başka çare yok. Birgün Meclis’i bas! Hepsini kes!” dedi.

Rıza Nur — Kimmiş onlar?

Topal Osman — İkinci grup imiş...

Rıza Nur — (Telâş ve heyecan içinde) Ağa, bu gayet vahim iş tir. Önce şunu bil: Millet Meclisi’nde hain yoktur. Kimse vatanı Yunanlılara satmamıştır. Satmanın da imkânı yoktur. Elllerinde değil ki satsınlar... Nasıl satarlar?!..

Topal Osman — (Hayret içinde bakarak) Satamazlar mı?.. Tu haf şey!..

Rıza Nur — Hayır! Bu mebuslar sade hükümetin yaptığı yolsuzlukları, Gazi’nin işlerini tenkit ediyorlar. Bunda da yerden göğe kadar hakları var. Yolsuzluk olmuş diyorlar. Bu Gazi’ye fena geliyor. Senin vatanı sevdiğini biliyor. Seni böyle kandırmış... Bunları sana temizlettirecek. Sakın böyle bir şey yapmayasın...

Topal Osman — Ne söylüyorsun?!..

Rıza Nur — İşte bu böyledir. İyi ki bana söyledin... Bir millet

meclisini basmak, mebusları kesmek ne demektir biliyor musun sen? O ne ağır iştir?.. Sonra bunun altından kalkamazsın...

Topal Osman — Ne bileyim?!.. Gazi söyledi.

Rıza Nur — O seni âlet ediyor. Biliyor musun sen? Senin başınla oynuyor. Bunları sana kestirecek. Bir daha kimse de onun kötü işlerini söylemeye cesaret kalmayacak... Herkesin ağzına bıçaktan kilit vuracak... Böyle olursa bu kurduğumuz iş bozulur. Devlet, millet batır...

Topal Osman — Bunları ben düşünemedim.

Rıza Nur — Millet Meclisi'ni basmak, milletin evini basmak, mebus kesmek, milleti kesmek demektir. Haklı da olsa, haksız da olsa böyledir...

Topal Osman — Ne yapayım ben şimdi? Gazi'ye söz verdim..

Rıza Nur — Gidersin... Düşündüm bu iş bana çok ağır geldi. Yapamam dersin.

Topal Osman — Nasıl diyeyim?

Rıza Nur — Ağa! Sen bu millete çok hizmet ettin. Rum çetelerini sen bitirdin. Pontus işini kökünden kazıdın. Koçgiri isyanını sen bastırdın. Dağdaki eşkiyadan bir alay asker yaptın. Bunlarla Sakarya Muharebesine, İzmir zaferine iştirak ettin. Vatana bu kadar güzel, bu kadar büyük hizmetler ettin. Nam verdin. Kahraman oldun. Millet seni seviyor. Adını kaybetme!

Topal Osman — Şimdi ben şaşırdım kaldım..

Rıza Nur — Bu işi yaparsan emin ol ki bu temiz adı kaybedersin. Kayıp değil, lânetle anılırsın. Hem böyle bir işi yapan sonunda kafasını verir. Bilir misin? Bu iş olunca Frenkler, Yunanlılar ne kadar sevineceklerdir. Gülüp (Hah hah Türkler birbirini yiyor, işimiz kolaylaştı) diyeceklerdir. Daha sulh olmadı. Bu işi yapmayacağına bana söz ver!

Topal Osman — Peki! Yapmam.. Bilemedim..

Rıza Nur — Yaparsan haremın üç talâkla boş düşsün mü ?

Topal Osman — Vallahi yapmam. Yaparsam üç talâkla boş düşsün.

Rıza Nur — (Ağa'nın arkasını sıvayıp) Hah, şimdi gönlüm rahat etti. Aferin! Sen Türklük için çalıştığını şimdi de isbat ettin. Milleti de, kendini de büyük bir felâketten kurtardın.

Topal Osman — Benim aklımı başıma getirdin.

Rıza Nur — Şimdi bu konuşmayı senden, benden başka kimse bilmeyecek. Ne Gazi'ye, ne kimseye söylemeyeceğimize yemin edelim. (İkisi birden yemin ederler).

Topal Osman — Ah, benim akıllı bir dostum vardı. Dostum değil canım idi. Kaybettim. O olsaydı böyle şeylerde beni uyardırırdı.

Rıza Nur — Kim?

Topal Osman — Binbaşı Alpaslan. Sakarya Muharebesinde şehit düştü.

Rıza Nur — Evet... Bilirim. Türklüğünü çok seven biriydi. Gayretli, fedakâr, kahraman idi...

Topal Osman — Türklük için can verirdi. Çok cesur adamdı.

Rıza Nur — Çok Türkçü idi. Ben de onu çok severdim. Millî bir kahramandı. Tanrı rahmet etsin. Nur içinde yatsın... Yeri cennet olsun... (Yürürler)

4. PERDE

(ANKARA'DA ÇANKAYA'DA MUSTAFA KEMAL
PAŞA'NIN KÖŞKÜNDE BİR SALON)

SAHNE

1

MUSTAFA KEMAL — TOPAL OSMAN

Mustafa Kemal — (Giren Topal Osman'a) Gel bakayım, Ağa! (Eliyle yanını göstererek) Şöyle yanıma otur! (Topal Osman oturur) Nasılsın bakalım?

Topal Osman — İyiyim, efendim...

Mustafa Kemal — E, ne vakit yapacaksın o işi? Hazırlığını bitirdin mi?...

Topal Osman — Düşündüm, taşındım. (Sıkılarak) Bu ağır iş. Ben bunu yapamayacağım. Beni affet!

Mustafa Kemal — Canım, Ağa! Sen bunu yaparsın... Şimdiye kadar ne kahramanlıklar ettin. İnsan sana kuzudan ucuz. İnsan kesmek senin için serçe kesmekten kolay... Millet için lâzım olunca dünyayı doğrarsın. Sen büyük vatancısın... Bu iş lâzımdır. Vatanı kurtaracaksın. Bu hizmetin bütün hizmetlerinden büyük olacaktır. Yap! Yap!...

Topal Osman — Ben bu işten korktum. Yapamayacağım. Millet Meclisi'ni basmak çok ağır şey...

Mustafa Kemal (Hiddetlenir, düşünür, Topal Osman'a kızgın kızgın bakar. Bir gözü sağa bir gözü sola şaşı olur, fakat renk vermemek isteyerek) — Peki! Ne yapalım! Kalsın!... Mademki Millet Meclisi basmak ağır kalsın!... Fakat bu işi de böyle bırakmak milleti mahvolsun demektir. Bunun başka bir çaresi var: Bu ha-inlerin başı Mebus Ali Şükrü'dür. Bari onu öldür. Buncağızı olsun yap!... Bunun behemahal isterim... Söz ver! Hemen yap!... Bu herifi gebertmeyince olmaz. Bu adam mutlaka harcanacak. .. Vatanı satmıştır...

Topal Osman — (Derin düşünür) Peki! Bu olur. Şimdi gider, yaparım.

Mustafa Kemal — Nasıl yaparsın?

Topal Osman — Sekiz on adam hazırlarım. Ali Şükrü'yü evime çağirtırım, boğarız.

Mustafa Kemal — Sana yardımcı lâzımdır. Merkez Kumandanı Miralay Fuat'la muavini Rezile Yüzbaşı Rauf'u vereyim. Asker kuvvetini elde tutsunlar. İcabında sana yardım, icabında aleyhine bir hareketi men etsinler.

Topal Osman — İyi olur.

Mustafa Kemal (Zile basar uşak girer) Fuat Bey'le Rauf Bey gelsinler. Salih Bey'le Recep Bey'i de çağır. (Uşak çıkar Fuat, Recep, Salih, Rauf girer otururlar)

SAHNE

2

MUSTAFA KEMAL, TOPAL OSMAN,
SALİH, FUAT, RECEP, RAUF

Mustafa Kemal — Fuat Bey! Ağa, Ali Şükrü'yü temizleyecek. Bu işi beraber görün! Ama pek gizli tutun! Sen bir müfreze askerle hazır ol! Lüzum olursa harekete geçersin. Yani bir nümayiş ve Ağa'ya hücumla kalkan filân olursa vurursun. Hemen şimdi benim otomobille Ankara'ya inin!

Topal Osman — Ölüyü ne yapacağız?

Mustafa Kemal — Leşini bir şeye sar. Arabaya koy! En emin yer burasıdır. Getir! Köşkün bahçesi henüz sürülmüştür. Orda bir çukur kazar, içine tıkar, üstünü örtersiniz. Hiç belli olmaz. Siz de birkaç gün bağdaki köşkte kalırsınız. (Hepsi kalkarlar) .

Fuat — Hadi Ağa...

Mustafa Kemal — Tamam haberini bekliyorum. Hadin, sizi burda bekliyorum. Leşle beraber doğru buraya gelin! (Hepsi çıkar. Mustafa Kemal kalır.)

SAHNE

3

(MUSTAFA KEMAL YALNIZ)

Mustafa Kemal — Hüküm sürmek için kesmeli... Hem ne kadar çok kesebilirsen o kadar rahat hüküm sürersin. Birtakım eşekler adalet, hak, millet, vicdan gibi şeylerden bahseder dururlar. Bunlar insanları aldatıp dolaba koymak için icat edilmiş

şeylerdir. Ben hükümdar gibi hüküm süreceğim... Evleneceğim. Yaşayacağım... Safalarım şan verecek... Tarihte eşsiz olacak... Önüme duranı böyle tepeleyeceğim... (Durur, durur) Devlet, millet?!... Dizgini benim elimde ise iyidir, durur.

(Zile basar uşak girer) Sofrayı kurun! İyi mezeler var mı?

Uşak — Efendim erken değil mi?

Mustafa Kemal — Kerata! Akşama ne kaldı? Hergünkü vakit.

Belki biraz erken... Çabuk!...

Uşak — Mezeler henüz hazır değil de...

Mustafa Kemal — Çabuk! Fikriye hanımla Fatma da gelsin!...

(Uşak çıkar. Hanımlar girer. Sofra kurulur.)

SAHNE

4

MUSTAFA KEMAL, HANIMLAR

Mustafa Kemal — (Kadınlara) İçelim! Sizin için içiyorum. (Bir rakı doldurur, su kor, hanımlarla toka edip içer). İyi günler-deyiz... (İçerler, şakalaşırlar, salonun köşesinde oturmuş olan sa-zendeler bir düziye curcuna havaları çalarlar. Mustafa Kemal ikide bir telâşlı telâşlı pencereden bakar. Kadınlar işvebazlık ederler)

Mustafa Kemal — (Telâşlı telâşlı ve kendi kendine) Epey va-kit oldu. Hâlâ bir haber yok... Şimdiye kadar gelmeleri lâzımdı. (Salonda bir aşağı, bir yukarı volta vurur. Yine pencereden ba-
kar). Ah! Geldiler... (Çalgıcılara, kadınlara) Hadin gidin! (Hepsi gider) Mustafa Kemal yalnız, meraklı bir vaziyette bekler. Recep Salih, Fuat, Topal Osman girerler)

MUSTAFA KEMAL, TOPAL OSMAN, FUAT, RECEP, SALİH)

Mustafa Kemal — E, Oldu mu?

Topal Osman — Oldu...

Fuat — Leşi de getirdik...

Mustafa Kemal — Bir sızıltı çıkmadı ya...

Salih — Kimsenin ruhu bile duymadı.

Mustafa Kemal — Hemen bir çukur kazın leşi sokun!

Topal Osman — Bizim uşaklara söyledim. Çukur kazıyorlar.

Belki gömüp bitirmişlerdir bile.

Recep — İyi bir iş oldu. Öteki köpekler artık ağız açamazlar.
Bu ders onlara yeter. Yorulduk. Bize izin verirsiniz gidelim.

Mustafa Kemal — Gidin! (Hepsi çıkar)

BEŞİNCİ PERDE

ÇANKAYA'DA AYNI SALON GECE YARISI

SAHNE

1

MUSTAFA KEMAL, İSMET PAŞA

İsmet — (Girip oturarak) Paşam.! İş alevlendi.

Mustafa Kemal — Nasıl?

İsmet — Rauf işi haber almış.

Mustafa Kemal — Hangi Rauf?

İsmet — Başvekil Rauf

Mustafa Kemal — Nasıl haber almış?

İsmet — Ali Şükrü'yü Osman Ağa'nın evine götürüp boğduğunu duymuş. Sizin yaptırdığınızı söylüyormuş. Nasıl haber aldığını bilmiyorum. Kolları, paçaları sıvamış. Ali Şükrü'nün cezazesini aratıyormuş. Birkaç müfreze jandarma ile arada dolaşıyormuş...

Mustafa Kemal — Kerata! Görüyor musun? İş çıkaracak. Bu Abazanın zaten bana düşmanlığı var. Beni çekemez. Yerimi kendi almak sevdasında. Hangi kafayla?!..

İsmet — Onun bu gayreti boş değil. Galiba bu fırsattır diyor. Benim anladığım, Topal Osman'ı tevkif ettirecek. Ona işi sizin yaptırdığınızı söyleyip sizi de tevkif edecektir.

Mustafa Kemal — Doğrudur... Acele tedbir almalı.

İsmet — Biliyorsunuz. İkinci grup dehşetli çalışıyor. Adliye vekili, Ankara hakimleri, müddeiumumi onlardandır. Onları hep ikinci grup tayin etti. Rauf da ikinci grupla beraber çalışıyor. (Recep soluk soluğa içeri girer)

SAHNE

2

MUSTAFA KEMAL, İSMET, RECEP

Recep — İkinci üstü idi bir jandarma mülâzımı 15 kişilik bir müfreze ile iki saattir etrafımızda dolaşıyordu. Köşkten seyrediyordum. Ali Şükrü'nün gömüldüğü yeri kazdılar. Leşi çıkardılar.

Mustafa Kemal — Ne söylüyorsun?!...

İsmet — Nasıl bulmuşlar?

Recep — Nasıl haber aldılar diye merak ettim. Gittim. Mülâzımı tebrik ettim. Nasıl haber aldığını sordum. Dedi ki: "Ararken burada küme halinde sineklerin uçtuğunu gördüm. Geldim. Toprağı kokladım. Koku var. Parmağımla toprağı biraz eştim. Bir parmak çıktı. Baktım bir ayak. Toprakları kaldırdım. Ali Şükrü. Acele gömmüşler. Bir ayağı adeta dışarda kalmış. Ayağın üstünde biraz toprak çekip savuşmuşlar. Tarla yeni sürülmüş. Belli olmuyor. Amma.. Ağustos sıcağı. Sinekler kokuyu alıp üşüşmüşler. Burası Gazi'nin yeri ne cesaretle buraya gömmüşler?!... Bir şey demedim. Doğru buraya geldim.

Mustafa Kemal — Bu fena... Belâyı bulduk...

İsmet — Bunları yapan hep Rauf. Hergün müddeiumumi ile beraberdi. Talimat veriyordu. Cenaze onun gayretiyle bulundu. Şimdi bununla işi karıştıracaktır. Sizin boynunuza geçireceğini

zannettiği ipin ucunu buldum diye kimbilir ne kadar seviniyor?!....

SAHNE

3

EVVELKİLER, SALİH, FUAT

Salih — (Telâşla girerek) Ali Şükrü'nün bir avucu kapalı imiş. İçinde sandalya hasırı bulmuşlar. Müddeiumumi Ağa'nın evini basmış. Hasır Ağa'nın evindeki sandalyalardan birinin hasırı imiş. Bir sandalya kırık imiş. Müstantik Osman Ağa hakkında tevkif müzekkeresi kesmiş..

Mustafa Kemal — İş yıldırım sür'atiyle yürüyor. Sarpa sarıdı... (Mustafa Kemal'in benzi sapsarı olur. Korku alâmetleri gösterir, düşünmeye başlar).

İsmet — Şefim! Düşünme fayda vermez. Hemen tedbir almalı. Rauf'a fırsat vermemeli. Domuzun başı odur. Bu bir kafasız, beyinsiz, cahil heriftir. Bunu hiç yoktan başvekil yaptınız. Lâyık mı idi? Nimet de bilmiyor işte... Size nasıl nankörlük ediyor görün! Bunu tepeleyiniz...

SAHNE

4

EVVELKİLER, BAŞVEKİL RAUF

Rauf — (Telâşla girerek Mustafa Kemal'e) Ali Şükrü'yü Topal Osman öldürmüş. Adliye tahkikatı bunu meydana çıkardı. De-

liller itiraz kabul etmez bir halde. Tevkif müzekkeresi kesildi. Bir müfreze jandarma ile bizzat gidip Topal'ı tevkif edeceğim. Bu haydudu, bu katili artık tepelemek lâzımdır...

Mustafa Kemal — Baksana bana. Sen deli misin? O canavar bir müfreze jandarma ile tutulabilir mi? Başında üç beşyüz eşkiya var. Çeri, cesur herif. Sizi muhakkak temizler. Sonra gidip şehri, Millet Meclisi'ni hükümeti filân basar. İş çıkaracaksın... Sen onu bana bırak! Ben yakalar, adliyeye teslim ederim.

Rauf — Pekiyi efendim. (Çıkar)

SAHNE

5

EVVELKİLER

Mustafa Kemal — Gayretini görüyorsunuz ya... Bu işleri çeviren hep budur. Başıma çorap örecek. Ama haline bak! Herif pek aptaldır da. Bu gelip bana söylenir mi? Demek vakit yok. Hemen herşeyi yapmalı. (Düşünür, düşünür) Tahkikatı Topal'da bırakmalıdır. Oradan öteye geçmeli. Bunun için de Topal'ı öldürmelidir. Çopur Hakkı'yı çağırırsınlar (Recep çağırmak için gider).

İsmet — Pekiyi! Senin muhafızları ne yapacaksın ? Onlar Topal'ın adamlarıdır. Ona iltihak ederlerse... Seni de öldürürler... İş fenalaşır...

Mustafa Kemal — Onlara bir yalan uydurmalı.. (Düşünür) Hah... İkiye ayırırım. Bir kısmını Çankırı yolunda eşkiya var, Ankara'yı basmağa geliyor. Gidip bulun! Tepeleyin! diyerek o tarafa, bir kısmını da Haymana tarafına yollarım. Onlar gittikten iki saat sonra Çopur işe başlar.

İsmet — İyi...

Mustafa Kemal — Topal'ı abluka için bir plân yapalım. Çopur'a verelim. (İkisi plânı yaparlar)

SAHNE

6

EVVELKİLER, BİNBAŞI ÇOPUR HAKKI

Çopur — (Girerek askerce temennah edip ayakta durur) Emriniz...

Mustafa Kemal — Üç saat sonra Topal'ın oturduğu köşkü abluka edeceksin. (Plânı uzatıp) Plân bu. Al! (Çopur plânı alır). Topalı, Ali Şükrü vakasında bulunan 9 arkadaşını tutacaksın. Uzağa götüreceksin. Beyinlerine birer kurşun sıkıp onunu da öldüreceksin. Leşlerini muüddeiumumiye teslim edeceksin.

Çopur — (Temennah ederek) Başüstüne. (Çopur çıkar)

İsmet — Bu tedbirler mükemmel. Şimdi hepsi tepelenir. Fakat iş bununla bitmez, Rauf var. Millet Meclisi var. İkinci grup var. Millet var. Dünya var. Ne denecek? Ağızlar nasıl kapanacak.

Mustafa Kemal — Evet işin en mühim kısmı da budur.

İsmet — Rıza Nur'u çağırırsanız da reyini sorsanız... Bu hususta en iyi reyî o verir. Bu saat Hariciye Vekâletindedir.

Mustafa Kemal — Doğrusun ama o bir doğruluk, namus, vicdan budalası heriftir. Bu işler ona söylenemez.

İsmet — Yok tabî bunlar mahrem... Sade Meclis filân için reyini soralım.

Mustafa Kemal — Telefon et! Hemen gelsin. Benim otomobilini yolla!

İsmet — (Telefon edip) Alo!... Hariciye... Alo!... Rıza Nur... Kardeşim!... Sen misin?... Gazi seni bekliyor. Otomobilini yolla-

dı. Hemen bin gel!

Fuat — (Mustafa Kemal'e) Paşa! Ağa'ya kıyma! Bu adamla çok arkadaşlık ettin. Yedin içtin. Adam tepeledin, ne emrettiyseniz yaptı... Lâzımlı adamdır. Yine lâzım olacak... Bunları düşünüyorum. Ağalayacağım geliyor. Kaç yıldır adamlarıyla sizin canınızı bile muhafaza ediyor. Canınızı koruyan adamın canını nasıl kurban edersiniz?!

Mustafa Kemal — Sus! Sus! Senin aklın ermez. Siyasetten filan haberin yok. (İsmet'e bakıp) Tarih okumamış...

Salih — Ağa'ya ben de acıyorum ama.. Böyle lâzım. Bu işlerde katı yürek ister. Merhamet filân olmaz. Sen haklamazsan seni haklarlar, ipi biraz gevşetirsen ucu hemen senin boynuna geçer..

Mustafa Kemal — (Kederli kederli ve derin derin düşündükten sonra) Birgün tarih: "Mustafa Kemal bir canidir. Örtmek için de cinayet yaptırdığı adamın canına kıydı. Bu adam eve giren, ev sahibi duyunca onu öldüren bu cinayeti de işleyince evi yakan hırsız mevkiindedir, diyecek"... (Yine düşünür) Ne vicdansız adamdı ki bu kadar yıldır canını koruyan ve bizzat cinayete sevkettiği adamın canını kendi canını kurtarmak için almıştır" diyecek. Okuyanlar da bunu söyleyecek... (Düşünür) Sat anasını... Beni başka türlü durdurmazlar... (Başını kaldırıp) Şimdi onu düşünecek vakit mi? İstediklerini desinler. Böyle adamlar bana harçlıktır. Lâzım oldukça harcarım... Ufaklık para... (Herkes düşünmeye varır. Çehreler asık, renkler kül gibi. Gözler korku ve şüphe dolu. Simalar ümitsiz).

İsmet — Ya Rauf atik davranır da sizi tevkif ederse...

Salih — Perişan oluruz...

Fuat — Hepimizi asar...

Mustafa Kemal — Korkmayın! Elinde fırsat var ama sersemdir. Beceremez... (Yine kederli ve derin derin düşünürler.)

EVVELKİLER, RIZA NUR

(Mustafa Kemal, İsmet karşı karşıya oturuyor. Recep, Fuat kapının yanında ayakta. Herkes önüne bakıyor. Mustafa Kemal yüzü toprak renginde olmuş, başını önüne o kadar eğmiş ki başı adeta dizleri arasına girmiş. Herkes somurtmuş. Kimsede lâfa mecal yok)

Rıza Nur — (Girerek) Bu ne hal?!... (Kimsede cevap yok. Kımıldama yok. Rıza Nur, Mustafa Kemal'in karşısına oturur. Sükut beş dakika daha sürer)

Mustafa Kemal — (Yeis ve korku içinde ve yine başı dizleri arasında) Gördün mü hali?...

İsmet — (Rıza Nur'a) Paşa çok üzüntülü. Onun için bırakıp ta geledim. Seni beklettim. Paşa senin reyini almak istiyor.

Mustafa Kemal — Gördün mü şu Abaza Rauf'u? Bak, ne dalavereler uydurdu. İkinci grupu teşvik eden o, bu işleri tertip eden o...

Rıza Nur — Nedir bu hal? Ne oluyor?!...

Mustafa Kemal — Ne olacak? Rauf'un edepsizliği...

Rıza Nur — Kaç gündür heyet-i vekile arkadaşlar Rauf'a soruyoruz. "Canım, ortalıkta birşey var. Nedir? Ali Şükrü kayıp imiş. Nerde olduğunu bilen yokmuş. Sen bugünlerde pek telâşlısın. Bir an yerinde durduğun yok. Ordan oraya mekik dokuyorsun. Ne var? Söyle!" diyoruz. Çenesi kilitlenmiş, ağzından lâf çıkmıyor. Ne dedikse olmadı. Arkadaşlar kızdılar. "Bu hükümet mi? Biz vekil miyiz? Devletin işini bu adam bizden gizliyor" dediler. Demek entrika çeviriyormuş...

Mustafa Kemal — Osman Ağa, Ali Şükrü'yü öldürmüş.

Zaten bu katil bir heriftir. Birine kızdı mı keser. Şimdiye kadar kimbilir kaç yüz adam kesti. Rauf şimdi bu cinayeti benim üstüme yükletmek istiyor. Mesele bu...

Rıza Nur — (Dudak burup düşünmeye başlar ve kendi kendine) Ha... Ağa bana Millet Meclisi'nin önünde söylediğini yapmadı. Bu sefer bu ona yalnız Ali Şükrü'yü becertti...

Mustafa Kemal — Şimdi ne yapacağız? Bir çare bul!

Rıza Nur — Bu vaziyet kötüdür. Henüz sulhu yapmadık. Lozan'dan geri döndük. İkinci grup gemi azıya almıştır. Büyük gürültüler yapıyorlar. Bunun Avrupa'ya aksi müthiş olacaktır. Frenkler: "Türkiye'de hükümet zayıftır. Meclis'te muhalifler kuvvetlidir" diyecekler. Böyle hükümetle onlar sulh yapmazlar.

İsmet — Doğrudur. Doğru.

Rıza Nur — Sulh imza edilinceye kadar hükümet gayet kuvvetli olmalıdır. Sulh ise en mühim işimiz. Devletin, milletin hayatı... İkinci gruba ise bunu anlatmanın imkânı yok. Çok söyledim. Bu adamlara olmuyor... Devlet, millet menfaati nedir akılları ermiyor vesselam. Erse de kendilerini tutamıyorlar. Bunun çaresi bu Meclis'i hemen feshedip yeni intihap yapmaktır. Ali Şükrü cinayetini de gürültüsüzce halletmelidir.

Recep — Gördün mü? Doktor büyük karar sahibidir. Yaşa doktor! (Herkesin yüzünde can ve ümit belirmeğe başlar)

Rıza Nur — Tekrar söyleyeyim. Herşeyden, bir kişinin, hatta yüz bin kişinin hayatından mühim bir şey var. O da sulh yapmaktır. Hükümet kuvvetli olursa istediğimiz sulhu yapabiliriz. Bunun için de hükümet pek kuvvetli görünmeli. Sulh işi bitinceye kadar hiçbir sızıltı olmamalıdır.

İsmet — Evet, gördünüz, doktor çok güzel söylüyor. Bu işin başı olan Rauf'u tehdit etmeli... Bir daha böyle iş karıştırmasın...

Rıza Nur — (Mustafa Kemal'e) Bu gece siz burda durmamalısınız. Burada hayatınız tehlikededir. Topal Osman size bir şey

yapmasın...

Mustafa Kemal — Yok yok... Osman biraz evvel burda idi. Kendisini kat'î surette temin ettim. Ben sağ iken seni tevkif ettirmem dedim. Mutmain olup gitti. Rahat rahat uyumuştur. Siz İsmet'le yerinize gidin. Sabaha bir şey kalmadı. Ben de İstasyona Rauf'un yanına inerim. Yanıma beş-on muhafız da alacağım. Rauf'u göz hapsine alayım. Kımıldayamasın. Ağa'yı tutturup adliyeye teslim ettireyim. Yarın da Meclisi feshettiririm. İş düzelir. (İsmet, Rıza Nur çıkarlar. Biraz sonra Salih. Biraz sonra da Mustafa Kemal çıkar)

SAHNE

8

FUAT — RECEP

Fuat — E... Herkes gitti. İkimiz kaldık. Bir kazaya uğramasak... Ağa nerdeyse hemen burayı basar.

Recep — Evet... Topal işi sezer de Gazi'yi öldürmek için buraya hücum ederse ikimizi de keser... (Müthiş bir yaylım ateşi iştilir. Pencerenin birinden bir kurşun camı kırıp içeri girer. Birer köşeye sinerler. Beş dakika sonra tüfek sesi kesilir. Biraz sonra Salih girer, Recep ve Fuat telâşla etrafını alırlar)

Salih — İş bitti. Tebrik ederim korku kalmadı. Çopur'un yanında idim. Ağa teslim oldu. 9 arkadaşlarıyla Ağa'yı aldı dereye götürdü. Orda öldürdük.

Recep — Yahu! Buraya bir kurşun geldi anlamadık.

Salih — Ha... Topal buraya kurşun atmış, Teslim olunca Gazi'ye ağzına gelen küfrü etti. (Beni kana bulaştırdı. Beni aldattı. Ah, asıl onu kesmeli imişim) dedi. Odur.

Recep — Vay anasını... Verilmiş sadakamız varmış...

Salih — Gazi'ye haber verelim. (Telefonu alır) Alo!... İstasyon... Gazi!... Siz misiniz?... Şimdi Çopur'un yanından geliyorum. Ağa'ya teslim ol dedi. Teslim olmadı. Ateş açtı. Mukabele ettik. Ağa ve dokuz arkadaşı ölü düştü. Diğerleri teslim oldular...

SON

Ek - I

**Rauf Orbay
Ali Fuat Cebesoy
İsmet İnönü
Sabahattin Selek
Feridun Kandemir**

SİYASÎ HATIRALAR

Rauf ORBAY

Mecliste muhaliflerin yıkıcı tenkitlerine karşı: "... Bu milletin şerefi, istiklâli ve varlığı bahis mevzuu olurken, hislere kapılıp işe fırka meseleleri karıştırılmamalıdır. Muhalefet bu değildir ve şimdi muhalefetin sırası değildir." diyen Rauf Orbay, bilâhare Lozan Sulh Heyetinin yurda dönüşü anında Hükûmet Başkanlığından istifaya karar vermiş, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirerek onunla vedalaşmış ve Ankara'dan ayrılmıştır.

Lozan'da müzakerelerin kesildiği günlerdi. Oradaki murahas heyetimiz Ankara'ya dönmüştü. Bu heyetin maiyetinde Bahriyeyi temsil eden Deniz Yarbayı Şevket Bey, Millî Müdafaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa'yı ziyaretle, Lozan'da bahis konusu olan bazı meselelere dair kendisi ile görüşmüş. Kâzım Paşa da, bana geldi. Bunu hikâye ile "Bir şeyler söyledi ama, denizliğe ait olduğu için anlayamadım. Gelsin size anlatsın" dedi. Ben de kendisini çağırttım, geldi.

Kapıdan içire girer girmez, "Müdafaa-i Millîye Vekiline anlattıklarınız neydi?" dememe kalmadı, Şevket Bey, bir hıçkırıkla, "Beyefendi, ağabeyim kayıp..." diye ağlamaya başladı ve ağabeyi Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in üç gündür, yani Martın 27'nci salı günü akşamından beri eve gelmediğini söyledi. Soruşturmuşlar, aratmışlar, bulamamışlar. En son Karaoğlan Çarşı-

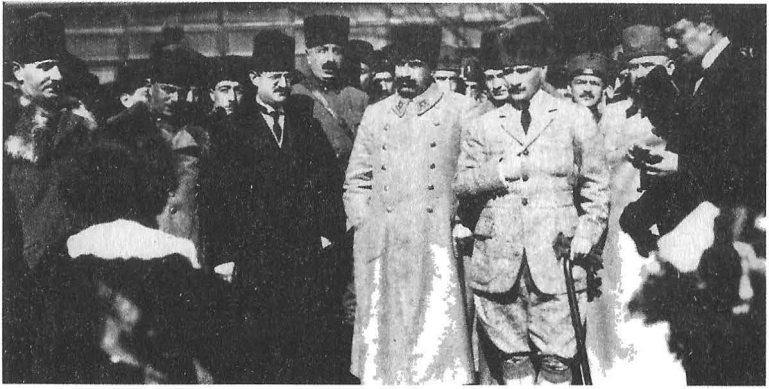
sı'nda, köşedeki Kuyulu Kahvede otururken, yanına gelen Giresunlu Topal diye maruf Osman Ağa'nın Muhafız Bölük Kumandanı Mustafa Kaptan ile beraber, kalkmış... Birlikte gitmişler. Ondan sonra gören olmamış.

Şevket Bey'e otur, dedim ve derhal gereken emirleri vererek, aratmaya başladım. Aynı zamanda, Osman Ağa'nın adamıyla kahveden gittiği için, bu ağayı da aratıyorum. Fakat Şükrü Bey gibi, o da meydanda yok. Şükrü Bey bazen ata biner, halkla temas için köylere giderdi. Acaba yine öyle mi yaptı diye, aratmayı köylere kadar teşmil ettim (genişlettim). Yok, yok Ankara Valisi Abdülkadir Bey, jandarma kumandanı, polis müdürü, bütün zabıta kuvvetleri seferber olduğu hâlde, hatta kendi arabamı da arama işlerine verdiğim hâlde, iz bile bulunamıyor.

Denizci olmakla beraber, daha ziyade İstanbul'daki Donanma Cemiyetinin neşriyatında çalışmış ve bir matbaaa sahibi ve gazeteci olan Ali Şükrü Bey, Büyük Millet Meclisi açıldığı günden beri her vesile ile yaptığı muhalefetlerle dikkat nazarını çekmiş bir mebustu. Bu sebeple Meclisteki muhalifler, kaybolma haberini alır almaz, olaya bir siyasî cinayet rengi vermek istemişlerdi.

Meclise gittim, bilhassa Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, kendisine has hitabet edasıyla sesini alabildiğine yükselterek: "Ey milletin kâbesi, sana da mı taarruz? Ali Şükrü Bey iki günden beri kayıptır da hükümet bulamıyor. Evet, azametli, şerefli bir tarihin sahibi bir milletin vekili kayboluyor da, hükümet bulamıyor... Böyle hükümet olmaz... Ali Şükrü'ye tecavüz eden, milletin namusuna tecavüz etmiştir. Böyle namussuzlar yaşamamalı, kahrolmalı." diye bar bar bağıyor. Muhalif arkadaşları da "Kahrolsunlar, böyleleri yaşatılmaz" nidalarıyla onu teşci ediyorlardı (yüreklendiriyorlardı).

Hemen kürsüye çıktım. Büyük Millet Meclisi azasından biri-

Mustafa Kemal, Fevzi (Çakmak) Paşa ve Rauf (Orbay) Bey Ankara'da

nin kayıp oluşunu, lâıyk olduğu önem ve ciddiyetle telâkki ederek, dünden beri seferber ettiğimiz zabıta kuvvetleriyle yaptığımız araştırmalardan henüz bir netice alamamış olmamıza rağmen, gece gündüz devam eden çalışmalarımıza hız vererek, behemehâl bir neticeye varacağımıza emin olmalarını ve bu arada, Ali Şükrü Bey'in bir kazaya uğramış olduğunu ümit etmek istediğimi, aksi takdirde bir suikaste maruz kalmış ise çok dilhûn (üzüntülü) olacağımı ve o takdirde herhâlde müsebbiblerinin meydana çıkarılıp, bu milletin adliyesine şeref verecek tarzda takip ve cezalandırılmalarının hükümetin mukaddes vazifesi olacağını söyledim. Ve bunu bekleyerek, sakin olmalarını bilhassa heyecana kapılarak, işi büyötmekten çekinmelerini rica ettim. Bu teminata rağmen, bazı müfrit (aşırı) muhalifler, hâlâ şüpheli bir tavır takınıp, itimatsızlık göstererek, hükümetin daha evvelki bir hadisede olduğu gibi bu işi de örtbas edeceğinden çekindiklerini açıkça söylüyorlardı.

Daha evvel olduğunu ima ettikleri hadise, bir müddet evvel bir cinayete kurban giden Trabzon'un Kayıkçı Kâhyası Yahya

Reis'in katillerinin, hatta bu iş için Meclisten bir tahkik heyeti seçilip gönderildiği hâlde, hâlâ meydana çıkarılamamış oluşu idi.

Bazı mebuslar, bunu hatırlayarak, bana "Fena misaller var" diye bağıyorlardı. Bunlara da cevap vererek "Merak etmeyiniz, dedim. Türkiye Büyük Millet Meclisinin hür adliyesi dünden beri serbest olarak vazifesini yapmakla meşgûldür. Her medenî ve müstakil memlekette olduğu gibi burada da bu işin emniyet ve selâmetle takip edilmekte olduğundan emin olunuz. Ben hükümet başkanı olarak eğer bu işi yapamazsam hiç tereddüt etmeden yüksek Meclisinize gelip, kudretim kifayet etmediğini size söylemeyi bir vazife bilirim. Bundan emin olunuz. Hepimiz bu milletin kurtuluş ve istiklâlini, her şeyin üstünde en aziz bir gaye biliyoruz. Hiçbirimiz bundan başka bir şey düşünmüyoruz. Bu itibarla, vazife gören salâhiyetlileri zorluğa düşürmemek için neticeyi beklemeyi hikmeti hükümet ve hikmeti adaletle ve meselenin en salim surette hâlli bakımından zarurî görüyorum. Ve arz ediyorum, çalışıyoruz, meseleyi aydınlatacağız. Aydınlatamazsak size gelip aczimizi itiraf edeceğiz."

Benden sonra konuşan, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey: "Ankara gibi bir yerde, elli altmış saat geçtiği hâlde, bu kadar mühim bir mesele hakkında hükümetin hâlâ vaad ve vaidde bulunmasına hayret ediyorum. Hükümet Reisi olan beyefendi, hâlâ inşallah bulacağız, çalışıyoruz diyorlar. Niçin bulamıyorlar, bu kadar polis, jandarma memur ne güne duruyor? Ne bekliyor efendiler?" derken, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey:

"Hükümet Reisi tabii, bulamayacağız demez. Fakat bu lâflar beylik lâflardır. Rauf Bey'in bu beylik sözlerini dinlerken, ben de derim ki: Fena misaller var, endişemiz bundandır. Uzağa gitmeyelim, şu bizim millî hükümetimiz zamanında, daha dün denecek kadar yakın bir zamanda vukua gelen suikast meselesini hatırlamamak imkânı var mı? Trabzon'da güpegündüz hükümetin

Giresun Gönüllü Muhafız Müfrezesi, 1920 - 1923 yılları arasında Atatürk'ü bütün gezilerinde ve Ankara içinde, gündüz ve gece, gölge gibi izlediler

ve kışlaların karşısında, üç yüz kurşun atılmak suretiyle yapılan suikastın failleri bulunmuş mudur? Hâlâ bekliyoruz?" diye ortalığı kışkırtmaktan, bu arada "Hükümet tahkikatını bitirsin, gelsin olup biteni bize anlatsın, ondan sonra mutmain olmazsak, yapacağımız iş basittir" diyerek, işi hükümeti itimatsızlık reyiyile düşürmeye kadar götürmek isteyenler vardı.

Meclis havasını bulandıran bu tarz konuşmaların arkası gelmiyor ve hemen hemen hiçbir mebus da hükümet lehinde söz söylemeye âdeta cesaret edemiyordu. Durum vahimdi. Tekrar kürsüye çıktım. Ve son olarak dedim ki:

"Muhterem arkadaşlardan bazılarının sözlerine cevap vermek lüzumunu duyuyorum. Evvelâ; ima buyurulan Trabzon hadisesinin cereyan tarzı cümlenizin malûmudur. Bu hadisenin

tahkikine yüksek Meclisiniz tarafından seçilen bir heyet de gönderilmişti. Cihanın duymasını isteyerek diyorum ki; o hür ve serbest tahkik heyetinin hükümete verdiği rapor, dikkatle nazara alınarak tatbik edilmiştir. Bu milletin şerefi, istiklâli ve varlığı bahis mevzuu olurken, hislere kapılıp işe fırka meseleleri karıştırılmamalıdır. Muhalefet bu değildir ve şimdi muhalefetin sırası değildir. Ortada hepimizin ehemmiyetle üzerinde durması gereken tek mesele vardır ki, o da bu memlekette kanunun hâkimiyeti ve adaletin mutlak tecellisi davasıdır. Bugün bundan başka bir şey düşünemeyiz. Grup varsa, fırka varsa, hizip varsa, bu meselede bunlar yoktur. Tekrar ediyorum, şimdi her türlü hislerden sıyrılıp, hep birlikte bu mesele etrafında toplanmamız gerektir. Hâlâ neden bulunmadı? Neden bulamıyorlar da, sade vadediyorlar diyorlar. Bunda süi-tefehüm (yanlış anlama) olsa gerektir, hâlâ neden bulamadığımızı şu saatte bulacağız demek imkânı olmadığı için söyledim, gaipten haber vermek kudretinde değiliz. Ortada esrarengiz bir olay var. Bunun çözülmesi zamanına mütevakıftır. Biz elimizdeki bütün imkânları bu işi aydınlatmaya hasretmiş bulunuyoruz. Sırrı keşfetmek için olanca kuvvetimizle gece gündüz çalışıyoruz. Allah'ın avniyle keşfedeceğiz. Fakat bunun saatini, dakikasını tayin etmek kudretini haiz değiliz. Bu arada bir arkadaşımız, beylik sözler söylediğimi ileri sürdü. Efendiler, sözlerim hükümet sözüdür. Bütün şümülüyle (kapsamıyla), bilinerek, düşünüülerek, inanılarak, sorumluluğu idrak olunarak söylenmiş hükümet sözüdür. Hükümet isterse gizli celse yapsın, orada söylesin diyenler de var. Hayır efendiler, bizim gizli hiçbir şeyimiz yoktur ve olmayacaktır. Her şeyimizi açık oturumda, milletin gözleri önünde apaşikâr konuşacağız.

Müsterih olun efendiler, hükümet vazifesini behemehâl yapacaktır ve yapıyor.”

Bu ifadem üzerine Meclise riyaset eden Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da teskin edici bazı sözler söyledi ve o günkü celse bu kadarla kaldı. Fakat ertesi günü Meclis, meseleyi yine ele alarak, benim gıyabımda, bir sürü tartışmalara yol açmış ise de, Adliye Vekili Rıfat Bey: "Geçen celsede reisimizin arzettiği gibi hükümet bu işe ehemmiyetle el koymuş ve kanunî vazifesini yapmaktadır. Bütün bunlar istintak (sorgulama) dairesinde ve tabii kanunen gizli olarak yürütülmektedir. Şimdi, burada bu hususta fazla bir şey söylemek doğru olmaz" diye, o günkü tartışmaları da durdurmak istemişse de, bilhassa muhalif mebuslar, "Adliye vekilinden bir şey sormadan, Rauf Bey gelsin, dünden beri ne oldu anlatsın, bizi tenvir etsin, milletin vekilleri olarak bunu istemek hakkımızdır. Kaybolan rastgele biri değildir. Bu koskoca Meclisin muhterem bir azasıdır. Hükümet reisi derhâl izahat vermelidir" diye illâ benim gelmemi istemişler. Hâlbuki o sırada benim, Meclis müzakerelerine filan katılacak vaktim yoktu. Çünkü devamlı aramalar neticesinde, fakat tesadüfen yani Çankaya yolundan geçen arama ekibine mensup jandarma, ana yoldan ayrılıp tarlaya sapmış olan bir arabanın izini takip edince, orada yeni kazılmış bir çukurda Ali Şükrü Bey'in cesedini buluştu. Cesedin avucundaki sımsıkı tutulmuş, bir sandalye ayağının da Topal Osman'ın evinde bulunan kırık sandalyeye ait olduğu tespit edilince, muammayı çözecek ip ucu elde edilmiş bulunuyordu.

Aynı zamanda yakalanan Osman Ağa'nın adamı, Mustafa Kaptan'ın da verdiği ifadede: "Trabzon'daki Kayıkçılar Reisi Yahya Kâhya'yı Osman Ağa'nın öldürdüğünü şurada burada söylediğini duyan ağanın teşvik ve tertibiyle Ali Şükrü Bey'i Kuyulu Kahveden dostça alıp, "Ayağından kurşunu çıkardılar, haydi kalk gidelim. Yatıyor, sizi çok sever, bir ziyaret edip hatırını sorarsınız" diye evine götürdüğünü ve orda yatakta bulu-

Mustafa Kemal ile Lâfife Hanım

nan ağanın karşısında oturup ikram edilen kahveyi içerken, arkasından ani bir hareketle üstüne abanılarak boğulduğunu" itiraf edişi üzerine, olay tamamıyla aydınlanmıştı.

Ali Şükrü Bey boğulurken, odadaki arbedeyi, evin karşısındaki kahvedekiler duymuşlar, fakat korkudan seslerini çıkaramamışlar, kimseye de bir şey söyleyememişler.

Akşam üstü, Meclisteki odamda çalışırken, bu haberi bana getirdiler. Hemen Çankaya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bir tezkere yazdım. "Ben istasyona gidiyorum, yemekten sonra gelip, sizinle görüşeceğim" dedim. Fakat istasyondaki dairede yemek yerken, bir de baktım, Mustafa Kemal Paşa, Lâfife Hanım'la beraber otomobille geldi. Karşıladım ve olup bitenleri anlattım. Dikkatle dinledikten sonra:

— Şimdi ne düşünüyorsunuz? dedi.

— Bir şey düşündüğüm yok. Topal Osman'ı yakalamak lâzım. Çankaya'nın arkasında, Ayrancı tarafında Papazınbağı denen yerde bulunduğu zannediliyor.

— Nasıl yakalatacaksın?

— Meclis Muhafız Kıtası ile...

Bu sözüm üzerine, Mustafa Kemal Paşa endişeli bir tavır takındı:

— Meclis Muhafaza Kıtasında, Topal Osman'la gelmiş Karadenizliler var. Bunlar birbirlerine ateş etmezlerse ne sen, ne ben, ne Ankara... Bir şey kalmaz, deyince bir an düşündüm. Ankara'da bu Muhafız Kıtasında başka asker denebilecek bir şey yoktu. Jandarmaların çoğu bile cephede bulunuyordu. Şu hâlde ne yapacaktık? Cinayet işlediği tahakkuk eden bir insanın, Ankara sokaklarında kollarını sallaya sallaya gezmesine göz yummak!... Bu benim harcıma değildi. Sonra bir de Meclis vardı. Kırksekiz saattir bulun, adaleti yerine getirin, diye feryat eden bir Meclis... Bütün bunları düşünerek, Mustafa Kemal Paşa'ya:

— Suçluyu yakalatmak mutlak lâzım... Eğer Başkumandan sıfatıyla ve herhangi bir mülâhaza ile sizce buna lüzum görülüyorsa, benim yarın bunu Meclise anlatmam icap edecektir dedim.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Muhafız Taburu Kumandanı İsmail Hakkı Bey'i çağırttı.

İsmail Hakkı Bey, gelince, Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa'yı yakalamak için nereden, ne suretle hücum edilmesi gerektiğini, krokisini çizerek kendisine anlattı ve tabur hareket etti.

Ben sabırsız ve heyecanla istasyon platformunda bir aşağı, bir yukarı gidip gelerek durumun alacağı şekli beklerken, Fethi (Okyar) Bey aklıma geldi. O da Çankaya'da, Mustafa Kemal Paşa'nın köşküne yakın bir yerde oturuyordu.

Osman Ağa'nın, üstüne varılacağını sezince, yukardan fırlayıp, hücum ettiği Çankaya Köşkü'nde kimseyi bulamayınca, kapıyı kırıp, paltoları filân parçalayarak, ortalığı karmakarışık etmiş olduğunu haber alınca; "Ya Fethi Bey'in hanımını dağa kaldırmaya kalkarlarsa ne yaparım?" diye Fethi Bey'e haber gönderdim. O da: "Hanım hasta, çıkamam, gelemem" diye cevap gönderdi. O esnada Çankaya istikâmetinden silâh sesleri başladı. Silâh seslerini duyunca; "Hah... Osman Ağa'yı çevirdiler." diye ferahladım, geniş bir nefes aldım. Bir müddet sonra, haber geldi; Osman Ağa altı yardımcısı ile vurulmuş ve ele geçirilmiştir.

Bu haberi alan Meclis, ertesi günü toplanınca, ben de gittim. Durumun aydınlatılmış, Osman Ağa'nın da lâayık olduğu akıbetle uğratılmış olmasına rağmen, muhalif mebusları, olaya siyasî ve dolayısıyla muhalefete karşı bir cinayet mahiyeti vermek için

Fethi (Okyar) Bey

tekrar tartışmalara hazırlanmış görünce, kürsüye çıkarak, Ali Şükrü Bey'in cesedinin nasıl bulunduğunu ve kendisinin evinde boğdurduğunu tahakkuk eden Osman Ağa'nın yakalanmak isterken, mukavemete kalkışması üzerine ele geçirildiğini anlattıktan sonra artık adliyeye intikal eden meselenin izam edilerek kurcalanması doğru olmayacağını ve hükümetin kendisine tevdi edilmiş olan vazifeyi hüsnü suretle neticelendirmesi için bu konuda münakaşalardan sarfınazar edilmesini rica ettim. Fakat başta Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey olmak üzere bir kısım muhalif mebuslar, artık rahmetli olan Ali Şükrü Bey'in meziyetlerini ve hürriyet uğrundaki mücadelelerini sayıp döküp, onun ölmediğini ve mübarek kabrinin kendilerine ebediye hürriyet dersi vereceğini söyleyerek, katillerine lânetler yağdırırken, işi yine muhalefete döküp, hükümete ve dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya tarizlere devam ettiler ve onun Osman Ağa gibi başıbozuklara silâh verdirmesini de tenkit ile yine bana hitapla:

— Rauf Beyefendiye sorarız, Harbiye Mektebini bitirerek zabıt olmamış kimselere ve bilhassa bazı canî, katil ve cahil adamlara zabıt üniforması giydirilip, kumandan hüviyeti nasıl verilir? diye bağıyorlardı.

Bunlara da cevap vermek lüzumunu duyarak, dedim ki:

— Şimdi bunun bu şekilde konuşulması caiz değildir. Bu gibi sivillere niçin silâh ve rütbe verildiğini bilmeyeniniz yoktur. Bilinen bu işleri burada bu şekilde ortaya atmakla ordumuzun çok kıymetli ve aziz erkân ve zabitlerini rencide etmeyelim. Bu gibi hâllerin müzakeresi zamanı gelecektir.

Bu esnada Meclis Reisi de, bahsi değiştirmek isteyerek, Ali Şükrü Bey'in cenazesini Trabzon'a götürmek üzere Meclis namına iki mebus arkadaşına mezuniyet verilmesi hakkında Divanın teklifini reye koyacağını bildirdi. Tartışmalar da bu suretle sükûnet buldu.

O sırada Mustafa Kemal Paşa da bir yazı ile Ali Şükrü Bey'in cenazesinin kat'îyen İstanbul'a uğratılmadan Trabzon'a naklini temin etmemi istiyordu. Gereken tedbirler alınarak cenazenin istenen şekilde nakli temin edildi.

Rauf Orbay, Siyasî Hatıralar, İstanbul, 2003.

SİYASÎ HATIRALAR

İlk Meclisin Son Günleri Ali Şükrü Bey'in Şehadeti

Ali Fuat CEBESÖY

İkinci Grup liderlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey 27 Mart Salı gecesinden beri ortalarda yoktu. Ne olduğu, nereye gittiği en yakın arkadaşları tarafından dahi bilinmiyordu. Bir cinayete kurban gitmesi ihtimalinden bahsediliyordu. İlk defa Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey 29 Martta Meclis kürsüsünden umumî heyete arz etmişti. Hüseyin Avni Bey sözlerine:

— Bu şerefli kürsü, bugün elîm bir vaziyete sahne oluyor, bu şerefli milletin mebusları bugün kan ağlamış bir zavallı, bir bıçare gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbei millet, sana da mı taarruz? diye başlamıştı. Çok heyecanlı bir hitabede bulunmuş, Meclisi de heyecana garketmişti.

— Ali Şükrü'ye tecavüz eden, milletin namusuna tecavüz etmiştir. Böyle namussuzlar yaşamamalı.

Derken mebuslar:

— Kahrolsunlar. Millet böylelerini yaşatmaz. diye bağırmışlardı. Hüseyin Avni Bey, sözlerine hulâsaten şöyle devam etmişti:

— Bir mebusun 56 saatten beri kaybolması ve akıbetinin ne olduğunun bir türlü anlaşılamaması hükümet ve zabıta için bir acizdir. Eğer bir cürüm varsa, ya siyasî veya âdidir. Ben âdi ol-

masını temennî ederim. Siyasî olursa, milletin istiklâline ve millî hâkimiyetine vurulmuş bir darbe gibi telâkki ederim. Biz üç seneden beri bu maksatla burada toplanmıştık. Her nevi tehlikeye göğüs germiştik. Nihayet milletimizin azim ve kararıyla muvaffak olduk ve millî hâkimiyetimize sahip olduk. Eğer bu cürüm siyasî olup da müsebbipleri her kim olursa olsun yakalanıp cezalarını görmezlerse hâkimiyeti milliye teessüs edememiş olacaktır.

Mecliste hava çok heyecanlı idi. Bu sırada hükümet Reisi Hüseyin Rauf Bey de Meclise gelmiş bulunuyordu. İzahat verecekti. Rauf Bey'i kürsüye davet ettim:

— Efendiler, filvaki Ali Şükrü Bey arkadaşımızın iki günden beri nerede olduğuna dair hiçbir malûmatımız yoktur. Bu münasebetle Hüseyin Avni Bey biraderimiz meseleyi izah ettiler. Şim-

TBMM'nin ikinci kuruluş yıldönümünde, Başkomutan Mustafa Kemal'in Giresunlu muhafızları Ankara Ulus Meydanı'nda eğleniyorlar. (23 Nisan 1922)

di Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey söz aldılar. Lütfen kendilerini dinleyiniz. Çok rica ederim, hislerinize hâkim olunuz. Söz Rauf Bey'indir.

Davetim üzerine kürsüye gelen Hüseyin Rauf Bey, hükümetin hadiseyi bir gün evvel haber almış olduğunu ve her taraftan harekete geçtiğini, fakat henüz bir netice elde edilemediği için yapılan takibat hakkında geniş tafsîlât veremeyeceğini söylemiş:

— Meclis emin olmalıdır. Hükümetiniz bu takibin içyüzünü behemehal meydana çıkaracak ve müsebbipleri her kim olursa olsun, lâıyk olduğu cezayı görecektir. Eğer bu işin hakikatini üç dört gün içinde meydana çıkaramazsak, hükümeti mes'ul edersiniz. Tam bir istiklâl ve vukuf ile hareket eden adliyemiz bu meseleyi ehemmiyetle takip etmektedir. Müsterih olunuz, demişti.

Hüseyin Rauf Bey'den sonra ikinci gruptan Sinop Mebusu Hakkı Hami ve Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyler söz alarak hükümetin bu işi tam manasıyla meydana çıkarabileceğinden

Birinci Meclis milletvekilleri oy kullanırken

endişe ettiklerini muhtelif tarzlarda beyan etmişlerdi. Yahya Galip Bey de hükümeti tenkit etmiş, Hüseyin Rauf Bey'e cevap vererek ezcümle şöyle demişti:

— Çalışacağız, bulacağız, ne demek arkadaşlar? Ne için bulmuyorlar? Ne bekliyorlar? Bu kadar polis, jandarma, memur ne güne duruyor? Ne yapıyor, ne bekliyor? Milletin boynuna atılmış bir kement var, bu bir namus ve haysiyet meselesidir. Bu millet buna lâıyk değildir. Bunu asla hazmetmez. Hükümetin de bunu bilerek, derhal bulması vazifesidir.

Hüseyin Rauf Bey'in verdiği izahat o gün için kâfi görülmüş, fakat hâdisenin derhal meydana çıkarılması için ısrar olunmuştu.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in gaybubeti neticesinde Büyük Millet Meclisinde hasıl olan telâş ve heyecan, süratle şehre de yayılmıştı. Türlü tefsirler yapılıyor, birçok ihtimal üzerinde duruluyordu. Acaba Ali Şükrü Bey ne olmuştu? Bir kazaya mı uğramış, yoksa bir cinayete mi kurban gitmişti? Bir cinayete kurban gitmiş ise, sebebi ne olabilirdi? Hadiseyi matbuat ele almış, geniş ve heyecanlı neşriyata başlamıştı. Hükümet gece gündüz çalışarak hadiseyi bir an evvel aydınlatmağa çalışıyordu.

2 Nisan Pazartesi günü, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey hadisesi hakkında Mecliste beyanatta bulunmuş ve hadiseyi şöylece izah etmişti:

— Muhterem Ali Şükrü Bey arkadaşımızın feci akıbeti dün öğleden sonra geç vakit hükümetimizce taayyün etti. Cenazesi bulunduğu mahalden kaldırılarak bugün Gureba Hastanesinde tahtı muhafazada bulunuyor. Allah kendisi yattıkça ailesine sabırlar, ecirler ihsan etsin. Adliyemizin, polisimizin, jandarmamız da dahil olduğu halde muhafaza ve zabıta kuvvetlerimizin vazife ifasında gösterdikleri gayret ve dikkat, âcizlerince mucibi şük-

randır. Bu elîm akıbeti izhar etmiş olmakla ve eldeki delillere istinaden maznun Giresun Alayı Kumandanı Osman Ağa'dır. Adliyesimizin kanunî takibat icra ettiğini hissetmesi neticesi olacak, ki Osman Ağa birkaç günden beri gaybubet etmişti. Hükümetçe kemali ciddiyet ve ehemmiyetle icra edilen takibat ve diğer maznunların vâki olan ciddî ve dakik taharriata rağmen bulunamaması binnetice gece gündüz vâki takibatın bu sabah takriben altıda bir neticeye iktiran etmesini mucip olmuştur. Dün geç vakit kendisinin saklandığı mahaller hakkında hükümetimizce istih-sal edilen malûmat üzerine, kendisini bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adliyesinin hakkında isdar ettiği tevkif müzekkeresini tebliğ ve bâbı adaletle celp ve hakkında en hür ve âdil tetkikat ve tahkikat neticesinde karar ittihazı için ihbarnameyi isal maksadıyla taharri takımları hareket ettirilmişti. Muhtelif istikametlerde ve ümit edilen muhtelif mevkilerde taharriyata memur olan bu takip müfrezeleri Ayrancı bağlarında Papazın Bağı namıyla maruf bir bina dahilinde kendilerinin olduğunu anladıktan sonra adliyeye tevdiî nefis etmelerini iblâğ eden müfrezelere karşı pervasızca silâh istimaline başlamış olduklarından giden müfrezeler bizzarur mukabeleye mecbur olmuşlar ve şiddetle devam eden müsademe neticesinde Giresunlu Osman Ağa kendisi ağır yaralı ve birkaç refiki ölü olarak ele geçirilmiştir. Pek az sonra Osman Ağa da ölmüştür. Bundan sonra takip müfrezeleri vazifelerini ikmal ile adliye ve kavanini mevzua dairesinde tetkikatını ikmal edecek ve tabiatıyla ait olduğu dairesi icabı veçhile muamele edecektir.

Hüseyin Rauf Bey'den sonra ikinci gruptan Hüseyin Avni, Van Mebusu Hakkı Hami ve Necati Beyler, Ali Şükrü Bey'in hürriyet, memleket ve vatan hakkındaki fedakârlık ve hizmetlerini anlatmışlardı ve bazı tenkitlerde bulunmuşlardı. Müzakerenin sonunda Meclis, ayakta birkaç dakika sükût etmiş ve ru-

huna fatihalar ithaf edilmişti. Şehadetinden dolayı ailesine ve intihap dairesi halkına Meclisi Âli namına taziyet telgrafı çekilmesi kabul edilmişti. Cenazesi Trabzon Mebusu Hamdi ve Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyler refakatinde Trabzon'a gönderilmişti.

Giresun Alayı Kumandanı Osman Ağa'nın alayından birkaç bölük, Başkumandan Gazi Paşa'nın ikamet ettiği köşke müstemilâtını muhafazaya memur edilmişti. Bu münasebetle Osman Ağa'nın hem Ankara'nın içinde Samanpazarı'nda bir evi vardı, hem de Çankaya yakınında Ayrancı bağlarında Papazın Bağı namıyla maruf bir bağ ve bina kendisine verilmişti.

Osman Ağa'nın, husumet beslediği Ali Şükrü Bey'i 27 Mart akşamı saat dörtten sonra adamlarından Mustafa Kaptan delâletiyile Ankara'daki evine davet ederek, orada Mustafa Kaptan'a katılan diğer adamlarıyla ansızın boğdurtmuş olduğu tahakkuk etmişti. Karanlık bastıktan sonra naşı bir sandık içerisinde civardaki Mühye Köyü'ne naklettirerek gömdürtmüştü. Yaptırdığı bir cinayet üzerine Papazın Bağı'na çekilerek neticeyi orada beklemeye başlamıştı.

Osman Ağa ve maiyetinin katil oldukları tahakkuk edilince, bunların yakalanmaları oldukça nazik ve mühim bir mesele halini almıştı. Çünkü alayına mensup bölükler Gazi Paşa'nın muhafızlarıydı. Osman Ağa'nın yakalanmasından bir gün evvel Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruyla yapılan bir Heyeti Vekile içtimasında Ağa'nın muhafız bölükleri Meclis muhafız taburu tarafından tebdil edildikten sonra, Ağa'nın bu tabur tarafından yakalanarak adliyeye teslim edilmesine karar verilmişti. Bu harekete nezaret etmek üzere Millî Müdafaa Vekili memur edilmişti. Muhafızların değiştirilmesinden evvel Gazi ile refikası Lâlife Hanımefendi'nin istasyondaki binaya inmeleri takarrür etmişti.

Gazi, refikasıyla birlikte akşam yemeğini Çankaya Köşkü'nde yedikten sonra gizlice ve kimsenin dikkat nazarını çekmeden istasyona inmişti. Ondan sonra muhafızların tebdili ve Osman Ağa ile maiyetinin tenkili başlamıştı.

Ali Fuat Cebesoy, Siyasî Hatıralar, İstanbul, 1957

*

İÇ MESELELERDE PATLAMA

İsmet İNÖNÜ

Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi

Lozan Konferansının inkıtai sebebiyle Ankara'da bulundugum esnada cereyan eden fena hadiselerden biri de, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ve bu ölümün yarattığı ihtilatlar olmuştur. Ali Şükrü Bey, Meclis'in en sert bir üyesi ve özellikle Atatürk'e karşı son derece insafsız ve kırıcı ifadeler ve hareketlerle muhalefet eden bir unsuru idi. Bu, bir gün ansızın kayboldu. Nerede olduğu, ne olduğu anlaşılamadı. Bu hadisenin merak ve şüphe uyandırdığı bir zamanda, nihayet, iki üç gün içinde hükümet izini buldu. Öldürülmüş. Cesedi hükümetin eline geçti. Rauf Bey Hükümetinin aldığı haberlere göre, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinde, Atatürk'ün yanında muhafız bulunan Karadenizli Millî Kuvvetlerin iştiraki varmış. Bu şayi oldu. Karadenizli Millî Kuvvetlerin başında Osman Ağa (Topal Osman) isminde bir kumandan bulunuyordu. Bunlar, Karadeniz'den, Giresun'dan gelmişlerdi Bir askeri kuvvet olarak hemen bütün muharebelere sevk olundular. Muharebelere iştirak ettiler, kahramanca cansiperane çalıştılar. Muharebelerden sonra çok itibarlı ve çok fedakâr bir milis kuvveti olarak Atatürk'ün muhafızı durumunda bulunuyorlardı.

Soldan sağa: Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa, İzzettin (Çalışlar) Paşa ve 47. Giresun Gönüllü Alay Komutanı Osman Ağa

Atatürk, Meselenin Silâhla Halline Emir Verdi

Tahkikat sonunda, Muhafız Kıtasından Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayına karıştıkları, iştirakleri olduğu bilinenler hükümetçe tespit edildi ve Atatürk'e haber verildi. Atatürk, meseleyi ciddi olarak hemen ele aldı, tetkik etti. Muhafız kıtası içinde böyle bir vakanın nasıl olduğunu tahkik ettirip, suçluların meydana çıkarılmasını emretti. Bütün muhafız kıtalarının kumandanı vardı: İsmail Hakkı Bey. İsmail Hakkı Bey çok fedakâr bir subaydı. Muharebelerde o da iyi hizmetler görmüştü. Atatürk suçluları bulmak ve talkip etmek için ona emir verdi. Osman Ağa, mücrimlerin meydana çıkmasına ve teslim edilmesine karşı bir durumda bulunuyordu. Nihayet Atatürk, silâh kullanarak, bu meselenin muhafız kıtası içinde hallolunmasına emir verdi. Çankaya civarında kanlı bir müsademe oldu. Karadenizli muhafız kıta-

atı mukavemet etti. İsmail Hakkı Bey'in nizamî kuvvetleri mukavemeti kırdı. Hepsi dağıtıldı. Osman Ağa ağır surette yaralandı. Müsademedede birçok kişi öldü ve mesele bu tarzda kapandı.

Atatürk tarafından bu kadar ciddi, bu kadar çabuk ve sert bir şekilde takip edilip, suçlular kanlı bir surette cezalandırıldıktan sonra, Meclis'te Ali Şükrü meselesinden dolayı feryatlar ve müzakereler ihtilâfların en önüne geçmekte gecikmedi. Atatürk bu münakaşaların hepsinin içinden çıktı. Lozan Konferansının iki safhası arasında, iç meselelerde senelerden beri birikmiş olan düşmanlıkların çok ileri ölçüde patladığı bir dönemde ve böyle bir hava içinde Lozan Konferansının kesilmesi sebepleri de görüülerek bir neticeye vardırılabilirdi. Meclis, müzakereleri 6 Martta bitirdi ve biz 8 Martta Vekiller Heyetinde çalışarak İtilâf devletlerine ne cevap verilmesi lâzım geldiğini kararlaştırdık.

İsmet İnönü, Hatıralar, II. cilt, Ankara, 1987

ANADOLU İHTİLÂLİ

Sabahattin SELEK

BİRİNCİ GRUP

Her türlü inanç ve görüş, Birinci Millet Meclisi'nde koalisyon hâlinde bulunuyordu. Koalisyonun tek ortak programı "Misak-ı Millî" idi. Meclis açıldıktan bir süre sonra, ilk günlerin heyecanı geçip olaylar gelişmeye başlayınca, görüş farkları da her gün biraz daha belli oluyordu. Nihayet, Anayasa'nın kabulü ve Londra Konferansı'na davet sebebi ile Mustafa Kemal Paşa'nın Sadrazam Tefik Paşa'ya çektiği telgraflar, Meclis'te iki ana grubun bulunduğunu ortaya koydu. Siyasî hayatımızda daima mevcut olan bu iki grup, ilk defa gerçek adı ile belirecek ve anılacaktı. "*Birinci Grup*", Yeni Türkiye'nin müstakbel idareci kadrosunu, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde olarak bünyesinde topluyor ve ileri fikirleri temsil ediyordu. "*İkinci Grup*" ise, büyük çoğunluğu ile saltanat ve hilâfet taraftarı muhafazakâr fikrin temsilcisi idi ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın diğer muhalifleri ile takviye edilmişti.

Birinci ve İkinci Grupların teşekkülünden önce de Meclis'te gayriresmî bazı küçük gruplar ve zümreler bulunmakta idi. Daha çok devrimci gençlerin toplandığı "İstiklâl Grubu", Bolşevik olmaya hevesli ve esasta halkçılık ilkesini benimsemiş sol eğilimli milletvekillerinin birleştiği "Halk Zümresi", bu küçük grupların en önemlileridir. Bunlardan başka muhafazakârları temsil ettiğini sandığımız "Tesanüt Grubu" ve adından Osman-

Sadrazam Tefik Paşa

lı reformistlerini bir araya getirdiği anlaşılan ve muhtemelen bir kısım İttihatçının da içinde bulunduğu "İslâhat Grubu" ile "Müdafaa-i Hukuk Zümresi" vardı. Fakat, gruplar kesin çizgilerle ve büyük program farkları ile birbirlerinden ayrılmadığı için, hiçbiri fazla etkili değildi ve milletvekilleri, bugünkü Meclis'te olduğu gibi rahatlıkla bir gruptan diğerine, bir zümreden öteki zümreye geçebiliyorlardı.

Meclis'in bu dağınıklığı, iş görmeye engel oluyordu. Gerek Meclis görüşmelerinin uzamadan sağlam bir sonuca ulaşmasını sağlamak, gerekse muhaliflerine karşı daha kuvvetli olabilmek için, Mustafa Kemal Paşa, "Müdafaa-i Hukuk Grubu" adı ile bir grup teşkiline karar vermişti. Kendisi bu karara varışını şöyle anlatmaktadır:

"Filhakika sayıları çok, üyeleri mahdut olan bu hizipler, bir-

biri ile müsabakaya kalkışmışlar ve yekdiğerini dinlememek yüzünden adetâ Meclis'te şûriş vücuduna sebep olmaya başlamışlardı. Bilhassa Anayasa Meclis'ten çıktıktan, yani Ocak 1921 ortasından sonra, Meclis üyelerinin ve teşekkül eden hiziplerin her meselede aleliltlak iştirak ve ittihadı mesailerini temin etmek bir kat daha müşkül olmaya başladığı görölüyordu. Çünkü, Misak-ı Millî'nin tesbit ettiği esaslarda kayıtsız ve şartsız birlik ve müttefik olan fikirler ve emeller, Anayasa'nın getirdiğı görüşlerde tamamen iştirak etmiş manzarasını arz etmiyordu. Mevcut hizipleri birleştirmek veyahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için dolaylı olarak çok çalıştım. Fakat bu suretle hasıl olan neticelerin payidar olmadıkları görüldü. İşe bizzat müdahale zarurî olmaya başladı. Nihayet "Anadolu ve Rumeli Müdafaa! Hukuk Grubu" adı ile bir grup teşkiline karar verdim." (1)

11 Mayıs 1921 tarihli "Hâkimiyeti Milliye" gazetesi Müdafai Hukuk Grubunun teşekkülünü ve programını kamu oyuna açıklıyordu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, ileride bir siyâsî partiye nüve teşkil edecek olan bu grubu kurarken, fikren kendilerine yakın olan milletvekillerini mektupla ve şahsen haberdar ederek grup üyeliğine almışlardı. 10 Mayıs 1921 günü, grup üyeleri Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Grubun teşekkülünden haberdar edilmeyen ve dolayısıyla gruba alınmayan milletvekilleri bu durumdan kuşkulanmışlardı. 16 Mayıs günü, Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, bir önerge ile konuyu Meclis'e intikal ettirdi. Başkanlık Divanı bu takririn Meclisi ilgilendirmediğı kanaati ile meseleyi geçiştirmek istediğı halde, Hüseyin Avni Bey'in ısrarı üzerine, takrir okunarak müzakereye geçildi.

(1) Nutuk, c. 2, s. 595.

Mustafa Kemal Paşa, komutan ve milletvekilleriyle

Arkadaşları adına hareket ettiği anlaşılan Hüseyin Avni Bey, önergede kısaca şöyle diyordu: Erzurum ve Sivas'ta kongreler toplayarak millî sınırlarımız içinde ve makam-ı muallâyı hilâfet ve saltanat etrafında toplanarak bütün anlamı ile özgür yaşamak kararımızı hep beraber verdik. Yüksek Meclis, bu esaslara göre aynı amaç için çalışmaktadır. Hepimiz bu yolda birliğiz ve beraberiz. Fakat bir kısım arkadaşlarımızın "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" adı altında bir grup kurduklarını "Hâkimiyeti Milliye" gazetesinden öğrendik. Grubun kendisine ilke olarak seçtiği husus, hepimizin üzerinde ittifak hâlinde olduğumuz Misak-ı Millî'den başka bir şey değildir. O hâlde böyle bir grup teşkiline lüzum yoktur. Bu ilkeyi burada okuyarak hepimiz bir kere daha kabul edelim ve kanunlaştıralım.

Bu konuda gruba dahil olan veya olmayan milletvekillerinden bir çoğu söz alarak konuşmuş, fakat hiçbirisi esasa dokunan bir şey söylememiştir. Hattâ o kadar ki, grubu hararetle savun-

mak istediği anlaşılan Edirne milletvekili Şeref Bey “Bu grup siyasî bir parti olmak üzere teşekkül etmemiştir” demek suretiyle grup dışında kalanları büsbütün kuşkulandırmıştı. Şeref Bey, isteyen milletvekillerinin gruba girebileceklerini, kapının açık olduğunu iddia ederek, Mustafa Kemal Paşa’yı da, gerek bu hususa, gerekse grubun siyasî bir teşekkül olmadığına şahit göstermiştir. Fakat, Mustafa Kemal Paşa, bu görüşmeler yapıldığı sırada Meclis’te hazır bulunduğu hâlde söz almamış ve konuşmamıştır. Görüşmeler, Meclis Başkanlığının müdahalesi ile hiçbir sonuca bağlanmadan sona ermiştir.

“Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu” nun iç tüzüğünün başlangıcındaki “Madde-i esasîye” aynen şöyledir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubunun esas ilkesi, içinde bulunan mücadelenin başındanberi Erzurum ve Sivas Kongresinde tesbit ve son İstanbul Mebusan Meclisi ile Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul ve teyit olunup milletin amaçlarının özü bulunan Misak-ı Millî esasları içinde memleketin birliğini ve milletin istikbâlini sağlayacak başarıyı elde eylemektir.

Grup, bu kutsal amacı elde etmek için milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gerekli hedeflere yöneltecek ve kullanacak ve memleketin resmî ve özel bütün teşkilât ve kurumlarını bu esas amaca yardımcı kılmaya çalışacaktır.

Grup, bu millî amacın elde edilmesine çalışmakla beraber, devlet ve milletin teşkilâtını Anayasaya göre şimdiden peyderpey tesbite ve hazırlamaya çalışacaktır.”

10 Mayıs 1921 günlü ilk toplantı tutanağında, “Tartışılarak maddelerinin çoğunun aynen ve bazılarının değiştirilerek kabul edildiği” belirtilen Grubun iç tüzüğünün yukarıya aldığımız esas maddesinin sonraki maddeleri tamamen idarî hususlara aittir. Grubun ilk toplantısına sunulan tüzük olduğunu sandığı-

Kâzım (Karabekir) Paşa

mız "Grup Nizamname-i Dâhilisi" nin (2) birinci maddesinin (c) ve (d) bendlerinden anlaşıldığına göre, grubun teşkilindeki maksat, yalnız Meclis görüşmelerini disiplin altına almak olmayıp, Meclis'teki muhafazakârlarla beraber "Memleket dahilinde yenilik adı altında millî ahlâk ile bağdaşamayacak taklitçi eğilimlere", yani sol akımlara da karşı durmaktır. Fakat, kabul edilen tüzükte bu hükümlere rastlamamaktayız. Esasen, ilk grup toplantısına katılan 133 milletvekilinin hepsinin Mustafa Kemal Paşa ile yüzde yüz mutabık olduğunu kabule imkân yoktur. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın uzun çalışmalar ve temaslardan sonra dikkatle kurmaya çalıştığı grup, kısa bir süre sonra bir hayli fire vermiştir. Bazı grup üyeleri ya istifa ederek İkinci Grup'a katılmışlar veya müstafi sayılmışlardır. Birinci Meclisten

(2) Tarih Vesikaları Dergisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını. — Ankara: 1344. c. III. sayı: 13. s. 1215.

sonra ise, grubun en nüfuzlu şahsiyetleri ayrılarak yeni bir muhalefet cephesi kuracaklardı (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası). Bu bakımdan Birinci Grubu da İkinci Grup gibi mütecanis saymamak gerekir. Grubun her bakımdan anlaşılmış ve bir disiplin altında çalışan bir heyet olmadığı, bakan seçimlerinde birçok defa kendisini göstermiştir.

Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşu, yukarıda da belirttiğimiz üzere büyük tepkilere yol açmıştır. Bunun sonucu olarak "Birinci Grup" a alınmayan milletvekilleri her meselede mutabık olmadıkları hâlde, bir cephe teşkil ederek, "İkinci! Grup" adı altında "Müdafaa-i Hukuk Grubu"nun karşısına geçmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir grup teşkil ederek başkanlığını üzerine alması. Kâzım Karabekir Paşa tarafından da hoş karşılanmamış ve iki lider arasında uzun yazışmalara sebep olmuştur. Ayrıca, Erzurum Müdafaa-i Hukukçuları grubun teşekkülünden kuşkulananarak, İkinci Grup teşekkül etmeden önce bir muhalefet teşebbüsüne girişmiş ve "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesi" yerine kaim olmak üzere "Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesi"ni kurmuşlardır.

Müdafaa-i Hukuk Grubu, 11 Mayıs 1921 günü yaptığı ikinci toplantısında ilk grup idare heyetine aşağıdaki kimseleri seçmiştir:

Mustafa Kemal Pasa (Başkan), Şeref Bey (Edirne Başkan Vekili), Şevket Bey (Edirne, Başkan Vekili), Emin Bey (Samsun), Mahmut Esat Bey (İzmir), Mustafa Necati Bey (Saruhan), Kılıç Ali Bey (Antep), Vehbi Bey (Karasi), Zekâi Bey (Adana), Avni Bey (Saruhan), Muhittin Bey (Bursa), Mazhar Bey (Bursa), Mazhar Bey (Üsküdar), Osman Nuri Bey (Bursa), Rıfat Bey (Karasi), Hamdi Bey (Trabzon).

İKİNCİ GRUP

“İkinci Grup” hakkında yeteri kadar belge olmadığı için grubun kuruluş tarihi, lideri ve üyelerinin tümü kesinlikle bilinmemektedir. Profesör Tarık Zafer Tunaya, grubun kuruluş tarihini Temmuz 1923 olarak göstermekte ve grubun başkumandanlık kanununun 3. defa uzatılmasına ait müzakereler dolayısıyla “vücutlandığını” belirtmektedir. (3) Birinci Meclis üyelerinden Damar Arıkoğlu ise, grubun kuruluş tarihini kat’î olarak tesbit etmediğini söyleyerek, “grup Malta’daki Türk esir mübadelesinden sonra aradan çok vakit geçmeden teşekkül etti” demektedir. (4) Kanaatimizce Arıkoğlu’nun tesbitinin doğruluğunu kabul etmek gerekir (1921 yılı sonları). Çünkü Meclis tutanaklarında

Malta’da sürgün bulunanlar

muhalefetin bu tarihten sonra daha organize ve daha sert olduğu görülmektedir. Malta'dan gelen İttihatçıların bir kısmı ve bu arada teşkilâtçılığı ile tanınan Kara Vasıf, muhalefet safına geçmişlerdi. "İkinci Grup"un organize olmasında Kara Vasıf'ın önemli bir rol oynadığını tahmin etmekteyiz.

"İkinci Grup"un liderinin kim olduğu kesinlikle bilinmemekle beraber en önemli kişileri şunlardır:

Hüseyin Avni (Erzurum), Albay Selâhattin (Mersin), Ali Şükür (Trabzon), Müfit Hoca (Kırşehir), Mehmet Şükrü (Afyon), Celâlettin Arif (Erzurum).

Muhalefetin "Birinci Grup" karşısında teşkilâtlanması ve "İkinci Grup" adını alması, 1921 yılı sonlarını bulmakta ise de, kümelenme ve teşkilâtlanma, Anayasanın kabulünden (20 Ocak 1921) hemen sonra başlamıştır. Saltanatçı ve hilâfetçi zümrenin Anayasaya karşı direnmelerini daha önce görmüştük. "İkinci Grup"u gereği kadar anlayabilmek için, şimdi, Meclis dışında beliren öncü bir muhalefet teşekkülünden söz etmek istiyoruz.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Heyet-i Temsiliye üyesi ve Erzurum milletvekili Hoca Raif Efendi'nin liderliğinde "azalarının istifa" ile inhilâl edip bir müddetten beri münhal bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi yerine geçmek üzere şöyle mühim bir zaman da millî teşkilât meyânında vaki boşluğu doldurmak... üzere Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi" adı ile bir cemiyet kurulmuştur. Mart 1921'de kurulduğu anlaşılan ve kısaca "Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti" diye anılan bu teşekkül, "İkinci

(3) Prof. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler. — İstanbul: 1952, s. 537. (Sayın Tunaya'nın 1922 yılını kastetmek istediği halde tarih hatasına düştüğü anlaşılıyor.)

(4) Damar Arıkoğlu, Hâtıralarım. — İstanbul: 1961, s. 272.

Grup"un çoğunluğu tarafından benimsenen ve savunulan fikir-
lere dayanmaktadır. Bu bakımdan "Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti"
nin kuruluş sebebini ve maksadını gözden geçirmek gereklidir.
Nizamnamesinin 2. maddesinde belirtildiğine cemiyetin kuruluş
sebebi "İçtimaî İnkılâp" adı altında mukaddesata, dine,
ahlâka, âdetlere, geleneklere, milliyete aykırı ve düşman olan
komünistlik, bolşeviklik ve halkçı iştirâkiyun gibi birtakım ad-
larla memleket dışında kurulmuş olup içeride gittikçe yayılmak-
ta bulunan muzır cereyanları önlemektir. Fakat cemiyetin kuru-
luşundaki asıl maksadın sosyalist akıma karşı gelmekten ziyade,
saltanat ve hilâfet müesseselerini korumak olduğu nizamname-
sinin 3. maddesinde açıklanmaktadır. Bu maddeye göre, cemiyet-
nin maksadı iki noktada toplanmıştır:

1. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas
Kongresinde kabul ettiği maksat ve esaslar.

2. Osmanlı Kanunu Esasîsi'nin belirttiği "hükümet, hüküme-

Milletvekilleri Meclis çalışmalarını izliyorlar

ti İslâmiye ve dini resmîsi, dini İslâm'dır" esasının savunulması.

Mustafa Kemal Paşa, bu cemiyetin faaliyetini ve Doğu Anadolu illerine dağıttığı beyannameleri öğrenerek, 11 Nisan 1921 tarihinde Kâzım Karabekir Paşa'yı bu hareketi önlemeye memur etmiştir. Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında bu vesile ile yapılan yazışmalar durumu daha çok açıklığa kavuşturmaktadır. Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 11 Temmuz 1921 tarihli telgraftan öğrendiğimize göre "Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti" kurucusu Raif Hoca ve arkadaşlarının fikirleri şöyledir:

Anayasa memleketin gerçek ihtiyacına cevap verecek nitelikte değildir. Alelacele hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Esasen tam bir hukukî şekil ifâde etmemektedir.

Anayasa'nın kabulü Meclis'te fikir ihtilâflarına ve gruplaşmalara yol açmıştır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı ile ve bir parti görünüşünde görülen teşekkül, "esas umdesi" ne göre devlet teşkilâtını Anayasa hükümleri dairesinde yeniden kurmayı gaye edinmiştir. Grup programında hilâfet ve padişaha ait hiçbir kayda rastlanmamaktadır. En mühim ve hayatî endişe, hilâfet ve saltanatın Cumhuriyetçiliğe inkılâp etmesi tehlikesidir. Cumhuriyet şeklinden kat'îyen sakınmak lâzımdır. Halbuki, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe inkılâbı olduğu hissedilmektedir.

"Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti" nin kuruluşu vesilesi ile Kâzım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalar arasında yapılan yazışmalar, iki liderin fikir bakımından uyuşmadıklarını göstermektedir. Karabekir Paşa, yukarıda sözünü ettiğimiz telgrafında şöyle diyordu:

"Hayatî ehemmiyet ve nezaketi bedihi olan hükümet şekline ait esasları, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Teşkilâtı Esa-

siye Kanunu'nun tesbit etmiş olduğu görülüyor. Halbuki bende-
niz bu kanun muhteviyatının nihayet bir parti programı halinde
kalmasını faydalı buluyordum... Evvelâ Türkiye Büyük Millet
Meclisi'nde Teşkilâtı Esasîye Kanunu taraftarlığı ile teşekkül
eden gruba dahil bulunan ekseri zevat, yeni bir inkılâbı idarîde
memleket mukadderatında âmil olmak heves ve istidadında gö-
rülenlerdir.”

Karabekir Paşa, bu telgrafında Müdafaa-i Hukuk Grubu ida-
re heyeti üyelerini beğenmediğini de belirtmiş ve Mustafa Ke-
mal Paşa'nın bu kabil siyasî grup ve partilere katılmasının doğ-
ru olmayacağını işaret etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, cevabında, durumu bütün ayrıntıları ile
açıkladıktan sonra Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasını
zorunlu kılan gerçeği şu şekilde belirtmiştir:

“Bu işi yaparken buyurduğunuz esasları kamilen düşündük
ve bu mevzuda uzun münakaşalar yaptık. Meclis'te Islâhat, Mü-

Ankara Müftüsü Rıfat Efendi ve milletvekilleri

dafaa-i Hukuk ve İstiklâl Grupları ile Halk Zümresi vs. gibi bir çok teşkilât vücuda geldiği hâlde, bunların hiçbirisi kâfi bir ekseriyet manzarası almadı. Ve binaenaleyh, Meclisçe hükümeti tutmak ve herhangi bir iş yürütmek imkânı da kalmadı. Bu zümrelerin herhangi birisini tutarak ve bilvasıta tahkim ve takviye ederek varlığımız için medarı istinat olacak bir kütle meydana getirmek hususunda mesbuk bütün mesaimiz semeresiz kaldı ve netice olarak vaziyete yegâne hâkim kalan şey intizamsızlık ve anarşiden ibarettir. Şu halde iki yoldan birinin seçimi kesin bir şekil aldı. Ya bu Meclis ile kat'îyen iş görülemeyeceği hakikati üzerine yeni tedbirler almak, veyahut yaptığımız gibi bir ekseriyet zümresi vücade getirmek.”

“Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti” nin yayılması ve faaliyeti bir dereceye kadar önlenebilmişti. Fakat Meclis içinde hergün biraz daha genişleyen İkinci Grup, Muhafaza-i Mukaddesatçıları ve fikirlerini de bünyesinde toplayarak Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında yerini aldı. (5)

Üyelerinden ancak yüz yirmisi tesbit olunan İkinci Grup'un, tüm olarak koyu saltanatçı ve hilâfetçi bir anlayışta bulunduğunu kabul etmek pek mümkün değildir. Şüphesiz çoğunluk muhafazakâr ve gerici unsurlardan teşekkül etmişti. Fakat İkinci Grup üyeleri içinde fikir ve düşünceleri itibariyle Birinci Grup'ta yer alabilecek kimseler de vardı. Bu bakımdan İkinci Grup'ta toplanan muhalif milletvekillerini aşağıdaki gibi bir tasnife tâbi tutmak mümkündür:

1. Saltanatçı-Hilâfetçi milletvekilleri,
2. Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe artan otoritesinden, onun

(5) “Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti Nizamnamesi” ve Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasındaki yazışmalar hakkında Kâzım Karabekir Paşa'nın “İstiklâl Harbimiz” adlı kitabında geniş bilgi verilmiştir.

bir diktatör olacağı endişesine kapılıp şahsına muhalif olanlar,
3. İttihat ve Terakki Partisini yeniden ihya etmek isteyen müfrit İttihatçılar,

4. Birinci Grup'a alınmamaktan kırınglık duyan milletvekilleri ile Birinci Grup içinde rahatsız olup ayrılanlar.

Yüzde yüz sıhhatli olmasa bile bu tasnifin gerçeğe çok yakın bir şekilde İkinci Grup'un bünyesini gösterdiği inancındayız.

İkinci Grup'un şiddetle ve ısrarla üzerinde durduğu ve mücadelesini yaptığı en önemli hususlardan biri, bakanların seçimindeki usul olmuştur. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın bakanlıklar için aday göstermesi usulünü kaldırmak ve kabine sistemine gitmek için, İkinci Grup, sürekli bir çalışma göstermiş ve sonunda bunu başarmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın aday gösterdiği devrede de üç dört defa İkinci Grup'un adaylarının bakan seçildiğini görmekteyiz. Ayrıca İkinci Grup'un liderlerinden Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey'in, Meclis İkinci Başkanlığına seçilmesi, bu grubun kuvvetinin küçümsenecek bir ölçüde olmadığının delilidir. İkinci Grup'un seçimlerde sağladığı başarılarla, Birinci Grup'un tam bir tesanüt hâlinde bulunmayışının da rol oynadığı göz önünde tutulmalıdır.

İkinci Grup'un sert muhalefeti, Birinci Grup'un milletvekilleri-
rinden bir kısmı üzerinde zaman zaman cesaret kırıcı tesirler yaratmıştır. Kâzım (Özalp) Paşa'dan dinlediğimize göre, bu milletvekilleri-
lerinden birkaçı, bir gün Mustafa Kemal Paşa'ya İkinci Grup'un fazla ileri giden üyelerini birer bahane ile ve Birinci Grup'un Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak milletvekilliğinden iskat etmeyi teklif etmişlerdir. Fakat Mustafa Kemal Paşa, bu teklife yanaşmamış ve "Böyle şey olmaz. Buna tahammül etmek lâzımdır. Fikirlerini beğenmediklerimizi atıp kendimize göre adam seçtirmeye kalkışsak, bu Meclis Meclis olmaktan çıkar

ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dünya efkârı önünde durumu sarsılır" demiştir.

O günün şartları içinde İkinci Grup'un muhalefetine sabırla tahammül gösteren Mustafa Kemal Paşa, zaferden sonra ikinci Meclis için yapılan seçimlerde, Meclis'e, İkinci Grup'tan kimse-nin girmemesi için mümkün olan herşeyi yapmış ve İkinci Grup'u, Meclis bünyesinden tasfiye etmiştir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İLK KURBANİ TRABZON MEBUSU ALİ ŞÜKRÜ BEY

Feridun KANDEMİR

Büyük Millet Meclisi matbaasını kurup da müdürlüğüne tayin edilişimden bir müddet sonra, Meclis zabıtlarını basmak vazifesiyle gece gündüz çalıştığımız sırada, zabıtlardaki kendi konuşmalarında manaya dokunmamak, yalnız cümleleri düzeltmek şartıyla tashihler yapmak hakları olan bütün mebuslar gibi, bir gün Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de, matbaaya gelmiş ve gelir gelmez de pürheyecan, sormuştu:

— Mustafa Kemal Paşa ,benim bugünkü ifadelerime dokundu mu?

— Hayır!, dedim, ne münasebet? O zaten kendi sözlerinden başkasına el sürmez, bakmaz bile...

Durdu, düşündü, gözlüğünü düzelterek, müsveddeleri istedi. Verdim. Ağır ağır, dikkatle göz gezdirdi:

— Ne bileyim birader... Öyle fesat kumkumaları var ki... İnsan çileden çıkarıyorlar. Biraz evvel Antalya Mebusu Rasih Hoca'ya rastgeldim: "Sen, bugün hakikaten güzel konuştun, davanın tam can alacak noktasına bastın, ama neye yarar? Zabıtlara geçmeyecek ki... Birinden duydum, Paşa kızmış, hepsini silmiş" dedi. Beynimden vurulmuşa döndüm. Evvelâ, hakkı yok... Sonra da...

Sözünü kestim:

— Gördünüz ki, böyle bir şey bahis mevzuu değil. Sizi boşu

boşuna üzmüşler ama böyle bir şey olmayacağını da bilmeli idiniz. Bugüne kadar, hangi ifadenize dokunan oldu?

Birdenbire, değişti. Yumuşadı, sükûnet buldu:

— Haklısın, dedi. Fakat, bilmezsin Meclis'teki havayı... Öyleleri var ki, onu ona çekiştirmeden, mütemadiyen fitne ve fesat yapmadan rahat edemiyorlar. Yoksa, ben Paşa'yı bilirim. Benim dobra dobra konuşuşlarıma, hatta bazan ölçüyü aşarak çok şiddetli tenkitler yapışıma hiç kızmaz. Bilâkis, kaç defa, kızacağını tahmin ettiğim halde, omuzumu okşayarak, "Aferin Ali Şükrü! Çok isabetli mütalâalarda bulundun" diye takdir ve iltifatlarda bulunmuştur. Ama, gel gör ki, etrafına sokulmak isteyenlerin yapmadıkları yok. Hiçbirine yüz vermediği halde, yine ona mensupmuş gibi davranarak, fesat karıştırmak istiyorlar. Rahat vermiyorlar, sanki Paşa'yı benden fazla seviyorlar. Halbuki, kendi çıkarlarından başka bir şey düşündükleri yok... Memleket davasının farkında değiller... İşleri güçleri, yalan dolan... Bereket versin ki, dediğim gibi, Paşa böylelerini semtine bile uğratmıyor, ne mal olduklarını biliyor...

Ali Şükrü Bey, böyle dertlerini döke döke konuşurken, oda-ya, Meclis Başkâtibi Recep Bey (Peker) girdi (1). Kalktım, her zamanki gibi, yerimi verdim.

— Ne o, Şükrü Bey, yine ne var? diye sordu.

Meseleyi anlayınca, hiç unutmam:

— Senin yaka silktiğin bu mahlûklar, benim de başımın derdi. Paşa da bunlardan bizar... Fakat ne yaparsın?. Bir kere gelmişler, atılamaz ki... Sen aldırma, bizim gibi yap, ne derlerse, ha hi, de, dudak büküp geç... Bunların ehemmiyeti yok... Kuru ka-

(1) Recep Bey, o sıralarda, hem Meclis Başkâtipliği vazifesinde bulunuyor, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya maiyetinde, askerî işlerde yardımcılığını yapıyor ve en yakınlarından biri sayılıyordu.

labalık... Sen işine bak! deyince, Ali Şükrü Bey, yine köpürdü:

— Atılamaz ki, ne demek Recep Bey? Kanun müsait değilse bile, bunları birer bahane ile dairei intihabiyelerine veya cepheye fılân göndermek de mümkün değil mi? Hem harcırah ve yevmiye alacağız diye göbek atarak giderler... Defedin buradan şunları... Cahillikleri yetmiyormuş gibi, ukalâlıkları var. Elaman yahul.. Bizi, birbirimize verecekler...

Recep Bey teskin için:

— Sen merak etme!. Hiçbir şey yapamazlar... Onların ne mal olduğunu biliyoruz. Cürümleri kadar yer yakarlar... Bu kervanı biz, elele vererek yürüteceğiz... Sen ona bak! Sahi, ne var ne yok dünyada, yeni haberler var mı? diye bahsi değiştirdi.

Ali Şükrü Bey güzel İngilizce bildiğinden ötedenberi muntazaman takip ettiği İngilizce neşriyatı ve bilhassa Taymis gazetesini, Ankara'da bile bulur buluşturur, bize dokunan haberleri herkesten evvel alır ve bir nevi seyyar ajans vazifesi görür, ekseriya da bu haberleri Meclis'te okuyarak herkesi aydınlatırdı. Recep Bey'e de bir hayli taze haberler verdikten sonra, sükûnet bulmuş bir vaziyette gitti. Arkasından dalgın dalgın bakan Recep Bey:

— Çok temiz, mert ve vatanperver bir arkadaş... Yalnız sinirli... Coştı mu, kabına sığamıyor... Tuhaf değil mi, Paşa da, bu halini beğeniyor, içinden geleni pervasızca bağırışı, samimiyeti... Kaç defa, ağzından işittim: "Herkes Şükrü Bey gibi düşüncelerini, fikirlerini böyle pervasızca söylese, kimseden şüphe edilemezdi..." dediğini. Hakikaten öyle amma, gel de sen bunu kafasızlara anlat! Herifler evet efendimciliğe alışmışlar. Herkesin de öyle olmasını istiyorlar. Olmadı mı, vay hain vay küfürü hazır... Geçenlerde bana bile yaptılar... Albümler için dörder fotoğraflarını istemiştin. Getirmediler. Israr edince, abuk sabuk cevaplar vererek münakaşaya vardılar ve bu arada Paşa'nın emri var mı?

dediler. Paşa'nın bu işlerle alâkası olmadığını söylediğim zaman da, bir anda, mesele yapmak istediler. Paşa'yı bana karşı müdafaa kalktılar... Düşün bir kere, bana karşı Paşa'nın müdafii ke-silişlerini?.. O Paşa ki, bunların yüzünü bile görmek istemez... Kendileri de bunu bilmez değiller. Fakat işlerine böyle geliyor, Paşa'nın adamı gibi görünüp fırıldaklar çevirmek hevesindedir-ler. Hakikaten illallah bu mahlûklardan...

Recep Bey gittikten sonra, merak ettim, Ali Şükrü Bey'in, bırakmış olduğu müsveddeleri aldım. Dokunulmasından endişe ettiği beyanatına göz gezdirdim. Bu, hakikaten şiddetli bir tartış-ma idi. Ali Şükrü Bey yine pervasızca, alabildiğine konuşmuş, sağa sola çatmış, şiddetli tenkitlerde bulunmuştu. Esasen, Ali Şükrü Bey, henüz muhalefet diye bir şeyi bulunmayan Meclis'te, hemen hemen tek başına muhalefet bayrağını açmış görünüyordu. Bu hususta bir fikir verebilmek için, onun, meselâ Dahiliye Vekili Ali Fethi Beyi (Okyar): "Memleketi maatteessüf lâyıkiyle tanımıyor, halkın ruhî ahvalini bilmiyor, uzun müddet hariçte bulunduğu için Millî Hareket ve teşkilâtımızın gidişatını kavra-yamamıştır. Bu sebeple bugüne kadar müsamaha ettiği kanun-suz, yolsuz ve istiklâl mücadelemizin ruhuyla telif edilemeyecek icraatının bu şekilde devamı millî menfaatlerimize tamamen mugayirdir" diye verdiği takrirle, istizaha çektiği gün, Ali Fethi Bey'in kendisini müdafaa edişini müteakip, yaptığı konuşmayı, kısaltarak, buraya alıyorum:

ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN MUHALEFETİ

— Ben bir haksızlığa karşı isyan için buraya çıkıyorum. İsti-zahın asıl ruhu, seçim dairem olan Trabzon'da yapılan suiisti-maller, halka reva görülen zulüm ve aynı zamanda bu kürsüden halkın efendiliğini, hâkimiyetini ilân eylediği bir zamanda Dahi-liye Vekâleti makamında oturan muhterem zatın, halka hiç

ehemmiyet vermeyecek bir derecede iş görmekte oluşunu meydana koymaktır. Ruh budur.

Trabzon'da birçok suiistimal arasında, asıl mühim ve zorla ihdas edilmiş bir mesele vardır. Bu mesele yeni ihdas edilmiştir. Vakıa memleketin hiçbir tarafını, diğer tarafına tercih edememi. Fakat bu mesele yalnız Trabzon'u ve Trabzonluları değil, mahiyet itibariyle bütün memleketi alâkadar eder. Hiç kimse inkâr edemez ki, Trabzonlular şu millî heyecan devresinde hiçbir zaman, hiçbir şeyden, hiçbir fedakârlıktan geri kalmayarak memleket müdafaasına nefislerini vakfetmişlerdir. Henüz İzmir işgal edilmeden, çok evvel, Trabzon'da Yunan polisleri dolaşır ve Trabzon ile havalisi Pontosculara peşkeş çekilmek istenirken, burada hem de halleri vakitleri yerinde, zengin birçok vatandaş, kaçıp başka yerlerde müreffehen yaşayabilecek durumda bulundukları halde, oldukları yerde kalıp ve "Canımızla, kanımızla yurdumuzu müdafaa edeceğiz..." diye ortaya atılarak Trabzon kongresini kurmuşlar ve hakikaten fedakârane bir surette sonuna kadar çalışmışlardır. Bu arada, bugün yazık ki hapsedilmiş bulunan Aziz Çavuş gibi kahramanlar, yanlarına kattıkları yiğitlerle, sahilleri tutmuş, düşmanları yıldırılmış ve hep böyle durmadan çalışırlar ve daima hükümet büyükleriyle işbirliği yaparak devlete bağlılıklarında devam ederlerken, en sonunda, gelen bir fırka kumandanı, bütün bu insanların -yani Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti erkânının- fena olduklarına derhal hükmetmiş ve haklarında takibata kalkmıştır. Efendiler, sorarım size: O tarihe kadar gelip giden bütün valiler ve kumandanlar akılsız mı idiler ki, bu vatandaşlarla işbirliği yapmış ve bu adamların hırsız, fena ve namussuz olduklarını anlayamamışlardır? Yeni tayin edilen zat, üç buçuk gün içinde bunların, hem de bu derece fena olduklarını nasıl anlayabilmiştir?

Bugün itham ve muhafaza edilen zevat işte bu fedakârlardır.

Eğer, Dahiliye Vekili Beyefendi, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarının fenalıklarını yukarıdan aşağı birer birer sayıp dökerken: “Şöyle bir de ufak hizmetleri olmuştur” demiş olsaydı, vallah billâh, sesimi çıkarmaz, bu meseleyi buraya getirmezdim.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile gayet bariz ve aşikâr olarak büyük hizmetleri görülmüş olan bu vatandaşlar, en şenî mahlûklar şeklinde teşhir edilmek istenirse, elbette susamam

Hatta bir kısım hemşehrilerimin bana karşı muğber olacaklarını bildiğim halde, yine işte susmuyorum, hakikati, uzun boylu tetkiklerde tesbit ettiğim şekilde bu kürsüden söylüyor, ilân ediyorum. Trabzon’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin topladığı iane parası miktarını, tahkik heyeti altmış küsur bin lira gösteriyormuş. Masraf da kırk iki bin lira imiş ve üst tarafının sekiz yüz lirası Cemiyet Reisi Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi’de, on yedi bin lirası da Kayıkçılar Kâhyası Yahya’da imiş ve bu para ihraçattan alınmış...

Efendiler, Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey’e çok hürmetim vardır Malta’ya İngilizler tarafından sürüldüğü vakit, en çok teessür duyanlardan biri de bendim. Fakat, görüyorum ki uzun zaman Malta’da ve vazife ile başka hariç memleketlerde bulundukları için bu memlekette Millî Mücadele başlarken ne gibi şartlar altında nasıl mahrumiyetlere katlanılarak uğraşıldığını bilmediklerinden, millî davanın ve harekâtın teferruatına da vâkıf değillerdir. Bilselerdi, böyle yapmazlardı

Efendiler, yukarıda bahsettiğim Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin topladığı para, yalnız bu cemiyete münhasır bir şey midir? Sorarım size, bu tarzda vergi almayan, resim almamış hangi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vardır?

(— Hepsi almıştır... Hepsi... sesleri.)

— Bir tane almamış olan gösterebilir misiniz? Oktruva resmi

diye Bursa'da her ay halktan yüz bin lira alınmıyor muydu? Daha ötelerde de hep böyle değil miydi? Ve başka türlü yapmağa, bu millî davayı yürütmeğe imkân var mıydı? Efendiler... O günleri düşünün... Hiçbir kuvvet yok, teşkilât yok, hazine yok, hükümet yok... Millet kendi başına yapayalnız kalmış, zenginlerin çoğu İstanbul'da ve memleketi kurtarmak için para lâzım. Bunun için de rüsum konmuş... Konmayıp da ne yapılacaktı? Sonra bu rüsumun nihayet kırk gün devam ettiğini, yine Dahiliye Vekili Beyefendi söylüyor. Fakat ne gariptir ki aynı Dahiliye Vekili Beyefendi, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu resim almasını hoş görmezken, bu cemiyetin bunu cibayete başlama-dan evvel, Şark Cephesi, yani Kâzım Karabekir Paşa tarafından vazedilmiş olduğunu bilmiyorlar... Cemiyet, ancak, Şark Cephesinin koymuş olduğu resmi aynen almağa devam etmiştir. Efendiler, bu resim meselesi eğer bir suç sayılıyorsa, Tahkik Heyeti Reisi Sait Paşa Hazretleri, gitsin, evvelâ Şark Cephesi Kumandanlığını suçlandırsın! Eğer bu, bir cürüm ve cinayetse, memle-

XX. yy. başlarında İstanbul

ketin her tarafındaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yapmış olduğu bir cürüm ve cinayettir, bu sebeple de hepsini tenkit etmek, hepsine hesap sormak lâzımdır.

Şimdi soruyorum, size... Dahiliye Vekili Beyefendi diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden hangisinin hesabına bakmıştır? Onların hesabında, acaba tetkike değer bir şey yok mu? Memleketin her tarafında birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri varken, yalnız ve bilhassa Trabzon Müdafaa-i Hukukunu ele alıp, onun hesabına bakmaktaki maksat ne olabilir? Daha ileri gideceğim... Mademki iş bu safhaya girdi, soracağım, Heyeti Temsiliye hesap vermiş midir? Ben, bununla bu heyetin hesaplarında suiistimal vardır demek istemiyorum. Fakat aranmamış hesaplardır. Mademki Trabzon Müdafaa-i Hukukundan aranmıştır, neden ötekilerden aranmamıştır diyorum.

Efendiler, bir başka iş daha var... Hâтта, onlara göre, açıkça söylemezler ama, bence muhakkak ki, asıl hesapları tetkike sevkeden en baştaki âmil ve mesele olan, Halil Paşa'ya altı yüz lira verilmiş... Yani Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi vermiş.... Bu, affedilmiyor.. Efendiler, o kadar muhtar bir vaziyetteyim ki, kendimi tutuyorum, memleket hesabına, daha ileri gitmek istemiyorum. Halil Paşa'ya altı yüz lira vermek'suç mudur? Vakıa bir vakit hükümet, Halil Paşa'nın Trabzon'dan çıkmasını istemişti. Hükümet emridir diye Müdafaa-i Hukuk da bu hususta Ankara'ya müzahir olmuştur. Fakat arkadaşlar, lütfen söyleyiniz! Halil Paşa, bu memleketin bir evlâdı, bir generali değil mi? İyi adam, fena adam... O ayrı mesele. Bahis mevzuu değil... Bu adam, Trabzon'da Fırka Kumandanının karşısına geliyor: "Ben Rusya'ya gideceğim. Fakat cebimde on param yok. Ailem de yanımda. Aç kalacağım" demiş..." Ne yapacaksınız? Hükümetin itimadına mazhar olmuş bir fırka kumandanı: "Benim param olseydi, verirdim. Fakat, yazık ki yok Hacı Ahmet Efendi, siz verir

misiniz?" diyor. Bunun üzerine de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Ahmet Efendi, Halil Paşa'ya altı yüz lira verirse, cina-yet mi yapmış olur?

İşte bu gibi bir sürü manasız meseleleri hadise yapmağa çalışan bu Fırka Kumandanı, bugün de, vali vekâletini elinde bulunduruyor. Bundan sonra ne tarzda hareket edeceğini zâtîîlileri takdir buyurunuz.

Bu zatın ilk yaptığı iş, memlekette uyuyan muhalif fikirlileri uyandırıp kuvvetlendirmek olmuştur. Ötedenberi, hatta kalûbe-lâdanberi muhalif olan bir gazeteye, belediye vasıtasıyla yardım ettiriyor. Bu gazete sahiplerinin, Erzurum Kongresi esnasında Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey aleyhinde yazmış olduğu yazıyı, ister misiniz, size göstereyim mi? Yarımdadır.

Böyle adamları himaye edip diriltmek neden? Maksat Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine hücum ve taarruz değil mi? Bu zatın bu gibi manasız hareketleri saymakla bitmez

Şimdi, müsaade ederseniz, yalnız hatime olarak, bütün bu menfî hareketleri takip ile önlemeğe çalıştığım için hedef olduğum sinsi taarruzlardan birini gözleriniz önüne sererek, sözlerimi bitireceğim Bu, aynı zamanda memleketin cennet gibi bir köşesinin nasıl idare edildiği hakkında ufacık bir misal teşkil eder: Bugün Matbuat Umum Müdürü olan Ağaoğlu Ahmet Bey Kars ve Erzurum yolu ile Trabzon'a geldiği zaman, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde bana: "Ali Şükrü Bey, sen Enver Paşa'ya mektup yazmışsın!" demişti. Kulaklarıma inanmadım, şaşırdım ve kendisine bunun nereden çıktığını, aslı olmayan bu işi kimden işittiğini sordum. Dedi ki: "Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine, buradan Trabzon'dan çekilmiş resmî bir şifre... Paşa bana verdi, okudum. Buna göre, sen Enver Paşa'ya demişsin ki, bu işin ehli sensin! Ergeç yine sen geleceksin. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bunun böyle olacağını itiraf ediyor. Fakat şimdi zamanı de-

Enver Paşa

ğildir. Binaenaleyh huduttan uzaklaşmanızı rica ederim.” Ben mi, böyle demişim, hatta Enver Paşa’ya mektup yazmışım? Hayret... Nasıl da uydurmuşlar. Dikkat buyurun, bu jurnali Trabzon’dan veriyorlar, veren de bir resmî makam!. Anladınız tabî... Ahmet Bey’e dedim ki: Ben şimdiye kadar Enver Paşa ile görüşmüş değilim. Fakat hakikaten huduttan uzaklaşması taraftarıyım. Kat’îyen bu taraflara sokulmasına muarızım. Bu sebeple eğer onu huduttan uzaklaştırmak için böyle pöhpöfeleyip, koltuk vererek ikaz etmek lüzumunu duymuş olsaydım, böyle bir mektuba tereddüt etmeden imzamı atardım Ama, ne böyle bir mektuptan haberim var, ne de böyle bir imza atmışım... Hatta ne de Enver Paşa’ya bir şey yazmayı düşünmüşüm... Görüyorsunuz Efendiler! Hem sade bu kadar da değil hakkımda çekilen telgraflar, bundan ibaret değildir: “Altmış kişilik bir ziyafette

bendeniz, diğ er bir mebus arkadaş ıma, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aleyhinde sözler s ylemi im." Telgraflardan biri de, i te böyle diyor, bu haberi veriyormu ...

Evet, efendiler... Böyle bir ziyafet oldu. Rusya'dan misafir gelen General Fronze'nin şerefine verilen bu ziyafette vali, kumandan gibi birçok şahsiyet arasında ben de vardım. Başka mebus arkadaşlar da vardı. Tabiî konuşuldu... Ama, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aleyhinde tek kelime sarfedilmi  değildir. Rica edirim, böyle aleyhte konuşmak isteseydim, yabancıl rın bulunduğu bir ziyafette mi konu urdum? Orası, bunun yeri mi? Bunu idrak etmeyecek kadar kafasız mıyım?

  te, böyle uyduruyorlar, böyle telgraflar çekiyorlar ve hep aynı kaynaktan çıkıyor bu iftiralar, bu yalanlar... Daha açık söyleyim, yani  u T. P. H!... Ve i te bu memleket, böyle idare ediliyor... Bugünlük söyleyeceklerim, bundan ibarettir!"

Ali Şükrü Bey, bu tarzdaki muhalefetlerine devam ederken, günün birinde, ortadan kayboldu.

1923 senesi Martın n 27'nci Salı günü Meclis'e gitmek üzere evinden çıkmış, bir daha ne Meclis'te g r nm  , ne de evine d nm  t . Kendisini merak ederek, ara tıranlar da bir neticeye varamayınca i  polise ve nihayet Büyük Millet Meclisi'ne aksetmi  ve ortalık müthiş bir tel   ve heyecan içinde, birdenbire karı mı tı

EY KABE  M LLET!.. SANA DAMI TAARRUZ?

30 Mart 1923 Cuma günü Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'ın başkanlığında heyecan içinde toplanan Büyük Millet Meclisi'nde, kürsüye çıkan Erzurum Mebusu Hüseyin Ami Bey, şöyle feryada ba lamı tı:

— Efendiler!.. Bu şerefli k rs , bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Bu şerefli milletin mebusları bugün kan ba lamı  bir

zavallı, bir biçare gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbei millet! Sana da mı taarruz?... Ey milletin iradesi! Sana da mı taarruz? Ey milletin mukaddesatı! Sana da mı taarruz?. Arkadaşlar!... Asırlardanberi bu memleketi inim inim inleyen saltanatların ve onun etrafındaki yaldızlı üniformalı, kahrolası haşeratın imhası ve büyük Türk milletinin kurtuluşu için bayrak çektik!. Bu milletin istiklâli, hürriyeti ve hâkimiyeti için canlar verdik. Bir an bile ümitsizliğe düşmeyen bu millet, namus ve şerefini, istiklâl ve hâkimiyetini korumak için daima azminde sebat etti ve ediyor. Ne zaman silâh başı! dendi ise, Türk köylüsü, kadını ve erkeğiyle, bütün mevcudiyetini feda ederek silâhını, bulamadıysa, sopasını aldı, namusunu, şerefini, yuvasını, yurdunu kurtarmak için mücadeleye atılmakta bir an tereddüt etmedi ve muvaffak oldu. Efendiler, muvaffak oldu demek hâkimiyetini kazandı demektir, kendi reyıyla dilediğini seçip işlerini ellerine tevdi ettiği vekilleri vasıtasıyla hâkimiyet ve iradesini izhar etmesi demektir. Bu

Cepheye top mermisi taşıyan Anadolu kadınları

hâkimiyet mukaddestir, milletin namusudur, vekilleri, milletin ağzıdır, kalemidir. Bu namusa tecavüz eden eller kırılsın, bu milletin ismetidir... Hüseyin Avni bir katre mırdar kan değildir. Ali Şükrü arkadaşımız da öyle değildi. Ali Şükrü'ye tecavüz eden milletin namusuna tecavüz etmiştir. Böyle namussuzlar yaşamamalı... Kahrolmalı!...

“Kahrolsunlar... Millet böylelerini yaşatmaz!..” sesleri

— Efendiler... Ali Şükrü Bey iki gündenberi kayıptır! Azametli, şerefli, muazzam bir tarihin sahibi bir milletin vekili kayboluyor da, hükümet bulamıyor. Evet, iki gündür bulamıyor..

— Böyle hükümet olmaz!...

— Allahtan isterdim ki, memleketin bu çok müşkül zamanında böyle bir hal, nihayet adî bir cürüm neticesi vermiş olsun... Evet, Ali Şükrü Bey'in, basit bir kaza veya her hangi bir kimse'nin başına gelebilecek adî bir tecavüza maruz kalmış olmasını isterdim. Ya, Allah göstermesin, siyasî bir taarruza uğramış ise?.. Efendiler! Ya siyasî bir cürümse?. Demek ki, bu memlekette herhangi bir fikrin serdarı yaşamayacaktır, ölecektir!...

— Hiçbir zaman!.. Asla!...

— Efendiler... Bu elim cinayete içi sızlamayan, yüreği yanmayan bir fert tasavvur edemem. Öyle bir fert varsa alçaktır!

— Yoktur!. Olamaz!..

— Bir fikrin timsali, bir grubun mensubu (2) olan bir insanın kendi zatî ve vicdanî kanaati olarak milletin ve memleketin sadet ve selâmeti uğrunda söyleyeceği söz, yazacağı yazı mukaddestir. O, milletin sesi, milletin yazısıdır. Efendiler, bu ağız kapatılamaz. Bu kalem kırılmaz. Bu fikir öldürülemez! Efendiler! Türk milletin vekâletini taşıyorsunuz! Size tecavüz ediyorlar. Bu tecavüz kanuna tecavüzdür. Böyle olmamasını çok isterdim.

(2) O tarihte Büyük Millet Meclisi'nde iki grup vardı. Ali Şükrü Bey, muhalefete kaçan ikinci gruba mensuptu.

Yine Allaha dilerim ki, bu tecavüz siyasî bir cinayet olmasın da, bütün cihan bizi, siyasetten, fikir ve söz hürriyetinden mahrum bir hayvan sürüsü görmesin. Şimdi bütün temennim budur. Yoksa, bu sancak uğrunda bin Hüseyin Avni feda olsun. Bu milletin istiklâli ve şerefi uğruna yüz bin paşa, yüz bin hoca ve yüz bin Ahmet, Mehmet feda olsun, yalnız milletin istiklâli, hâkimiyeti yaşasın!

— Yaşayacaktır... Yaşayacaktır! Ona ahdettik!

— Efendiler! Şimdi şu anda, ellinci saat oluyor. Ali Şükrü Bey kardeşimiz, Ankara denilen köy kadar bir yerde; zabıtasıyla, ordusuyla, Millet Meclisi'yle, hükümetiyle, mevcut olan her şeyi ile mevcut olan Ankara'da Ali Şükrü Bey kayboluyor ve bulunamıyor. Rica ederim bu ne demektir? Ali Şükrü Bey, eğer siyasî kanaatinden, bu uğurdaki müşahedelerinden, yani muhalefetten dolayı bir felâkete uğradı ise, onun hesabını bu millet soracaktır. Biz mahvolmayacağız, mahvedeceğiz!

— Ya hepiniz namusumuzla yaşayacağız, ya öleceğiz!...

— Efendiler... Hepinizin boyunlarında idam fermanları var! Altı yüz senelik bir tahtın heyulâları ile mücadele edişinizin, onların zulmüne boyun eğmeyişinizin verdiği bu idam fermanlarına rağmen metanetle mücadeleye devam ederken, şimdi bir de meçhul ellerin taarruzına uğrayarak yıldırılmak istemiyorsunuz... Sizden şüphe edenler namussuzdur

Yalnız Heyeti Vekileden ricâ ediyorum. Masuniyetinizi muhafaza ettiklerini, edeceklerini, gelsinler burada temin etsinler, söz versinler! Mes'ul vekilleriniz buraya, bu kürsüye çıkmalı: "Efendiler, biz namuslu adamları. Kanunun size temin ettiği masuniyeti muhafaza edeceğiz. Bu cinayete sebep olanlar kim olursa olsun, onları kahredeceğiz, onları kanunun kudreti önünde, diz söktürerek, geberteceğiz!" demelidir. Bunu söylemezlerse, namussuzdurlar... Efendiler! Bunu söylemezlerse, bu milletin

47. Giresun Gönüllü Alay Komutanı Binbaşı Osman Ağa

meşru vekilleri değildir. Biz hakkımız olan masuniyeti istiyoruz... Masuniyetimiz temin edilmedikçe, burada oturamayız. Oturursanız, siz de namussuzsunuz! Vekillerimizin kudretleri yoksa çekilsinler! Siz de, şerefınızı, namusunuzu koruyacak başka bir hükümet seçersiniz. Aksi takdirde. Paydos efendiler!.. Paydos! Biz mademki, üzerimize aldığımız vazifeyi yapamayacağız, millete emanetini iade ile çekilip gidelim. Yahut emaneti muhafaza etmesini, milletin hakkını korumasını bilelim.

— Bileceğiz!.. Bileceğiz!..

Meclis kuruldu kurulalı eşini görmediği, tarif edilmez bir heyecan ve galeyan içinde... Mebuslar ateş kesilmişler, yumrukla-rını sıkı sıkı, avazları çıktığı kadar:

“Lânet olsun katillere!.. Mahvedeceğiz!” diye bağıra bağıra yeri yerinden oynatıyorlar...

Bu esnada dışarıya kadar akseden bu gürültüyü duyan, Kuvayı Milliye kumandanlarından İstanbul Mebusu Yenibahçeli Şükrü Bey, salonun kapısı yanında, hemen oracıkta kuytu köşede Giresun alayı kumandanı diye anılan Samsunlu meşhur sergerde Topal Osman'la, iki silâhşorunu görüyor. Karadeniz kıyılarında hayli çalışmış ve böylece bu sergerde ile aşinalık tesis etmiş ve aynı zamanda Enver Paşa'nın da eski yaveri bulunduğu dolay, üzerinde nüfuz ve itibarı olan Yenibahçeli Şükrü Bey, Topal Osman'a:

— Gel buraya Osman Ağa! Ne arıyorsun burada? Ne işin var senin Meclis'te? diye sormuş.

O da: Bir şey yok. Şükrü Bey! Mebusları dinliyordum... cevabını verince, Şükrü Bey de:

— Haydi burada durma! Yerine git... İşin yok mu? diyerek, onu, oradan uzaklaştırırken, Meclis kapısından da Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey girmiş, koridora gelmiş bulunuyordu.

Rauf Bey, Meclis'teki gürültü üzerine, alelacele davet edilerek, geldiği ve esasen de saatlerdenberi Ali Şükrü Bey'in kayboluşu hadisesiyle meşgul bulunduğu için, hayli telâşlı ve endişeliydi. Bir de, Yenibahçeli Şükrü Bey'i, âdeta sürükler gibi Topal Osman'ı Meclis'ten çıkarır bir vaziyette görünce, bütün bütün endişeye düşmüş ve Yenibahçeli Şükrü Bey'e, ne olduğunu, ne yaptığını sormuştu. Onun:

— Ne yapacağım beyefendi?. Topal Osman'ı dışarı attım. Ne işi var burada? deyişi üzerine de:

— Ama Topal Osman, Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızı! diye, durup dururken yeni bir hadise çıkması ihtimaliyle endişelendiğini ihsas etmiş ve Şükrü Bey'in:

— Ya biz neyiz? Rauf Beyefendi? Biz de öyle değil mi? Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızı ve müdafii değil miyiz? sözünü işitmemiş gibi, doğru salona girmişti.

Koca salon, müthiş bir kaynaşma halindeydi Hüseyin Avni Bey henüz kürsüden inmiş, ter içinde yumruklarını sıkı sıkı yerine oturuyordu. Rauf Bey'in geldiğini gören bütün mebuslar, merakla gözlerini ona dikmişlerdi. Nihayet, Reis Ali Fuat Paşa'nın:

— Efendiler... Filvaki, Ali Şükrü Bey arkadaşımızın iki gündür nerede olduğuna dair hiçbir malûmatımız yoktur. Bu münasebetle Hüseyin Avni Bey biraderimiz meseleyi izah ettiler. Şimdi Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey söz aldılar. Lütfen kendilerini dinleyiniz! Çok rica ederim, hislerinize hâkim olunuz! Söz Rauf Bey'indir... Buyurun Rauf Beyefendi! daveti üzerine, Rauf Bey, heyecanını gizlemeğe çalışan bir metanetle kürsüye çıktı:

— Arkadaşlar! Muhterem refiklerimizden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in, salı günü akşamındanberi ikamet ettiği mahalle avdet etmediği, dün sabah saat onda hükûmetinizce malûm oldu. Türkiye halkının ve onun mümessillerinin intihabına mazhar olması lâzım gelen hükûmetiniz, milletin istiklâlini, akidelelerini temin vazifesiyle mükellef olan hükûmetiniz, herhangi bir ferdin haklarını nasıl azamî gayret ve hassasiyetle muhafazaya azimse, ayrıca milleti temsil eden, milletin istiklâl ve hürriyetini korumak için çalışan Büyük Millet Meclisi'nin bir azasının kayboluşunu, lâyük olduğu ciddiyet ve ehemmiyetle telâkki etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hür olan adliyesi, dündenberi hür ve serbest olarak vazifesini yapmakla meşguldür. Dündenberi, Türkiye hükûmetinin inzibat kuvvetleri hür ve serbest olarak, Yüksek Meclis'in ve milletin itimadına lâyük olacak bir surette faaliyettedir. Bundan emin olunuz Ümit ederim ki en yakın bir zamanda hak ve hakikat tezahür edecektir.

— İnşallah!... İnşallah!... Bekliyoruz!

— Ümit ederim ki, bu kıymetli arkadaşımız bir yanlışlıkla, bir kazaya uğramış olsun. Eğer bir suikasta maruz kalmış ise,

çok dilhun olurum. O takdirde her halde müsebbiplerinin meydana çıkarılması ve bu milletin adliyesine şeref verecek tarzda takip ve tecziyeleri, sizin emniyetinize mazhar oldukça, hükümetinizin en mukaddes vazifesidir.

— Braaavo!... Braavoo!...

— Biraz evvel Hüseyin Avni Bey arkadaşımız, çok heyecanlı olarak konuştular. Çok rica ederim, müsterih olunuz! Adliyenizin kararına intizar etmek, en doğru yol olur. Ondan evvel bu hususta fikir yürütmek ve tezahüratta bulunmak, her şeyden evvel, adliyenin takibatını işkâl edebilir.

Lazistan Mebusu Ziya Bey:

— Fena misaller var... Onun için endişedeyiz.

— Merak etmeyiniz! Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın buyurdıkları gibi, hükümetiniz vazifesini ifada izhârı aczetmiş değildir. Her müstakil ve mütemeddin memlekette olduğu gibi burada da, bu işin emniyet ve selâmetle takip edilmekte olduğundan, emin olunuz! Hükümet eğer böyle bir vazifeyi yapamazsa, aynı zamanda icra salâhiyetini de haiz olan Yüksek Meclisinize gelip, kudretinin kifayet etmeyişi size söylemeyi bir vazife bilir.

— Bravo!.. Bravo!.. Biz de bunu istiyorduk. Bravo!...

— Bundan emin olunuz!. Hepimiz bu milletin istiklâlini ve kurtuluşunu her şeyin üstünde, en aziz bir gaye biliyoruz. Hiçbirimiz bundan başka bir şey düşünmez. Bu itibarla efendiler... Vazife gören salâhiyetlileri müşkülâta sevketmemek için neticeye intizarı, hikmeti hükümet ve hikmeti adaletle ve meselenin en salim bir surette halli bakımından zarurî görüyorum ve arz ediyorum, çalışıyoruz, meydana çıkaracağız. Çıkaramazsak, aczimizi itiraf edeceğiz ve size geleceğiz.

Hakikaten esrarengiz bir tegayyüp şeklinde görünen ve millî merkezimizin bir sokağında hadis olan bu kaybolma meselesinin müsebbiplerini meydana çıkarmak için var kuvvetimizle,

gece gündüz çalışıyoruz ve eminim pek yakında muvaffak olacağız.

Rauf Bey susunca, söz alan Sinop mebusu Hakkı Hami Bey kürsüye geldi:

— Bu milleti hâkimiyetine kavuşturmak için en çok çalışan evlâtlarından biri, ortadan kaybolmuş bulunuyor. Bu, pek ziyade ehemmiyetle ele alınması gereken bir meseledir, efendiler!... Ali Şükrü Bey'e uzanan el, onun şahsına değil, memleketin millî hâkimiyetine uzanmış ve milletin boynuna kement atmış demektir. Ali Şükrü Bey'in bu Meclis'teki hayatını, bugüne kadarki mücadelelerini bilenler; şimdi maruz kaldığı taarruz karşısında, mutlaka bir siyasî suikasta hedef olduğunu ve bu sebeple de mesele'nin kesbettiği fevkalâde ehemmiyet noktai nazarından müsebbiplerinin behemehal meydana çıkarılmasını, bilhassa Millî hâkimiyetin korunması namına ısrarla istemekte haklıdırlar.

Bu mesele, bütün çıplaklığıyla meydana çıkarılmadığı takdirde, artık bu kürsüden, Millî hâkimiyetten bahsetmek kadar gülünç bir şey olamaz efendiler! Söz ve fikir hürriyeti emniyet altına alınmamış olan bir yerde tahsisat almaktan başka bir şey yapmağa imkân olamayacağına göre burada oturmakta devam etmek bir zillet olur.

Tasvip sesleriyle karşılanan bu sözlerden sonra, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey konuştu:

— Hiç şüphe yoktur ki hepimiz Millî hâkimiyetin müdafiyiz... Evet öyledir. Ali Şükrü Bey de böyle olduğu için bir taarruz ve tecavüze maruz kalmış bulunuyorsa, şunu iyi bilmelidir ki, bu memleketin hürriyeti için feryat edecek daha bir çok, pek çok Ali Şükrüler vardır. Bu milletin fikri, hürriyeti ve imanı hiçbir zaman silâhla, rovelverle söndürülemez. Eğer, bunun imkânı olsaydı, biz bugün burada bulunmazdık. Efendiler, bu Meclis açılırken ve açıldıktanberi, mütemadiyen dört bir taraftan saldı-

ranların taktik tehditlerine göğüs germiş, hepsine meydan okumuştur. Sorarım size, bütün bu saldırıların hangisine kulak astık? Hepimizi öldürseler, bu millet yine sesini duyuracak on misli vekil bulur, yüz misli mebus getirir.

Fakat, Ankara gibi bir yerde, elli, altmış saat geçtiği halde, bu kadar mühim bir mesele hakkında, hükümetin hâlâ vait ve vaitte bulunmasına hayret ediyorum. Heyeti Vekile Reisi Beyefendi, meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir şekilde takibatta bulunduklarını söylüyorlar: “İnşallah bulacağız, bulamadığımız takdirde buraya geleceğiz, aczimizi itiraf edeceğiz” diyorlar. Bunlar bir devlet recülünün ağzından işitilmesi arzu edilmeyen şeylerdir. Çalışacağız, bulacağız, ne demek? Niçin bulmuyorlar? Ne bekliyorlar? Bu kadar polis, jandarma, memur ne güne duruyor, ne yapıyor, ne bekliyor efendiler?

Milletin boynuna atılmış bir kement var, bu bir namus ve hayşiyet meselesidir. Bu millet buna lâıyk değildir. Bunu asla hazmetmez... Hükümetin de bunu bilerek, derhal bulması vazifesidir!

Yahya Galip Bey'den sonra kürsüye Lazistan Menuzu Ziya Hurşit Bey çıktı:

— Efendim... Bu meseleyi müzakere ederken, biraz hislerden sıyrılmak muvafık olur kanaatindeyim. Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendinin beyanatını, bir daha gözden geçirecek olursak, görürüz ki, büyük bir kıymeti vardır. Fakat, hepimiz tarih okuduk. Tarih vakalarla doludur ve hepsinde, iş başında bulunanlar, hep böyle söylerler. Her yerde bu böyledir. Bir Hükümet Reisi, böyle bir hadise karşısında çıkıp da. “Hayır aramıyoruz. Peşini bıraktık. Çalışmıyoruz, bulamayacağız” der mi? İnsan ne kadar akılsız ve ahmak olmalıdır ki, bir Hükümet Reisinden bundan başka türlü konuşmasını beklesin. Bu lâflar, hep beylik sözlerdir. Hükümet Reislerinin, temcit pilâvı gibi tekrar ettikle-

Kurtuluş Savaşı yıllarında Büyük Millet Meclisi

ri klişelerdir... Esasen, hükümete ne derler (Beylik) değil mi? İşte, onun sözleri böyle, beyliktir. Rauf Bey'in bu beylik sözlerini dinlerken, ben de dedim ki; fena misaller var, endişemiz bundandır. Doğru söylemedim mi? Dünyanın eski tarihlerini bırakalım, yakınlara, şu bizim Millî hükümetimiz zamanına gelelim, daha dün denecek kadar yakın bir zamanda vukua gelen bir suikast meselesini hatırlamamız imkânı var mı? Yine bu Meclis'te, burada, bu mesele yüzünden uzun uzadıya ne kadar çekişmeler, dedikodular oldu. Kıyametler koptu, unuttunuz mu? Hatta bir sürü tahkikat yapılmıştı. Hükümetin, kışlaların yanında, karşısında, güpe gündüz saat dört buçukta üç yüz kurşun atılmak suretiyle yapılan suikastın faillerini, katillerini, o zaman da Hükümet Reisi bulunan Rauf Beyefendi, yine böyle vaadi vaatlerde bulundukları halde, neden yakalamadılar, neden adalete vermediler, neden? Hâlâ bekliyoruz ve kimbilir daha ne kadar bekleyeceğiz? Bu mudur adalet? Doğru mudur bu iş? Sonra Ankara

gibi küçücük bir yerde vukubulan bir tagayyüpten, altmış saat geçtiği halete, hükümet ne yapmıştır? Hükümetin vazifesi, bize böyle klişe lâflar okumak değil, iş yaptığını, yapıp bitirdiğini gelip söyleyerek, tatmin etmektir. Bu yapılmış mıdır? Biz dışarıda birçok şey işitiyoruz. Bunların hepsini burada tekrar etmek, belki adliyenin tahkikatını işkâl edebilir. Hükümet eğer, bu noktayı düşünerek, açık konuşulmasını mahzurlu buluyor da, gizli konuşulmasını muvafık görüyorsa, ne duruyoruz, gizli celse yapılınsın!

Dört bir taraftan:

— Hayır! Millet dinlesin... Gizli iş yok... Her şeyi açık konuşacağız! sesleri yükselirken, Ziya Hurşit Bey devam etti:

— Müsaade buyurun! Ben, bu şeylerin anket usûlüyle, Yüksek Meclis tarafından takip edilmesi taraftarıyım. Bizim Meclisin bir Adliye Encümeni yok mu? Bu encümen, bu işe el koyup, tahkikatı bizzat yapmalıdır. Millet in bu gibi mühim işlerini göreceğ, hakkını arayacak ve müdafaa edecek olan bu Meclis'tir!. Bizim Meclisimiz, başka hiçbir Meclis'e benzemez. Aynı zamanda icra selâhiyet ve kuvvetini de haiz olduğundan zaten hükümet de demektir? Neden bu selâhiyet ve kuvvetimizi kullanmıyoruz? Bu kadar mühim bir işte kullanmadıktan sonra, nerede kullanacağız? Tekrar ediyorum, Meclis icra vazifesini derhal yapmalıdır! Ben buna taraftarım ve bu fikirde musırrım! Zira, hükümet in bir şey yapmadığına yapamayacağına tam kanaatim vardır. İsbatı da işte meydandadır. Tarih ve vakalar gözümüzün önündedir! Adliye Encümeni derhal bu işe el koymalı ve hemen faaliyete geçmelidir. Başka çare yoktur ve mesele bundan ibarettir.

Şimdi kürsüye Erzurum Mebusu Durak Bey geliyor:

— Arkadaşlar! Burada boşuna çene yoruyoruz... Bu mesele, burada saatlerce, günlerce konuşulabilir... Fakat, zannediyorum

ki, şimdi bu sözleri söylemek zamanı değildir. Bırakalım, devam eden tahkikat sona ersin. Biraz sabredelim. Neticeyi alalım, görelim. Eğer hakikaten siyasî cürüm olduğu tahakkuk ederse, o zaman ne yapacağımızı düşünürüz. Şimdi, meçhul içindeyiz. Netice eğer, siyasî bir cürüm şeklinde tecelli ederse, hak ve hukuku muhafaza için kimse çalışmaktan geri durmaz. O zaman söyleyeceklerimiz çoktur, yapacaklarımız da çok olacaktır. Fakat dediğim gibi, acele etmeyelim, biraz bekleyelim, şimdi bu müzakereyi burada bırakalım, kapatalım. Hükümet tahkikatını bitirsin, gelsin olup biteni bize anlatsın, ondan sonra işimizi biliriz. Umarım ki, üç dört gün içinde netice alınır. İş meydana çıkar. Çıkaramayacak olurlarsa, işte o zaman...

— Ne olur?. Ne yaparsın?

— Ne mi yaparım? Ne mi olur? Hükümeti düşürürüm. Daha ne yapacağım? Siz de durur musunuz? Elbette düşüreceğiz. Ne olur, ne demek? Elimizde her kuvvet var.. Onu kullanmaktan bizi kim menedebilir? Fakat, şimdi sükûtu muhafaza edelim. Birkaç gün beklemekle kıyamet kopmaz. Bekleyelim.

Durak Bey, beklemekle beklememek taraftarlarının heyecanlı tartışmaları arasında kürsüden inerken, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey çıktı, şöyle konuştu:

— Muhterem arkadaşlardan bazılarının sözlerine cevap vermek lüzumunu görüyorum ve evvelki beyanatımda ısrar ediyoruz. Yalnız Ziya Hurşit Bey arkadaşımız buyurdular ki: "Hâlâ neden bulunmadı? Neden bulamıyorlar? Çalışacağız, diyorlar, neden çalışmıyorlar?" Bunda, bir suitefehhüm olsa gerektir. Hâlâ neden bulamadığımızı? Şu saatte bulacağız dememek ve demeye imkân olmadığını belirtmek için söyledim. Gaipten haber vermek kudretinde değiliz. Ortada esrarengiz bir hadise var. Bunun çözülmesi zamana mütevakıf. Bu zamanı tayin ve tesbit hiç kimsenin elinde değildir. Çalışma neticesinde anlaşılabilir.

Biz de çalışıyoruz. Müphemiyeti, sırrı keyfetmek için uğraşıyoruz. Allah'ın avnile keşfedeceğiz.

— İnşallah!.. İnşallah!..

— Fakat, şu saatte, bir zaman, bir dakika tayin ederek, vaade bulunmağa imkân yok. Bu kudret elimizde değildir. Yalnız, emin olunuz ki, bütün hükümet kuvvetleri, gece gündüz çalışmaktadır. Yapılacak iş de, ancak budur.

Bu arada yine Ziya Hurşit Bey'in söylediği bir söz daha var: "Eskiden hükümetin ismi beylik idi. Şimdi de hükümetin söylediği sözler beylik lâflardır" dediler. Efendiler!.. sözlerim hükümet sözüdür. Bütün şümuliyle, istikametiyle, bilinerek, düşünülerek, inanılarak ve mes'uliyeti müdrîk olunarak söylenmiş hükümet sözüdür. Ziya Hurşit Bey arkadaşımız, hükümetin müsbet bir şey söylemesi lâzım gelir, dışarıda şunu bunu işitiyoruz, diyorlar. Hadiseyi takip edenler de işitirler, icabında dikkat nazarına da alırlar. Fakat bunların, burada tekrarında hiçbir fayda yoktur. Aksi bir tesir hasıl olabilir. Bu arada, hükümet isterse gizli celse yapılsın, orada söylesin de diyorlar. Hayır efendiler, bizim gizli hiçbir şeyimiz yoktur.

— Bravo!.. Bravo!..

— Her şeyimizi açık celsede, milletin gözü önünde, apaçık konuşacağız. Ziya Hurşit Bey bir de, inkılâp tarihimizden bir misal zikretmiş olmak için, başka memleketlerdeki bazı benzeri hadiselerle temastan sonra, yine benim İcra Vekilleri Reisi bulunduğum zaman vukua gelen bir hadisenin müsebbiplerinin ele geçirilmemiş olmalarını söyleyerek, hâlâ bulamadı, buyurdular. Ziya Hurşit Bey arkadaşımıza, bu millet namına, hatırlatmayı çok faydalı görürüm ki, düşünerek konuşsunlar. Kendilerinin i-

(3) Bir müddet evvel, Rusya'dan Anadolu'ya geçmek isteyen komünist teşkilâtçılardan Mustafa Suphi'nin Trabzon'da meşhur Yahya Kâhya ve avenesi tarafından pusuya düşürölüp öldürölmeleri hadisesi.

ma buyurdıkları Trabzon hadisesinin (3) cereyan şekli ve mucip olduğu izah ve istizahlar benim olduğu gibi, elbette kendilerinin de sizin de aynen ve harfiyyen hatırımdadır. Netice olarak Yüksek Meclisiniz icra kuvvetine dayanarak, bir tahkikat heyeti göndermişti... Ziya Hurşit Bey sesini, yükseltiyor:

— Selâhiyetsiz bir heyet...

— Hayır... O tahkik heyetinin selâhiyeti bulunduğunu herkes bilir. Cihanın duymasını istiyerek bağılıyor ve diyorum ki: O tahkik heyeti tamamiyle hürdü. Selâhiyetli idi ve serbest hareket etmiştir. Tam bir selâhiyetle vazifesini yapmıştır.

— Hiçbir zaman... Bir jandarmayı bile tutamamış, kimseye sözünü geçirememiş... Trabzon'da öğrendik ne kadar selâhiyetli olduğunu...

— O tahkik heyetinin vazifesi adam tutmak değil. Tevkifat yapmağa gitmediler onlar...

— O, bir nasihatçı heyetti, tahkik heyeti değil, Rauf Beyefendi!

— Sözümlü kesmeyiniz, lütfen... O heyetin hükümete verdiği rapor, dikkatle nazara alınmış ve harfi harfine tatbik edilmiştir. Fakat çok rica ederim efendiler!. Bu milletin şerefi, istiklâli varlığı bahis mevzuu olurken hislere kapılıp, grup, fırka meseleleri bahis mevzuu edilmemelidir. Şimdi muhalefetin sırası değil. Ortada, hepimizin ehemmiyetle üzerinde durmamız gereken bir tek memleket meselesi var. Efendiler, Türk milletinin yaşaması, istiklâli, bu vatanın saadet ve selâmeti bahis mevzuudur. Bugün, bundan başka bir şey düşünemeyiz. Bu memlekette kanunların hâkimiyeti ve adaletin mutlak tecellisi davası üzerindeyiz. Başka bir şey yoktur. Şimdi hepimizin vazifesi budur.

Grup varsa, fırka varsa, hizip varsa, bu meselede yoktur. Bunu kat'îyen unutmayalım. Tekrar ediyorum: Bu mesele etrafında, her türlü hislerden sıyrılarak, hep birlikte toplanmamız lâ-

zımdır. Sükûneti muhafaza edelim. Hükümetiniz mutlaka muvaffak olacaktır. Muhterem Adliye Vekilimize, bu hususta da tam manasiyle itimadımız vardır.

Tam burada, Rauf Bey'in sözünü keserek, müdahale eden, Cebelibereket Mebusu Topçu İhsan Bey'in (4):

— Neee?. O da kendilerindendir. Onlardandır...! deyişi, havayı bütün bütün bulandırarak, müthiş bir tartışmaya sebep oldu.

— Meclis'tendir... Onlar da kim oluyor, bizdendir.! Edepsiz herif!...

— Sözümü geri al...

— Reddederiz...

— Kendilerinden ne demek?

— Herkesi şüpheyeye düşürme. Nedir bu yaptığın, sözleri arasında, Rauf Bey ancak şu kadar söyleyebildi.

—Efendiler, müsterih olun. Hükümet vazifesini behemehal yapacaktır ve yapıyor...

Bu arada, Reis Ali Fuat Paşa çekişme için:

— Rica ederim, sakın olunuz... Mesele yoktur.. Yalnız arkadaşlardan birisi, "Adliye Vekili sizdendir" diye bir şey söyledi. Başka bir şey yok, sakın olunuz dedi ise de, gürültü devam etti:

— Söyleyen kim ise meydana çıksın!...

— Sözünü derhal geri alsın...

— Burada, böyle şeyler söylenmez...

— Çıkarın dışarı bu adamı!...

— Kürsüye çıkarın... Karşımızda özür dilesin!.

Gürültülerini, nihayet Reis Paşa, şu suretle kesti:

— Rica ederim, beni dinleyiniz... Buradaki bütün İcra Vekillerimiz, sizin, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vekilleridir.

(4) Bilâhare Bahriye Vekili olduktan sonra, Başvekil İsmet Paşa'nın tahrik ettiği Yavuz-Havuz davasında mahkûm olup hapse girerek, siyasi hayattan çekilmiş olan meşhur Topçu İhsan Bey.

Hepsi, ayrı ayrı itimadınıza mazhar olmuştur. Onları intihap eden sizsiniz! İzam edilecek bir mesele mevcut değildir. Esasen başka bir söz alan da kalmamıştır. Celseyi tatil ediyorum.

Böylece, bu celse sona erdi ama, mesele kapanmadı. Zaten fikirler öylesine alevlenmişti ki, kapanmasına da imkân yoktu. Nitekim Meclis'ten dağılırlarken de, grup grup hep bu meseleyi tartışmaktan kendilerini alamayan mebuslar, ertesi günkü celsede de yine bu işi tazelediler.

Bu celse açılır açılmaz, Lazistan Mebusu Necati Bey'in verdiği şu takrir okundu:

“Birkaç gündenberi herkesin ve bilhassa Büyük Millet Meclisi azasının zihin ve fikrini tehyiç ve tedhiş eden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in esrarengiz bir surette gaybubeti müessifesi hakkında hükümetin malûmatı nedir? Hepimiz bin türlü birbirini yalanlayan haberler işitmekteyiz. İşe hakkiyle el koymuş olan Heyeti Vekilemizin, meselenin hakikati hususunda bizi aydınlatması ve tatmin etmesi için, resmen beyanatta bulunmalarım rica ederim...

Çoğunlukla kabul edilen bu takrir üzerine. Adliye Vekili — Kayseri Mebusu — Rifat Bey, kürsüye çıktı:

— Geçen celsede muhterem Reisimiz Rauf Beyefendinin size arzettiği gibi, hükümet bu işe el koymuş ve kanunî vazifeyi yapmaktadır. Şimdi bütün bunlar, istintak dairesinde ve tabiî kanunen gizli olarak yapılmaktadır. Burada bu hususta bir şey söylemem doğru olmaz...

Adliye Vekilinin bu sözüne itiraz eden takrir sahibi Necati Bey:

— Neden doğru olmaz? dedi, dışarıda herkesin ağzında bir sürü lâflar çalkanıp duruyor. Nedir efendim bunlar? Yok kaçmışlar, tevkif olunmuşlar. Kim? Kimler?.. Falan filân... Yok, onlar değil, şunlar... Hayır... Dışarı sıvışmışlar. Yakalanamazlarmış..

Vesaire vesaire bir sürü dedikodular... Hükümet bunları dikkat nazarına alarak, neden aydınlatmaz? Ne hakla susar? Susulacak zaman mı? Aydınlanmak istiyoruz. Bu milletin vekilleriyiz. Bu bizim hakkımız değil mi? Hem, Adliye Vekilinin böyle şeyler söylemesi doğru değildir. Onun burada, bu kürsüye çıkıp da bu şekilde beyanat vermeğe hakkı yoktur. Meselenin bu safhası Adliye Vekilini alâkadar etmez. Zaptı rapta ait olan bu işler Dahiliye Vekilini ilgilendirir. Esasen ben, vekillerden bir şey sormadım. Heyeti Vekile Reisinden malûmat istiyorum. Rauf Bey gelsin: "Hariçte işitilen söylentiler doğru değildir. Kulak asmayın, işin hakikatı şundan ibaretti" desin, anlatsın. Kulağımıza çalınan haberler fenadır, arkadaşlar!... Zihnimiz, fikrimiz hep bunlarla meşguldür. Bu vaziyette, fikir huzuriyle burada toplanıp, müzakere yapılamaz. Bir an evvel tatmin edilmeliyiz. Reis:

— Efendim, Necati Efendi hoca takririnde ısrar ediyor. Bunu tensip ederseniz, hükümete bildirelim. En yakın bir zamanda Meclis'e gelsin, izahat versinler.

Karasi Mebusu Basri Bey:

— Tabî gelecek. Gelmelidir. Bu mesele Meclis'in şeref ve haysiyeti meselesidir. Siz reissiniz, bunu daha iyi bilmeniz lâzım. Bu mesele böyle gevşek tutulmağa gelmez. Hükümet, derhal izahat vermelidir. Kaybolan bir tavuk değildir. Koskoca bir Meclis azasıdır.

BU BİR DEVLET MESELESİ İDİ

Ali Şükrü Bey'in kayboluşu hadisesi, Meclis'i bu şekilde bir telâş ve heyecana düşürürken, basında da aynı endişeyi doğurmuş bulunuyordu. O sırada da muhalefet sözcüsü durumunda ki Hüseyin Cahit Bey de şöyle diyordu:

"Hükümet şekli ne olursa olsun, bir içtimai heyetin payidar olabilmesi için her şeyden evvel kanun ve adalet lâzımdır. Bir memlekette fırkalar, siyasî gruplar, hizipler, her şey mevcut olabilir. Fakat kanun ve adalet meselesinde millet fertleri arasında hiçbir fark ve hiçbir ayrılık olamaz. Her vatandaş için temin edilmiş olan haklara ve bilhassa hayat ve hürriyet hakkına, hiç kimse taarruz edememelidir. Taarruz eden cezasını görmelidir. Bu, en basit, en iptidaî şart bir memlekette temin edilmezse orada devlet yok demektir. Ali Şükrü Bey'in kayboluşu neden bu kadar ehemmiyet kesbediyor? Neden Büyük Millet Meclisi'nde bu kadar hararetli müzakerelere sebep oluyor? Bunun âdi bir zabıta vakasından farkı nedir?

Ali Şükrü Bey'in gaybubetinin adi bir zabıta vakasından farklı olduğunu bilmiyoruz. Şu dakikada, bütün temennilerimiz, bu farkın mevcut olmadığının pek az vakit içinde vuzuhla meydana çıktığını görmekten ibarettir.

Ali Şükrü Bey de, mebus olmak itibariyle, kayboluşu bittabi göze pek çarpar. Bhusus Ankara gibi küçük bir muhitte böyle sırlarla dolu bir vaka bütün bütün dikkat nazarını celbeder. Bu sebeple Ali Şükrü Bey'in, iki gündenberi evinde bulunmadığı ve akıbetinden kimsenin haberi olmadığı duyulunca, ilk akla gelen

şey, siyasî bir cinayete kurban gitmesi endişesinden ibaret bulunuyor

Mesele de bundan dolayı, adi bir zabıta vakası olmaktan çıkarak, bir devlet meselesi oluyor. Kanunun tayin ettiği cezayı göze alan bir adam, her memlekette cinayet irtikâp edebilir. Her memlekette siyasî cinayetler maatteessüf vukua gelmiştir. Bu sebeple, meseleye lüzumundan fazla bir ehemmiyet vermekte mana yoktur demeğe, bizim vaziyetimiz müsait değildir. Siyasî cinayet her memlekette vukua gelebilirse de zabıta vazifesini yapar, canileri himaye edemez ve mesele mahkeme huzurunda hallolunur.

Afiyetle tekrar meydana çıkmasını pek temenni ettiğimiz Ali Şükrü Bey bir cinayete kurban gitmişse, zabıta vazifesini ifa ederek caniyi yakalayıp mahkemei adalete teslim ettiği gün, meselelerin bütün vahamet ve ehemmiyeti de zail olur. Çünkü hükümetten beklenebilecek olan şey bundan ibarettir.

Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey

Yeni hükümetimiz büyük bir imtihan devresi geçiriyor. Bu cinayet kendisi için bir mehenk tecrübe olacaktır. Memlekette hak ve adalet fikirleri üzerine kurulmuş bir siyasî ve içtimâî inkılâp vukua gelmiş midir? Yoksa meşrutiyetin bidayetinden beri, maalesef şahidi olduğumuz siyasî ihtiraslar berdevam mıdır?

Memleketin idaresinde cinayet ve adaleti istihfaf, ehemmiyeti haiz olacak mıdır? Bu noktalar hakkında umumî efkârı aydınlatmak ve herkese açık ve sağlam bir kanaat vermek vazifesi, bugün zabıtamızın ve hükümetimizin üstüne düşüyor.

Meselenin siyasî bir cinayet olduğuna derhal hükmetmeğe, Ali Şükrü Bey'in, muhalefet etmekte bulunduğu hükümeti mes'ul tutmağa kimsede, bugün bir hak yoktur

Fakat Millet Meclisi'nde cereyan eden pek hararetli ve heyecanlı müzakereler de gösteriyor ki, farzımuhal olan bir ihtimal üzerine müesses şüpheleri bile günden güne izale etmek ve bütün hakikati meydana koymak elzemdir.

Memleketin şeref ve haysiyeti, iç emniyetin istikrarı namına, bu babda zihinlerde ufak bir tereddüt bile kalmamalıdır. İnkılâbımız henüz pek yenidir. Dahilî ve haricî birçok zorluklara maruzuz. Böyle bir sırada, hükümet aleyhinde propagandaya pek müsait bir âlet teşkil edecek olan şu garip vakanın mahiyetini meydana çıkarmakla hükümet, mevkiini tahkim, gerek dahile, gerek harice karşı emniyet telkin eder.

ALİ ŞÜKRÜ BEY NEREDE, NASIL BULUNDU?

Evet... Ali Şükrü Bey nerede? Ne oldu? Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, mebuslariyle, hükümet erkânıyla, bütün Ankara'nın hatta yurdun dört bir tarafındaki vatandaşların dilinde bu... Ve bilhassa: "Herhangi bir kazaya uğramış olsaydı şimdiye kadar çoktan görülüp anlatılabileceğine göre, acaba şahsî bir garaza mı, yoksa siyasî bir cinayete mi hedef ve kurban oldu?" sorusu...

Bu muammayı çözme işini bizzat üstüne alarak, sabahlara kadar makamından ayrılmayarak bir ipucu araştırıp duranları idare eden Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey gibi, etrafındakiler de şüphelerini, nihayet Topal Osman Ağa üzerinde teksif eder gibi oldukları halde, bu şüpheyi kuvvetlendirebilecek deliller bulmakta güçlük çekiyorlardı. Öyle ya, Ali Şükrü Bey meselesini konuşan Meclis'e kollarını, sallaya sallaya gelip pervasızca dolaşan bir adam" bu muhtemel cinayetin faili olabilir miydi? Sonra, Topal Osman'ın hemşehrisi olan Ali Şükrü Bey'e, sevgi ve saygısı olduğu, birçok defa kendi ağzından da işitilmiş olduğu gibi, biliniyordu ve nihayet ömrü dağlarda geçmiş bir çeteci oluşuna rağmen; kaymakamlık (yarbaylık) rütbesiyle taltif ve Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızlığı gibi gururunu son derece okşayacak mühim bir mevkîe getirilmek suretiyle hakkında gösterilen emniyet ve itimadın kıymetini takdir ettiği her halinden belli olan Topal Osman'ın, bütün bu nimetleri tepecek bir çılgınlık göstermeyeceği de şüphesiz gibiydi.

Fakat, ilk günün bütün araştırmaları, Ali Şükrü Bey'in, şahsî bir garazâ hedef olamayacağını anlatmış ve binnetice siyasî bir

cinayete maruz kalmış olmasa ihtimalini kuvvetlendirmiş olunca, böyle bir cinayeti yapabilecek kimsenin de, olsa olsa, Topal Osman olabileceği kanaatini vermiş gibiydi.

Bu şüphe ile, evvelâ Topal Osman'ın Büyük Millet Meclisi'ndeki kolu sayılan —avenesinden— Mustafa Kaptan sessizce Polis Müdüriyetine getirilip:

— Kaptan! Sen de Meclis'in muhafızlarından sayılırsın, şu iş de bize yardım et! Baksana Ali Şükrü Bey'i bir türlü bulamıyoruz. Ankara gibi bir yerde nereye gider? Sen ne dersin bu işe? tarzında pöhpöhlenerek ağzı aranmağa başlamış ve hiçbir şey bilmediği cevabı üzerine, usulü dairesinde ısrar edilince, nihayet:

— Vallahi benim bildiğim, Osman Ağa, Ali Şükrü Bey'i evine yemeğe davet etmişti. Salı akşamı ağanın emriyle ben Ali Şükrü Bey'i eve götürdüm. Ama, bir kötülük filân yoktu. Ağa zaten Ali Şükrü Bey'i sever... O akşam da kapıdan karşıladı. Buyur etti...

Hoş geldin, safa geldin, çoktandır beni unuttun, göreceğim geldi, böyle hemşehrilik olur mu? Evim senin... Biz kardeş sayı-

Osman Ağa'nın, Büyük Zaferden sonra İstanbul'dan Giresun'a gelirken Zonguldak'ta karşılanması

lırız Ali Şükrü Bey... diye içeriye aldı. Sofra da kurulmuştu. Her halde yediler, içtiler... Ali Şükrü Bey ondan sonra nereye gitti bilmiyorum... diye ilk ipucunu verdi.

Bu suretle, Ali Şükrü Bey'in, son bulunduğu yerin Topal Osman'ın evi olduğu anlaşılınca, ondan sonra ne olduğunu araştırmak, keşfetmek lâzım geliyordu. Fakat, bir yandan da Ankara ve civarını kazan, takım takım takip ve arama müfrezeleri kepçe, köşe bucak, bağ bahçe, adım adım taranmadık yer bırakılmıyordu. Bu arada, Mustafa Kaptan tevkif edilmiş, onun yakalandığını duyan Topal Osman saklanmış, —o güne kadar Fuat Bulca, Rize Mebusu Rauf, Yenibahçeli Şükrü, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Beyler gibi tanınmış şahsiyetlerin ziyaretgâhı olan— evi de gayet itinalı bir şekilde sarılmış, abluka edilmişti.

Topal Osman'ın, bu gözden kaybolmak lüzumunu duyarak derhal saklanması, artık üstündeki şüpheleri adamakıllı kuvvetlendirmişti.

Hele bir müddet evvel Trabzon taraflarında büyük nüfuzu olan meşhur Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın, Topal Osman Ağa tarafından katlettirilmiş oluşu ve Ali Şükrü Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde bu işi kurcalayarak Yahya Kâhya'nın katillerinin behemehal bulunup cezalandırılmalarını ısrarla isteyişi, yani bile bile Topal Osman aleyhine çalışışı hadisesi de hatırlanınca, Topal Osman'ı, bu cinayete sevkeden sebeplerden en mühimmi de keşfedilir gibi olunca, artık, şüpheler kesinleşerek kat'î kanaat haline gelmiş gibiydi. Ev sarıladursun, takip ve arama müfrezeleri de bilhassa bu evin civarını, âdeta karış karış didiklercesine taramaya koyumuşlardı. İşte bu esnada pazar günü akşam üstü köşkün beş altı yüz metre berisinde etrafı araştıran jandarma müfrezesinin başındaki Mülâzım (Teğmen) Kemal, burnuna konan bir sineği koğarken, gözlerini dört açıp da birkaç sinek daha görünce, kendi kendine: "Allah Allah... Bu sinekler de nereden

çıktı? Bu koruda sinek namına bir şey yoktu...? diye bir anda içine doğan bir şüphe ile sineklerin geldiği tarafa yönelmiş ve biraz ilerleyince, sineklerin kaynaştığı çukurun başında, aradığını buluşun heyecaniyle dona kalmış:

— Koşun!. Koşun!.. Burada!.. Burada! diye feryadı basmıştır.

Filhakika çukurda iplerle bağlı ayakları görünen bir ceset vardı. Ayaklarındaki sarı fotinler, evvelce eşkâli bildirilmiş olan Ali Şükrü Bey'in ayakkabılarının aynı idi. Bu ilk delil, durumu aydınlatmağa kâfi idi. Koşuşanların da yardımıyla ağır ağır çukurdan çıkarılan ceset de işte ta kendisi, Ali Şükrü Bey'di. Elbisesi ve onun üstüne geçirilmiş beyaz keten torba gibi vücudunun da muhtelif yerleri parça parça edilmiş, çift iple boğulmuş, sol eli kırılmış, dili dışarı fırlamış, sıkık sağ avucunda sandalye hasırları kalmış...

Bütün bu hali ile, son nefesine kadar boğuştuğu aşikârdı. Dikkatle bakılınca, sol kulağının yanında bir de bıçak yarası görüldü.

Burası Topal Osman'ın kapanıp kaldığı yere beş yüz metre mesafede idi.

Bu da, Ali Şükrü Bey'in, Topal Osman tarafından boğulduğunu gösteren bir başka delildi.

Derhal adamlar koşturuldu. Telefonla Rauf Bey'e, müddeiummûliğe, jandarma kumandanına haberler ulaştırıldı ve ceset itina ile kaldırılarak, şehre, Gureba Hastanesine götürüldü.

Şimdi sıra, Topal Osman'ın yakalanmasına gelmişti. Fakat, cahil sergerde ne yaparsa yapsın mutlaka büyükler tarafından himayeye mazhar olacağına inanmış yahut bazı müsfitler tarafından inandırılmış olduğundan, şimdi böyle bir şey bekleyemeyeceğini görerek. "Ya demek beni korumuyorlar öyle mi? O halde ben de postumu ucuza vermem!" diye bir çılgınlığa kapılıp, Allah esirgesin, hemen oracıktaki Çankaya köşkünde bulunan -

ve muhafazasıyla mükellef olduğu- Mustafa Kemal Paşa'ya kıymaya kalkması ihtimali olduğundan, her şeyden evvel, Mustafa Kemal Paşa'yı, bu mel'unun şerrinden korumak lâzım geliyordu.

Nerede ise üstüne gelineceğini artık anlamış bulunan Topal Osman Ağa ise, yüzden fazla silâhlı avenesi ile o anda, Çankaya'da bulunduğu noktaya hâkim gibi görünüyordu.

Bu sebeple, üstüne varılmadan evvel, Mustafa Kemal Paşa'nın refikaları Lâtife Hanım'la birlikte, behemehal oradan uzaklaştırılmaları icap ediyordu. Aksi takdirde felâket muhakkak gibiydi.

İstasyondaki hususî dairede, yanındakilerle bu işleri tanzim ile meşgul olan Rauf Bey, bu müthiş tehlike karşısında olanca şükkankınlığını muhafaza ederek sabaha kadar gözlerini kırpmadan alınması gereken en isabetli tedbirleri alarak, Topal Osman'ın kıpırdaması şöyle dursun, sezmesine bile vakit bırakmadan Mustafa Kemal Paşa'yı ve Lâtife Hanımı Çankaya köşkünün arka tarafından aldırıp, istasyona getirtebildiği anda sevinçten göz yaşlarını zaptedememişti. Mustafa Kemal Paşa da, bu eski ve vefakâr mücadele ve ideal arkadaşının metanet ve dirayetini bir kere daha takdir ederek:

— Bravo Rauf! demekten kendini alamamıştı.

Tam o sırada Çankaya'da ateş de başlamıştı. Daha gecedен, sessiz sedasız tertibat alarak, Topal Osman ve avanesinin etrafını sımsıkı saran muhafız taburu kuvvetleri tevkif müzekkeresi gereği tevkif olmaktan imtina eden bu şerirler üstüne ateşe bağlayınca, onlar da mukabeleye kalkmışlar ve on beş, yirmi dakika süren müthiş bir müsademedен sonra kısıkvrak yakalanmışlardı.

Topal Osman, yarasından akan kanları sile sile, kudurmuşcasına bir tehevvürle hâlâ:

— Ah, namertler! Kancıklar!. Beni gafil avladınız! Ah kahpe-
ler!... diye homurdanıyor, durmadan küfürler savuruyor ve hâlâ
kaçıp kurtulmak çareleri arar gibi, kıvranıyordu

Çok geçmeden geberdi, aynı akıbete uğrayan avenesinin ya-
runa yıkıldı, gitti

Yapılan tahkikat: Topal Osman'ın, evvelce de işaret ettiğimiz
gibi, Ali Şükrü Bey'i: "Pek sevdiği, özlediği hemşehrisi" olarak,
Mustafa Kaptan vasıtasıyla davet edip evinde samimiyetle (!)
karşılayıp, yaltaklana yaltaklana izaz ve ikram ederken, avene-
sini üstüne saldırtarak boğdurduğu, ondan sonra da bir sandığa
koyup araba ile götürdüğü yerde kazdırdığı çukura attırdığı ha-
kikatini meydana çıkarmıştı.

.

HADİSE AYDINLANDI AMA MECLİS'TEKİ TARTIŞMALAR DİNMEDİ

Ali Şükrü Bey'in uğradığı akıbet anlaşıncı, Meclis tekrar toplandı ve ilk sözü Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey alarak, şöyle konuştu:

— Evvelce arzettiğim gibi, burada umumî heyette bugün, bu meselelerin münakaşası doğru değildir kanaatindeyim. Evvelâ, bunu tebarüz ettirmek isterim ve ümit ederim ki, muhterem arkadaşlarım, hükümetin, kendisine tevdi edilmiş olan vazifeyi hüsnü suretle neticelendirebilmesi için ileri sürdüğü bu münakaşadan sarfınazar edilmesi noktai nazarını muvafık bulurlar.

Arkadaşlar!. Muhterem Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey bira-derimizin feci akıbeti, dün öğleden sonra geç vakit hükümetinizce taayyün etti. Cenazesi bulunduğu yerden kaldırılarak bugün Gureba Hastanesinde emaneten muhafaza altında bulunuyor. Allah, kendisi yattıkça ailesine sabırlar ecirler ihsan buyursun.

— Amin! Amin... Ve bütün millete!

— Arkadaşlar! Adliyemizin, polis ve jandarmamızın ve muhafız kuvvetlerimizin bu vazifeyi ifada gösterdikleri gayret şükranı muciptir. Bu elîm akıbeti eldeki delillere göre hazırlamış olmakla maznun bulunan Giresun alayı kumandanı..

— Hayır!. Eşkiya reisi... Çete reisi...

— Askeri tenzih ederiz, böyle sergerdelerden.. Kumandan demeyin!..

— Peki... Peki... Adliyemizin kanunî takibatını hissetmesi neticesi olacak ki, birkaç gündenberi ortada görünmüyordu. Hü-

kümetçe yapılan ciddî ve ehemmiyetli takipler ve diğer bazı maznunların vaki olan takibatına rağmen bulunamaması biraz zaman geçirmiş ise de, nihayet gece gündüz durmadan peşine düşüş neticesinde, bu sabah, altıya doğru derdestine muvaffak olunmuştur.

Dün gece, geç vakit kendisinin gizlendiği yerler hakkında hükümetinizce elde edilen malûmat üzerine, kendisini bulup adliyemizin, hakkında ısrar ettiği tevkif müzekkeresini tebliğ ve babı adalete celbi ve hakkında hür ve âdil tetkikler ve tahkikler neticesinde karar alınması için ihbarnameyi götürmek maksadiyle taharri takımları hareket ettirilmiştir. Muhtelif istikametlerde ve ümit edilen her yerde aramaya memur olan bu takip müfrezeleri, Ayrancı tarafında Papazın bağı namıyla maruf bir yerdeki bina dahilinde bulunduklarını anladıktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi adliyesine teslim olmalarını bildiren müfrezeye karşı pervasızca silâh istimaline başlamış olduklarından ve Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları, zabıta kuvvetleri her türlü vasıtalar kayıtsız şartsız bu Yüksek Meclis'in kanunlarını tatbika memur olduklarından bizzarur mukabeleye mecbur olmuşlar ve şiddetle devam eden müsademe neticesinde Giresunlu Osman Ağa ile birkaç arkadaşı, kendisi ağır yaralı ve arkadaşları ölü ve pek az zaman sonra kendisi de rüfekasına iltihak etmek üzere keza ölü olarak yakalanmışlardır.

Arkadaşlar!. Bundan sonra, takip müfrezeleri, vazifelerini ikmal ile adliyede mevzu kanunlar dahilinde tetkikleri ikmal edecek ve tabîî alâkalı daireler de icabı veçhile muamele yapacaktır. Şu suretle, gerek dahil ve gerek hariç emin olabilir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına kayıtsız şartsız itaat etmek lâzımdır. Bu kanunların aleyhine hareket etmek suretiyle kurtulmak imkânı yoktur ve inşallah, bu suretle iç ve dışta kötü tesir yapması me'mul ilân bu hadisenin hakikati tebellür ve tahakkuk

etmiş ve bu suitesirin yersiz olduğu anlaşılmış olacaktır. Sözle-
rim bundan ibarettir.

Rauf Bey'in sözünü bitirşi üzerine, yine ikide birde mebusla-
rın kendilerini tutamayarak müdahaleleri devam etmek suretiy-
le, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in konuşması başladı:

— Efendiler! Kıymetli, büyük ve yüksek meziyetli aziz refiki
şefikimiz Ali Şükrü Bey'in cismi artık bizden ayrılmış bulun-
yor.

— Ruhu bizimledir...

— Bu kürsü, artık onun sağlam mantıkından, talâkatı beya-
nından, vatanperverane sözlerinden mahrum kalmıştır. Fakat,
dediğiniz gibi, ruhu bizimledir. Kendisinin âşkı bulunduğu
hürriyet ve millî hâkimiyeti biz ve bizden sonra gelecek şerefli
Türk milletinin mümessilleri, yerine getirmekle, daima onun ru-
hunu şad edeceğiz.

Zavallı Şükrü! Kabahatin ne idi?

Efendiler!.. Gittim, hastahanede onu gördüm. Vahşiler, cana-
varlar, onu ezmişler, parçalamışlar, boğmuşlar, tanınmayacak
hale getirmişler.

— Lânet olsun... Alçaklar...

— Ey gaddar el!.. Ey hunhar pençe!.. Ne istiyordun bu vatan-
perverden? Ey zalim, ey alçak ne istiyordun bu hürriyet kahra-
manından? Acımadın mı? Hiç mi insanlıktan nasibin yok? Onun
yetim bıraktığın arkasından meleyen kuzularına olsun acımadın
mı?..

— Millet bakar çocuklarına...

— Millet var... Onları yetim bırakmaz!

— Efendiler!.. Bilirim, biliriz, milletimiz kadirşinastır... Alice-
naptır... Ali Şükrü Bey'in çocukları, evet babadan yetimdir, fakat
öz babaları olan millettten yetim değildir. Bu millet, onun çocuk-
larını bağrına basacak, onun hayırlı halefleri olarak büyütecek,

yetiştirecektir. Artık üzülmeyelim arkadaşlar!.. Bu milletin istiklâli ve hürriyeti uğruna yüz bin Hüseyin Avni feda... Biz, hepimiz zaten bu milletin namus ve şerefi, istiklâl ve hürriyeti uğruna feda olmayı göze almış değil miyiz? Şimdiki, vaziyetimiz, bundan dört gün evvelki vaziyet değildir. O gün neden korkuyorduk. Bu facianın, bu müthiş cinayetin zalim müsebbibi bulunmaz, aranmaz, yakalanmaz, lâıyk oldukları cezalara çarpılmaz endişesi değil mi? Milletimiz müsterih olsun ki, bu endişe zail olmuştur. Müstakim memurlar, fedakâr ve azimkâr insanlar, çalıştılar, bu millete lâıyk olduklarını göstererek, esrarengiz cinayeti meydana çıkardılar. Bugün katillerden bir kısmının cezalarını gördüklerini huzurunuzda tebşir eden Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e müteşekkirimiz...

— Ötekiler de aynı akıbete uğrayacaklar... Ötekiler de cezalarını bulacaklar..

— Efendiler... Siz azimli, metin ve kararlı kaldıkça ve millet böyle müdrik oldukça hiç kimsenin intikamı kalmaz. Ali Şükrü'nün mübarek kabri, bize ebediyen hürriyet dersi verecektir. Ali Şükrü ölmedi efendiler... Millî hâkimiyetimize kuvvetli direkler verdi. Sarsılmaz temel verdi. Hükümetten tabîî, artık rica ya hacet yoktur. Vazifeleridir, bilirler, bu işin sonunu da getirmek, vazifeleridir... Rauf Beyefendinin buyurdukları gibi, meseleyi karıştırmaktan çekinerek, bugün burada bırakacağız. Daha ziyade uzatmayacağız. Fakat bir mesele var. Bir mesele ki, artık olun halli lâızımdır, elzemdir. Efendiler, bu şakîlere, bu canîlere silâh veren kimdir? Böyle mahlûklara silâh verilir mi? O şerefli silâh, bu kirli ellere verilmez, verilmemeli idi...

— Tam üstüne bastın Hüseyin Avni Bey... Mesele zaten budur...

— İşte görüyorsunuz efendiler!... Bu şakîyi takip ederlerken, bir günahsız yavrucuk da öldü. Buna yavrucuk diyorum. Çün-

kü, belki masumdu. Belki bu zalim şakînin damı iğfaline düşmüş, cahil bir biçare idi. Bunların hangisi günahkârdır? Böyle adamlara silâh verilir mi?

— Bir buçuk sene evvel de, bu mesele, burada konuşuldu... Rastgelene silâh verilmiş dendi... Sonra ne oldu?

— Efendiler, olan bir kere olmuştur. Olanı, telâfi etmek imkânı yoktur Ancak bu hataların tekerrürüne artık meydan vermeminiz. Mütelyakkız olunuz! Sizin namusunuza tevdi olunan silâhları namusunuz gibi muhafaza ediniz, kirli insanlara vermeyiniz. Yoksa bütün günâh bize, bizim üstümüze yüklenir...

Efendiler, bugün bile ortada cürüm, mücrim varsa, o da bizleriz. Hadise olmadan evvel, bunu keşfetmeli idik.... Böyle adamların eline silâh verirken, bunların bu silâhları nasıl suiistimal edeceklerini düşünmeli idik... Ömrü dağlarda şekavetle geçmiş bir lâinin eline silâh verdiğiniz için, bugünkü cinayetlere sebep oldunuz! Günahkârsınız! Tarih, bu günahı sizden soracak, benden soracaktır. Bu sebeple, Ali Şükrü'yü seviyorsanız, onun yanından ayrılmayınız... Onun metin iradesinden ibret alınız, onun sağlam mantıkından, isabetli fikirlerinden ders alınız. Ali Şükrü'yü seviyorsanız, onun hatırasını ilânihaye, taziz ediniz, onu son nefesinize kadar unutmayınız, hayırla yâd ediniz! Zira o, sizin hürriyetiniz, şerefınız, istikbaliniz için kurban gitmiştir ve biz, hepimiz, bugünden itibaren, onun yolunda giderken, onunki gibi şerefli ölümlere de hazırlanmalıyız. Çünkü arkamızda, on milyon insan, istiklâl!... istiklâl!... diye feryat ediyor... Böyle ölüme ben de kurbanım, siz de olun efendiler. Bu azim, karar ve imanla, Ali Şükrü Bey'in muazzez hatırası önünde, kemali hürmetle eğiliyorum!

Meclis bir anda:

— Hepimiz!. Hepimiz!. sesleriyle gürledi ve... eğildiler...

Sonra, Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'in,

— Aziz arkadaşımız Ali Şükrü Bey, aramızdaki üç senelik yorulmak bilmez hayatıyetle bu memlekete ne kadar hizmet etmiş ise, bugün şahadetiyle de, memlekette kanunun hâkimiyetini fiilen izhara vesile olmak suretiyle ikinci bir büyük hizmette daha bulunmuş oluyor, bu sebeple onu bir kere daha tevkir için, ruhu-na bir fatiha okunmasını ve celsenin. beş dakika tatil edilmesini teklif ederim, deyişyle, bu kadirşinaslık vazifesi de yapıldı ve rahmetlinin intihap dairesi ile, ailesine taziyet telgrafı da çekildikten sonra, şu takrir okundu:

“Din, vatan ve istiklâl müdafii olmasından dolayı şehit edilmiş olan Ali Şükrü Bey kardeşimizin katillerinden olup, bu sabah Çankaya’daki ikametgâhunda yapılan müsademe neticesinde mecruhan derdest edilen ve ahiren geberen, hunhar katil Kaymakam Topal Osman’ın, Meclis kapısı önünde asılarak teşhir edilmesini teklif ederiz.”

İttifakla kabul edilen bu teklif de, Topal Osman’ın ceseti, Meclis önündeki sehpa da sallandırılmak suretiyle yerine getirildi. Fakat ceset başsızdı. Hatta, Topal Osman’ın mutlaka diri getirilmesini istemiş olan bazı mebuslara, bunu gösteren vekiller gülümseyerek:

— Diri istiyordunuz, ölmüş, adam nasıl diri getirilir, baksanıza kellesini bile uçurmuşlar! diyorlardı

Böylece, bu kanlı hadise kapanır gibi olurken, tamamiyle aksi bir hava eserek, Meclis tekrar tartışmalara sahne oldu.

FACİANIN SON SERPİNTİSİ

Topal Osman'ın başsız cesedi, Meclis önünde asıldığı sehpa-da, sallanıp dururken, Meclis'in içinde de, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey'in verdiği şu takrirle, yine Ali Şükrü Bey meselesinin bir devamı şeklinde, yeni bir tartışma başlamıştı.

"Giresunlu Topal Osman ve hempalarından, cürüm ortaklarından Büyük Millet Meclisi Riyaseti muhafız bölüğü kumandanı Mustafa Kaptan nam şahsa fuzuli olarak verilen mülâzimi sani (teğmen) rütbesi dolayısıyla askerî tevkifhanede yatması pek manasızdır. Kendisinin derhal umumî hapis haneye nakli ve cinayetin hakikî müsebbiplerinin sür'atle tahkiki ile meydana çıkarılmasını teklif ederim. Bütün millet hakikati hâle şiddetle intizar ediyor"

Ziya Hurşit Bey'in bu takririne fena halde sinirlenen, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey, hemen kürsüye çıkarak:

— Arkadaşlar rica ederim, mevzu kanunlar var, mahkeme ve adalet var. Karar var, icra var, evet bütün bunlar varken, istenen nedir? Çok istirham ederim. Heyecan ve teessürle alacağınız kararların istikbalde geniş ve elîm tesirleri olabilir. Benim vicdanî vazifem, bunları arz etmektir. Sizin de ona göre düşünüp, kararınızı vermenizdir:

Ziya Hurşit Bey bırakmıyor, tekrar soruyor:

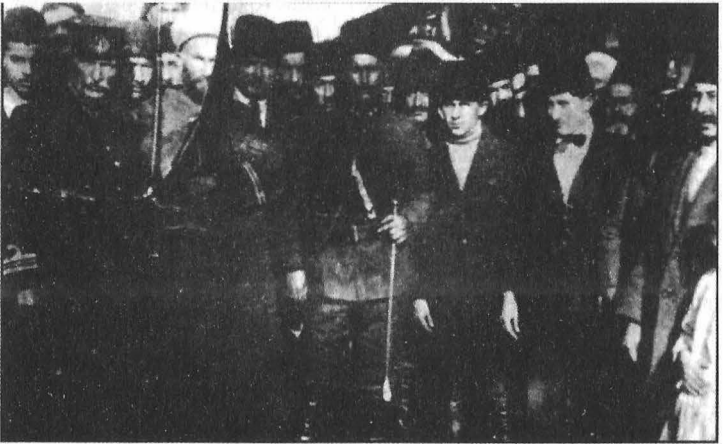
— Efendim, ben de rica ederim, bu adama zabıtlığı, bu rütbe-yi veren kimdir? Lütfen söyleyiniz, bu rütbeyi kim vermiştir buna?

Erzurum Mebusu Salih Hoca da lâfa karışıyor:

— Arkadaşlar, malûmu âlileri terfiler Meclis'ten geçer ve tasdiğe iktiran eder. Böyle haşerata kim rütbe vermiştir? Bu, ne zabittir, ne neferdir. Ordu böyle zabıt bilmez, tanımaz. Bu herif şakîdir, canîdir!.

Ziya Hurşit tekrar konuştu:

— Arkadaşlar, herşeyin usulü, nizamı vardır. Bu memlekete ancak Harbiye Mektebini bitirerek zabıt olunur ve zabıtların hepsi bizim nazarımızda pek yüksek, müstesna ve şerefli birer mevki işgal ederler. Biz ordumuz zabıtlarını her hususta takdir ve tebci ederiz. Fakat Rauf Beyefendiye sorarım: Cani, katil, cahil, hain bir adama zabıt üniforması giydirilir mi? Orduda düşmana karşı göğüs geren kahramanlarla bunlar beraber mi olacak? Bu nasıl olur, demeyin... Oluyormuş işte... Aynı haklara sahip olarak, bu da, hakikî zabıtlar gibi, askerî tevkifhanede yatıyor. Nasıl yatar? Rica ederim, Millî Müdafaa Vekili söylesin... Bu herif, diğer zabıtlarla hem ayar mıdır? Milli Müdafaa Vekili, ordunun şerefini muhafaza ile mükellef değil midir?

Osman Ağa'nın, zaferden sonra
Giresun'da karşılanışı (21 Aralık 1922)

Bunun üzerine, Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşa (Özalp):

— Efendim... Malûm kanunlar vardır. Bunların hükmüne uymayan hiçbir muamele yapılmamıştır...

Bahsettiğiniz bu adam, adliyenin tevkif müzekkeresi ile yakalanmış ve Topal Osman Ağa müfrezesine mensup milis zabıt olduğundan, askerî tevkifhaneye götürülmüştür, orada yatıyor. Umumî hapis haneye götürülmüş olsaydı, bu adam milis zabıttır, diye kabul edilmeyeceği şüphesizdi. Binaenaleyh muamelede bir yanlışlık yoktur. Esasen bu hususta Meclis'in kararı da vardır. Yoksa, ordu münezzehtir. Her şaibeden müstağnidir! Bu yurdu ise de, Ziya Hurşit yine:

— Paşa Hazretleri, bir canî ve şakîye üniforma giydirip zabıt hüviyeti veremezsiniz... Onu askerî tevkifhanede tutamazsınız! diye bağınıyordu.

Hele Afyonkarahisar Mebusu Şükrü Hoca'nın:

— Korkarız, oradan kaçırılmasın... deyişle bütün bütün sınırlanan Millî Müdafaa Vekili sesini yükselterek:

— Bu ne demek böyle efendiler? Kim kaçıracaktı? Rica edirim, bu nasıl söz? Niçin kaçırılıyor, neden kaçırılacak şüphesi geliyor? Ne münasebet?... Böyle şey söylenir mi? deyişi. Meclisi yine gürültülere boğdu.

Bu arada Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey de asabileşmişti. Hem men kürsüye çıkarak:

— Efendiler!.. Ortada elim bir cinayet var faillerinden bir kısmı henüz yakalanmış, üst tarafı da takip edilmektedir. Zabıta ve adliye bu mesele üzerinde faaliyettedir. Ne kadar şayanı hayrettir ki, böyle bir vaziyet varken, bu bırakılmış falan zat, filân hapis hanede yatmasın, filân hapis hanede yatsın... Katildir, canîdir, neden zabıttır deniyor tarzında Yüksek Meclis, bir de bununla tehviç edilmek isteniyor. Bırakın bu işleri... Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin zabıtası var, adliyesi var. Kararı verecek olan bu

adliyedir ve bu kararıyle meseleyi halledecek, nam alacaktır. Bırakınız, huzur ve sükûn içinde çalışsın, kararını versin. O kararın tatbik etmek vazifesi bizindir. Rica ederim arkadaşlar, çok rica ederim... Biliyorum, hakikaten çok müteessirsiniz, müteheyyiesiniz... Bu teessürün ve heyecanın tesiri altında verilecek kararlar, isabetli olmaz. Bunun, burada, bu şekilde konuşulması bile doğru değildir. Bu adam nasıl zabıt olmuş da, üniforma giymiş, katil, canîdir... Filân derken, ordumuzun çok kıymetli, aziz erkânını ve zabıtlarını rencide etmeyelim, dikkat ediniz, bu, yanlış bir harekettir... deyincede, Meclis Reisi de, bu bahsi burada kapamak lüzumunu duyarak, hemen başka bir meseleyi ortaya koydu:

— Efendim, Ali Şükrü Bey'in cenazesini Trabzon'a götürmek üzere Meclis namına iki arkadaşımıza mezuniyet verilmesi hakkında Divanın teklifi vardır. Trabzon Mebusu Hamdi Bey'le Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey'in mezuniyetlerini kabul ediyormusunuz? dedi ve bu suretle, hem bu tartışma bitirilmiş, hem de, bu iki Mebusun Ali Şükrü Bey'in cenazesine, Trabzon'a kadar refakat etmeleri sağlanmış oldu.

Feridun Kandemir, Siyasî Cinayetler, İstanbul, 1955

Ek - II

**Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in
Öldürölmesine Neden Olan Büyük
Millet Meclisi Konuşmaları**

ALİ ŞÜKRÜ BEY

1884 (1300)'te Trabzon Şarlı Bucağında (şimdi Beşikdüzü ilçesi) doğdu. Reiszade Hafız Ahmet Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1898'de Heybeliada Bahriye Mektebine girdi. 1902'de Harbiye sınıfına geçti. 1904'te teğmen rütbesiyle Deniz Kuvvetlerine katıldı. Sınıfının üçüncüsü olarak diploma aldığı için kurmay sınıfına ayrıldı. Heybetnûma Okul Gemisindeki güverte mühendisliği eğitiminden sonra çeşitli gemilerde seyir subayı yardımcısı olarak görevlendirildi. 29 Ekim 1905'te üsteğmenliğe yükseltildi. 3 Eylül 1907'de Mesudiye Zırhlısı seyir subayı yardımcılığına atandı. Meşrutiyetin ilânından sonra Deniz Kurmay Başkanlığında görevli iken kurulan Donanma Cemiyetindeki faaliyeti ve Donanma dergisindeki yazıları ile dikkati çekti. 27 Nisan 1911'de yüzbaşı oldu. Bu arada Sultaniye, Orhaniye gemileri, Yarhisar torpidosu ve Nevşehir

gambotunda seyir subaylığı yaptı. Deniz Müzesinde görevli iken 13 Haziran 1914'te istifa ederek meslekten ayrıldı. İttihat ve Terakki Partisine karşı ateşli bir politikacı ve yazar oldu. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönemine Trabzon'dan milletvekili seçildi. Meclis'te Ulusal Ant (Misak-ı Millî)'ın kabulünde etkisi oldu. Meclis'in dağılmasından sonra Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. 28 Nisanda önerdiği Men'i Müskirat (İçki Yasağı) Kanunu 14 Eylül 1920'de 22 sayı ile kabul edildi. Meclis'te Dışişleri, İrşad, Anayasa, Millî Savunma, Millî Eğitim ve İçtüzük komisyonlarında çalıştı. Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasından sonra muhalefetteki İkinci Grupta yer aldı. Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu) ile birlikte hemen her konuda söz alarak kürsüde eleştirilerde bulundu. Mecliste 37'si gizli oturumlarda olmak üzere 183 konuşma ile önde gelen hatiplerden oldu. Ayrıca 6 soru önergesi verdi. 19 Ocak 1923'te Tan adı ile ve muhalefetin yayın organlığını üstlenen bir de gazete çıkardı. 1923 yılı mart ayının son günlerinde Meclis'te bulunmadığı dikkati çekerek her yerde aranmasına rağmen bulunamadı. Nihayet 27 Mart 1923'te Köşk Muhafız Müfrezesi Komutanı Osman Ağa tarafından öldürüldüğü anlaşıldı. Cenazesi memleketine götürülerek Trabzon Boztepe'de toprağa verildi. Evli olup üç çocuk babası idi. Ailesi "Doruker" soyadını almıştır.

*Türk Parlâmento Tarihi,
TBMM Vakfı Yayınları,
Ankara, 1974*

Gizli Celse Zabıtları

C. 3 S. 1220: 1229

YÜZ SEKSENİNCİ İNİKAT (Birleşim)

25 Ocak 1923 Perşembe

İKİNCİ CELSE (Oturum)

REİS: Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER: Hakkı Bey (Van), Süleyman Sırrı Bey (Yozgat)

REİS — Efendim celseyi açıyoruz.

Celsei hafiye akdi hususunda Hüseyin Rauf Beyefendi söz talebinde bulundular. Kendilerini kürsüye davet ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim, Lozan'daki müzakeratın dahil olduğu son safhayı ve bugün Hariciye Vekâletinizin Avrupa'da memleketlerle temasının derecesini, bizim görebildiğimiz kadar Avrupa vaziyeti hazırasını Heyeti Aliyenize arzitmeyi bugünün icabatı zarurîyesinden telâkki ediyorum ve bunu rica ediyorum.

REİS — Efendim, celsei hafîyeyi kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. Zabtı sabık hulâsası okunacak.

***Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti
hazırası hakkında müzakerat***

REİS — Söz Rauf Beyefendinin. Buyurun Efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas)

— Efendim, son aldığımız telgraflar konferansta Musul'un

hangi tarafa ait olması noktasında cereyan eden müzakerat şimdiye kadar konferansın geçirdiği müzakeratın en had şeklini göstermiştir. Bugün inkıta yoktur. Fakat murahhaslarımız Musul'un bize ait olduğunu ve lüzumunda bunu ârâya da müracaatla ispat edecekleri ifadelerine karşı Lord Curzon bunun Irak'a her halde kendilerine ait olduğunu musirrane talep etmişlerdir. Netice, Lord Curzon meselenin Cemiyeti Akvama havalesini talep ediyor, murahhaslarımız bunu reddediyor. Vaziyetin bugünkü mertebesi bu olduktan sonra müsaadenizle vaziyeti umumîyi hariciye hakkında bazı maruzatta bulunayım. Zannediyorum ve binnetice tezahür edecek ki Allaha hamdû senalar olsun milletimiz vahdeti tamme ile müteharriktir, ordumuz en kuvvetli bir ordudur, hakkımız en yüksek haklardandır. Emniyetle akibete intizar edebiliriz.

Efendim, bir kere hemcivarımız olan devletlerle münasebatımızı telhisen arz edeyim. Sovyet hükümetiyle Moskova'da akdettiğimiz malûmunuz olan muhadenet muahedesiyle iki millet ve devlet arasında şimdiye kadar cari olan münasebatı dostane cereyan etmekte ve devam etmektedir. Moskova muahedesinin mütemmimi olarak akdedilen ticaret mukavelenamesinde bir noktada tarafeyn nukatı nazarını tetkik etmekte bulunmuştur. Bu, komşu ve dost milletin Lozan'daki murahhasları da evvelce de bu vesile ile arzettiğim gibi bizim murahhaslarla gayet sıkı temaslarda ve her an müdalevei efkârdadır.

İran'a gelince, malûmu âlileridir ki, bundan bir zaman evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine murahhası fevkalâde sıfatıyla İran hükümeti bir zatı memur etmişti. Burada bir müddet oturduktan sonra İstanbul idaresinin hükümetimiz idaresi altına geçmesini müteakip bir şekil hasıl oldu. İstanbul'da bir sefirleri vardır. Burada bir fevkalâde memurları vardı. Bunun tevhidini hükümetlerinin de muvafık gördüğünü zannediyo-

rum. Burada bulunan zat İstanbul tarikiyle avdet etti. İstanbul sefirinin hükümeti Osmaniye nezdine sefir tayin edildiğini müşir bir telgrafname aldık. Bunda zannettik ki zühul olmuştur. Telgrafla dedik ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine memur buyuracağınız falan zatı kemali memnuniyetle görürüz ve kendisine şöyle müzaheret ederiz, böyle müzaheret ederiz dedik. İtimatnamesini gönderiyorlar münasebatımız dos-tanedir.

Balkan hükümatı vaziyeti siyasîyelerine gelince; Romanya, malûmu âliniz Besarabya üzerinden bir taarruz ihtimaline karşı mütevahhiştir ve her an müteyakkızdır. Bundan başka dahilde fırkai siyasîyenin bir kısmının hükümete iştirak etmemek hususundaki inatları dolayısıyla Romanya hükümeti meşgul bulunmuştur. Romanya ile hükümetimizin münasebatı iade edilmiştir. Her iki taraf da Lozan Konferansının alacağı neticeye göre vaziyetlerini tespit edeceklerdir. Bizim vaziyetimiz, herhalde öyle zannediyoruz, bizim noktai nazarımız biran evvel bir memur bulundurmak olmakla beraber vaziyetin nezaketi, mülga İstanbul hükümetinin tabi olduğu usulleri esasından reddetmiş bulunmamız tekrar konuşmağı icabettiriyor. En iyi bir şekli düşünüyörüz ve inşallah o zaman heyeti âlinize arzederiz.

Bulgaristan'a gelince; malûmu âlinizdir ki: Son zamanlarda bugün mevkii iktidarda bulunan ve çiftçi hükümeti namını taşıyan İstanbulski hükümetinin aleyhine karşı hafî ve celî tertibat ve teşkilâtı vardır. Bilhassa Makedonyalılar cemiyetinin bu harekâtın re'sikârında bulunması Makedonyalılar cemiyetinin dü-rüst taarruzları; bugün re'sikârda bulunan Bulgar hükümetini bihakkın endişeye düşürdüğünü his ediyoruz. Ve son Bulgar Dahiliye Nazırının istifası da bundan mütevellittir. Bulgarlar, malûmu âliniz Dedeağaç'ta bir mahreç ihtiyacında olduklarını iddia ediyorlar. Lozan'da gönderdikleri murahhaslariyle bu va-

ziyeti istifsar etmeğe çalışıyorlar. Malûmu âliniz o mahreç üzerinde de biliyorsunuz, Yunanlılar vardır. Bu münasebetle aralarında herhalde muhadenetten başka bir şey vardır.

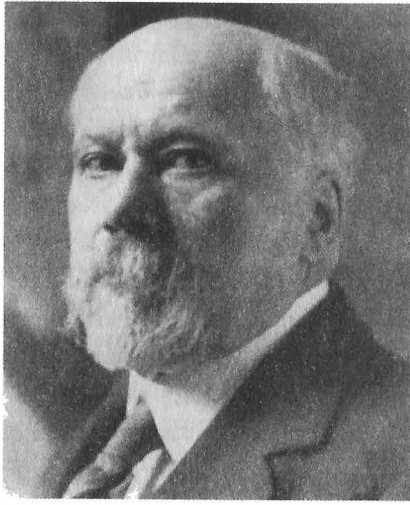
Sırbistan hükûmetine gelince; Arkadaşlar, esasen kendisinden daha müterakki milletleri havzai hükûmetine almakla büyüdüğü kanaatinde olan Sırbistan; dahilinde birçok büyük teşkilât vardır. Kabinesinde bulunan iki Müslüman nazırın istifaları halinde her an zayıf bir hükûmetle idarei umur edebilecekleri husulü fiilen vaki olarak tezahür etmiştir. (Yüksek söyle sesleri) Efendim endişe ediyorum. Bazan fazla söylüyorum arkadaşlarım nazarı dikkatimi celbettiler, sokaktan işitiliyor diye.

Bundan başka son aldığımız malûmata nazaran Sırbistan herhalde Selânik limarını bir nam ve şekilde elde etmeğe çalışıyor ve gazetelere kadar intikal eden Sırbistan seferberliği meselesi vardı. Tetkik ettik, henüz derecesini, vüsatini tespit, tayin edemedik. Sırbistan'ın Yunanistan aleyhine bir intizar vaziyetinde olduğu anlaşıldı.

Yunanistan'a gelince; arkadaşlar biliyorsunuz; teşkil ettiği ihtilâl cemiyetlerinin ileriye sürebildiği kadroları büyük görenler herhalde gerek kemiyet ve gerek keyfiyet itibariyle Anadolu ordularından yüksek olmaması lâzım gelen fırkalarını Garbî Trakya'ya getirmiş ve bununla Garbî Trakya'yı elde tutmağa ve İngilizlerin arzusuna nazaran icabında bir âleti tehdit olmağa çalışıyor.

Bu hususta hükûmetinizin namunuza icra ettiği teşebbüsâtı da gazetelerde lâzım geldiği kadar anlamış ve görmüşünüzdür. Vazih ve sarih cevap istedik. Dün mümessiller içtima edip hükûmetlerinden alacakları talimat üzerine cevap vereceklerini bildirdiler. Henüz cevap alamadık.

Fransa hakkındaki malûmatımızı; malûmu âlileri Fransızların eğer hafızamda aldanmıyorsa senelik bütçelerinde 10 milyar

Fransız Cumhurbaşkanı Puankare

frank kadar bir açıkları vardır. Bu açık kendi düşünceleri noktai nazarından herhalde Versay muahedesinin icabatına göre Almanlardan alacakları tamirat bedeliyle kapanabilecek bir açıktır denebilir. Almanların bunu tediye edememeleri, kısmen etmek istememeleri ahvalin icabatı Fransa bunu vesaiti sulhiye ile, müzakerat ile istihsal edemedi. Bugüne kadar Versay muahedesinden bugüne kadar Resikâra gelen hükümetler daima ve daima bu noktayı halletmek vadiyle mevkii iktidara geldiler. Fakat muvaffak olamadılar. Bu noktayı tatmin edememek yüzünden tutunamadılar, çekilmeğe mecbur oldular. Binnetice, Mösyö Puankare resikâre geldi. Kendisi esasen mütarekenin akdinde reisicumhur olmakla beraber bu -tarzı halle- aleyhtar olmakla tanınmış olan Mösyö Puankare meselenin hallim teahhüt etti ve işe başladı. Biliyorsunuz evvelâ, Londra'da bir içtima oldu. Londra'daki içtimada; İtalya, Fransa, İngiltere başvekilleri buluştular. Müza-

keratın neticesinde, İtalya, Fransa'ya taraftar olmasına rağmen İngiltere muhalif tarzına düştü ve karar veremediler bilâhare kânunusaninin ikisinde içtima etmek üzere vaziyeti son defa Paris'te son safhasını bir daha nazarı tetkikten geçirdikten sonra karar almak mütalaasiyle ayrıldılar. Kânunusaninin ikisinde Paris'te içtima etmek üzere vaziyeti -son defa Paris'te son safhasını- bir daha nazarı tetkikten geçirdikten sonra karar almak mütalaasiyle ayrıldılar. Kânunusaninin ikisinde Paris'te içtima ettiler. Müzakeratlarının neticesinde, Fransa, Belçika yekdiğeriyle müttehit kalmakla beraber, İngiltere yine muhalif kaldı. İtalya müzahir oldu. Fransa bu şekle karşı münferiden hareket etmek, kömür, masnuat merkezi olan Ruhr sahasının bir kısmını işgali askerisi altına almak ve talep ettiği Almanların borcunu bu suretle fiilen istihsal etmek kararını tatbika başladılar. Ordularıyla ileri yürüdüler. Matbuatla bugün gördüğünüz vaziyet Ruhr'un işgal edilmesinden ibarettir. Almanlar, buna karşı fiilen ve mü-sallahan mümanaat edemiyorlar. Fakat gün geçtikçe tekâmül etmekte bulunan bir menfi hareket başlıyor. Bu suretle Fransa milleti ve hükümeti, Almanlardan talep ettikleri parayı tahsil edip bütçelerini tavzin edip edemeyecekleri hakkında kat'î maruzatta bulunamayacağım, biraz ihtisasım haricindedir. Ancak bir hakikattir ki, Fransızların bununla da kanaat etmeleri lâzım geliyor ki umum vergiler üzerinde, yüzde muayyen miktarda zammiyata başlamışlardır. Bu zammiyatı tevlit eden esbaptan birisi de; Fransa'nın Almanlar aleyhine münferit hareketine karşı İngilizlerle Amerikalılar teşriki mesai ettiler. Malî teşkilât ile Fransızların paralarını düşürmeğe çalıştılar. Meseleyi bir kat daha izah edelim: Fransa, bu ahvale karşı arzettiğim gibi, vergilere zammiyat yapmağa mecbur oluyor. Şu halde "ordularla harekât ve işgal suretiyle Fransızlar, emellerini istihsal etmişler midir?" Sualine henüz kat'î olarak "evet veya hayır" diye cevap vermek za-

manı gelmemiştir. Sonra arkadaşlar; İtalya'nın vaziyeti mesmu-
unuz olmuştur, matbuatta manzurunuz olmuştur. Sosyalistlere
ve kısmen çok sonda bulunan Sosyalistleri ki, zannedirim; Bol-
şevik namı da alıyorlar, karşı son zamanlarda, İtalya hükümeti
zaaf göstermiş diye bütün İtalyan milletince bir telâkki hasıl ol-
muş; İtalya hükümetinin haricen ve dahilen halkın arzularını
tatmin edememesinden Bolşevikliğe müteveccih bir istikamet
alındığı endişesi ve fikri görülmüştür. Herhalde vaziyet böyle
mütalaa ediliyordu. Buna karşı birkaç seneden beri Faşist ismini
alan ve gün geçtikçe teşkilâtını tevsi ve ikmal eden bir teşkilât ile
bir anda hükümet devriliyor ve suret ve programla hükümeti ele
alan ve hükümetin başı olan zat, Meclis'te mebuslara iradî nutuk
ederken o "Efendiler, ben sizden itimat almağa gelmedim, çün-
ki ihtiyacım yoktur" diyecek kadar bir şekil ve tarzda hükümet
riyasetini almıştır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hâkimiyeti millîyenin tecellisi.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Bizimki çok
yüksektir. Biz, içinde bulunduğumuz için, belki takdir edemiyo-
ruz. Fakat evlâtlarımız tebcil edecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sakın onlardan ders al-
mayınız ha...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Allah hayırlar versin.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Bu idare bida-
yette hakikaten bir gençlik ve dinçlik gösterdi. Fakat son zaman-
larda...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Yuvarlandı... (Handeler)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır... Yerinde... Ve bi-
ze dost görünüyorlar. Yuvarlanmasını temenni etmeyelim. Bazı
mahallerde mahsus askerî kıyamlar görölmeğe başladı, bu ida-
reye karşı... Şu halde onun da, tamamiyle müsbet bir netice ver-
miş, İtalya'nın vaziyeti dahiliyesine âcil bir çare olarak tezahür

etmiş bir şekil olmadığı kanaati bendenizde vardır. Bundan başka İtalyanlar son zamanlarda gerek Trablusgarp cihetinde ve gerekse Bingazi muntkasında Sünusîlere karşı harekâtı askerîyeye mecbur olmuştur. Sünusî emareti namı altında bir emaretin de teşekkül ettiğini haber alıyoruz. (İnşallah, sesleri) İtalya vaziyeti de, bizim görebildiğimiz kadar bakılınca, böyle olduğu anlaşılıyor.

Almanya'ya gelince; Almanya'da askerliğe karşı şedit bir adavet ve bilhassa emniyetsizlik hükümferma idi. Bugün Almanlar, bu emniyetsizliklerinin cezasını çekiyorlar efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Değme, çeksin...

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Sosyalist bir teşkilâtın hükümetiyle idare edilen Almanya, Fransızların tehacümü karşısında, şimdiye kadar takındıkları vaziyet ve hareket askerlerin eline, Prusyalıların eline geçmesine de, ondan başka şekil düşünelim, dedi. Almanlar, daima zayıf bir vaziyette, daima itaatkâr bir şekilde kalmışlardır. Bugün de bu endişe yüzünden

İtalyanlarla savaşıyan Trablusgarplılar (Sunusîler)

Lozan Konferansına katılan delegeler, İsmet Paşa,
Rıza (Nur) ve Hasan (Saka) Bey

kat'î ve millî bir teşkilâtın hareket edebilecek bir halde olmadığı anlaşılmıştır.

Müsellehan mukavemeti idare edebilecek askerî cemiyetlerinin de, böyle bir hareketi yüzde bir nispetindeki bir ümit muvafakiyetiyle bu işi başarabilecek bir mevkiye olmadıkları anlaşıyor. Şu halde mukarrerata itaat, taarruzlara muvafakat, hülâsa müstakil bir milletin tahammül etmemesi lâzım gelen evzaa mütehemmil bir vaziyet almışlardır. İngiltere'ye gelince; amele buhranı... Milyonlara baliğ olan amelelerdeki işsizlik yüzünden aç kalmış, vergilere zammiyat ve buna ahalinin tahammül edememesi gibi buhranlar vardır. Son günlerde Bolşevik teşkilâtının da iştirak ettiği büyük mitingler vardır. Hükümetten musırran biran evvel parlâmentonun içtimaa davet edilmesini teklif ediyorlar.

Amelelerin murahhasları Lozan'da heyeti murahhasamıza gelip sureti mahremanede müracaat ederek bir ittilâf akdini teklif ediyorlar. İnkita vaki olursa sulh yapmağa bizim teşkilâtımız sayesinde muvaffak olur muyuz? Dediler, İsmet Paşa'nın verdiği cevap: "Ben buraya sulh yapmağa geldim, o hususta sahibi kelâm ve salâhiyet değilim" den ibaret olup onları iade etmiştir.

Bundan anlamayın, ki düşmanlarımız felâket içerisinde. Böyle tasavvur buyurmayın ve düşmanlarımızı hiçbir zaman zayıf ve perişan görmeyelim. Onları daima kavi görelim. Bendenizin kanaati şahsiyemi zatı âlileri de münasip görür, bu maruzatımdan sonra Lozan'da cereyan eden müzakerata bahsi intikâl ettirirsek demincek son kademesini arzettiğim Musul meselesindeki vaziyet şu suretle cereyan etmiştir. Malûmu âliniz günlerden beri devam eden müzakerat ve münakaşat, evvelce bir kere daha tasvire çalıştığım gibi, keşif taarruzu şeklinde, muhasımlarımızın noktasına taarruz şeklinde tebarüz etti.

Murahhaslarımız da her noktada ve anında ve en kavi bir surette karşılaşmışlar ve mukabil taarruzlariyle tevkif etmişler, orada bırakmışlar, diğer noktalara geçmişlerdir. İngilizler ve bilhas-sa Lord Curzon'un teknil müzakeratta takip ettiği siyasetin manevrasının esasını şöyle ifade edebilirim: Kendileri için istihsalini elzem addettiği mesaili daimehir etmiştir. Daima nazikâne muamele etmiştir. Her zaman hususî surette görüştürmek istemiştir. İkinci dereceden başlayarak birincilere geçirtmiş ve fakat ekseriya mükâtebe suretiyle yapmıştır. Fakat kendilerinin olmasına şiddetle taraftar oldukları bir kısım mesailde, bize dost tanınmış olan cihan efkârı umumîyesini çevirmeğe çalışmışlardır.

Fransızlar ve İtalyanlar kendi murahhaslarına söylemişler ve onlara ısrar ettirmişlerdir. Adlî kapitülâsyonlar, malî kapitülâsyonlar vesaire ve fakat kendilerinin istihsalini elzem gördükleri

mevada gelince öyle bir hazırlık yapmışlardır, ki o meseleyi tek-mil müttefiklerinin meselesi yapmışlardır ve müttefikan bize ta-arruz etmek imkânını istihsal etmişlerdir. Curzon'un mahareti, en büyük mahareti bu noktada tebarüz ediyor. Adlî kapitülâs-yonlarda Fransa murahhasları son derece anudane ve bazen mü-tecasirane, mütecavizane etvarda bulunmak suretiyle bugüne kadar iddialarını idame ettiregelmektedirler. Malî komisyonlar-da ve malî mesailde evvelce arzettiğimi zannediyorum, şimdiye kadar muahede metninde ne dere edilmiştir denilirse bir madde dercedilmiştir o da muahedenin metnine malî kapitülâsyonlar mülğadır, diye bir fıkra konması tensip edilmiştir. Buna karşı bu tali komisyon bir intikal devresi talep ediyorlar. İki sene devam etsin, üç sene devam etsin, beş sene devam etsin. Böyle seneler-le pazarlık ediyorlar. Bu müddet zarfında şöyle olsun, böyle ol-sun. Muahedeye dercedilecek böyle bir devreyi kabul etmiyo-ruz. Bunun için kıyafetini değiştirmiş diğer bir kapitülâsyon ol-duğunu görüyoruz. Bunun üzerine bugün bir şekil hasıl olmuş-tur. Müsalâhanameden ayrı olarak ve ticaret mukavelesi mahi-yetinde müttefiklerle bir itilâfname yapmak ve ticaret mukave-lesi akdeder gibi akdetmek ve bu suretle malî kapitülâsyonları şeklen ve fiilen ortadan kaldırmak suretidir.

Murahhaslarımız bu tarikten uğraşıyorlar ve muvaffak ol-mak ihtimali mevcuttur. Adlî kapitülâsyonlar meselesinde ma-hakimde kendilerinin behemehal hâkimlerinin bulunmasını isti-yorlar, biz reddediyoruz. Amerikalılar da tasdik ediyorlar ve on-lara da ısrar ettiriyorlar. Biz reddediyoruz. Garip olarak da İtal-yanlar bu nokta üzerinde musirdirler. En ziyade ileriye giden İtalyanlardır. Gerek malî kapitülâsyonlarda gerek adlî kapitülâs-yonlarda İngilizler bariz olarak ortaya atılmamışlardır. Bizim hassas olduğumuz ve her zaman bağıra, bağıra ilân ettiğimiz ka-pitülâsyonlar meselesinde çehrelerini göstermemişlerdir. Daima

umumî nazara arzı çehre eden Fransızlar ve onlardan sonra İtalyanlar olmuştur.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Münasebatımız nasıldır efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arzettim efendim, söyledim zannederim.

İBRAHİM BEY (Devamla) — Hayır söylemediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Söyledim efendim. Fakat böyle sual sordukça çok şeyleri unutacağım, sözüme devam edemeyeceğim. (Sonra, sonra sadaları) Evet efendim, mesele vaziyeti umumîye üzerinde her noktayı yokladıktan sonra yalnız Musul üzerinde bize teklif edebilecekleri ve edecekleri bir muahedenin metnini ihzara başlamışlar ve murahhaslarımız da aynı zamanda bizim kabul edebileceğimiz bir metin ihzara başladılar. İşte bu safhaya girince bu metni teklif etmeden evvel Lord Curzon murahhaslarımıza bir mektup yazdı. Dedi ki, falan gününü Musul ve Suriye hudutları mevzubahis olacaktır. Ona göre hazırlanınız. Bilmem dikkat buyurdunuz mu? Murahhaslarımızın bu noktayı tarzı telâkkisi şöyle olmuştur: Fransızlarla aramızda bir Suriye hududu meselesi mevzubahis değildir. Musul Türkiye'nindir. Türkiye'nin olacaktır tarzında cevap vermiştir. O gün gelmiştir. Müzakere başlamıştır. Kıymetli arkadaşımız İsmet Paşa Hazretleri müdellel ve her noktai nazardan cerhi kabil olmayan uzun beyanattan sonra Musul'un dün de, bugün de, yarın da Türkiye'nin olduğunu ispat etmiştir.

Buna karşı Lord Curzon uzun beyanatta bulunduktan sonra ki daha tafsilâtını almadım. Bundan evvel alenî celsede cereyan eden müzakerenin saiki olan sözlere dair malûmatım yoktur. Ben ümit ederim ki arkadaşlarım bana sual etsinler ve seri bir cevap alayım, onun üzerine müzakere cereyan etsin, çok buhranlı bir müzakereden sonra Lord Curzon bunun Cemiyeti Akvama

Lord Curzon

havale edilmesini ve orada âdil bir hükme tabi olacağından neticenin tarafeynin kabulüne şayan bir şekilde tecelli edeceğini beyan etmiştir.

Murahhaslarımız Cemiyeti Akvamı ret etmişlerdir. Musul'un Türk olduğunu bu hususta halkımıza kani olan murahhaslarımız buyurun reyi amme... demişler. İngilizler tehaşi ve içtinap etmişlerdir. Buna cesaret edemiyor ve edememişlerdir. Buna karşı İngilizler Cemiyeti Akvama sevkte ısrar ediyorlar. Maatteessüf arkadaşlar, Fransızlar ve İtalyanlar da onlara müzaheret ediyorlar. (Kahrolsunlar sesleri) Evvelce de böyle aynı bir zemin üzerinde...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — İtilâfname ile müzaheret edeceklerdi Fransızlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Mütehevvir olmayalım, zamanından evvel hiddet etmeyelim. İntizar edelim. Hak bizdedir. Cenabı Hakka hamdû senalar olsun deminden beri izahına çalıştığım vaziyeti umumîye hakikat itibariyle kuvvetle bizde-

dir, lehimizdedir. Allaha bin şükürler olsun çok sabır, emsalsiz derecede fedakâr bir milletimiz ve bunun her an hakkını ihkak edecek, emrini infaz edecek kahraman bir ordumuz vardır. (Alkışlar) Bu davalarımızı en kısa yoldan, en az zararla, en meşru tarzda inşallah istihsal edeceğiz. Biz sulh için gittik. Sulh istiyoruz. Hakkımız itiraf edilmek şartıyla. Sulhu ihlâl edenler onlardır. Fakat, arkadaşlar, öyle zannediyorum ki, bu sulhu ihlâl edecek Avrupa o yangın içinden kurtulamayacaktır ve behemehal herhalde inşallah o günleri görürüz, Avrupa için herhalde bir felâket ve Şark için bir saadet olacaktır. (İnşallah sesleri) İşte efendim İngilizlerin son sözünü arzedeyim.

İngilizler murahhaslarımızı ve milletimizi tehdit etmişlerdir ve demişlerdir ki, biz bu işi Cemiyeti Akvama havale ettik. Her ne kadar siz Cemiyeti Akvama dahil değilseniz de Cemiyeti Akvama nizamnamesinin falan maddesi mucibince Cemiyeti Akvama dahil olmayan devletler hakkında da Cemiyeti Akvam davetiye ısdar edebilir. Sizi de davet eder, siz de gelirsiniz. Orada dinlenirsiniz. Eğer hakkınızı kabul etmezseniz Cemiyeti Akvama kararlarıyla hakkınızda düveli bir tazyik yaparız. Buyursunlar efendiler biz hazırız.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Üç senedir yapıyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bizim kanaatimiz de budur. Vaziyeti buraya kadar arz ve vüs'um derecesinde telhise çalıştıktan sonra murahhasımızın Avrupa'da maruz kaldığı müşkilâtlardan da bir nebze bahsetmeği vazifei vicdaniye addederim.

Arkadaşlar, matbuatta da manzuru âliniz olduğu üzere murahhaslarımızın Lozan'a vusulü tarihinden itibaren muntazam, mücehhez, çok fiilî ve mahir düşman teşkilâtları iftiralarla, muhtelif vesaitle heyeti murahhasamızın müdafaa edeceği, etmekte olduğu davaları çürütmek yoluna girmişlerdir. Fakat gerek misak-ı millîmizin çok müstakim ve meşru hutudu esasîyesinin ko-

lay kolay sarsılmaz bir şekli kavisine müctemi bulunmasından ve gerek murahhaslarımızın gösterdiği nezaket, bununla beraber metanet ve kudret bunların bu teşebbüslerinin devamı üzerinde mühim tesirler yapacak kadar vahim bir şekil alamamıştır. Günler geçtikçe ve İngiliz davası kuvvetle talep edilecek vakit yaklaştıkça şekil hücum değişmiştir. Bu da şöyle tecelli etmiştir: İngiliz matbuatı İsmet Paşa Hazretlerinin şahsına taarruz etmiştir. Faraza efendiler, sağır dediler, bilmem anlamaz dediler (vicdanı sağır değildir sesleri) Efendiler, İsmet Paşa her vaziyetinde, her mukabelesinde Lord Curzon'ı hem mahcup, hem mağlup etmiştir. (Allah razı olsun sesleri) Bunu bizim söylememiz zaittir. Fakat mütealamız, hani bir devlet adamının ve onun şerefini, mesuliyetini mütehammilken o adamın ağzından müstehcen ifadelerle şahsî taarruzlar yapılması veyahut o milletin resmî tarınmış gazeteleri böyle küçük hislerle bir milletin murahhasına taarruz etmesi ve onunla muzafferiyet ümit etmesi vicdanı milîmize zannederim çok giran geliyor. O itibarla söylüyorum, her zaman Lord Curzon, İsmet Paşa'nın karşısında hep mahcup ve makhur olmuştur. Şimdi bu taarruzlar o suretle başladıktan sonra aledderecat İngiliz matbuatına sirayet etmiş ve son günlerde Fransız matbuatının bir ikisine de intikal etmiştir. Onlar da bu suretle murahhaslarımızın şahıslarına taarruzla gerek memleketimiz dahilinde akıllarınca şahsiyetlerini, şereflerini ihlâl etmek ve gerek harice karşı muvaffak olmak ve gerek hariç efkârı umumiyesine karşı Türkleri bütün arkadaşların gazetelerde okuyup-ta müteessir oldukları veçhile Türkler okumak, yazmak bilmez, Frenkleri nasıl anlayabilirler? Onlar yalnız entrika bilirler. Şarkı birbirine karıştırmayı bilirler. Medeniyeti ne bilir, tarzda mütalalarla boğarak muvaffak olmağa çalışıyorlar. Bunların hepsi şöyledir, böyledir diye geçiştirilebiliyor. Fakat demin de arzettiğim gibi düşmanlarımızı istihfaf etmeyelim. Biz kuvvetimizden,

hakkımızdan emin olarak imanı kâmile ile hareket edeceğiz. İnşallah muvaffak olacağız. Fakat o hiçbir zaman demek değil ki düşman zayıftır. Düşmanı en kuvvetli bir vaziyette göreceğiz ve ona göre tertibatımızı almağa mecburuz. İşte bu noktayı düşünürken arkadaşlarıma bir şey hatırlatmak isterim ki, o da arkadaşlar, İngiltere adalarında sakin 47-48 milyon nüfusun yani yüzde yarımı, belki biri denebilir. İngilizceden gayrı bir lisan konuşabilir. Bu milyonların hepsi fikrini tahrik ve teşvik verecek bir lisan İngiliz ve İngilizce matbuatından alır insanlardır. Bu tarzdaki propagandanın İngiliz efkârnumumiyesine arzu edilen şekilde telkin edilmesi en sehil İngiltere yapılabilir. Buraya kadar maruzatımdan Heyeti Aliyenize arz ve istirham etmek istediğim noktaya şimdi geldim. Arkadaşlar, konferansta adliye mesaili en hararetli bir tarzda müzakere edilirken aynı günde bizim mahkemelerimiz hakkında çok çetin lakırdılar sarfedilmiştir. O sözleri efendiler bir kısmı hafî celsede olduğu halde nazarı dikkati âlinizi celbediyorum. Mecburiyeti vicdaniye olarak arzettiğim halde aynen İngiliz gazetelerinde hafî celsede olanlar dahi geçiyor ve işte efendiler diyor...

MUSTAFA BEY (Karahisarısahip) — Hafî celse nasıl duyuluyor? Bunu anlamalıyız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi efendiler, düşününüz bir cihanı husumet karşısında kendilerine tevdi ettiğiniz salâhiyetle gayet hayatî nikatı müdafaa etmekte bulunan heyeti murahhasamızın karşısında böyle bir tabloyu tasvir ediniz. Tahammülsüz de. Yani ne yapmak istiyoruz ve nasıl yapacağız, neticesi ne olabilir? Zannederim bunların tahmini müşkül değildir. Sonra efendiler, bendeniz İngiliz matbuatını günü gününe takip ediyorum. Refaketimde bulunan arkadaşlarıma diğer matbuatı takip ettiriyorum. Son Paris müzakeratının inkitaidan sonra müttefiklerin siyaseti uzatma ve intizar siyaseti olduğuna kana-

at hasıl ettim. Bunun sebebi saiki nedir? Efendiler, sebep ve saiki bizim artık yorulduğumuzu, ordularımızın şimdi bulunduğu hatla memleketimizin çoktan sulha razı olduğunu ve biraz daha intizar edersek filan zat aleyhinde kıyam olduğu, filan yerine geçeceği mebusların zaten kiralanmış adamlar olduğu maaşları için durdukları tarzında müessir propagandalarla bir fikir veriyorlar, Avrupa hükûmatına biz Türkleri kuvvetle mağlûp edemeyiz ve haklarını iptal edemeyiz. Bir çare daha vardır, konferansı uzatalım. Efendiler, bunda kazanamayacaklardır. Fakat zararlarımızı şunu da arz ve izah etmek mecburiyetindeyim. Bu memleketin kahraman evlâtları parlak muzafferiyetleri temin etmiş evlâtlar intizar vaziyetinde bulunuyorlar. Hedeflerine gözlemlerini dikmiş bekliyorlar. Milletimiz haftada yarım milyondan fazla yalnız asker, mübarek analarımız, gelinlik kız kardeşlerimiz evlerinde hayat ve istikbal bekliyorlar. Biz bunları bir gün evvel vermekle adaleti bugün tatbik etmiş oluruz. Memlekete saadetin evveliyatını bugünden takdim etmiş olacağız. O itibarla demek ki hakkımızı istihsal etmek şartıyla sulhu bir dakika evvel yapmakta en büyük menfaat vardır. Bunun için arkadaşlar, ben, bana itimat etmiş olarak, tabir caizse rekz ve ikame buyurduğunuz İcra Vekilleri Riyaseti sıfatiyle Heyeti Aliyenize arz etmek isterim ki böyle mesail hakkı meşrumuzdur. Takip ve tasrih etmek, fakat alenî ceslede söyleyip de matbuata intikal etmekten ise arkadaşlar hafî celsede bunları dertleşelim. Herhalde arkadaşlar, bu davayı başarınca kadar hulâsa mümkün olduğu kadar izhar ve ima ile söyleyiniz. (Pek doğru sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Doğru hareket edilsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, doğru hareket Cenabı Haktan başka kimseye nasip olmamıştır. Beşer hatadan salim değildir. Onun için hükümetler cemiyatı teşriiye vesaire bir cemaat teşkilâtının esasları bunları bu şekilde tecelli ettiriyor.

O hataları az zararla başarmak için, kimse layuhtılık iddia etmedi. Buna karşı tedbir arz ediyorum ve diyorum ki, alemlerimizi, dertlerimizi, taarruzlarımızı şahsî mesullerden istizah ve istifsar suretiyle halledemezsek hiç olmazsa hafî celselerde yapalım. Binnetice şunu söylemek istiyorum ki, bugün Lozan'da bir meydan muharebesinin neticesine intizar ediliyor. Ben vicdanen, akl-en iman olarak kaniim ki muzaffer olacağız. (İnşallah sesleri) Fakat Allah rızası için murahhaslarımızı da, kendimizi de şu günlerde müteallim ederek selâmeti fikrimize velev bir dakika tevakkufa sebebiyet vermeyelim. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir. İnkita olduğu vakitte derhal Heyeti Âlinize arz ederim. Fakat Lord Curzon yapmak şeklini göstermiştir ve yine kendisi yapamamıştır.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bunu da arz edeyim ki zati âlinize Beyfendi Hazretleri, Meclis'in haysiyetine taalluk eden bir mesele aynen Avrupa'ya aksetmiştir. Fakat bu nasıl olmuş oraya aksetmiş bu babda izahat vermediler. Eğer hakikaten şüphe ettiğiniz arkadaşlar varsa bildiriniz. Demeli ki falandan şüpheliyiz. Meclis'in heyeti umumîyesi zan ve şüphe altında kalmamak lâzımdır. Eğer öyle şüphe edilen arkadaşlarımız varsa desinler ki falan adam bunu aksettirmiştir Avrupa'ya.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz Meclisi Âliyi zan altında bulundurmak için söz söylemedim. Benim de Meclisi Âlinin nazarı altında bulunmam vardır. Ben de bir ferdi vahit olarak bulunuyorum. Bir vakadan bahsettim, Heyeti Âlinize. Eğer kimin tarafından olduğunu bilsem, vazifei millîyem ve vatanıyem, derhal ika etmektir. Fakat bilmiyoruz ve kim olduğunu bilmiyoruz. Hatta, zühul olarak yapıldığını dahi bilir ve anlasam elini öper ve ikaz ederim. Efendiler, bazı mesail buradan dört günde Avrupa'ya intikal etmiştir. Telgrafla mı çekiliyor? Nazarı dikkatinizi celb ederim. Bazı prensiplerde kusurumuz

vardır. Heyeti umumîyenizin bazı prensipler üzerinde fazla hassasiyet göstermesi, bazen zemin ve zamanı aşarak bazı imkânları elden geçiriyoruz. Harp henüz bitmeden sansürü lağvettik, mektuplardan, telgraflardan lağvettik. Görülmüş müdür? Dünyada harp mıntakalarından sansürsüz mektup ve telgraf gitsin? Bunların hepsi oldu. Milletimizin memleketimizin zararları oldu. Fakat çekeceğiz. Yalnız malûmat olmak üzere arz ediyorum.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Siyasî sansür lağvedilmiş midir? Dahilî sansür lağvedilmiştir, siyasî sansür lağvedilmemiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz bilmiyorum. Haricî, dahilî mektup sansürsüzdür. Dahil neresi, yani İstanbul dahil midir, hariç midir?

Zatî âlilerinin bir suali vardı. Efendim, Fransızlarla münasebetimizi izah buyurunuz. Fransızlarla Ankara mukavelenamesi vardır. Milletimiz her zaman olduğu gibi bu zamanda da o mukaveleyi, itilâfnameyi makûbil taraf müsebbip olmadıkça ihlâl etmemeği şiarı millîsi ittihaz etmiştir. (Kâfi sadaları) Müzaheret edeceklerdi bize, bu babda mesaî sarfediyoruz ve ümit ediyoruz ki muvaffak olacağız. Vazifelerini müdrik olacaklardır.

REİS — Salih Efendi, söz istiyordunuz zannederim. (Müzakere yok sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, ben malûmat verdim. Zatî âlilerinden bir karar istemedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söylenen mesele hakkında noktai nazarlar vardır. Söylenilecektir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maruz kaldığımız müşkülâtı arz ettim, malûmat olarak.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Esbabını da biz arzedeceğiz.

REİS — Efendim Hariciye Vekili Beyefendi bir beyanatta bulundu. Hariciye Vekili Bey söz söyleyince bu babda söz söyleyen

varsa veririz. (Müzakere yok sadaları) Tabiî müzakere yoktur.

DURSUN BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri söz benimdir.

REİS — Efendim, vaziyeti hariciye hakkında Hariciye Vekili Beyefendi fikrini söylemiştir.

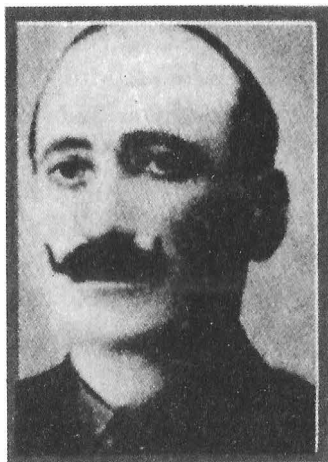
HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Efendim Hariciye Vekili Beyefendiye veçhe vereceğim. Hâkimiyeti millîyeyi böyle anlıyorsanız ben çoktan veda ediyorum ona. İttihatı Terakki zamanında kavuk sallamak gibi. (Gürültüler, patırtılar), (Hakkı kela-mı yoktur sadaları), (Müzakere yoktur sesleri)

REİS — Müzakere yoktur, Hariciye Vekili Beyefendi vaziyeti hariciye hakkında söz söyledi buna dair, (Gürültüler) buna dair söz söylemeğe hak yoktur. (Gürültüler)

HİLMÎ BEY (Bolu) — Paşa Hazretleri reye koyunuz istirham ederim.

DURSUN BEY (Çorum) — Meclis yoktur. Meclis münfesihtir. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz böyle...

Hakkı Hami Bey

MUSTAFA BEY (Dersim) — Söz söylemek yoksa Meclis de yoktur, dağılalım öyle ise. (Hakkı kelim yok mudur sadaları)

REİS — Müsaade buyurunuz. Bazı rüfeka müzakereyi arzu etmiyorlar. (Müzakere yok sesleri)

Reyi âlinize vaz ediyorum: Müzakereyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi efendim. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Söz söyleyeceğiz, müzakere yoktur.

REİS — Efendim, kesmeyiniz reyi âlinize arz ediyorum. Diyorum ki müzakereyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Müzakere yok sadaları)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müzakere etmiyoruz. Söz söyleyeceğiz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendiler, bendeniz hiçbir şey söylemeyeceğim. Yalnız bir şey söyleyeceğim ki, bu kadar mühim, muazzam bir meseleyi zaman, zaman icraî ve teşriî salâhiyet bizde vardır diye mütemadiyen ortada iddia edip dururken

Refik (Koraltan) Bey

vekiliniz gelip söylediği bir meseleden dolayı Lozan'da buhrana hadiselerine sebebiyet verdiğiniz halde münakaşaya mahal yoktur diye patırtılarla boğmaya çalışanlarımızın olduğunu görmekten müteessirim. Boğmak istediğiniz bu sadayı susturmak bendenizce o fenalığı yapanların hareketinden daha fena olduğunu beyan ederim. (Affedersiniz sadaları)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sizsiniz onların dostu.

HAKKI HAMÎ BEY (Devamla) — Kimler olduğunu zaman ve hadisat isbat eder. (Şiddetli gürültüler, patırtılar) İşte o fenalığı yine tekrar ediyorum, tekrar ediyorum reddediyorum.

NECATİ BEY (Saruhan) — İşte onlar sizsiniz.

HAKKI HAMÎ BEY (Devamla) — Bize kimlerin olduğunu zaman ve tarih isbat edecektir. Söyletmeyiniz.

REFİK BEY (Konya) — Hakkı Hamî, düşün ki karşısında hak ve fazilet vardır. Barbarcasına iş olmaz.

RASÎH EFENDİ (Antalya) — Pasaportlar cebinizde.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Hoca sözünü geri al. Pasaport yok koynumuzda. (Şiddetli gürültüler, ne oluyor müzakere sadaları)

REİS — Efendiler rica ederim dinleyecekseniz devam edelim. (Müzakere yok sadaları) Arkadaşlar beyantta bulunacaklardır. Ali Şükrü Bey söz sizin.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, bu milletin senelerden beri dökmüş olduğu kanların, icra etmiş olduğu fedakârlıkların semeresini iktitaf edeceğimiz bir zamanda bulunuyoruz. Bunu hepimiz takdir ediyoruz. Efendiler, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Beyefendinin söylemiş olduğu sözlerin neticesi olmak üzere şunu ihsas ediyorum, ki inşallah yoktur, fedakârlığın semeresini iktitaf edeceğiz. Fakat bunun gecikmesi ve yahut az ve çok fedakârlığın tehlikeye düşmesi, ancak memlekette vahdetsizlik olduğu hakkında, memlekette gayrı muntazam birtakım hadi-

satın çıkmasına Avrupalılar kanı olursa meseleyi uzatmak noktai nazarından bunlar böyle düşünüyorlar. Demek ki efendiler her şeyde esas vahdettir. (Vahdettir sadaları) Fakat efendiler, bilir misiniz ki vahdet, müdavelei efkâr ve sui tefehhümler varsa o sui tefehhümü izale kabildir. Yoksa bunu söyleme, şunu söyleme demekle zannedilmesin ki fikirler susturulur ve vahdet hasıl olur. Onun için buralara hiçbir arkadaşımızın yekdiğerine karşı tefevvuku mevcut değildir. Çünkü herkes aynı şekilde ve aynı salâhiyette milletin mümessilleridir. (Nasıl sadaları) Müsaade ediniz. (Gürültüler)

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Halifeyi...

NECATİ BEY (Lazistan) — Sen ne karşıyorsun oradan. (Şiddetli gürültüler)

REİS — Yerlerinize oturunuz celseyi tatil edeceğim. (Devam sadaları)

MUSTAFA BEY (Dersim) — Dinlemek istemeyenler varsa dışarı çıksın.

REİS — Rica ederim oturunuz yerlerinize. (Handeler)

REFİK BEY (Konya) — Arkadaşlar, rica ederim dinleyelim, niçin dinlemeyelim?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Davanızdan korkuyorsunuz.

REİS — Evvelâ iyi dinleyiniz. Ondan sonra söyleyiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, İcra Vekilleri Reisi Beyefendi bu Meclis'in müzakeratı itibariyle ara sıra Meclis'te cereyan eden müzakeratı dolayısıyla sulh müzakeratını idare eden murahhaslarımızın duçar olduğu müşkilâtta bahsederken bir misal zikrettiler ve kapitülâsyonlar meselesi mevzubahis olduğu bir sırada bu kürsüde ve burada mahkemelerimiz iş göremiyorlar, şöyle oluyor, böyle oluyor tarzında sözler söylemiş ve bu sözleri Avrupa'da gazeteler yazmış ve murahhaslarımızın karşısına konmuş, dediler. Efendiler, zabıtlar meydandadır. Bendeniz yine

o gün demiştim ki, bizim mahkemelerin kuvvet ve kudreti vardır. Rica ederim o sözleri söylemeyiniz. İzalesi vacip olması lâzım gelen birçok söz vardır ki onun husulüne kadar hepimiz söylemek isteriz. Fakat vatanperverlik mani olmuştur. Fakat Emin Bey maatteessüf sizsiniz diye arkadaşlarımıza bağırmıştı. Biz değildik, İstiklâl Mahkemelerini isteyen arkadaşlar idi. Adliye vazifesini göremiyor İstiklâl Mahkemesi gönderin diyenler idi.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Seni, beni bırak da ortada bir iyilik varsa onu söyle.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bir sual sordum müzakerenin mi devamına karar verildi. Müzakere yok zaten.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Peki bu nedir?

REİS — Meclis'in teamülüdür. (Bravo sesleri)

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Herkes noktai nazarını söylemişti, buna ne lüzum vardır?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Herkes noktai nazarını söylese iyi olmaz mı?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Ekseriyet ademi devamına karar verdi. (Gürültüler)

REİS — Efendim, rica ederim oturunuz devam ediyoruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Beyefendiler bu celselere, rica ederim, bugün başlamadık. Üç senedir misalimiz vardır. Heyeti Vekile Reisi herhangi bir mesele üzerine söz söylerse bunun üzerine mütalaa beyan edilir ve bunun hakkında zabıtlarda emsal mevcuttur. Hamdullah Suphi Bey'in bugün ne istediğini, ne murat ettiğini anlayamıyorum. Biz burada müzakere etmek istemiyoruz. Yalnız Heyeti İcraiye Reisi Beyefendi vaziyet hakkında izahatta bulundu ve bizden temennide bulundu. Fakat müphem kalmıştır. Tenviri lâzımdır. Bu ortaya çıkmalıdır ki, sağı solu yoktur bunun buna riayet ederek şu müzakeratı sulhiyenin tam arzu dairesinde tecellisine çalışalım.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Paşa, Riyaset vazifesini ifa etsin.

REİS — Rica ederim kesmeyiniz.

HAFİZ İBRAHİM BEY (İsparta) — Bu hareket nedir Meclis'e, bunlar mı mesuldür?

ZİYA BEY (Bitlis) — Paşa, Riyaset yapacaksa...

REİS — Susun efendim, oturun? (Nizamnamei dahilî tatbik edilsin sesleri) Ben vazifemi ifa ediyorum, kesiniz, oturunuz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, Heyeti Vekile Reisi Beyefendinin ortaya koymuş olduğu nokta, mesele gayet mühimdir. Hakikaten memlekette vahdetin temini lâzımdır. Eğer memlekette bu vahdet temin edilmeyecek olursa, inşallah netice itibariyle büyük zarar olmaz, fakat yine bir mazarrat olabilir. Fakat bu vahdeti temin için ya tamamen sükût etmek lâzım gelir. Muhtacı münakaşa ve müzakereyi intaç edecek bir şekilde, ya herkesin sükût etmesi lâzım gelir, yahut herkesin efkârını gayet serbest söylemesine müsaade edilir. Binaenaleyh benim temenim şudur ki, matbuat mesaili itibariyle, vesaire itibariyle herkes serbest bırakılmalıdır. Herkes kanaatini serbest söyleyebilsin ve yahut üç türlü, dört türlü nikat ve cihati muhtelifeyi nazarı itibare alarak hakkında mesaili mühimme memleketin böyle on üç senelik sayının mükâfatını istihsal edeceği bir zamanda ortaya atılmaz efendiler. Bunun manası şudur: Herkes vatanperverlik icabatından susar. Fakat vatanperverliğin de bir haddi vardır. Binaenaleyh efendiler biz susuyoruz. Kürsüde, alenî olarak yine susacağız. Fakat susmanın da bir haddi vardır. Birkaç tarafa çekilmesi muhtemel olan, herhalde münakaşa edilmesi muhtemel olan, birtakım mesailin ortaya atılmaması icabeder. Olmadığı takdirde her tarafın da söylemesi lâzım gelir. Bu hususta Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbederim. Hükümet eğer resmî teşebbüsatta bulunacaksa bir tarafın değil, hepsinin susturulması lâzım gelir.

REİS — Efendim, bu hususta söz söylemek isteyen kalmamıştır.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS: Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER: Süleyman Şırrı (Yozgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyorum, efendim.

Lozan Konferansı üzerinde buyurunuz Şırrı Bey.

SİRRİ BEY (İzmit) — Arkadaşlarımıza da sıra ile söz söyleyebilmelerine vakit bırakmak için, tabîî, maruzatım gayet kısa olacaktır. Bugün Hariciye Vekili Beyefendinin beyanatından mühim bir netice karşısında bulunduğumuz anlaşılıyor. Bu neticenin bize göre hayır veya şer tevlit etmesi ihtimalatı da bütün vuzuhiyle gözümüzün önündedir. Bundan dolayı bu neticeye vasil olmak için ne gibi avamilin müessir olduğu tetkik ve tahlil etmek mecburiyetindeyiz.

Onun için sözüme Mudanya Konferansından başlayacağım, gerçi fartı zekâ ve fetanetlerinin nazarlarına verdiği kuvvetle, idraklerine verdiği kuvvetle, kendilerine tahmin ettiği vüsatle meselenin bütün safahatını görerek neticenin vahametinden mütevellit dehşet karşısında hükümete terettüp edecek suallere daha evvelden cevap vererek mahiyetini, ki ehemmiyetini biraz taklil etmek için Hariciye Vekili Beyefendi, âdetâ, bir mebus sıfatiyle Hariciye Vekâletine izahat ve ihtaratta bulundular ve onun bazı haklı sualler karşısında olduğunu da tasrih ettiler. Onun için Hariciye Vekâletine tevcih ettiğim suallerden bir kısmının benden evvel Sivas Mebusu muhteremî Rauf Beyefendi tarafından ifa edilmiş olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Mudanya

Ferik İsmet Paşa, Mudanya'da, Dr Adnan Adıvar (sağdan ikinci) ve Mirliva Asım Gündüz (soldan ikinci) ile (1922)

Konferansının ne gibi şerait altında inikat ettiğini, inikada doğru yürüdüğünü, inikadın kararlaştırıldığını biliyoruz. Bunu hiç söylemeyeceğim. Yalnız bir sözü umumunuzun hatırına getirmek isterim, ki burada bu konferansın mahiyeti yine zâtı alileri tarafından teşrih edildiği zaman bize tamamiyle hatırımda değildir, eğer hata edersem tashih buyurunuz derhal istifayı kusur ederim bize demişti ki: Efendiler, telâş etmeyin, filvaki bu konferansın inikadını biz kabul ediyoruz. Fakat bize sureti hususiye bütün matlaplarımızın kabul edileceği ihsas edilmiştir. Benim hatırımda kalan böyledir. Hafızam beni aldatmıyorsa, sözüm doğrudur. Eğer aldatıyorsa istifayı kusur ederim.

Şimdi burada sormak istiyorum ki, Mudanya Konferansının inikadını ve mukarreratını kabul ettiğimiz takdirde Lozan Konferansında, veyahut herhangi bir yerde inikat edecek bir konferansta metalibi millîyemizin kabul edileceğini ihsas eden adam-

lar, acaba, ortadan kalktı mı? Onlardan sorulmadı mı ki, efendiler, bizi bu şerait altında Mudanya'ya getirmiştiniz ve Mudanya Konferansının kararlarını tasdik etmekliğimiz için bize böyle söylemiştiniz, bunlar acaba niçin sorulmadı?

RASİH EFENDİ (Antalya) — Geç onları.

HACI ŞÜKRÜ (Diyarbakir) — Geçmişe mazi derler.

SIRRI BEY (Devamla) — Geçmişe mazi derler, evet doğrudur. Siyasîler yalan söylerler, sözlerinden nükûl ederler, doğrudur. Fakat biz de lehelhace söylenen sözlerin yalan çıkması ihtimalini ve siyasîlerin daima kendi maksatlarını terviç ettirmek ve meşru göstermelerini bilmekliğimiz ve anlamaklığımız ve ona göre müteyakkız bulunmaklığımız lâzım gelirdi. Biz bunun ledelhace inkâr edileceğini, ledelhace muktezasiyle hareket olunmayacağını düşünmemekliğimizin neticesidir. İşte bugün bu mühlik netice karşısında kalıyoruz. Onun için çok korkarım, yine aynı düşünememezlikten, tabirim caiz görülsün başka kelime bulamadım, ondan sonraki olan hadisatta da yine böyle vahim neticeye vasıl olursak, acaba hangi noktada teyakkuz ve intibah bulacağız? O zaman yine Hariciye Vekili Beyefendinin burada gayet mülâyim bir surette izah ettiği veçhile, vaki olursa ne suretle hareket edeceğiz? Halbuki şimdi bizi ikaz ettiler. İşte vehamet dediler. Bu vehamete karşı kendilerine ne söyleyeceğiz acaba? Heyeti Celilerinin nazarı dikkatini celbediyorum. Onun için Mudanya Konferansında tamamen aldatıldığımızı sarihan söylemek lâzımdır. Yalnız aldatıldık demekle kendimizi mazur mevkiinde gösterebilir miyiz? Aldanacak kadar niçin hüsnüniyet sahibi olduk?

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Söz sırası geldiği zaman aldanmadığımızı söyleyeceğim. İçinde bulunduğum için...

SIRRI BEY (Devamla) — Çok teşekkür ederim doktor size, beni ikna ettiğiniz gün hakikaten minnettarınız olurum.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Söz sırası geldiği vakit söylerim.

SIRRI BEY (Devamla) — Niçin aklandığımızı, niçin aldana-
cak kadar hüsnüniyet gösterdiğimizi sormak isterim. Buna o ka-
dar safiyane bir surette Franklin Buillion'un, müdahenekârane,
iğfalkârane sözlerine kapılıp da vezaifi âliyei vataniyeyi bir par-
çacık şöyle ihmal edivermek, zannederim ki, insanı mazur mev-
kiinde bulunduramaz. Bunların cevabı herhalde ağırdır. Fakat
tenkidini vakti merhununa talik etmek daha muvafıktır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) —
Şimdi ikaz buyurursanız daha faide olur.

SIRRI BEY (Devamla) — Hükümeti idlâl ettiniz, hükümeti
teşviş ettiniz, hükümeti serbest bırakmadınız, hükümeti serbest
fikirle düşündürmediniz. Bunun avakıbı size aittir, denileceğini
bildiğimden şimdilik kasrı lisan ediyorum. Yalnız işin vahameti-
ni söylemek istiyorum.

Şunu da söylemek isterim. Benim samiama var olan sözler-

Franklin Buillion ve Mustafa Kemal Paşa

den ve gözümün önüne gelen Avrupa gazetelerinden fikrî kasıranemle anladığım, murahhaslarımız orada intizar ettiğiniz kadar kuvveti teşebbüse gösterememiştir. Filvaki alenî celsede onlara teşekkür etmek ve onlara hattı hareketlerinde cesaret verecek sözler söylemek hepimizin ferdan ferdan vazifemizdir. Fakat meseleyi ailevi şekilde müzakere ettiğimiz zaman hatalarımızı dahi kemali ihlâs ve meydana koymalıyız ki, bunların tashihi imkânına vâsıl olalım. Yoksa bu hatalar tevali eder gider ve gayri kabili telâfi bir hale gelir.

Orada bizi Hariciye Vekili Beyefendi, murahhaslarımızın hakikaten çok iyi ve muvafık harekette bulunduklarını kerraren beyan buyurdular. Neticeden anlıyoruz ki, ittihaz edilen tedabir musip değilmiş ve mahalline masruf olamamış. Pek merdâne hareket edildiğine kanîim. Yeşil masa önünde şimdiye kadar tarihte mezkûr olmayan ve hiçbir heyeti murahhasanın yapamadığı bir surette tecellüt gösterildiğini kemali iftiharla ben de okudum. Fakat zannederim, o saha yalnız tecellüt sahası olmaktan ziyade siyaset sahası idi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Ne yapmalı idi?

SIRRI BEY (Devamla) — Orada yapılacak şey, karşısındaki dessas fettan murahhasların böyle satranç masasındaki oyunlarda, birinciden sonra ne gelecek, ikinciden sonra ne gelecek, üçüncüden sonra ne gelecek, beşinciden sonra ne gelecek? Malûm ya satranç oyunlarında her hamlenin celbedeceği mukabil hamleleri ne kadar anlarsa o kadar usta addedilir. İkinci hamleyi anlayabilen bir satranç ustası ile, yedinci hamlenin mukabil hamleyi celbedeceğini anlayan satranç ustasının bildiği gibi, işte bundan şu çıkar dersek, yani anlayan bir siyasî dördüncü hamlede kendisine ne sual irat edilecektir, ne vaziyet alınacaktır bunu bilen siyasînin önünde diğeri elbette âciz kalır. Onun için heyeti murahhasamız kendilerine söylenilen meselâ tatlı

tatlı söylenilen sözler arasında üçüncü devrede, beşinci devrede ne sualler sorulacaktır, ne gibi vaziyetler tahaddüs edeceğini gözönüne getirmiş olsalardı elbette onun daha vukuundan mukaddem lâzım gelen tedbirlerin iittihaz ederler, kudret ve salâhiyetleri yoksa buradan sorarlardı. Şimdiye kadar bizden bir şey sormadıklarına nazaran kendilerinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, artık beşinciye farzetmiyorum üçüncü derecedeki hamleleri de keşfedememeleri ve binaenaleyh hamlelerin karşısında mebhut kaldıklarını görüyorum. Benim düşüncem.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Köhne bir usulü siyasettir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Sen anlamazsın Tunalı.

SIRRI BEY (Devamla) — Hilmi Beyefendinin sözlerini efkârı umumîyeyi teşviş etmemek için cevapsız bırakmayacağım.

Biz Moskova'ya giderken hiç elbise yaptırmaya lüzum görmüyorduk. Şöylece giderdik. Çiçerin karşısına bu kıyafetle çıkar

Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Çiçerin

orada istediğimiz vaziyeti alırız. Oradaki merasim odur. Oradaki düşünceye göre yapılacak harekâtın savbı şekli budur. Lenin'in karşısına frakla çıkılırsa o güler. Sonra Afganistan'a bir sefir göndermek istedik. Alemî İslâm'da namı yüksek bir adamı seçtik. Vaziyet onu iktiza ettiler. Fakat Lozan'a giderken ne Afganistan'a giden sefirdeki evsafı arayacağız, ne de Moskova'ya yolladığımız adamların bu kıyafetle çıkmasını tecviz edeceğiz. Lozan Konferansına bu kıyafetle çıkabilirsek ona diyeceğim yoktur. İşte bu noktadan dolayı Lozan'ın ruhu ne ise, ona göre hareket etmek lâzımdır. Eğer Tunalı arkadaşımızda insaf varsa.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Tekrar ediyorum, o siyaset yı-kıldı.

SIRRI BEY (Devamla) — Konferansa giderken tamamen anladık ki, muhasımlarımız müttehit bir cephe halinde karşımıza geldiler ve bize çok kafaların düşündüğünü ve fakat bir lisanın söylediğini söylediler. Buna karşı biz ne yaptık? Biz kendimize hiç müzahir aramadık. Ledelhace elimizi tutacak bir dost taharri etmedik. Orada bir Rus heyeti vardı ve en ziyade ümidimiz ona bağlı idi. Fakat hiçbir zaman kat'îyen biliyorum ki, çünkü evrakı havadis bunu göstermektedir, her gazete okuyan bunu anlamaktadır orada biz Ruslarla tevhide fikir ve nazar edemedik. Acaba etsek mi iyi idi? Etmesek mi iyi idi? Ben yalnız, kalmanın mahzurunu bildiğim için, yanımızda bir dost bulunmasında faide vardır, diyorum ve bu bapta daha uzun delaile vakıf olmadığından dolayı meselenin şekil zahirisine göre, orada müzalursız kaldık. Ruslarla uzun uzadıya konuşarak kabil olan noktalarda menafii umumîyei millîyemizin telifi imkânı bulunan cihetlerde, onlarla birleşip, zannederim, müttehiden hareket etmiş olsaydık Avrupa, bizde daha ziyade kuvvet görürdü. Fakat bunu yapmadık. Sebebini bilmiyorum. İzah olunduğu zaman anlarsam çok bahtiyar olurum.

Keza İranlıların konferansa duhulü, kabulü hakkındaki talepleri acaba tarafımızdan mükabulü hakkındaki talepleri acaba tarafımızdan müzaheret görmedi mi, acaba yapmak mı lâzımdı? Yapmamak mı lâzımdı? Bu cihet başka... Acaba bilerek mi yaptık, bilmeyerek mi yaptık? Bunu söylemek istiyorum. Bunu bileerek mi lakayt kaldık? Bu cihet anlaşıldıktan sonra hükümetimizin takibettiği siyaset hakkında bir mana verilebilir. Bize teklif edilen maddeleri ayrı ayrı tenkit etmeyeceğim. Sözüm, heyeti umumîyeye münhasır kalacaktır. Onun için numara numara zikredilen maddeleri yine hükümete bırakıyorum. Ben, heyeti umumîyesi hakkında söylüyorum. Bunlar kabul edilmediği takdirde husule gelecek vaziyet nedir? Harp... Bunun başka şekli yoktur. Binaenaleyh hükümetimiz, bunun takibedeceği safhanın icabettirdiği işleri yapabilmek için, nefsinde cüret gördüğü zaman her şeyi yapabilirdi. Ancak Mudanya Konferansının ahkâmını bozmak, bize düşer mi, düşmez mi? Mudanya Konferansının ahkâmını bozduğumuz takdirde, tahaddüs edecek vaziyete de tahammül etmek lâzımdır. O vakitki vaziyet nedir? O vakit Yunanlıların Edirne'ye gitmesi ihtimali vardır. Bu muhakkaktır. Edirne'deki teşkilâtımızı bilmiyorum. Fakat zayıf bir surette Yunanlıların ilerlemesini kabul ettiğimiz takdirde, kazandığımız ar ve şerefe arız olacak tezebzübü biraz düşünmekliğimiz lâzımdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Ne yapmak lâzım gelir? Hepsinden vazgeçmek lâzım.

SIRRI BEY (Devamla) — Sonra bu harbin diğer hudutlara da sirayetinden tevahhuş edecek vaziyet zannederim ki, bizi ehemmiyetli bir manzara karşısında bulundurur ve bunun netayicini düşünmek lâzımdır. Bu neticeye vasıl olacak tedabir arkasında bu neticenin istihdaf edeceği mehaliki izale edecek tedabiri de heyeti vekilemiz düşünmüşlerse hiç sözüm yoktur. Kastamonu'da bulunduğum sırada Rıza Paşa isminde belki askerler bilir

bir kumandan vardı. Yunan harbi hakkında bir vak'ayı söylüyordu. Size hikâye edeceğim gayet manidardır, gayet hikmeti âmizdir. Hikâye deyince annelerimizden işittiğimiz masal zannedilmesin. Yunan harbi başlarken biraz teehhür etmiş, nihayet serasker Rıza Paşa iradesini alır, harbi ilân eder. Epir cephesinde askerin biraz muvaffakiyetsizliğe mazur olması üzerine, vaktin Şeyhülislâmı Cemalettin Efendi tarafından, aradaki münafaret icabetiyle, serasker muatebe ve muaheze edilmiş. Canım bu mu idi yaptığınız şeyler, hani bu kadar talim ve terbiye, bu kadar paralar verdiniz. Epir cephesinde asker muvaffak olamıyor. Serasker sükût etmiş, nihayet harbi kazanır o zaman irade çıkar: Gidiniz Seraskere teşekkür ediniz, diye. Heyeti Vükelâ memnun gider Seraskere teşekkür etmeye. Der ki, teşekkür ederim, Osmanlı tarihinin malûm olan mebdeinden bugüne kadar bütün safahatını, muharebatını tetkik ederseniz istilâ devrinde, tevek-kuf devrinde, hatta inhıtat devrinde dahi askerin şanlı surette muvaffakiyetler temin ettiğini ve neticede mağlûp, fakat yine şanlı surette düşmana ilkai hürmet ettiği vakidir. Tarih Osmanlı askerinin zilletini hiç kaydetmez. Muhasımlarımız dahi bunu hiç söylemezler. Fakat hangi tarihte rica ederim, bu netayici harbiye yeşil masaya intikal ettiği zaman, harp sahnesindeki muvaffakiyetini yeşil masa üzerinde bu hükümetin hangi ricali göstermiştir?

EMİN BEY (Bursa) — İşte bu konferansta. Söz sırası bana geldiği zaman arzederim.

SİRRI BEY (İzmit) — Çok korkuyorum, tarih tekerrürden ibaret olmasın, çok korkuyorum, tarih tekerrür etmesin... Yani bu söz Rıza Paşa'nın o vakitki sözüne göre akan bu kadar kanlarımızın yazmasını istediğimiz beraati istiklâlimiz eğri büğrü yazılarla yazılmasın. Bunu söylemek istiyorum. Harp sahnesinde gösterdiğimiz muvaffakiyetler kadar erbabı tefekkürümüz, bizi

necata doğru yürütmeyi deruhte eden rehberlerimiz yeşil masa üzerinde muvaffakiyet gösterebilir. Son sözüm, biz biz demeyeyim ben hükümete kendi namıma, şimdiki halde kelime-i vahide söylemek niyetinde değilim. Onlar serbestî mutlakla tedbirlerini ittihaz etsinler. Çünkü Lozan Konferansı ile başlayan faaliyetlerini yine kendileri bitirmeleri lâzımdır. Serbestî mutlakla ittihazı hareket etsinler. Bizden alenî celselerde bîpâyân müzaheret, nihayetsiz itimat, hatta hataları varsa bilmiyorum, hataları varmı? Varsa onları da savbı muhik gösterecek kadar fartı itimat... Benim yapabileceğim şey budur. Ancak neticeyi kendilerinden nasıl kelimelerle soracağımı kendileri düşünsünler. (Sağdan Bravo sadaları, alkışlar)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurursanız heyeti âliyenize vazifem icabatından bir noktayı arz ve izah edeyim. Bir kere daha arz ve izah etmiş olmak için derakap kürsüye gelmek lüzumunu hissettim. İstima buyurmazsanız hep arkadaşlarım söylesin. Ondan sonra ben söylerim.

Sırrı Beyefendi buraya teşrif ettikleri zaman gayet kısa söyleyeceğim dediği halde satranç bile oynadı. Arzetmek istediğim, hadisat bundan sonra seri cereyan ediyor. Biz her arkadaşımızın esas mütalâatını bilmek mecburiyetindeyiz. Her arkadaşımızın o hakkı bahirdir. Eğer arkadaşlarımız bu tarzda, kıymetli olmakla beraber, zamanın istiap edemeyeceği, yani maruzatını elde mevcut zamanın istiap edemeyeceği bir tarzda söyleyecek olurlarsa neticeyi müşkülâtla alabileceğim endişesi vardır.

Müsaade bulurunuz, Sırrı Bey arkadaşımız çok kıymetli mütalâası arasında birçok esaslı noktalara temas etmişlerdir. O esas noktalar hakkında maruzatta bulunursam kısaca, diğer arkadaşlarım kani olurlar, müzakere ederiz, arzusu bendenizce bu müzakereyi umumî bir surette en kısa bir zamanda, amelî bir surette bir neticeye iktiran ettirmektir. Bunun için Şükrü Beyefendi bu

cesareti kendimde buldum. Reis Paşa Hazretleri müsaade ederlerse maruzatıma devam ederim.

Sırrı Beyefendinin Mudanya mukavelenamesi hakkında haklı sualleri olduğu ve bu suallerin benim o vekil Rauf'a sormak suretiyle zahir olmak lâzım geldiğini ifade buyurdular. Fakat o vekil, o mebusun cevabını da kabul etmeleri lâzımdır. Yine o noktada tenkit ve tenbihe edille arzu ettim. Vaziyeti iğlâk ettim. Şimdi söylemeyi muvafık görmem, diye mebus olduğu halde, kendileri mebus iken mesul oldukları halde, gerek millete kat'î-yen bile ifade etmedikleri bahir iken, onu bile ifade etmekten tehaşi ediyorlar. Beni mazur görürler, ki hükümet ve milletin istikbali noktai nazarından bazı evzaı ziyaiyeyi arzda mazeret dermeyan edersem kabul buyururlar.

İttihaz edilen harekât mahalline masruf değildir, dediler. Murahhaslarımızın yeşil masa başındaki harekâtları civanmerdane ve kahremananedir. Fakat masa işi değildir, dediler ve tatlı sözler dinlediler, dediler. Öyle değildir. Efendiler, murahhaslarımızın harekâtı bendenizce tamamiyle hükümetinizce amali millîyeyi arzu ettiğiniz daire dahilinde müdafaa ettiler ve buna mukabil iltifat dinlememişlerdir. En ağır sözlere mukabele etmeye mecbur kalmışlardır. Tatlı sözler dinlememişlerdir. Sırrı Bey arkadaşımız satranç oyunu ile mukabele ettiler. Cahilim bu hususta mütalâa yürütemem. (Handeler) Sırrı Bey arkadaşımızın hakikaten gerek bendelerini ve gerek Meclisi Âlinizi tenvir buyuracakları gayet hassas ve mühim bir nokta vardır. Eğer onu tasrih buyururlarsa kendilerine ebedî minnettarım dediler. İfadesini aynen zabdettim. Buyurdular ki, bir Rus heyeti vardır konferansta, biz hiçbir şey yapmadan kimseye el vermedik, karışmadık, bize böyle ahval karşısında dostlarımız bulunsun. Nitekim bir Rus heyeti vardır. Konferansta kat'îyen biliyorum, ki o arada biz Ruslarla tevhide nazar ederek çalışmadık ve bu suretle bir

dost kazanamadık. Sırrı Bey arkadaşımıza şimdi rica ediyorum, buna kat'îyen bilebilmek için tarafeynden birinin noktai nazarı olmasıdır. Bizim noktai nazarımız diye telâkki buyururlarsa, acaba böyle bir şey var da bizim dairemizden intişar mı etmiştir? Çok endişe ediyorum, bunu bilmek istiyorum. Yok mukabil taraftan yalnız Ruslardan kendilerine böyle bir serzenişte, şikâyet-te bulundularsa onu da bilmiyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Onu da bilmek isterim. (Anlayalım sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdilik efendiler mucibi endişe bir şey yoktur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — O da Bolşeviktir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salih Efendi, ben vaziyeti arz ediyorum hiçbir Türk'e, hiçbir dindaşıma, hiçbir arkadaşışma, hiçbir millettaşışma ima tarikiyle tariz etmek ahlâkım değildir.

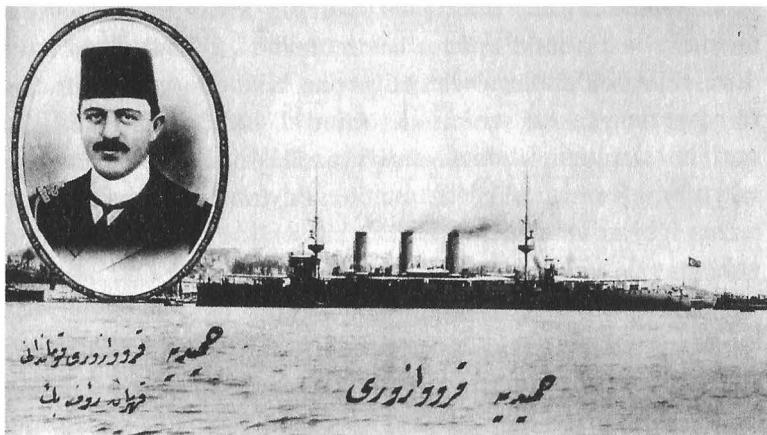
SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ben Muhammetin ümmeti olduğum için içimde bir şey saklayamam.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, Ruslarla, bundan evvel aleni celsede arzettiğim gibi, Moskova muahedatının icabatına ve bu muahede ile riayete mecbur olduğumuz nıkat fartı mükellef bir hükümetiniz olmak itibariyle kabul ediniz. Biz Rus dostluğuna çok büyük kıymet verdik ve bu dostluğun kıymetini Rus hükümetinin, Rus milletinin verdiği kani olarak, bugün de o kanaatimizi ihlal edecek ve Sırrı Bey'in dediği gibi o dostluklarını bizden çekip götürecek bir hale Hariciye Vekiliniz olarak vakıf değilim, konferansta murahhaslarımız her zaman, her an, en samimi temasta, müdavelei efkâr etmektedir. Bu hiçbir zaman demek değildir ki, her iki taraf arzusunu diğerine kabul ettirmiş olabilsin. Esasen bu müzakere değildir. Böyle her noktai nazarı herkes diğerine kabul ettirebilmek için ya tahak-

küm etmelidir, yahut onun âmiri mutlakı olmalıdır. Halbuki iki memleketin müstakil memurları müteakabil kemali dostane ve dürüsti ile noktai nazar teati ediyorlar. İtilâf ediyorlar, münazara ediyorlar. Tekrar temin ediyorum ki, hükümetin, Meclis'in murahasalarınızın kıymet verdiğimiz Rus dostlarımızın, tekrar ediyorum. Rus murahasalarının Sırrı Bey'in ifade buyurdıkları tarzda işbirar ve bizden ayrılacak bir şekilde muamele ettikleri yoktur.

Sırrı Bey buyurdular ki, Mudanya mukavelesiyle merbut bulunduğumuz vaziyeti şimdi bozmak doğru mudur? Sırrı Bey ben soruyorum, onun için kürsüi millete geldim. Hariciye Vekâleti Vekili sıfatıyla, İcra Vekilleri Reisi sıfatıyla noktai nazarımızı söyledikten sonra size hitap ediyoruz doğru mudur? Cevabını siz veriniz. Vaziyet budur. Arkadaşlar bu noktai nazardan gece yarısına kadar oturmak lâzım gelirse, oturalım ve bunun hulâsasını ameli bir surette verelim.

SİRRİ BEY (İzmit) — Bir noktayı izah vaziyetindeyim Paşa Hazretleri; "Kat'îyen biliyorum" cümlesine verdiği kuvvetle burada mütalâatını beyan buyurmuşken ibham, iyham arzusunda değilim buyurmalarını bendeniz Rauf Beyefendiye münasip görmüyorum, sözleri meşhuttur; "lâtakrabüssalâte" gibi kaldı. Ayetin aşağısını okumadılar. Evet o fıkra var, ama aşağısını okumadılar. Aşağıdaki fıkra ile mana tamam olacak. Cümlelerin fıkrâi ulaşım okuyarak ifade etmek, manasını başka şekilde göstermek muvafık değildir. Matbuat bunu tamamen gösteriyor. Gazeteleri okuyanlar bundan bu manayı alıyorlar. Benim hatta burada okuduğum bu kanaati vermektedir. Binaenaleyh ya daha evvel, ya bizden çıkmıştır veyahut Ruslar tarafından söylenmiştir sözü, müsaade buyurunuz bendenizce de aynı kuvvetle bimanadır. Efendiler, bu benim sözümü taklil için efkârı umumîyeye karşı serpilmiştir.

Hamidiye kruvazörü ve komutanı Rauf (Orbay) Bey

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Kültür.

SIRRI BEY (Devamla) — Serpilmiş bir avuç kumdur. Onun için bu hususta...

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekile) (Sivas) — Bir sual soracağım. Neticeyi alacağım zannediyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — İstanbul matbuatını okuyanlar orada Rus dostlarımızla yürüdüğümüze kail iseler, bütün kuvvetimle istifayı kusur ederim ve hatamı itiraf ederim ki, İstanbul matbuatını okuyan arkadaşlarımız kail olurlarsa ve benimle Vekil Beyefendi de hükmederlerse mesele böyledir.

Zati âliniz matbuattan bahsetmekle beraber, kat'îyen biliyorum demek için gazete havadisini kâfi görüyor musunuz?

SIRRI BEY (İzmit) — Evet efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — O halde bendeniz mazurum.

SIRRI BEY (İzmit) — Eğer siz benim bu sözümü gazeteden

gayri başka bir menbadan aldığıma kani iseniz ve bunu da ortaya koymazsanız Rauf Bey sizi Hamidiye süvarisi addetmem.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, sarıh olarak maruzatımı tekrar edeyim. Diyorum ki, Sırrı Bey, kat'îyen biliyorum demekle, bir menbaı mev'suktan malûmatı kabız olması lâzım gelir. Bendeniz kat'îyetin böyle anlıyorum. Gazete malûmatı leh ve aleyhde hiçbir mesuliyete tabi olmayarak yazmış ve bizi orada kalabildi diye hükûmeti itham edebilmek insafsızlık olursa Sırrı Bey tarafından olması lâzım gelir. İşte bendeniz bunu ifade ederek, sarıh olarak dedim ki, kat'î malûmatı ya bizim menbamızdan veyahut diğer menabiden almak lâzımdır. Bunda itham yoktur sarıhtır. Biz Türkiye Hükûmeti, mukabil taraf Rusya Hükûmetidir. Onun için tekrara lüzum görüyorum ki, kül atmak, toz atmak heyeti âliyenizi şöyle böyle tariki müstakimden çevirmeye ihtiyacım yoktur. Gayet açık arz ediyorum. Bildiğiniz kat'î malûmat varsa bizden mi? Endişe etmeyeyim, dedim. Çünkü bizden başka birisi söylemişse ifade buyursunlar karşı taraf olan zevatlar istirham ederim söylesinler, nereden ifham çıktı. Hamidiye Kumandanlığına yakışmayacak ne var? (Gürültüler) Vaziyet bu kadar sarıhtır efendiler. Onun için endişe etmeyelim. İstanbul matbuatını okuyanlar, bizim Rus dostlarımızla hemahenk gitmediğimize kail olurlar. Tekrar ediyorum. Sırrı Bey arkadaşım hemahenk bir kişi. Birine teklif ettiği şeraiti bilâkayt kabul ederse bile, yine ahenk olabilir. Bizim tarafımızdan her türlü teminatı vererek diyorum ki, gayrine hiçbir hareket vaki olmamıştır. Belki heyeti âliyenize bir şey arzedeceğim, ki teferruatına girmekte faide yoktur, mazarrat vardır.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Mebuslar siyasî şeylerde bir sual soramazlar mı? Mebuslar takyit kabul etmez. Bolşeviklerle İngiliz arasında...

REİS — Anlaşıldı sualiniz.

Efendim, bir takrir var, zannediyorum ki müzakerenin cereyanının şu şekilde olmasını istiyor. Bu müzakere esnasında bit-tabi maliyemiz ve askeriyemizin de tespiti lâzımdır, iyice bil-mekliğimize ihtiyaç vardır. Onun için Müdafaa-i Milliye Vekili-mizi de dinleyelim. Bu hususu kabul buyurur musunuz? (Hay, hay sesleri).

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, ordumuzun taarruzdan evvelki kuvvet ve kudreti ne ise, bugün ondan geri değildir. Bilâkis ondan daha kuvvetli ve daha sağ-lamdır. Yunan'dan iğtinam eylemiş olduğumuz malzeme ile or-dunun taarruzdan evvelki kuvvetini tezyit ve takviye etmişizdir. Ateş kuvveti, silâh kuvveti tenakus etmemiş, belki tezayüt et-miştir. Ordunun hareket kabiliyetide aynı veçhile taarruzdan ev-velkinden daha iyidir. Bunu kemali emniyetle arz ediyorum. Ya-ni ordu kıymetten hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu ciheti arz ettik-ten sonra...

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — İaşesi, vesaire-si de iyidir.

KAZİM PAŞA (Devamla) — İaşe vesaire cihetleri evvelkin-den geri değildir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Menba var.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Menabiimiz var ve bu menabi kâfi gelmektedir. Bu cihet malûm olduktan sonra ordumuz ne yapabilir gibi bir sual varit oldukta, buna vereceğimiz cevap ta-biî kat'î olamaz. Çünkü malûmudur ki, harekâtı harbiye plânla-rı, her türlü ihtimalat nazarı dikkate alınarak ve bu ihtimallerin her birisine karşı ne suretle hareket edileceği tespit edilir bir şe-kilde. Meselâ Yunanlılarla Trakya'da muharebe edersek şu suret-le, yalnız İngilizlerle veyahut iki devletle muharebe edilirse şu suretle hareket olunur diye Erkânı Harbiye-i Umumiyece muha-rebe plânları hazırlanır. Bunlar hazırlanmıştır şöyle böyle...(Pa-

şam kâfi sesleri), (Kâfi değildir sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Kaharisarı Sahip) — Anlaşılmadı, takririm okunmadığı için maksadım anlaşılmadı. Okunsa idi daha iyi anlaşılırdı. Bendenizin anlamak istediğim yalnız bugün harbi bir zaruret haline getirmemek içindir. Devletlerle yapmış olduğumuz Mudanya mukavelesi mucibince devletlerin hepsi ile hali harbe geçmek lüzumu hâsıl olur. Bu itibarla ordumuz bu şekilde bu vaziyetler nazarı dikkate alınarak ihzar edilmiş midir?

HACIŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Edilmiştir.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — İstihzaratımızda her türlü ihtimalât nazarı dikkate alınmıştır. Nasıl muharebe edeceğimizi de arzettim, her ihtimale göre yapılmıştır. Vaziyet yani inkıtaı müzakere halinde kahr yahut talikatta kalır...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Fakat bu şekilde kalmayıp da fiiliyata intikal ederse, binnetice kazanacağımız nedir? Gayip edeceğimiz nedir? Bu cihetleri de bir parça tenvir eder misiniz?

Salâhattin (Köseoğlu) Bey

Meclisin kararını da teshil etmiş olur. (Ne âlâ, ne âlâ sadaları)

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurursanız Salâhattin Bey'e cevap vereyim. Salâhattin Bey'in suali bir muharebe olursa ne kazanırız, ne gayıp ederiz? Muharebeyi kazandığımız takdirde her şeyi kazanmış oluruz. Böyledir. Fakat daha meydanda yokken onun hakkında mütalâa dermeyan etmek doğru değildir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — İmanımız Türk'ün kazanacağı tarzındadır. Yalnız ordu hazırdır deyiniz. Türk'ün kazanacağı kanaatindeyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu karar ile karar verilirse ben o karar içinde değilim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri, size teslim edilen bu Türk evlâtları ile ilelebet, yüz sene daha bir harbi da-imi yapsanız bu evlâtlar sizin peşinizden gelecektir ve muvaffak olacağı da yüzde yüzdür. Fakat evlâtlarımızı hidematı şakkada kullandığınız, hidematı süfliyede kullandıktan sonra terhis ettiniz, süründürdünüz, çırıl çıplak bıraktınız. Bunları bir daha nasıl istiyorsunuz ve nasıl isteyeceksiniz? Bunlar yine gelecektir, korkmayınız yüz sene harbetseniz yine gelecektir.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bu سوال mi?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Evet sualdir, bunun manasını sen anlamazsın. Ruhu söndürdünüz, terhis ettiniz, şimdi ne yapacaksınız?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Buyurduğunuz mesail arkadaşların takrirlerine tevafuk etmiyor. Bunlar ilbas iskân vesair meselelerdir. Bunu da mümkün olduğu kadar yapmaya çalışıyoruz. Elimizdeki para ile ne almak, ne yapmak mümkünse onu yapmaya gayret ediyoruz. Binaenaleyh buyurduğunuz mesele başka şeylere taalluk ediyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşam buyurdunuz ki, çarık

giyeceğiz, kuru ekmek yiyeceğiz, fakat bu işi halledeceğiz. Fakat siz otomobillerde keyfinizde iken, diğeri çarığa da kaybetmiştir. Bu böyledir bunlar zapta geçsin.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Meclisi Âlinizin yaptığı kadroda kolorduya otomobil vardır, alay kumandanı araba ile gidecektir. Araba deyiniz, arabaya binsin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşam şahsınızı demiyorum. Senin şahsın muhteremdir. Senin şahsın için söylemiyorum. Mülâzımınıza arabaya binin deyiniz, arabaya binsin, yaya yürüyünüz deyin yaya yürüsün. Senin şahsın muhteremdir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kâfi Paşam kâfi. (Gürültüler)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Lozan Konferansı etrafında cihana taalluk eden mesail hakkında karar vereceğiz, askerî mesail başka, malî mesail başkadır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Memleketin mukadderatına karışıyoruz. (Gürültüler)

Yahya Galip (Kargı) Bey

Süvarilerimiz İzmir kordonboyunda

REİS — Salâhattin Bey, gürültü etmeyelim rica ederim.

HASAN FEHMÎ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, masraf itibariyle bugün hali sulhta değiliz, hali harp ile bugün arasındaki farkımız yalnız fişenk sarfetmiyoruz. Anadolu'yu kurtaran ordunun mevcudu ne ise, bugün yine o mevcudu muhafaza ediyoruz. Yalnız aradaki fark müsademe yoktur, fişenk sarfedilmiyor. Bu vaziyet ne kadar devam edebilir? Efendiler, 1336 senesinde zannederim, teşkilâtı yaptığımızda on paramız yoktu.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Memlekette para vardı.

HASAN FEHMÎ BEY (Devamla) — 1337 senesi nihayetinde, bilhassa tam senesindeyiz, geçen sene tam bu zaman vaziyeti maliye üzerine açacağımız müzakere on beş gün devam etti. Bugün ne 1336 vaziyetindeyiz, ne de 1337'nin nihayetindeki vaziyetteyiz. Fakat şerefli bir sulhu, misakı millîyi temin edecek bir

sulhu canla, başla arzu ederiz. Olmadığı takdirde zaten Maliye Vekiliniz ordunun İzmir'e girdiği günden bugüne kadar daima harbi gözü önüne getirerek, burada idarei kelâm etmiştir. Hatta teşrinievvelin ilk haftasında idi, derhatır buyurursunuz ki, yine yüzde yirmiler hakkında izahat verirken arzettim ki, İzmir'e girdik, fakat sulh akdedilmedi. Onun için bendeniz şahım itibariyle deruhte ettiğim vekâlet itibariyle daima aksi cihetini düşünerek ve aksi günü nazarı itibare alarak ve düşünerek bugüne kadar o suretle hareket etmekteyim, memleket bu hale ne kadar tahammül edebilir ve harp avdet eder mi?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Allah tevfik versin...

HASAN FEHMÎ BEY (Devamlı) — Tabîî bunlar bugünün meselesi değildir, bu ordudan daha büyük bir ordu vücuda getirmeğe lüzum var mıdır, yok mudur? Bunları tabîî erkânı askerîye deruhte eder. Fakat mevcut olan ordunuzu daha bir müddet temin edebiliriz. Bu ordunun iaşesini, menabini, vesaitini temin eder, şunu da arz edeyim 1337 (1921) senesinde ve 1338 (1922) senesinin birinci 6 ayındaki Meclisi Âlinizde hâkim olan zihniyet Meclisi Âlinizde yine hâkim olmalıdır. Yine tasarruf, imsak, ehemmi mühimme tercih lâzımdır. Bittabi son aylarda, biraz açık arz edeyim, samimiyetime bağışlayın, israfa doğru gidiyoruz, fakat gitmeyelim, Sureti kat'îyede sulha kavuşacağımız güne kadar, her halde bir sene evvelki zihniyetimizle hareket edelim. Binaenaleyh bugün, arzettiğim gibi elimiz bağlanmış, ümitsiz, borçlu kapuyu almış değildir. Hazamin fadlı rabbi, bu vaziyette değiliz. Fakat bir girizgâh bulur da şerefli bir sulh akdederek elbette hayırlıdır. Öte tarafını takdir etmek, kararınızı vermek elbette size aittir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, bendeniz Hariciye Vekili Rauf Beyefendinin şu makamda verdikleri izahatı dinledikten sonra, Meclisi Âli tarafından ittihaz edilecek mukarrera-

ün neden ibaret olduğunun tecelli ettiğini zannediyorum. Rauf Beyefendi buyurdular ki, Lozan'da cereyan eden sulh müzakere-ratında murahhaslarımızın şimdiye kadar tesbit edebildiği meseleyi bize işte birer birer okudu. Maddeler işte bunlardan ibarettir. Karşımızda bizimle müzakere eden devletler şu noktada ısrar ediyorlar, sebat ediyorlar. Bu ısrarları gerek perde altında ve gerekse siyaset çevirmek suretiyle olsun, bugün tamamen tecelli etmiş, anlaşılmıştır. Bize kanaatlerini anlatmaları münasebetiyle verecekleri cevabı da okudular. Bendeniz kendi nefsimi düşünüyorum, ki Meclisi Âli bidayetden 23 Nisan 1336 (1920)'da toplandığı vakit ne gibi maksatla ve ne gibi emelle toplanmış ise, bugün dahi o maksattan kat'îyen vaz geçmemiştir, feragat etmemiştir, o noktada sabittir. Bu Meclis misakı millî hududundan kat'îyen fedakârlık etmeyeceğine nefsim itibariyle kanaatim vardır. Efendiler, bu kürsüde bu sakafın altında toplanan arkadaşlarımız Cenabı Hakka yemin ederek istihlâsı vatan uğrundan başka bir gaye takip etmediğini de tekit etmiştir. Binaenaleyh bu suretle yemin eden Meclis bir vaziyeti mahsusa karşısında değildir ki, vaziyeti tebdil edebilsin. Meclis kendisine karşı olan kuvvet ve kudreti itibariyi fikrini izhar etmiştir. Biz misakı millîden vaz geçmeyeceğiz, diyorlar. Hükümet bu kuvvetini, bu kudretini izhar edip dururken evvelce şöyle oldu idi, böyle olması lâzımdı gibi sözlere lüzum yoktur. Misakı millîden vaz geçecek miyiz, geçmeyecek miyiz? (Geçmeyeceğiz sesleri) Misakı millîden vaz geçmedikçe hükümetin verdiği cevap doğrudur, tasvip edeceğiz, yürüyeceğiz. Allah'ın inayetiyle kazanacağız. Ancak hükümetten rica ederim, ki bu kararı bizden aldıktan sonra tekrar bu karardan bizi nükûl ettirmesin, nükûl ettirecek bir vaziyette gelmesin, kendilerinden rica ederim. Talii harp İslâmlarla, Müslümanlarla, bizimle beraberdir. Aksi olmamıştır. İnşallah bundan sonra da, Allah'ın inayetiyle, aksi olmayacaktır. Kendilerinden

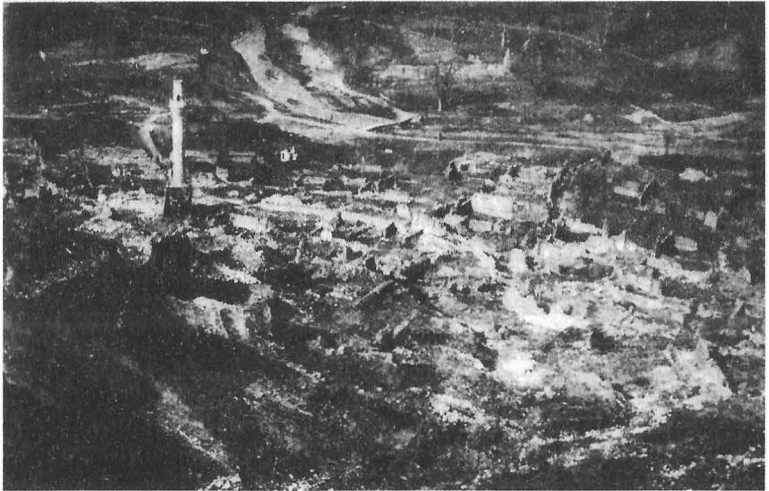
temenni ederim, ki buradan biraz vaz geçmek lâzımdır diye bizden bir karar istemesinler. Allah muinleri olsun.

YUSUF BEY (Denizli) — Yüz kere bu mesele tesbit edilmiştir.

NECATİ BEY (Lazistan) — Efendiler, bu hususta söyleyeceğim sözleri bendenizden evvel arkadaşım Müfit Efendi tamamen söyledi. (Öyle ise kâfi sesleri) Müfit Efendi Hazretleri kamilen söylemişlerdir. Yani talep edilen, istenilen şey, bir şey çizmişlerdir, o da misakı millîdir. O misakı millîye hiçbir şeyimiz olmadıği halde çizmişlerdir ve o misakı millîye gayet sahip ve sadıkız. Lozan Konferansında sözlerimizi, dediklerimizi murahhaslarımızın orada dermeyan ettikleri sözleri diğer murahhaslar dinlememiş yahut dalavere yapmış, yahut hile yapmış, yahut da yapmış, bizi aldatmış bu mevzuubahis değildir. Biz yalnız heyeti o kadar inceden inceye bunlar ile tetkikata, tahkikata bilmem ne ile uğraşmağa lüzum yoktu. Efendiler, biz zaten Büyük Millet Meclisi Hükümetinden alacağımız vesikayı almışız ve vesikaımız bundan ibarettir. O da misakı millîdir. Başka o kadar tetkikata ve tahkikata lüzum ve mahal yoktur, diyeceklerdi. Fakat bunu demediler. Artık bunlarla görüşmek efendiler, bilirsiniz ki süngünün kazandığını sulh masası kazanamaz ve kazanmamıştır. (Bravo sesleri) Yalnız cihan bizi sulh akdinden müctenip addetmemek için yani cihan sulhu taraftarlığımızı göstermek için oraya gitmiştik. Fakat bence de yine bizim muzafferiyetimizi tespit edecek şey süngüdür. Başka nokta yoktur. Fakat âlemin riayet ettiği usulü diplomatiğe ve usulü siyasîyeye biz de riayet edeceğiz. Tabîî görülüyor ki, onlar bizden ne istiyorlar? Yani bugün birtakım şeler istiyorlar ki, bu istiklâlimizi bile ifna ediyor. Mevcudiyetimizi bile ihlâl ediyor. Bugün onlara istediklerini veriniz, yine razı olmayacaklardır.

İkinci bir şey daha isteyeceklerdir. Çünkü onlar bir şeye razı olmazlar. Yalnız Türkiye'nin zevaline razıdırlar. Yani verilecek

şeyler onların gözlerini doldurmaz. Bunun için verilecek cevapların gayet ciddi ve gayet kat'î olması ve yüksekten verilmesi lâzımdır. Heyeti Vekilemizi tebrik ederim. Gayet güzel karar vermişler. Hepimiz bu kanaatteyiz, hiçbir vakit dönmeyiz. Hangi Heyeti Vekiledir ki, sonradan bize gelecek ve diyecek ki: Efendiler biz misakı millînin şu noktasından vaz geçeceğiz? Öyle Heyeti Vekile yoktur. Öyle Heyeti Vekilenin ilk evvel biz ipini boynuna koyacağız. Hangi Heyeti Murahhasadır ki, buraya gelip biz mikası millîden şunu feda ediyoruz diyebilecek? Öyle heyeti murahhasa bizden kurşun yiyecektir. Başka kimse yoktur. Var olsun Heyeti Celileniz, daim olsun Heyeti Celile, hali inikadda iken hiçbir tezat yoktur. Şunu da arzedeyim ki, ben misakı millîye de razı olmuyorum. Daha çok şeyler yapacağız. Misakı millî benim gözüme az görünüyor. O fedakâr, o sebatkâr kahraman Türkler değil, misakı millî, misakı millînin çerçevesini daha genişleteceklerdir. Daha çok yerler elde edeceklerdir. Başka türlü

Yunanlılar tarafından yakılmış bir Anadolu köyü

imkân yoktur. Heyeti Vekile usulü diplomasiye riayeten cevabını versin. Fakat misakı millîden zerre kadar feda etmeyiz. Bunu ahd ve misak etmişiz. Bunun aksine olursak yeminimizi nakzetmiş oluruz. Herhalde yeminini nakzedecek hiçbir sebep yoktur. Bu Meclis kahramanlıkla haşrolmuştur. Hatta Maliye Vekiliyle Müdafaai Milliye Vekillerinin buraya çıkarak ordumuz nasıldır, paramız nasıldır, var mıdır, yok mudur; diye nerede bilemem göremiyorum, kendi hesabıma efendiler, bunu zait gördüm. Bizim mevcudiyetimiz vardır. Büyük Millet Meclisi oldukça her şey vardır. Her şeyimiz yerindedir. Hiçbir şeyimiz noksan değildir. Para da vardır, her şey vardır. Sözüm burdur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim bu bir para meselesidir. Para varsa bu iş olur. Bu millet arzettiğim gibi, bunu bir asır daha devam ettirir. Bu İngilizleri berbad eder, her şeylerini tahrip eder. Yalnız yeter ki, Maliye Vekili Bey temin etsin ki, paramız vardır, vardır, vardır.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, bendenizden evvel kürsüye çıkan Erzurum Mebusu Muhterem Salih Efendi hocamız vaktiyle Napolyon'un dediği gibi "Üç defa" para lâzımdır buyurdular. Vakıa bu asrın muharebelerinde en mühim unsur paradır. Fakat para yalnız bir harbin muvaffakatiyle tetevvücüne kâfi bir âmili yegâne, bir unsuru yegane değildir. Efendiler, Yunanlılar İzmir'i istilâ edip garbi Anadolu'da birçok memleketlerimizi zulümlerle, şenaatlerle çiğnemeğe başladığı zaman, milleti ayaklandıran unsur ve âmil para değildi. İman idi. O vakit meydana ne Büyük Millet Meclisi, ne hükümet ve de diğer erkân mevcut idi. Yalnız bir halk kuvveti ve o halkdaki iman idi ki, müdafaada hâkim olmuş, müdafaaya en mühim âmil olmuştur. Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti teşekkül ettikten sonra, biliyorsunuz ki, vaziyeti maliyemiz pek elim idi. Bu elim vaziyet karşısında bu milleti en büyük zafere isal eden şey yine bu mil-

letin kalbindeki kuvvet, iman olmuştur, efendiler. Fransa itilâfnamesi hakkında bu kürsüden söylediğim sözleri belki rüfeka unutamışlardır. Benim o vakit hissiyatıma mağlûp olduğumu zannedenler, hatta ayak patırtıları yapanlar bulundu. Efendiler, o vakit diyordum ki: Fransızlara karşı en ufak fedakârlıkta bulunacak olursa, yarın bu bizim için fena bir numune olacak. Birçok çingene millet bizden bir şey koparmağa çalışacaklardır. Sinirlerimize hâkim olalım. Ne kadar hâkim olursak neticede o kadar kârlı çıkacağız. Bizim istiklâlimize dokunan ve bunu teklif eden Franklin Buillion'u Ankara'dan kovunuz. Korkmayınız, bunlar yine kapımıza müracaat edeceklerdir ve fakat bu defa daha muvafık bir tarzda muvafakat edeceklerdir, demiştim. Efendiler, ümit ediyordum ki hadisat beni tekzip etsin. Fakat tekzip etmedi, teyit etti. Efendiler, Ankara ve Ankara'daki Büyük Millet Meclisi muharebenin en kızışmış ve en tehlikeli bir anında yaşarken, en tehlikeli o zamanlarında kara günler yaşarken, harbin zaferle neticeleneceğine ait imanımızdan, hiçbirimiz bir zerresini bile kaybetmedik. Zafere kani idik. Fakat burada hissiyatımı açık olarak söylemek istiyorum. Zaferi azimi istihsal ettikten sonra benim ümidim biraz kırılmağa başlamıştır. Sebebi ise, haricî ve dahilî bazı mülâhazat idi. Efendiler, bütün tarihimize bakıyorum biz silâhımızla temin ettiğimiz galibiyeti çok zaman kalemimizle, siyasetimizle kaybetmişizdir. Bu sefer de öyle olmasın, diyorum. Allaha şükürler olsun ki, bazı mesail müstesna olmak üzere birçok meselede heyeti murahhasamız sinirlerine hâkim oldu. Korktuğumuz başımıza gelmedi. Bu hadise, bence tarihimizin en mühim ve en şerefli hadiselerindendir. Efendiler, müttetiklerin, bilhassa bunlar meyanında dostumuz Fransızların gösterdikleri haleti ruhiyeyi tetkik ediniz; bunlar bizim zafeirimizin manasını, bizim davamızın azametini henüz anlamamıştır. Demek bu mesele henüz bitmemiştir. Meseleyi kendilerine

adam akıllı anlatmaklığımız lâzımdır. Düşmanlarımızın murahaslarımızın hatta şahıslarına varıncaya kadar tecavüzleri, hakaretleri, millet namına izzeti millîye namına tahammül olunacak bir mesele değildi. Gerek murahaslarımızın, gerek Heyeti Vekilenin gösterdiği necip ve vakur vaziyeti ben kendi hesabıma teb-cil ediyorum. Yaşamak isteyen milletlere, hakkı hayat Allahın inayetiyle, elbette ve elbette mukadderdir. Efendiler, ne Erkânı Harbiyeye mensubum, ne de askerim. Fakat Rauf Beyefendinin iki defa vukubulan beyanatından anladığıma göre, düşmanlarımız, Türkiye'ye karşı mühim, hayati ve fiili tecavüzata bugün muktedir değildirler. Efendiler, benim kanaatimce mütteliklerin istediklerini tamamen verirsek, sınırlarımızı gevşetirsek, ordunun atâletine sebebiyet verirsek, akıbet inkita akibetinden daha elim olacaktır. Efendiler, zati azimimizi doğuran son muharebe, garbın dümdârı ile; şarkın pişdarı arasında vaki olmuştur.

Bugün Avrupa hayati içtimaiyesi, benim görüşüme nazaran, mühim anlar içerisinde. Harbi umumi ile, içtimai birçok hadissat ile zedelenen Avrupa'nın son muharebede çıkarabildiği dümdâr kuvvetlerini Türkler, Allahın inayetiyle, Anadolu topraklarından defetmiştir. Avrupa Rauf Beyefendinin tahmin buyurdıkları veçhile ihtimal bir abluka hareketi yapabilir. Fakat efendiler, abluka, manayı hakikîsini bu millet artık anlamıştır.

Efendiler, demin dahili düşünceden bansetmiştim. Bence en mühim, en hayati mesele budur. Acaba Rauf Beyefendinin bahsettikleri millî vahdeti idame edebilmek, tarsin edebilmek için ne yapmak lâzımdır? Bu, yalnız İstiklâl Mahkemesiyle, şeraiti hazırai idariyemizle kabili husul müdür? Benim kanaatimce değildir. Efendiler, öteden beri birçok vesilelerle arz ve tekrar ettiğim veçhile dahili idarede halka karşı daha pederane, daha müşfikâne bir hattı hareket takip etmemiz lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Nasıl olmadı?

İsmet (İnönü) Paşa, Dr. Rıza Nur Lozan Barış Konferansı görüşmelerinden çıkarken (1922)

BASRÎ BEY (Devamla) — Bu milletin, niçin, ne gibi irsî, ananevî hislerle muharebe ettiğini düşünerek bu irsiyet ve anane mefkurelerinin inkişafına olanca kuvvetimizle çalışmak lâzımdır. Vahdeti millîyeyi sarsabilecek, az çok müteessir edebilecek bütün ifratları, bütün çılgınlıkları kökünden kazıp atmak üzerimize en mühim vazifedir. Efendiler, misakı millîden bahsediyorum. Ben Fransız itilâfnamesinin müzakeresi zamanında söylemiştim ve en çok ayak patırtılarını mucip olan bu söz olmuştur. Şimdi tekrar ediyorum, ben misakı millîyi tanımıyorum. Elimizde hiçbir şey mevcut olmadığı bir zamanlarda kabul ettiğimiz misakı millî çerçevesi efendiler, zaferi azimi temin ve istihsal ettikten sonra, pek dar bir çerçeve olmuştur. Bu çerçeveyi artık tevsi etmeliyiz. Tevsi ettiğimiz surette müşterek düşmanlarımıza karşı aynı hissi intikamı besleyen insanlar da, bizim düşmanlarımızla mücadeleye girişecek, bu suretle davamızın istihsali

suhulet kazanacak. O vakit efendiler, davamız daha muazzam, daha şâmil, daha müthiş bir dava haline gelecektir. Çerçeve ve gaye ne kadar vasi olursa, istihsal edilecek muvaffakiyet o nispetle büyük olur.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Öyle, ama, hayale doğru gitmeyelim.

BASRÎ BEY (Devamlı) — Bu, hayal değildir. Hayale doğru gitmeyelim diyen arkadaşşıma, eski zamanları hatırlatırım. Bu hakikattir ve hakikat olacaktır ve biz de inşallah gözlerimizle o mesut günleri göreceğiz efendiler.

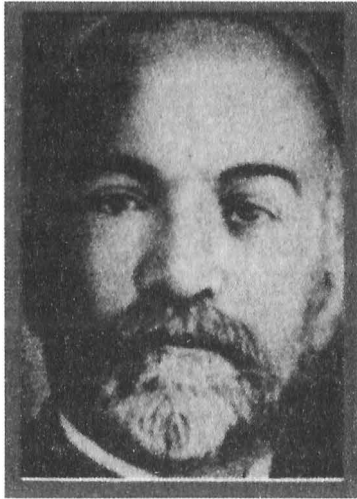
ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — İnşallah temenni ederiz.

BASRÎ BEY (Devamlı) — Efendiler, Heyeti Vekileye ve Lozan'da en heyecanlı dakikalar geçiren heyeti murahhasımıza derim ki, aleyküm avnullah. Allah muvaffakiyeti yar etsin. Cenabı Hak, bu memleket ve bu millet hakkında hayırlısı hangisi ise bize onu ihsan buyursun. Ben, Heyeti Vekilenin yazdığı cevabı dedi kanaatime pek muvafık buluyorum. Kendilerinin muvaffakiyetini tekrar, tekrar Allah'tan temenni ederim. (Müzakere kâfi sesleri)

ALÎ CENANÎ BEY (Gaziantep) — Efendiler, bendeniz pek uzun söylemek istemiyorum. Konferans hakkında gazetelerde intişar eden bütün tafsilâtı, rüfekanın okuduğu gibi, bendeniz de okudum. Heyeti murahhasamız buradan gitmezden evvel kanaatimizi söylemiştik. Misakı millîden fedakârlık etmeyecektik. Azami fedakârlığı yaptık. Fakat şimdiki müzakeratın aldığı şekil, artık yapılacak fedakârlıklar, istikbalimize, hayatımıza taalluk edecek şekle girdi. Bundan sonra muhtelif hükümetlerin bizden istediklerini kabul etmek, istikbalde, devletin hayatında sui tesir yapacak vaziyete girmiştir. Arkadaşlarımızın söylediği gibi, hükümetleri ya bizim metalibimizi kabul ederler, sulh akdolunur veyahut inkıta olur. Bundan başka çare yoktur.

Heyeti Vekilenin yazmış olduğu nota tamamiyle muvafıktır. Binaenaleyh bendeniz tamamen tasvip ediyorum. Yalnız arkadaşlarımızdan bazıları hali harbe geçilirse, paradan bahsettiler ve tereddüt ettiler. Maliye Vekili burada beyanatta bulundular. Biz, harp ettiğimiz bu sene içinde Müdafaai Milliye bütçesi 50 milyon lira olmuştur. Biz, hali hazeriye avdet edersek, Müdafaai Milliye bütçesini ne kadar tenkis etsek, ancak 25 milyon liraya inecektir. Demek ki bir sene içinde harbin bize tahmil ettiği fedakârlık 25 milyon liradan ibarettir. Efendiler, bunu da düyunu umumîyenin varidatı temin etmiştir. Sulh akdederseniz bunu düyunu umumîyeye vereceksiniz. Avrupa'nın kesesine girecektir. Harp ederseniz memleketi kurtarmak için sarf edilecektir. Binaenaleyh, eğer şerefli bir sulh akdedilmeyecek olursa harp etmek herhalde bu memleket için daha hayırlı olacaktır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, biz bu davayı milîye başladığımız sırada yalnız istiklâlimizi ve memleketimizi kur-

Ali Cenani Bey

tarmak için başlamıştık. Sulh Konferansına giden murahhaslarımız misakı millîyi öne sürmüşlerdir. Bunda biraz yanıldıklarına bendeniz zahibim. Halbuki bizden ayrılan memleketlerin hepsinin hesabını bunlardan sormalı idik. Kendi noktai nazarım budur. İsmet Paşa Hazretleri buradan giderken tekmil salâhiyetler kendisine verilmiş ve esasat tespit edilmişti. Bizim için bundan vazgeçmek imkân ve ihtimali yoktur. İsmet Paşa, hakkı meşruumuzu bu zulmetin elinden istihsal için ne yapmak lâzımsa hepsini yapmalıdır. Yalnız bu meselenin bu kadar sürüncemede kalmasına sebebiyet veren ciheti gerek heyeti muhassararının refakatindeki zevatta ve gerek bizim içimizde tamamiyle hafî bir meselenin kalmasıdır. Hatta ben o dereceye kadar zahibim ki, bize gelen şifre telgraflarını bile açmışlardır bu herifler. Nereden anlamışlardır, ki bu herifler bir kısmımız sulh taraftarı, diğer bir kısmımız harp taraftarı. Bizim memleketimizin içerisinde tekmil halk sulh istiyor. Fakat öyle sulh ki, namusu millîyi tekeffül etsin. Yoksa onun hilâfında hiçbir sulha talip ve ragıp değiliz. Harbi kendi istiklâlimizi muhafaza için yapmışız. Elimizde ufacık bir toprak kalmış, ondan bir karış yer vermeyiz ve vermek taraftarı değiliz. Biz Hak'ka ve inayeti Hak'ka sığınarak hakkınızın davası için çalışıyoruz. Onlar ise bir milleti mahvedecek, bir milletin hukukunu bütün, bütün ayaklar altına alacak bir vaziyet iktisap ediyorlar. Şu halde Cenabı Hak muin ve zahirdir. Bize tevfiikat verecek ve onlar inşallah istedikleri belâyâ nail olacaklardır. Heyeti muhtereme reisi muhteremi, biraz oradaki maiyete alınan efendiler, ki bizim ile ne dereceye kadar alâkardı bilmem, ötekinin berikinin tavsiyesi ile alınmıştır. Burada bir komisyon teşekkül etmişken, bu sulhe lâzım gelen bir şey istihsal edilmişken, o komisyonda çalışmış olan insanları götürmediler. İstanbul'dan, şuradan buradan topladıkları adamları götürdüler. Ben ümit etmem ki, tamamiyle mahremiyeti muhafaza suretiyle muamele yapmış bulunsunlar.

Birinci rica edeceğim, yazsınlar, İsmet Paşa'ya oradaki mahremiyet son derece muhafaza edilsin ve arkadaşlardan rica edeceğim burada görüşülen meseleyi, hatta kardeşimize, hayatımız dahi olsa ona tekrar etmeyelim. Ne suretle olursa olsun. Biraz mahremiyet olursa her halde kendini kurturacaktır. Onlar arzumuzu verecektir. Allah'ın tevfikatı bizimle beraberdir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, söze başlamadan evvel şimdi Yahya Galip Bey bir şey söylemişti, ona işaret edeceğim. Mahremiyet vicdani bir meseledir. Hükümet Reisi Beyefendinin burada okumuş olduğu bir mektubu hariçten bendeniz dün işittim. Okumuş olduğu Puankare'nin telgrafını bendeniz işittim. Belki benden daha evvel işiten de olmuştur. Dün dışarıda bu havadis vardı. Yani Mösyö Puankare'den mektup gelmiş diye. Kimin elinde bulunmuş ise onun bilmesi lâzımdır. Bu şayanı ehemmiyet değildir. Burada okundu, Meclis'ten çıktığı zanrını hâsıl olmasın.

TAHSİN BEY (İzmir) — Rauf Beyefendi bunu sabahleyin almış, nasıl olur?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Nereden işittiğini bilmiyorum. Şayia halinde kulağıma geldi. Hatta bulabilseydim haber verirdim. Bu da vazifemdir.

Efendiler, benden evvel birçok rüfekayı kiram gayet heyecanlı sözler söylediler ve kimseyi tahtie etmek benim hakkım değildir. Fakat herhalde bu sözler en ziyade kemali emnü sükûn ile vaziyeti hakikîyeyi derpiş etmek mecburiyetindeyiz ve zannetmem ki rey ve karar isteyen Rauf Beyefendinin kendisinin arzu ettiği şekilde rey ve direktif verecek şekilde bir şey olsun. Belki istisnai bir, iki şey olsun. Bu Rauf Bey'e yeni bir şey öğretmiş olmaz. Yalnız bendeniz vaziyeti gördüğüm gibi, kendi anladığım şekilde vaziyeti izah edeceğim, o vaziyet üzerinde noktai nazarımı izah edeceğim. Hatası bana aittir.

Beyefendiler, bugünkü vaziyet diyebilirim ki, düşmanın Afyon, Altuntaş vesair hattından ilerleyip Sakarya Harbi'ne gelip vaziyeti askeriyemizdeki buhran nasılsa bugün de aynı vaziyetteyiz. Belki bugünkü vaziyetin buhranı daha şamildir. O vaziyeti nasıl ki, şu Meclis zannederim ki, inkâr edemez. Meclis'in tarihi zabıtları şahittir. İlk defa olmak üzere yegâne teceddüt ve hepsi yekvücut olmuştur ve ittihat temin etmiştir. Sakarya Harbi'ni kazanmıştır. Hükümetin arzusuna rağmen hepimiz biliyoruz ki, Kızılırmak hattı müdaifasına çekilmek istendiği halde, Müdafaa-i Millîye Encümeninde olanlar bilirler. Hükümet öyle istiyordu. Fakat Heyeti Aliyeniz adım atmayacağız demiştir ve bu sebat neticesi harbi kazanmıştır. Binaenaleyh bu siyasî buhranengiz zamanda da Meclis aynı celâdeti gösterebilir ve aynı suretle hareket etsin.

Efendiler, vaziyeti bu tarzda buhranengiz görüyorum. Bu vaziyetin âmili nedir? Kendi noktai nazarımı söyleyeceğim. Bende-

Halktan toplanan yiyecek ve giyecekler cepheye ulaştırılıyor

niz diyorum ki, demin arkadaşlardan birisinin söylediği veçhile bizim tarihimizde birçok muzafferiyeti askerîye vardır. Fakat en mühim muzafferiyet de budur. Çünkü bu yokluk içerisinde yapılmıştır. Dünyada muhik bulunduğu şerait istisna edilirse bunda büyük muzafferiyet mevcut değildir. Çünkü öyle bir muzafferiyettir ki, nakliyatı askerîye için kağınsı elinden alınmış, merkebi elinden alınmış, oğlu cepheye harbe iştiraket emiş karlar içinde bendeniz kendi gözümle gördüm. Yalın ayak, kar içerisinde sırtında cephaneye taşımıştır. Bu harp bunların fedakârlığı neticesinde kazanılmıştır. Bendeniz isterdi biz bu muazzam zaferden azami istifadeyi temin etmeli idik. Maattessüf edemedik ve edemiyoruz. Şimdiye kadar arkadaşımızın dediği gibi asker vazifesini ifa edip iş masa başına geldiği zaman siyasî memurlarımız vazifesini ifa edememiştir. Rica ederim bundan heyeti murahasaya hücum ettiğim anlaşılmaz. Bendeniz heyeti murahasaya reisi gördüğüm mütalaat itibariyle İsmet Paşa'nın takdiri hânıyım. Fakat diğer arkadaşlarımızın çok falsolarını gördüm. Ne olduğunu bilmiyorum. Ecnebi gazeteleri okuyanlar bilirler. Lütfen Deya gazetesini okusunlar. Vaziyeti görsünler. Ferit Bey'in ne kadar müşkil mevkie soktuğunu görsünler ve binnetice bundan sizin ne derece mutazarrır olduğumuzu görsünler. Ferit Bey müttefiklere meydan bile okumuştur. Eğer meydan okumak lâzım gelseydi İsmet Paşa'nın salâhiyeti daha fazla idi ondan. Binanenaleyh heyeti murahasamız da projesiz bir şekilde Rauf Beyefendinin izah ettiği şekilde oması lâzım idi. Yalnız İsmet Paşa vazifesini ifaya çalışmıştır. Fakat İsmet Paşa bir kişidir. Her şeyde ihtisası yoktur. En birinci misali de en pürüzlü mesele Çanakkale falan zannediliyordu. Halbuki bugün o mesele halledilmiştir. O meseleyi halledecek mütehassıslar bulunuyordu. Fakat diğerlerinin mütehassısları yoktur. Hal olunmamıştır.

Sonra efendiler, girmek istediğim bir nokta vardır. Fakat de-

rin girmek istemiyorum. Bu celsei hafıyede söylesem bile bir faide olmayacağına kaniim. Yalnız işaret edeceğim bir nokta vardır. Efendiler, dünyada en büyük muvaffakiyet vahdettir. İnkâr etmezsiniz iki, üç aydan beri memleketin içine bir nifak tohumu ekilmiştir. Efendiler, sulhu temin etmiş mi idik? Efendiler, misakı millîyi elimize almış mı idik? Efendiler, askerimiz terhis olunmuş mu idi? Efendiler, teceddüdat gayet muhik ve doğru olsa da, acaba zamanı mı idi? Harp zamanında islah edilmek ve yapılmak doğru mu idi? Bu kadarla kâfi görüp geçiyorum efendiler. Binaenaleyh Rauf Beyefendinin ifadesinden anladığım veçhile İngilizler öteden beri diyor ki, İngilizlerin öteden beri arzu ettikleri siyasetleri icabatından olmak üzere vakti uzatmak ve vakit kazanmaktır. Efendiler, maalesef İngilizlere vakit kazandırdık, iki ay vakit kazandırmışsızdır. Bu benim kanaatimdir. İcabederse kanaatimi nereden aldığımı söylerim. Beyefendiler, İngiltere şimdiye kadar birçok yerde dayak yemiştir. Bir avuç Transilvanya'ya mağlûp olmuştur. Fakat zamanla yine kazanmıştır. İngiltere'nin, siyasete, tarihte bana mağlûp olduğunu misal olarak hiç gösteremezsiniz, İngiltere'nin tarihinde. Fakat bu mucizeyi bu Türk milleti İslâmların yardımıyla meydana getirmiştir. İngiltere siyasete mağlûp olmuştur.

Fakat İngiltere'nin mağlûbiyeti affederseniz söyleyeceğim, bir şeyin mağlûp olması demektir. Yani şeref ve haysiyetinin mağlûp olması demektir. Bizim ordumuz demin arzettiğim şekilde Ayşeciğin yalın ayak kar içinde kazandığı zaferi maddeten dışarıya attı. Fakat manen efendiler, onun elini ayağını bağlayan âlemi İslâmdaki teheyyüştür. Bize karşı fiili faal olamamasına sebep ayakları bağlanmıştır. Zannediyorum ki, İsmet Paşa Hazretleri gayet iyi takdir etmiştir ve beyanatlarında onu gördüm. Fakat buradaki nutuklarında maatteessüf başkadırlar. Her iki nutuk da aynı günde her iki gazetede intişar etmiştir. Fakat rica

ederim, gayet samimiyetime bağışlayınız ve sevdiğime bağışlayınız. Şimdiye kadar çektiğimiz felâketleri düşünelim ve bu felâketler itibariyle hiç olmazsa bizim yapacağımız şu millete ve levki iki senecik için olsun bir sulhu sükûn ve refah temin edelim. Bunu yapmadan yapılmak istenilen köklü, cezri esaslı tebeddülât payidar olabilsin. Efendiler, payidar olamaz. (Kat'îyen sesleri) Şimdi efendiler, şu noktada söylemiş olduğum söz itibariyle şunu arzedeyim ki, İngilizler işi uzatmak itibariyle kazanabilecekleri ümidini vermekten hepimizin tevakki eylemesi lâzım gelir. (Ne yapalım sesleri) Müsaade buyurunuz. Rauf Beyefendinin huzuriyle söylüyorum. Gazetelere geçenleri kâfi görmüyorum. Şimdiye kadar Müslümanla mecusi yan yana geldiği vakit, eteği sürüldüğü zaman necistir diye eteğini yıkayan Müslümanlarla birlikte aynı tasta şimdi çorba içiyorlar. Efendiler, böyle olduğu halde, arzettiğim şekil itibariyle, Rauf Beyefendi izah etsinler. Hint Müslümanları üç partiye ayrılmıştır ve müsebbibi de biziz efendiler.

Şimdi bugünkü vaziyete gelince, bendeniz zannediyorum ki, Mudanya Mütarekesi itibariyle Rauf Beyefendinin verdiği izahat Mudanya Mütarekesi sıraları itibariyle belki doğrudur. Fakat daha evvel vaziyeti askerîyenin daha bidayeti darbeden evvel bendeniz İstanbul'da bulunuyordum. Zannediyorum İstanbul'a bilâ tereddüt girilmiş ve Trakya da istilâ olunmuş ve mesele de emri vaki halini almış idi. Evet Mudanya Mütarekesi aktedildiği zamanda İngilizler ordularını hazırlamışlardı efendiler ve bugün geçeceğimize bendeniz kani değilim. Belki kani olanlar vardır.

Yine efendiler müspet bir şey söylemeyeceğim. Heyeti Vekile şimdiye kadar vaziyeti idare etmişlerdir. Kendi kanaatları dairesinde idare etmişlerdir. Bugün bu vaziyeti hüsnü neticeye isal etmek mecburiyeti vicdaniye ve vataniyesindedirler. Binaenaleyh

bir arkadaşımızın söylediği gibi, benim ve bizim yapacağımız şeyler hükümetin atacağı adımlara kemali hulûsla müzaheret etmektir, başka yapılacak bir şey yoktur. Gayet iyi düşünerek, ona göre hattı hareketlerini tayin etmeli. Onun için de bir iki nokta söyleyeceğim.

Beyefendiler meselâ; Müdafaayı Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki, ordumuz hazırdır. Affedersiniz, bu celse hafî olduğu için ve Rauf Beyefendi de gayet mahrem olan mesaili okuduğu için ve Meclise emniyet edip söyledikleri için söyleyeceğim. Yani askerî mesailidir diyerek söylemekliğime muhalefet buyurulmasın. Ordumuz hazırdır. Evet hazırdır. Ben de biliyorum. Ordumuzun kuvvei maddîyesi de artmıştır. Fakat bugünkü inkıtaa karşı, daha dün biliyorsunuz ki, Musul cephesinde asker toplanması için İstiklâl Mahkemesi intihabını yaptık. Musul cephesinde icebeden ihzarat yapılmış mıdır? Anı bir darbe ile Musul'u alabilecek miyiz? Yani Musul'da kâfi miktar tayyare, benzin vesaire İngilizler tayyare ile orada iş göreceklendir, ben zannetmiyorum ki, oraya bir iki tayyare gitmiş olsun. Ben bununla inkıta yapmayalım harp yapmayalım demiyorum. Rica ederim, belki yanlış düşünüyorum. Bu kürsüden şuradan arkadaşlardan birisi sormuştu Rauf Beyefendiye, Mudanya Mütarekesinin temin ettiği vaziyetin bozulması doğru mudur? Doğru değil midir, demişti. Bendeniz de aynı suali soruyorum. Mudanya Mukavelenamesinin temin ettiği vaziyetin bozulması doğru mudur, değil midir? İşte ben söyleyeceğim. Kat'î kararı kendileri vermeleri lâzım gelir ya, vaziyeti ben izah edeceğim. Mudanya Mütarekesi bozulduğu takdirde ilk evvel, harbe katî karar verdiğimiz halde bile, ilk evvel, tahassül edecek vaziyet Şarki Trakya ile İstanbul'un Yunanlıları tarafından çiğnenmesidir. Buna karşı hükümet de düşünmüştür, ne yapacaktır? Bu tehlikeye karşı hükümet tedabir ittihaz etmiş midir? Bunu soruyorum.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Bu ihtimalâtı hepimiz düşünürüz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sizden başka soracağım zevat cevap verecektir. Hem düşünüyorsanız, söylemeniz lâzım gelir.

Sonra efendiler ikincisi, Maliye Vekili Beyefendi vaziyeti malîyemiz itibariyle buyurdular ki, biz bir müddet daha temin ve idame edebiliriz. Bendeniz Maliye Vekili Bey'e soruyorum. Bizim hiçbir paramız yokken, yani hazineye on para yokken, hiçbir teşkilâtı askerîye ve mülkiyemiz yokken memlekette mevcut para ile bugünkü mevcut olan miktarı hakkında kat'î malûmat etsinler, malûmu âliniz, para vergi ile alınır, memlekette servet, istihsal olmadıktan sonra istediğiniz kadar vergi koyunuz. Ben bu hususta kat'î kanaata sahip olmak için Maliye Vekili ve Müdafaai Milliye Vekilinin bizi tenvir etmeleri lâzım gelir.

Sonra deniliyor ki, bir arkadaşımızın buyurduğu gibi, harp edemeyeceklerdir. Ben dahi aynı kanaattayım. Fakat bir abluka yaparlarsa, yani gümrük varidatını sıfıra indirirlerse vaziyetimiz ne olacaktır? Bunlar nazarı itibare alınmış mıdır? Binaenaleyh bendeniz fazla söz söylemeyeceğim. Bütün ihtimalât nazarı itibare alınmış ve bu ihtimalât üzerine icabeden tedabir ittihaz olunmuş ise, tabiidir ki, yolunda kat'î olarak yürüyebilir ve eğer bizi tenvir etmezse, yani bu tehlikeye karşı şu menfaatimiz vardır, şu menafie karşı şu mazarrat mevcuttur, demelidir. Biz bunda tenvir edilmezsek, bizden cevap beklemeye hükümetin hakkı yoktur. Çünkü ben ne vaziyeti askerîye ve ne de vaziyeti malîyeyi layikiyle bilirim ve ne de vaziyeti siyasîyeyi bilirim. Hiçbiriniz de bilmezsiniz. Bunu bilecek olan mütehassıs makamı âliyedir. Onları birer muvazene, terazi yapmadıkça burada şöyle yapın, böyle yapın demeye salâhiyetim yoktur ve doğru bir iş değildir. Çünkü yanlış bir veçhe veririm. Rica ederim, bunları tenvir buyursunlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Trabzon Mebusu Şükrü Bey arkadaşımız vaziyeti tahlil buyururken lüzumu kat'îsine kendilerinin de kani oldukları vahdeti umumîyemiz noktai nazarından (İşitemiyoruz sesleri) bazı nükata temas buyurdular. Bu meyanda âcizimize hitaben, kendilerinin de inkâr edemeyecekleri veçhile, Hindistan'da İslâm halkı üçe ayrılmıştır. Bendeniz fırsat buldukça matbuatı tetkik ettiğim gibi, tabii imkânı olan vesaiti mahsusile harici noktai nazarından bu mesaili takip ediyorum. Ali Şükrü Bey arkadaşımızın biraz evveliyatına taallûk eden mesaili gördüklerini zannederim. Bidayette Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı muhtelif kanallardan, muhtelif yuvalardan geçerek, eşkâlini değiştirerek hariciyeye intikal etmiştir. O devirlerde buyurdıkları leh ve aleyhinde birçok söz söylendi, yazılar yazıldı. Fakat bunun ne kadar tehlike olduğunu esir olan Müslümanlar, kendilerinin istikbali noktai nazarından da böyle şeylerle kühünü anlamadan, zamanı gelmeden mütalaa etmenin ne kadar tehlikeli olduğunu tamamiyle anladıklarına kemali iftiharla Heyeti Aliyenize arz ediyorum. Demek istiyorum ki, Hindistan'da bulunan Müslümanlar namına veya Hilâfet meselei alîyesi etrafında toplanan Hindu ve Müslümanlar namına hareket eden ve hareketlerini itimada istinat ettiren zevatın turuku resmiye ile bize ihsas ettikleri şey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Hükûmete, Ordu Başkumandanına itimadı tam ile tecelli etmiştir. İtimadı tamlarını ihsas etmişlerdir. Arzettiğim nıkatı vesaiki resmîyeye müsteniden arz ediyorum.

Mudanya Mukavelenamesini muvzuubahis buyurarak dediler ki, mukavelenameyi bozalım mı, bozmayalım mı? Hakikaten sorulacak bir meselei mühimmedir. Bendeniz de sordumdu evvelce Heyeti Aliyenize. Efendiler, Mudanya Mukavelenamesi nedir? Bir kere ruhunu kavramak lâzımdır. Mudanya Mukavele-

namesi Lozan Sulh Konferansının neticesine kadar cari olacağı sarihtir. Şimdi bu Mudanya Mukavelenamesini bozalım mı sualine karşı mukabil bir sual vardır. Bozmayıp da sulh şeraiti olarak teklif ettiklerini mi kabul edelim? (Öyle denilmedi, sesleri) Müsaade buyurunuz efendim. Bir vaziyet tasavvur edilebilir. O da, Mudanya Mukavelenamesi böyle olmakla beraber, inkıta olur da tarafeyn biri, birine karşıdan bakar, melekâne bir tarzda o da olabilir. Fakat hangi babayığit, hangi kuvayı kehanetine istinat ederek böyle bir vaziyete istinat ederek, evet veya hayır diyebilir? Bunun imkânı yoktur. Denebilir ki, koparmadan ipi anlaşılabilirse, hani sonradan anlarsa bu çürüyüverirse, vaziyetimizin çürük olduğunu hissetirmek imkânını da nazarı dikkate almalıdır.

İşte arkadaşlar bu mütalaat durur biraz düşünöldükten sonra ikinci kademesi gelir ki, Şökrü Bey, her menbaa hakim olan hükümettir. Vesaiti askerîye ve siyasîye, mülkîye elindedir. Bu evzaı tetkik ve tememöl ederek, falan yerdeki ahvale karşı nasıl olur? Evet söylesin de ondan sonra bizden karar istesin, diyorlar. Şökrü Bey askerlik etmiştir. Siz arkadaşlarınızla, dört senelik mücadelei millîyenizle gazanın ne olduğunu, her asker anlamışsınızdır. Arkadaşlar, gaza tehlikelidir. Şeref ve ulviyet o tehkileyi kabul edip başarabilmektedir. Gazanın akıbeti ne demektir?

RASİH EFENDİ Allah bilir.

RAUF BEY (Devamla) — Hakkımıza, kanaatimize emin olduktan sonra kanaatimize iman ettikçe, nezih olarak gazaya gidebilirsiniz. Bunun icabatını alâkaderülimkân temin ettikten sonra, kani olursanız bir nispette ümitvar olarak girebilirsiniz. Neticeyi Frenklerin talihi harp dedikleri bizim de takdiri ilâhî dediğimiz kuvvei fevkalbeşere havale etmek zaruretindeyiz. Bendeniz vaziyeti böyle muhakeme ederim. Şökrü Bey buyurdular ki, Musul cephesinde benzin var mı? Bilmem ne var mı?

Mazur görsünler, ben bile bilmiyorum, ne var idiğini. Efendiler bu kadar mufassal, müdellel vesaitle mi, kazanacağımızı mı tasavvur ediyorsunuz? Buna ihtimal veriyor musunuz? İngiliz tayyarelerine karşı beş vilâyetin varidatıyla mı, ki her taraf düşmanla mahsur bulunduğu bir zamanda, ki elan da öyledir mukabil tertibat alacağız ve kazanacağız. Eğer bunu söyletmek istiyorsanız, bunun imkân ve ihtimali yoktur. (Kâzım Paşa başka söyledi sesleri) Müsaade buyurun, mucize devri geçti buyurdular. Salâhattin Bey kardeşimiz, kimse mucize izhar edeceğini iddia edecek kadar, kudreti ilâhiyeye isyan gösterecek küstahlardan değildir.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Hesapsız harp etmek nasıl olur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tabii efendim, onu ben-deniz Mektebi Bahriyenin ikinci sınıfında okudum. Müsaade buyurunuz efendim. İngiliz tayyarelerine, İngiliz vasaiti maddiyesine, vesaiti sairesine, silâhına vesairesine karşı koyacak vesait tedarik ederek, harp etmek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iktidarı dahilinde değildir. Fakat İngilizlerin dört seneden beri takviye ettikleri ve teçhizat ve tertibatıyla hakim vaziyetleriyle senelerden beri memaliki mustahlasamıza yerleşmiş olan bir düşmanı, avni inayeti bari ile onbeş gün içinde, ümidimizin fevkinde az bir zamanda tart ve tenkil ettik. Bunda şüphesiz Cenabı Hak'kın ne tarzda telâkki ederseniz lütuf ve inayeti çok büyüktür. (Öyledir sesleri) Askerlerin kahramanlığı da öyledir. Faik Beyefendinin, Şükrü Beyefendinin buyurduğu gibi hesap vardır ve hesabı gayet kolay mevzuu bahsedebiliriz. Fakat faide vermez.

NECİP BEY (Mardin) — Maneviyatı kırmaktan başka faide vermez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çünkü gayet açıktır. Düşünmeğe değmez, faide vermez.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Rauf Beyefendinin ifadelerine şunu ilave edeyim ki, Reis Paşa Hazretleri Kutülemare'de Tavsent esir olduğu zaman, onu muhasara eden kuvvetler 13.500'e mukabil 2500 tüfek idi efendiler, işte hesap.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Başka birkaç nokta sual ettiler zabtetemedim.

Hülâsa arkadaşlar, hükümetimiz vaziyeti muhakeme ederken ariz ve amik tetkikatını yaptığını bidayeti maruzatımda arz etmiştim. Bu maruzatımın hülâsasını da Heyeti Alîyenize bir daha noktayı nazarımız olarak arzettim, okudum. Sulh çok lâzım bir şeydir. Çok faideli bir şeydir. Milletimizin muhtaç olduğu bir nimettir ve çok müstefit olacağız. İktisadîyatımızı inkişaf ettireceğiz ve bütün bunları yapacağız. Müreffeh olacağız, bunu kim istemez? Fakat noksan olursa tehlikelidir. Harp, ismi üzerinde tehlikelidir, işte biz düşündüğümüzü okuduktan sonra, Heyeti Alîyenize geldik, dedik ki, dört senedir vaziyeti, Şükrü

Sakarya Savaşı'nda süvari birliğimiz

Bey'in dediği gibi, vaziyeti harbiyeyi, idare edecek kadar hâkim olan Büyük Millet Meclisi'ne ve Sakarya'yı başaran Büyük Millet Meclisi'ne arzıhal ediyoruz. Böyle düşünüyoruz. Siz ne karar verecekseniz, biz onu yapacağız. Başka yapacak bir şeyimiz yoktur. Buyurduğunuz gibi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Karar misakı millîdir.

YASİN BEY (Gaziantep) — Diyorlar ki Musul verilirse sulh olurmuş. Buna aklım ermiyor. (Kim söylüyor sesleri) Meseleye aklım ermiyor, anlamak istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arzedeyim. Onun için efendiler farzı muhal olarak, ben de insanım, ihtimal ben de insanım muhtelif eşkâl düşünürüm. Diyebilirim ki, Karaağaç'ı terketsek ne olabilir ki? Maliyeden şu kadarını kabul etsek ne olabilir ki? Hâkimi üç sene getirsek ne olabilir ki? Bunların hepsi aklî ve mantıkî muhakemedir. Fakat biz bunu söyleyebilir miyiz ki misakı millî vardır? Onun için fevaidi millîye mukarreratını muhakeme ettik, müttefikan bu arzettiğim şeklin noktai nazarımız olduğunu heyeti aliyenize arzettik.

Yasin Beyefendi bir سوال irat ettiler. Musul hakkında arzettiğim Karaağaç gibi rivayeti muhtelif, bazıları böyle derler, bazıları böyle derler.

HİLMİ BEY (Bolu) — Zafı iman.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat efendiler, beyannameimizde dikkat buyurulursa, yani beyanname olarak heyeti alîyenize arzettiğim ifademize dikkat buyurulduysa Musul meselesi mevzuubahis olurken dedik ki, yağlar meselesini konuşmağa hazırız, sırf ticari bir meseledir. İstiklâlimizle alakadar, tabii şüt itibariyle alakâdardır, müsait şerait altında uzlaşabiliriz, her zaman konuşulacak bir iştir. Fakat arazi meselesine gelince, toprak meselesidir telâkki etmiyorum. Bendeniz, arazinin bir karış dar veya geniş olması suretinde telâkki etmiyorum. Efendiler,

heyeti aliyenize bu vesile ile şahsi kanaatimi arzedeceğim. Karşımızdaki muhasımlarımızın bugün harekâtıyla alâkadardır. Riyasette bulunan bugün İngiliz devletidir. Bunu kerraren isbat eden İngiliz denilen bir hükümet vardır. Bu hükümet Irak'ı da, Musul'u da, Kürdistan'ı da, itiraf etmeliyiz ki, yedi asırdır, dört asırdır, idaremizde yaşayan halkı onlar Türkiye halkından çok iyi bilir. Ve efendiler, çünkü Musul'da yaşayan bir arkadaşımız Musul'u her yerden daha iyi bilir. Erzurum'da yaşayan bir arkadaşımız Erzurum'u herkesten daha iyi bilir. Fakat kül olarak sistematik dedikleri usul dairesinde tevfik etmiş, tahlil etmiş, ilim ve fenne mutabık olarak tetkik etmeyen, tahlil etmeyen ne yapabilir, ne yapamaz? Kitaplar üzerine tespit ederek toplamış bir İngiliz teşkilâtına itimat buyurmanızı rica ederim. Şimdi hiç yokdan konferansta hayasızca Türklük, Kürtlük, cehalet atfeden bir adama, Kürt halkının bir milyondan fazla bir nüfusunu tevdi

Kürt aşiret beyleri

ediniz ve beş sene müddetle veriniz, yani beş sene çalışmasına müsaade ediniz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — İki sene kâfi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz endişe ederim ki, diğer Kürdistan'da kendileri için de, bizim için de tehlike olacağına ve bir ateş ocağı olacağına ve binnetice o arazide yaşayan insanları hayatta cehenneme sevk etmek endişesi vardır. Biraz daha tahlil ederseniz Türk ve Kürt ekseriyeti azimeden gayeleri hissiyatları müşterek kârdelerden mürekkeptir. Bunları esaslı ayırabilir ve muazzam kitleyi yegân yegân imha etmek çaresini istihsal edebilir. Bu itibarla bugün Musul mevzubahis olurken üzerinde tevakkuf edilecek en mühim noktalar bağ değildir, toprak değildir. Bu tehlikenin önünü almak için sulh akdettiğimiz zaman evvelce bilvesile arzettiğim gibi, pürüzsüz ve uzun bir sulh akdetmeğe mazhar olmak meselesidir. Bendenizin Musul deyince duyduğum belki gayri âmelidir ve belki hissidir. (Doğru sesleri) Fakat duyduğum budur.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Emin olunuz vaktiyle vilâyatı sitte namını alan vilâyâtımızı yutmak için Musul'u işgal etmek istiyor. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim, müzakerenin kâfi olduğuna dair müteaddit takrirler vardır. (Reye sesleri) Müzakerenin kifayetini, kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

27 Şubat 1923

İKİNCİ CELSE (Oturum)

REİS: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER: Süleyman Bey (Yozgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Rica ederim efendim oturunuz. Usulü müzakere hakkında söz isteyen daha dört arkadaş vardır, Heyeti Celile kafi derecede tenevvür etmiştir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Sözümden vazgeçmiyorum.

REİS — Sulh hakkında mı?

ŞEREF BEY (Edirne) — Esas hakkında.

REİS — Sulh hakkında söz isteyen daha dört kişi var. Yahya Galip Bey, Süreyya Sami Bey, İhsan Bey, Abidin Bey. (Yahya Galip Bey yoktur sesleri) (İlyas Sami Bey yok sesleri) İhsan Bey siz buyurun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem kardeşlerim, Hariye Vekili muhteremi Paşa Hazretlerini ve Heyeti Vekile Reisi muhteremini kemali sükûn ve hürmetle dinledim. Bize karşı şöyle bir tekifle geliyorlar. Diyorlar ki: Bize verdiğiniz esas vazife, ki ruhunu misakı millîden alıyordu. Bu hudutta 76 gün düşmanlarla mücadele ittik. Neticede bir inkıta vaziyetini andıran bir şekilde ayrıldık. Binaenaleyh, şu vaziyette iki yeni şekil hadis oluyor. Ya bir vasıta bularak müzakeratı idame etmek veyahut silâh kuvvetimizle menafiimizi istihsal etmek. Buna karar verdik diyorlar. Kendi noktai nazarlarınca silâha pek yanaşmıyorlar ve diyorlar ki: Biz, bu inkıtai andırır vaziyet karşısında misakı

millîye nazarın bazı arazi fedakârlıkları yapmaya mütemayiliz. Karaağaç, misaki millîmizde dahil olmamakla beraber, davamızda dahildir. Karaağaç'tan ebediyen vazgeçiyoruz. Musul'u bir seneye sonraya bırakıyoruz. Yani bizim Meclis değil, bizden sonra gelecek Meclis bu işi halletsin.

Şimdi efendiler, böyle bir teklifle gelen Heyeti Vekileye karşı bu ne demektir, diyeceğiz. Bu düşüneceğimiz bir meseledir. Musul gidiyor, bu ne kadar muazzam iş... Yarın İngilizler orada bir Kürt davası yapacaklar. İstişâş yapacaklar, hepsini yapacaklar. Fakat gidiyor, götürmeyelim. Götürmeyelim demek, efendiler iki manayı ifade eder.

1. Sulhen Musul bizde kalmak şartıyla Heyeti Vekile bir sulh yapsın. Cevap veriyorlar ki, biz bu meseleyi sulhle yapamayız. O halde soruyorum arkadaşlara, efendiler, Musul bizde kalmak şartıyla, malî, adlî, siyasî, idarî bilmem filân gibi istiklâlinizi halledar ve rencide eden şeraiti kabul etmemek şartıyla davayı hal etmeyi taahhüt eden kim varsa çıksınlar, iş başına gitsinler. O birlerine diyelim ki, alınız cüzdanlarınız, biz iş başına arzumuz veçhile sulh yapacakları getiriyoruz. (Yok ise sedaları) Müsaade buyurunuz varsa... Yok bunu da yapamayız. Ne olacak? Musul'u isteriz. Ne ile? Harp ile mi? Evet harp ile pekâlâ. Gel Erkânı Harbiye Reisi, gel Başkumandan, gel Harbiye Nazırı, Musul için bir harbe karar verdiğiniz zaman hangi devletler muhasım olarak karşınıza çıkacaktır? Bunların kuvvetleri ne kadardır. Menabii nedir, vesaiti nedir, vaz'ı malileri nedir? Senin buna karşı çıkaracağın kuvvet nedir? Ümidi muvaffakiyet yüzde kaçtır? Cevap menfi midir, müspet midir? Müspet. Bitti efendiler, harp var. Cevap menfi, harp edemeyiz. Ey ne olacak? Harp edemeyiz. Sulhen hal edemeyiz. İlla sulhu isteriz, Musul'u isteriz. Bence bunun manası yoktur. Heyeti Celilenizden şunu rica ederim. Eğer içimizde sulhen bunu hal edecek iktidarda meselâ başka

devletlere tavizat vererek, başka şeyler göstererek İngilizleri elde edecek varsa, İngilizleri mağlûp edeceğiz diyen böyle bir zat varsa ben şimdiden Heyeti Hükümeti hazıraya ademi itimat ediyorum. İş başına gitsinler ve taahhüt etsinler. Yoksa efendiler harp yapacaksak harp için soralım. Kuvvetimiz, kudretimiz, siail malimi nedir? Düşmanlarımız nedir? Harp yapalım. Hal edeceğimiz mesele budur. Başka bir şey yoktur. Heyecana kapılıp işi uzatmamak lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim arkadaşımız İhsan Bey'in söylediği sözlerden mülhem olarak bir şey arzetmek isterim. Eğer mevzuu bahis ettiği nıkatı, yani ordumuzun kuvveti hangi kuvvetlerle karşılaşacaktır? Harp olursa safahatı ne olur? Çok rica ederim bunları burada mevzuu bahis ettirmeyiniz. Eğer bunlar açık olarak mevzuubahis olacak olursa ve bunlardan düşmanlar baherdar olursa belki sulh yapmak isterken aksi netice ile karşılaşabiliriz. Bence mesele gayet basittir, orta yerde bir sene için mukaddeatının taliki icabeden Musul meselesi vardır. Talik mi edelim, talik etmemek için harp mi edelim? Bu suale verilecek cevap gayet basittir. Eğer bu basit cevabı kendi aklımıza ve vicdanımıza karşı verecek olursak yapılacak muamele, Heyeti Vekileyi kendi mesuliyeti dahilinde serbest bırakmak ve başlamış olduğu şeyde devam ettirmek. Neticei kafiye ile karşınıza geldiği vakit, yapabileceği işi birer birer tetkik ederiz. Muvafık değilse ret ederiz. Şayanı kabul görürsek o vakit kabul ederiz. Şimdiden münakaşasını yapmak nabemahal ve nabemevsimdir. Ortada yapılmış bir şey yoktur. Hatta ufak tefek fedakârlığımızla ufak tefek diyorum, çünkü düşmanlarımızın zihriyetini lâyük olduğu derecede tahlil ettiğimizi iddia edemeyiz.

ATIF BEY (Bayazıt) — Paşa hazretleri, Heyeti Vekileye salâhiyeti verdikten sonda Meclis'in muvafakat edip etmediği Avrupaca anlaşılmayacak mı?

Mustafa Kemal, Meclis balkonundan halkı selâmlarken

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Anlaşılmaması şayanı arzudur. Yani Meclis son ve kafi noktai nazarlarını izhar etmemelidir. Hey'eti Vekilenin mesuliyeti yerinde kalmalıdır. Çünkü Meclis son ve kafi fikirlerini beyan ederse daha kuvvetli olmayız. Arzetmek istediğim budur. Vaziyeti anladınız. Musul meselesinin bir sene için hallini talik etmeyi hayatî bir mesele görüyorsanız o zaman derhal müdafaaya geçer, meseleyi esasından hal edersiniz.

ATIF BEY (Bayazıt) — O halde Meclise gelmemiş gibi telâkki edelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Gelmemiş gibi telâkki ediniz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Oradan gelmemeliydi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim müsaade buyurun. Heyeti Vekile nazik telâkki ettiği bu meselede az ve çok Meclis'in veçhesini almadan yeni talimat veremezdi. Şimdi size arz ediyor, diyor ki: Yeni talimat vereceğim. Vereceğim talimat şu birtakım noktaları ihtiva ediyor ve bu noktaların en ağı-

rı Musul Meselesi gibi görünüyor. Fakat tahlil etmiş olursanız Musul'dan sarfı nazar etmiş olmuyoruz. Tahlil ederseniz hududu millîyemiz dahilinden bir şey bırakmış olmuyorsunuz. Belki daha kuvvetli bir mevkie geçiyorsunuz. Yani bir sene sonra harp ile geçeceğine, sulh ile geçsin, o hedefe daha iyi hazırlanıyoruz. Arzettiğim budur. Bir sene sonra aleyhimize hal olunacağını da kabul ediniz ve ondan sonra ona göre mukayese ediniz. Sonra kararınızı veriniz.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Aziz arkadaşlar, bendeniz Paşa Hazretlerini son beyanatlarında kendi noktai nazarımdan anladığım misaki millî yoktur. İsteddiğimiz gibi bir harita çizeceğiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Demedim öyle bir şey.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Arkadaşlar, ben Musul'dan misaki millî olarak nerede Türk hududu varsa, Paşa Hazretlerinin dediği gibi, işgali askeri altın da bulunmadığı bir yeri süngü ile almak lâzımdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ta Basra'dan İşkodra'ya kadar.

ABİDİN BEY (Devamla) — Arkadaşlar beni gördüğünüz gibi zannedersiniz ki sulhperver değilim. Fakat sulhperver Heyeti Vekilemize tamamen itimadım vardı. Fakat Heyeti Vekile'de bütün vicdanlarına ve bütün cümlei dimağilerine hâkim olarak, bu son sulh tekliflerinden başka kendileri yan çizmeyerek ve bir daha Paşa Hazretleri de, yani misaki millî dediğimiz, nasıl çizerse-niz ve nereye kadar takip ederseniz orasıdır. Buna ben karar verdim. Fakat yalnız ve yalnız her millet ve her devlet gibi, yani İngiliz devleti ve milleti gibi, ki nasıl halkını siyanet ediyorsa ve nasıl o müstakil ise, biz de müstakil ve bir daha ne kapitülâsyonu, ne hafiyesi, hiç kimsesi girmemek şartıyla böyle bir istiklâli nereden kavrayabilirsek bilâharede istiklâlimize ve maksatları-

mıza vasıl oluruz. (Bravo sesleri) Efendiler, her millet mahkûm kalmış. Fakat sonradan çalışa çalışa istiklâlini tam olarak istihsal etmiştir. Efendiler, biz bir netice aldık. Çırçıplak perişan bir halde, hiç kimsesi yokken böyle bir netice aldık, bunu giydirdik ve yamalardan kurtarmaya çalışıyoruz. Fakat büsbütün tekrar çırcıplak etmeye çalışmayalım. Belki o netice hakkında büyük bir azabı vicdani hissederiz. Arkadaşlar ben buna iman etmiyorum, yani ben demiştim ki: Heyeti Vekilenin ve Reis Paşa ve Murahhas Paşa'nın dediği gibi, evet şu teklifleri yaparsak ve kani olurlarsa, ki kani olmayacaklardır. Arkadaşlar ben o kanaattayım, kani olurlarsa ben de eyvallah diyeceğim. Fakat yine kani olmayacaklar. Kani olmayacaklarından dolayı Reis Paşa Hazretleri bana dedi ki Japonya, Çin bilmem ne, bilmem ne olan orangotan hükümetleri de, Çin de hükümettir, hücum etsin. Biz kimsesiz olarak burada pek az bir kuvvetle cihangirane tekrar o yetim kız alınıyor. 600 seneden beri olan harplerin bıraktığı ve yuvarladığı felâket içinde evlâdı vatanı, ananımızı tekrar kurtarmaya ceht eden bu kuvvet herhalde istiklâlini ve o biçareyi kurtarabilir. Arkadaşlar bu kadar orduya malik olduğu halde kimseden korkmuyoruz. Ben Çinliler de gelsin, Cavalılar da gelsin, hatta Hindistan'daki Müslümanlar da gelsin. Nitekim geldiler. Ne oldu? Eskişehir bizde miydi? Kütahya bizde miydi, Bursa bizde miydi? Onu alan süngü orasını da alır. Binaenaleyh ben fevkalâde âlicenabana hareket ediyorum. Tam istiklâl olmak üzere İngilizin, Fransızın, bilmem nenin hiçbir şeyisini sokmamak suretiyle hududu dahilinde kabul ediyorum. Evet efendiler, böyle bir hudut, velevki fedakârlık olsa, istihsal edildikten sonra Musul yine benimdir. Halep yine benimdir. Fakat onlarda benimle beraber hareket etmelidir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade ederseniz bendeniz de buradan usul hakkında arzedeğim. Şimdiye kadar iki fikir çı-

kıyor, arkadaşların ifadesinden. Bu mesele nasıl müzakere edilmelidir? İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatı, Rauf Beyefendinin beyanatı, Paşa Hazretlerinin ifadatı bir nokta üzerine toplandı. Diyorlar ki, biz bu meseleyi, mütehassısları dinledik, görüştük tetkik ettik, nihayet anladık ki malî, iktisadî, idarî, mesail kabili kabul değildir. Arazi mesaili üzerinde Karaağaç'ı feda edeceğiz. Musul'u da bir sene sonraya bırakacağız. Bunlar ruhidir. Bunu diyorlar, başka bir şey yok. Bu karar bilâhare müzakere yapılamamasını mucip olur. Sonra mahdud kalır. Hükümet, onun için bu misaili bırakınız, Musul ile Karaağaç meselesi üzerinde ne söyleyecekseniz söyleyiniz, öte tarafını bize bırakınız. Bu bir tarzı müzakeredir. İkinci bir teklif vardır. Arkadaşlar diyorlar ki, üç aylık mesele hakkında biz tenvir edilmedik. Ne olduğumuzu bilmiyoruz. Bir doğru kâğıt elimize verilmemiştir. Gazetelerde görüyoruz. Onlar da birbirini nakzediyor. Hakiki heyeti murahasamızın malûmatına dair nâkis malûmata maliktir. Binaenaleyh meselenin esasını siz anladınız, ama biz anlamadık. İki tarzda hükümet vardır. Hükümet yapar heyeti teşriiyyeyi dinleriz hem Heyeti İcraiyyeye biz emir veririz, diyoruz. İşte biz bu şekilleri istiyoruz. Anlayarak verelim. Yalnız bir mesele vardır, ama siz böyle anlarsınız bu şüyü bulur. Bu bir. İkincisi, kararlarınızda, yani buradaki takyidat bir karara müncer olabilir. Bu da tehlikelidir. Ama bunu şüyü bulmamasına şiddetle ehemmiyet vermek lâzımdır. Bazı mesailin, sonra buradan bir karar da çıkmamalıdır. Bunu da kabul ediyorum. Fakat burada fikir ve maddeler tezahür etmelidir. Bunu istiyorum. Şimdi hükümetin noktai nazarı yani vekillerimizin noktai nazarlariyle bizim noktai nazarımız arasındaki fark kendilerinin meseleyi burada beyhude tetkikata mahal olmasın diyorlar. Biz de diyoruz ki, beyhude değildir, asıldır. Biz iyice vaziyeti anlayalım. İhtimalki neticede mesele yine bir iki meselenin üzerinde kalacaktır. Fakat biz diyoruz

ki, öyle noktaları böyle bileceğimizi zannediyoruz ki belki faidedir. Biz karar değil, bir fikir olarak ifade edeceğiz. Arkadaşlara, binaenaleyh, hepsi birdir. Teklif ettiklerini tekrar etmek istiyorum.

Meselâ Ermeni mesaili İsmet Paşa Hazretleri, sonra malî mesaili Hasan Bey biraderimiz zannederim, bu mesaili bir kül, umumî olarak şöyle anlatırlar. Bunlar ne dediler ve onlar nihayet ne dediler? Sonra hal edilmiş, mesail, bilâhare hayır efendim, biz uzun zabıtları da istemekten vazgeçmedik. Onlar gelmeli idi. Her büyük bahis adamakıllı burda tetkik olunduktan sonra vaziyeti umumîyeyi siyasîyeyi de öğrendikten sonra, bazı arkadaşlarımız da mütalâalarını... Yalnız umumî olarak bir karar verilmez. Bu müzakerelerin neticesinden bir karar almak hükümet ferasetinden çıkacaktır. O daire dahilinde iş görürler. O daireden çıkacak onun üzerine hükümet karar icabederse alır, icabederse o kararı da almaz. Fakat ekseriyeti iyice istiknaf eder. İntaç etti-

Hasan (Saka) Bey

ği şekil ile bilâhare konuşuruz. Binaenaleyh ihzarı müzakere etmek lâzımdır ve bu ihzarı müzakerede bu üç faslın ne olduğu bilinmelidir ve vukuf ile verilen bir karar ve bir Meclis'ten çıkan bir karardır ki, sonra halka karşı nasıl bir cevap vereceğiz. Millet'in mesulü sıfatıyla ne diye biz müdafaa edeceğiz? Söylediğimizi bilmiyoruz. Aldığımız cevabı bilemiyoruz. Bize diyorlar ki, efendiler biz anladık. Bildik, ben kani değilim, öyle nûkat var ki yalnız biz bunları hal edebildirdik. Yek cihet değildir. Maksadım tenkit de değildir. Ne Heyeti Vekileyi, ne şunu bunu, ne heyeti murahasayı... Bir vatan meselesidir. Bir istikbal meselesidir. Bu sulhun bazıları ahkâm sayesinde bazıları ahkâmı arziyesinde, bazıları da ahkâmı idarîyesinde esas görüyor. Meselâ, neyi feda etmek hususunda fikrimiz müreccehtir. Çıkıp, acaba Musul'un ehemmiyetini, Karaağaç'ın ehemmiyeti, herhangi bir ekalliyetlerin maddelerindeki ehemmiyeti birbiriyle karşı karşıya gelilebilir miyiz? Sonra iki noktası meselenin hal olunmadan, sonra iki nokta arasında karar vererek Meclisi mesaili saireyi mühmel ad ederse, Meclis diğer mesail üzerinde zaten bu bir muahede midir, sulhu temin eden? Bu da bir meseledir. Muhtacı nazardır.

Sonra Meclisi Millî'nin bilâ karar hükümetin müzakerata girişmemesi zaaf mı irae eder? Kuvvet mi irae eder? Bunu bilemem. Onun için Meclis bir dahili safhasını gösteriri ve bundan bazı fikirler çıkar. İcabederse harici safhada yapılabilir. Muayyen bir şekilde, biz Heyeti Vekileyi serbest bırakınız, bir karar vermiyiz. Amalımız dahilinde onlar müzakereye girer ve binaenaleyh bir Meclis'te müstenit olarak müzakere cereyan ediyor. Fakat Meclis'in kararı yoktur. Fakat bazı şeyler irae etmiştir. O şeyler ne dereceye kadar ileridir? Ne dereceye kadar geridir. Kimse bilmez. Fakat, onu biz biliyoruz. İşte zannediyorum ki, anlaşılacak yürümek budur. El'an kulağımızı tıkayarak el kaldıracak olursak büyük meseledir. Yalnız bize değil çocuklarımıza ait ta-

rihe geçecek meseledir. Onun için bendeniz ikinci olarak teklifim esaslar üzerinde Vasıf arkadaşımızın izahatı üzerine bir parça tenvir edilmeden ibarettir. Badehu karar mahiyette olmayarak mülâhazata geçelim. Bu iki fikrin takdiri Heyeti Celilenize aittir. Fazla bir şey söylemiyorum. Söylenecek çok sözler buluruz. Çünkü çok büyük bir meseledir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim geçen gün söz söylerken, Başmurahtas Paşa Hazretleri izahat verirken bendeniz söylemiş demiş idim ki, üç senelik mesainin kararını vermek mecburiyeti karşısında bulunuyoruz. Binaenaleyh bu kararın salim olması için, mutlaka cerayan eden müzakerenin her safhasına vakıf olmaklığımız lâzımdır ve bunun için de hatta bütün konferans zabıtlarının, protokolların tercümesinin verilmesi lâzım gelir demiştim, bu hususta karar istediğim halde Reis Paşa Hazretleri buyurdular ki, tabîdir ki gerek Hariciye Vekâleti ve gerek Hükümetin vazifesi Heyeti Celileyi tenvir etmektir.

HAMDÎ BEY (Biga) — “Mecburdur” kaydı da vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devam) — Evet mecburdur, kaydı da vardı. Bendeniz rahatsız olduğum için şimdi geldim. Görüyorum ki, zabıtlardan vaz geçtik, bugünkü şekil mesele hakkında dahi lâzım gelen malûmatı veremiyorlar. Bunu vermeden bizden bir karar veyahut bir veçhe almak istiyorlar. Efendiler zannediyorum ki mesele oyuncak değildir. On, on iki seneden beri harp eden bir milletin dışından, tırnağından artırmış olduğu para ile öteden beriden topladığı silâh ve yine yüz binlerce kan dökmek suretiyle kazanmış olduğu bir zafer vardır. Bu zaferin neticesi bugün takarrür edecektir. Binaenaleyh bu hususta salim bir karar verebilmek için yine tekrar ediyorum, her meseleyi bilmek mecburiyetindeyiz. Meseleyi bilmeden şunun ve bunun zekâ ve dirayetine itimaden bir karar verecek olursak doğru hareket etmiş olmayız. Görüyorum ki, hükümetten ilk teklif ettiğim ve ri-

yaset tarafından da “verileceği muhakkaktır” diye söylenilen zabıtları elde etmekliğin imkânı yoktur. Çünkü işlerin o tarzda tutulduğuna ihtimal yoktur. Bunu altı ayda bize vereceklerdir. Fakat herhalde şimdiye kadar yapılan müzakerattan, talî komisyonlarda ne gibi mesail üzerinde bir anlaşma olmuştur. Bilâhare devletlerin bize vermiş olduğu muahede projesinde bu anlaşmaların bir kısmı atılmış ve bunun haricinde hiç görüşülmeyen mesail konmuştur. Sonra buna mukabil bizim heyeti murahhasamızın yapmış olduğu teklifat neden ibarettir? Heyeti Vekilenin bunu gösterir bir vesika vermesi lâzımdır. Bunlar elde bulundukça, bunlar hakkında ariz ve amik tetkikat icra edilmedikçe, zannedirim, bir karar verilemez. Bir misal irat edeceğim. Bendeniz geçen gün İsmet Paşa’nın sözlerinden anladım ki, ortada on beş milyon bir tazminat meselesi vardır. Bunun mukabilinde Sultan Osman diritnotuna verilen bir para vardır. Birisi 37 senesi zarfında imha edilmek üzere borç, diğeri aynen tediye olunacak. Görüyorum ki Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu izahatta derhal takas yapılıyor. Halbuki evvelce gazetenizde hepimiz okuduk ki, İngilizler bu parayı vermeyiz demiyorlar. Fakat parlâmentodan geçmemek şartıyla resmi şekilde parlâmentodan geçmemek şartıyla resmî şekilde parlâmentodan geçmek imkânı olmadığı için, size emvalden veririz diyorlar. Meselâ, şimendifer vagonları, ticaret gemileri vesaire, vesaire... Veririz diyorlar. Binaenlayh bugün birçok ihtikâr altında kıvrandığımız halde bu para mukabilinde bize verecekleri.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) — Yanlış bir zemin üzerinde mütalâa yürütneyelim. Onların bize teklifi şu ve bu söz değil, yük gemileri bedelini vermeyiz ve ayrıca on beş milyon altın isteriz diyorlar ve ayrıca on beş milyon altın isteriz. Bu malûmata istinaden mütalâa yürütmek lâzımdır.

FEVZİ BEY (Nafia Vekili) (Diyaribekir) — Şükrü Bey’in söy-

lediği gibi bir şey yoktur.

İSMET PAŞA (Devamla) — Lokomotif vesaire aynen paradır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İşte bakınız Paşa Hazretleri yoktur, diyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hasan Bey ilk geldiği zaman bu Meclis'te söylemiştir. Olan şey yok denecektir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hasan Bey cevap vermiştir. Gazetelerde bunu görmüşüzdür. İstanbul'da ve Lozan'daki gazetecilerden işitmişizdir. Bunları anlamak için mutlak zabıtları görmek mecburiyetindeyim. Şimdi gazetelere filana müracaat doğru değildir. Siz malûmat vermezseniz gazeteden almayalım, nereye müracaat edeceğiz..

HASAN BEY (Trabzon) — Maksadımı arzedeyim. Gazetelerin verdiği malûmat ihtîaç olamaz. Evvelce ben buraya geldiğim zaman bu hususta maruzatım var. Zabıtlar vardır. Konuşulan sözlerin mahiyeti nedir? Bunlar meseleyi izah eder. Buyduğunuz noktalar hiç esassız değildir. Hususi komisyonlara toplanırken hususi müşâvereler cereyan ederken bunun nakit olarak tediyesinin imkânı olmadığı ve İngiltere'nin bir borcu olarak tahakkuk ettiği takdirde ancak aynen verilmesine imkân olacağını ifadeden ibarettir. Bu ifadeler bunların verileceğine dair bir taahhüdü tazammun etmektedir. En nihayet birçok müzakerattan sonra ve benim gaybubetimde iki üç müzakere cereyan etmiştir. Son aldıkları vaziyet kat'îyen veremeyizdir. Nitekim elimizdeki teklif kafi projesinde bidayeten kabul ettikleri halde, bilahare nükûl ettikleri birçok mesele vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İşte onları esbabı mucibesıyla anlamak isteriz.

REİS — Söz almadan söymeyiniz. Siz sual buyuruyorsunuz. Mesele tavzih ediliyor.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bendeniz de ona karşı söyle-

yeceğim, yani bırakınız müzakere etmeyelim kapayalım.

REİS — Hayır efendim, müzakere etmeyelim demiyoruz. Ali Şükrü Bey geçen günde bundan bahsetti, Heyeti Vekile bunun maddeten imkânı olmadığını söylediler. Malûmu âliniz matbamız yanmıştır. Buna imkân yoktur. (Gürültüler)

Efendim, rica ederim. Maddeten bir şeyin imkânı olduğu halde neden Heyeti Vekile üç gün, dört gün evvel göstermişler? Efendim şimdi usulü müzakere hakkında takrirler vardır. Müsaade ediniz okuyacağız. (Gürültüler) Esas hakkında 36 kişinin sözü de vardır.

HAKKI SAMİ BEY (Sinop) — Usul hakkındaki müzakerenin kifayeti reye konmaz rica ederim.

REİS — Rica ederim, daha reye koymadım.

HAŞİM BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri bütün arkadaşları tektir ediyorsunuz, tektir tevbih ile iş olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri bu takrir reye konamaz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Usulü müzakere hakkında söz söylendi, esas hakkında söz söylenmedi. Rica ederim reye konamaz. (Gürültüler)

REİS — Efendiler, çok rica ederim. Riyaset bu vaziyette hiçbir şey yapamayacaktır. Vazifemi teshil ettiniz. Gayet müşkül bir vaziyetteyim.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Fakat Paşa Hazretleri bu takrirler evvela riyaset tarafından okunmasını ve esasa taallûk eden takrirlerin tefrik edilmesi lâzımdı. İlk okuduğunuz takrir esasa taalluk ediyordu. Halbuki hiç okunmamak lâzımdır.

ŞEREF BEY (Edirne) — Eşas hakkında sözüm vardı, hiçbir şey söylemedim, bekliyorum.

REİS — Müsaade buyurunuz, takrir hakkında arzedeceğim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Esasta taalluk ederleri re-

ye koymazsınız. Halbuki okunan takrirlerin kısmı azami meselâ Suphi Bey'in takriri esasa teallûk ediyor. Bu okutturulmaz. Esasın müzakeresinin neticesinde okunur.

REİS — Yine efendim, öyle yaparız.

Gizli Celse Zabıtları

C. 4 S. 2: 28 İKİNCİ İNİKAT (Birleşim)

2 Mart 1923 Cuma

ÜÇÜNCÜ CELSE (Oturum)

REİS: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER MUVAKKAT: Ziya Hurşit (Lazistan), Necati Bey (Saruhan)

REİS — Celseyi açıyorum.

Celsei hafîye icrası hakkında söz Hüseyin Rauf Beyefendindir. Buyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) — Efendim, mütefiklerin ve heyeti murahhasamıza verdikleri muahede ve projelerin bundan evvel hafîyen müzakeresine başlamıştık. Bu müzakerenin hafîyen devamını teklif ediyorum.

REİS — Efendim celsenin hafî olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

REİS — Malûmu âliniz son defa kabul buyurduğunuz takririn meali şudur: Meclisi Âli rey ve fikrini izhar etmeden evvel Heyeti Vekileyi ve Heyeti Murahhasamızda bulunan arkadaşlarımızı dinleyerek mevzubahis mesele hakkında kamilen tenvir etmeyi arzu etmişti. Eğer müsaade ederseniz sıra ile evvelâ Heyeti Vekile ve azalarını sonra heyeti murahhasayı ve sonra da müşavirleri dinleyelim. Ondan sonra müzakereye girişelim.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Eski sözler duruyor değil mi?

REİS — Duruyor efendim. İsterseniz söz alanları bir kere okuyayım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri bir sual sormak isterim. Büyük fasıllar ayrı ayrı müzakere olunmayacak mı? Yoksa tekmil muahedeyi birden mi müzakere edeceğiz?

REİS — Efendim Meclisi Âli nasıl arzu ederse öyle olur.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin bildiğim büyük bir faslı müzakere ederiz ve o fasıl üzerinde efkâr tebellür eder. Yani fasıl fasıl müzakere edilmelidir. Zannediyorum, şimdiki müzakerede ilk fasıl üzerine olsa gerek.

REİS — Efendim, kabul buyurduğunuz takrir Heyeti Vekile ve murahhasayı dinlemek tarzında idi. Şimdi bir defa Heyeti Vekile ve heyeti murahhasayı dinleyelim.

Rauf Beyefendi, Meclisi Âlinin kabul etmiş olduğu bir takrir vardı. Bu takriri Meclis namına takdim etmiştim. Meclisi Âliyi heyeti murahhasa ve müşavirlerin ne yolda tenvir edecekleri hakkında fikrinizi lütfen söyleyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, Heyeti Vekile namına bendeniz ve gerekse Hariciye Vekili ve Baş Murahhas İsmet Paşa Hazretleri noktai nazarımızı telhisen arzetmiştik. Heyeti âliyeniz bundan evvel heyeti murahhasının azalarını istimağ buyurmak istediniz. Faraza hatırlımda kaldığına göre maliyedeki izahatı Hasan Beyefendinin vermesi, arazi meselesini Hariciye Vekili ve Başmurahhas Paşanın izah etmesini arzu etmiş idiniz. Hulâsa arzunuzun murahhasların izahat vermesi noktasından tecelli ettiğini zannederim ve öyle hatırlıyorum. Bunun için müsaade buyursanız bu nıkatı sırasıyle izah buyursunlar ve münakaşa da sırasıyle yapılsın.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Rauf Beyefendi müsaade buyrulur mu? Efendim mesele anlaşılmıştır. Bendeniz bir teklif-

te bulunacağım. Tensip ederseniz öyle hareket ederiz. Muahhede üç büyük kısımdır. Birisi idarî kısımdır. Diğeri malî ve iktisadî kısımdır. Üçüncüsü arazi kısmıdır. Malî ve iktisadî kısım uzundur. Teferruatlı bir meseledir. Siyasî ve arazi kısmı da iyice mütalaa dermeyan olunabilir. Fakat bunların hepsinden ehemmiyetli olarak Türkiye'nin istiklâlini gösteren ve ahkâm müeyyede havi olan ekalliyetler meselesi ve mukavelat gibi birtakım muvaddın ki doğrudan doğruya idarî mesailere aittir. Bu hal edilmedikçe diğerleri hal olunamaz. Ecnebiler kalan Türkiye ne ise, onda bir hukuk bir kanun kabul ediyorlar mı, etmiyorlar mı? Bunu anlayabilmek için evvel emirde idarî mesailden alâkâmızı kesmeliyiz. Bendeniz evvelâ oradan müzakere edilmesini teklif ediyorum. Ondan sonra diğer cihetlere geçeriz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, zatî âlilerinin noktai nazarına göre mehenk taşı olarak idarî mesaili gösterebiliyor sunuz. Bazı rüfeka adlî kısmı, diğer bir kısmı ise malî kısmı ve diğerleri de arazi kısmı telâkki edebilirler. Bu itibarla müsaade buyurursanız hududu esasiye üzerinde bu meyanda buyurduğunuz nokta da dahildir. Sırası gelince onu da müzakere ederiz. Arazi mesailinden başlayarak malî, adlî, iktisadî ilâhî olarak devam etsin. Bu meyanda buyurduğunuz mesele de dahildir. Onun için tensip buyurursanız arazi meselesini iyi ve şüphesiz hepsinden güzel olarak İsmet Paşa Hazretleri tenvir buyuracaklardır. İsmet Paşa Hazretleri arazi meselesini izah buyursun.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — İstiklâl meselesi evvelâ müzakere edilsin efendi. Bendeniz maruzatımda belki fikrimi tamamiyle anlatamadım. İki kelime ile az daha izah edeyim.

Muahhede de evvelâ anlayacağımız şey Türk milletinin istiklâlî keyfiyetini, ki dahili idare temin edilebilmiş midir, edilememiştir? Ne raddeye kadar bunda muvaffak olmuşuzdur? Bu temin olunamamış ise bir karış ileri bir karış geri, bendenizce bu

ikinci derecede bir meseledir. Evvelâ bu arazi meseleseni hal etmeğe karar verirsek, beri taraftaki hususattan emin olmadan yapabilir miyiz? Hayır, onun için arazi meselesi kuvvet meselesidir. Kuvvetimiz varsa ta Makedonya'ya kadar gideriz. Kuvvetimiz yoksa geride kalırız. En esaslı temin ve müzakere olunacak şey istiklâldir. Bunu müzakere etmeli ve istiklâl şeylerden şüphemiz kalmamalıdır. Ondan sonra ancak huzur ve vicdan hissederiz. En evvel istiklâlin temin edilmesi lâzımdır. Bendenizin ricam bunu temin ettikten sonra ister arazi meselesi, ister diğer mesaili müzakere edilmiş; hangisi olursa olsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salâhattin Beyefendinin fikrine hükümet iştirak ediyor, vakit kayıp etmeyelim. Bu suretle başlayabiliriz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bir sual soracağım efendim. Burada verilecek olan izahat mühim olan izahat üzerinden not tutup meseleyi anlamak ve bunun hakkında, imali fikir ederek bir karar verebilmek doğru değildir. Elimize verilen şey yanlış tercüme edilmiş devletlerin verdiği mukabil bir projedir. İsmet Paşa'nın vermiş olduğu mukabil proje nerededir? Bunu evvelce talep etmiştik zannederim ve bugün eğer hükümetin ayrıca yapmak istediği bir şeyi varsa, bunun hududu esasîyesi nedir? Elimizde görmeliyiz ve ona göre karar vermeliyiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti âliyenize ayrıca yapılacak bir teklif yoktur. Müzakerede sarîh noktai nazarımızı telhisen arzettik. Onun üzerine zatiâliniz dediniz ki, bunun şu ve şu maddelerini murahasalarınız gelsinler burada izah etsinler. Şimdi hükümet mukabil projeyi heyeti âliyenize takdim etti. Şimdi onun maddeleri üzerinde oynamagı kabul buyurdunuz. Olmaz dediniz. İşte böyle oldu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bizim mukabil proje yoksa İsmet Paşa'nın evvelce verdiği projeyi veremez misiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İsmet Paşa Hazretlerinin vereceği...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim evvelce Lozan'da vermiş. Lozan'da son vermiş olduğu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim. Salâhattin Bey'in teklif buyurduğu tarzda müzakere cereyan etsin. Heyeti murahhasa ifade ederler. Anlatılmayan noktaları istihzah buyurun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İstihzah et, havadan.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bendenizin anladığım yine maksat hasıl olmuyor. Yine müşkilât çıkıyor. Müsaade ederseniz arz edeyim. Efendim, mesele yine anlatılmış olmuyor. Yine anlaşıl mamazlık çıkıyor. Avrupa'dan avdet eden arkadaşlarımız Heyeti Vekileye izahat versinler. Heyeti Vekile bir proje hazırlamış. Bu projeyi Avrupa'ya verecek. Farzediniz ki heyeti celile bu projenin mahiyetini anlamadan bunlara veriniz dedi. Rica ederim, Avrupa'ya verilecek şeyin bizden gizlenmesi manasını anlamıyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim gizlemek yoktur. Yanlış tefehhüm vardır. Heyeti Vekile bizden bir şey isteyebilir. Efendiler biz dinledik. Siz de dinlediniz. Sizin mütalaanızı inzimam ettirerek bir proje verelim demiyor. Hazırladığı projeyi vermek için müsaade talep ediyor. Rica ederim, proje nedir diyoruz? Bize göstermiyor. Proje bize verilsin, tertip edilen proje iktisat ve istiklâli millîmizle kabili tevfik mi, değil mi? Müzakere edilecek budur. Deseler ki evet efendiler sizi dinleyeceğiz. Yeni proje yapacağız, anlarım. Bugün yanlış yoldan gidiyorsunuz. Beyhude vakit geçiriyorsunuz. Heyeti Vekile bir fikir edinmiştir. Fakat biz o fikirlerine vakıf değiliz. Onların anladığını bizde anlayalım. Proje için bizim de mütalaamızı almak istiyorlar başkadır efendiler. Usul yanlıştır. Müzakere yanlış yoldan başlamıştır.

Projeyi görmeliyiz. Kendilerini tenvir etmeliyiz. Ya tasvip edeceğiz, ya noksanlarını ikmal edeceğiz. Bunun başka bir tarifi yoktur efendim.

Efendim, rica ettiğim ve izahına çalıştığım ve heyeti âlinizce kabul edilen biraz evvel bir takrir verildi. Heyeti âliniz o takriri kabul etti. Buna göre tertibat alındı. İstihzarat yapıldı. Gerek verilen müttefiklerin projesi ve gerekse hükümetin düşündüğü noktai nazarı ait olduğu fasıllarla meşgul olan murahhaslar izahat verecektir. Bunu kabul buyurunuz. Bu esas üzerinde yürüye-
lim. İkisini de istima buyuracaksınız. Fikrinize muvafık gelmeyen, doğru bulmadığınız noktalarda itiraz edersiniz. Tenvir edersiniz. Tashih edersiniz efendim. (Doğru sadaları) Şimdi efendim, o yanlış bu yanlış. Havada konuşulmasın dersiniz beş gün, on gün daha beklemek lâzımdır.

RAGİP BEY (Amasya) — Birçok havai şeyler basılıyor, onlarda basılsın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — O havai şeylerin tabına Meclis karar vermiştir. Kabul etmiştir. O kararınızı veriniz, onu da öyle yaparız.

REİS — Canım efendim, her murahhas okuyup izah edecek. Daha nasıl yapalım. Rica ederim vaziyet heyeti celilece kâfi derecede tenevvür etmiştir. Meclsi Âlinin son defa usul diye beş saat müzakere ettiği bir mesele vardır. Bir takrir kabul etmeşsinizdir. Eğer heyeti celile kabul ettiği bu takrir birden başka bir şey istiyorsa o başkadır. (Hayır sesleri) yani şekil budur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Hükümetin tertip ettiği projeyi tanımıyoruz. Hükümetin mukabil teklifi yok mudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maliye murahhası başlayacak.

NEŞET BEY (Kângırı) — Heyeti Âliye kabul etti ki memleketin idarî meselesinde.

REİS — Rıza Nur Beyefendi izahat verecek.

RIZA NUR BEY (Sinop) — İptida ekalliyetler hakkında Heyeti murahhasanın dinlenilmesi arzu buyuruldu. Bendeniz bütün işlerle meşgul olduğum gibi, yedi kadar mesele ile daha ziyade meşgul oldum. Tali komisyonlarda bunları serdettim. Bunları arz edeyim.

Bendenizin izahatım en ziyade uğraştığım meseleler üzerinde olursa daha vazih malûmat ita etmek imkânı olacaktır. Tabiiyet, akalliyetler, mesaili sıhhiye, rehineler, Yunanlıların memleketimizin her tarafından sivillerden toplayıp götürdüğü ve akibeti bizce meçhul olan kimseler ve Yunan elinde bulunan üsarayı harbiye meselesi. Bir de üsarayı harbiye ikamet meselesi bir de adlî kapitilâsyonlar ve afvi umumî mesaili, ki o da her muahhedeğe girmesi mutata olan bir bahistir. Bu meseleye girmezden evvel ufak bir şey arz edeyim. Oraya gittiğimiz zaman karşımızda bütün cihanı bulduk. İngilizler kendi müttefiklerini ve harp zamanında kendileriyle beraber hareket edenleri ve ondan sonra Amerika, Japonya gibi uzak olanları. Daha sonra Avrupa'da bitaraf olarak kalmış olan hemen Avrupa'da ne kadar devlet varsa onları ve ondan sonra da Ermeniler, Geldanî ve Asurîler, bilmem ne diye birtakım devletleri olmayan cemaat teşkil eder. İnsanları hepsini getirmişler ve hepsini önünüze sürmüşlerdir. Müthiş bir cephe göstermişlerdir ve bunu Lord Curzon da ikide birde göstermiştir: İşte görüyorsunuz ya eliyle göstererek karşınızda bir cebhei müttehide var, demiştir. Şunu söyleyeyimki, karşımıza bir cihan küfifar çıkmıştır ve bizi daima böylece tehdit etmişlerdir. Her bahsi olduğu vakitte münakaşa büyük bir cidal, büyük bir harp halini almıştır. Öyleki sinirlerim tahammülü son dereceye geldi. Güç tahammül ettim. Hülâsa güç bir şey idi. Her türlü vasıtaya müracaat etmişler, her şey yapmışlardır. En nihayet bu mesailide birleştirmişlerdir. Hepsinde yine birden üzeri-

Memur ve subay kökenli milletvekilleri ile Rıza Nur Bey

mize hücum etmişlerdir. Biz her hücumlardan her meselede bunu nimet olarak söyleyebilirim ki, mukavemetin imkânı azimesi ne ise onu göstermişizdir. Bu da zannederim görülmüştür. Gazetelerde o kadarını tereşşuh edememiştir. Bu ilk şeyimizde öyle oldu. Sahai harbiye teşbih ederseniz karşımızda bir cephe vardı ve biz ilk hatlarını almışız, diyebiliriz kendimizce. Fakat ikinci bir hat ikinci bir devre gelmişti. Ona diyorlarki idarei mutavas-sıta (Rejim..) Vardır. Yani bir devrei müntakile diyebiliriz, ki öyle bir hatta orada tesadüf ettik ve onunla da uğraştık. Çünkü böyle şeyler olmasaydı evvelâ bizim önümüze Sevr muhahede-si ile çıkmışlardı ve hatta yalnız Sevr değil, daha bazı maddeler ilâve etmişler ve karşımıza öyle çıkmışlardı. Bu hal bitmiştir.

İkinci devrede başka bir şey çıkartmışlar. Çünkü diyorlar ki, biz daima müstakil bir millet olarak, bir devlet olarak yaşayacağız. Milletın azmı kat'îdir. Başka türlü olmaz. O istiklâl siyasî mi

olacak, idarî mi olacak, adlî mi olacak, malî mi olacak, iktisadî mi olacak hepsini istiyoruz. Başka türlü çaresi yoktur demişizdir. O vakit baktılar ki bir suretle olmadı, dediler ki, devrei mün-tekile olsun, başka türlü olamaz, birdenbire bu hale geçilemez, demişlerdir. Biz de geçilir dedik. İş mücadeleye dayanmış kal-mıştı ve bundan ileri gidememiştir. Ne kadar çırpındı isek de, didindi isek de olmamıştır ve nihayet bize bir muahhede projesi vermişlerdir ki, onun içinde üç kısım mevat vardır. Bir kısmı iki tarafça halle iktiran eden, bir kısmı da her iki tarafça münakaşa da, muallâkta kalandır ve bir kısmı da hiç bilmediğimiz, imza edeceksiniz diye elimize verilen mevatür. Bizde baktık ki başka türlü hiçbir imkân yoktur. Vasıtamız, her şeyimiz tükenmiştir. Ve zaten onlar gitmeğe de hazırlanmıştır. Biz de o halde bırakıp bu-
raya gelmişizdir. Onun için arz ediyoruz ve burada malûm oldu-
ğu veçhile onların bize verdiği projede tadilât yapılmıştır. Bizim

Sevr Antlaşmasının imzalanması toplantısı

amali millîmize muvafık bir surette yapılan bu tadilâtla Meclisi Âlinizin karşısına geldik. (Aferin sesleri).

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mukabilini verdikten sonra geldiniz.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Hiçbir şey verilmemiştir, gönderilmemiştir. Meselenin şekil budur. Bir taraftan da bir tadilât yapmışız, arzediyoruz, hüküm sizindir.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Baş murahhas vermiştik demişti, zararı yok.

SIRRI BEY (İzmit) — Bir sual suracağım. (Hepimizin suali var sesleri).

REİS — Temamiyle izah etsin ondan sonra sual sorunuz.

RIZA NUR BEY (Devamlı) — Efendim, burada projedeki sırayı takip edebilmek için tabiiyetten başlayayım.

Tabiiyet meselesi Türkiye'den tefrik edilen aksamda kalan ahalinin tabiiyeti meselesi, ki zaten her muahadeden sonra yapılmak mutattır. Bu ahalinin tabiiyeti ne türlü olacağını gösterir kısım, ki bunda halka hakkı hıyar verilmiştir. 18 yaşında efzun olanlar iki sene zarfında hangi tabiiyeti isterlerse o tabiiyete girer. Zaten umumî ve her yerde yapılan bir şeydir. On sekiz yaşından aşağı onlanlar aile reislerine tabi bir şeyi iktisap eder.

Buraya bir şey ilâve etmişlerdir. Filistin'de ikamet eden Yahudiler meselesi, ki bize teallûk eden bir mesele değildir. Esas ruhu bundan ibarettir. Bundan başka bir şey yoktur.

Ekalliyetler meselesi: En çetin işlerimizden birisi budur. Çünkü bütün Hristiyanlık âlemi, Müslümanların ziri idaresinde olan Hristiyanların idaresine ehemmiyeti azime atfediyordu. Bu hususta müttehiden hareket ettikleri gibi, mevcut murahhaslara böyle hariçden delegeler, cemaatlar, sonradan dünyanın her tarafından telgraflar yağıyordu. Meselâ Amerika'dan 5 milyon Hristiyan namına telgraf geliyorsa, meselâ bütün İngilizler ve

İngiliz kiliseleri oraya telgraflar yağıdırıyorlar, papazlar gönderiyorlar. Orası böyle papazlarla vesairelerle dolmuş idi. Biz iptida ekalliyetler hukukundan kaçınmak istedik. Büyük komisyonda böyle bir şey kabul etmek istemedik. Büyük bir kıyamet kopardılar. Halbuki bu bizim talebimiz misaki millînin talebinden de fazla idi. Çünkü misakı millînin beşinci maddesinde ekalliyetlere... Bundan evvel Avrupa devletleri, ki muharebelerle kendi müttefikleri arasında ve yahut düveli mütelife ile sonradan teşekkül etmiş olan Avrupa'da Polonya, Çekoslovakya gibi onlar beyninde yapılmış olan ekalliyetler meselesi vardır ki, o da bizim tarafımızdan kabulünü mutazammındır. Beşinci maddede neler varsa kabulü, hepsi kabulü mutazammındır. O halde buraya girdik, bu ekalliyetler hukukunda gördüğünüz bu maddeler yeni projede değişmemiştir. Çünkü biten mesailendir. O muahedelerde neler varsa onlar mevcuttur. Hatta bir kısmının da çıkarabilmişiz. Fakat ondan sonra kat'îyen bir şey kabul etmemi-

Yunanistan Başbakanı Venizelos

şizdir. Meselâ kabul ettirmek istemişlerdir, kabul etmemişizdir. İstediler, fazla olarak Cemiyeti Akvamdan bizim memleketimize bir sefir göndersinler bu sefir, diplomat sefirler ne gibi muafiyeti haiz ise, o muafiyeti tamamiyle haiz olsun ve memlekette gezsin, dolaşsın, teftiş etsin ve ona göre icraatta bulunsun, dediler. Bunu kat'îyen kabul etmeyiz dedik ve pek cidali mucip oldu. Birkaçı buna münhasır kaldı. Nihayet bunu çıkarttık?

Sonra askerlik meselesini soktular ki aralarında böyle bir şey yoktu. Kendi aralarında mevcut olan muahedati beynelmillîye de böyle bir şey yoktur. Hepsinin askerliği vardır. Fakat bizim için olmaz dediler. Sebebi nedir? diye sorduk. Nihayet bunu da söylediler, ki siz amele taburları yaparsınız, geri gönderir ve kesersiniz. Biz, dedik kesmeyiz. Amele taburlarını Hristiyanlardan değil Müslümandan da yaparız. Ama memleketin vesaiti Avrupa gibi değildir. Hastalık çıkar ölür. Sonra peki öyle olmazsa ayrı taburlar yapınız dediler. Hayır olmaz, dedik. Hiyanet ederler, zaten birçok hiyanetleri vardır. Olmaz dedik. Dediler ki Avrupa efkârı umumîyesi bununla Avrupa Hristiyan âlemi ve Müslüman âlemi birbirlerine ısınırlar. Müslüman ve Hristiyan memlekette kardeş gibi olurlar, biz dedik ki böyle olmaz. Bir kışlada yaşarlarsa o vakit kardeş gibi olurlar. Birbirlerine alışırlar, birbirlerini severler, birbirlerinin dilini bilirler, o vakit kardeş olurlar, dedik. Nihayet askerlik meselesi için Venizelos bir teklifte bulundu. Buna o kadar ehemmiyet verdiler ki, hatta bu mesele birkaç celse tuttu. Böyle muallakta beş altı mesele kalmıştı. Onlar arasında yine münakaşa ve mübareze olmuştur. Venizelos en nihayet demişti ki, hakkı siyasî en büyük bir hakdır. Akalliyetler sizin memleketinizde intihap hakından nez edilsin. Biz dedik ki onlarda vatandaşır, vatandaşlar hakkı siyasîye malik olmalıdır. Nitekim askerlikte böyledir. Her hak müşterek olmalıdır. O da kalsın, askerlikte kalsın dedik. Onların maksadı bunu da ileri sü-

rerek askerlikten kurtarmak istiyorlardı. Onlar için tabiri caiz ise askerlik bir umacı gibi bir şeydir. Komisyonunda bu münakaşa esnasında demiştir ki, efendiler bu dünyada olamaz, bir memleketin efradının bir kısmı Hristiyan diye askerliğe gitmesin, Türk gitsin, onlar ticaret etsin. Onlar ticaretini gaib etsin. Berikileri zengin olsun, hatta şunu dahi söyledim ki bir kısmı ailelerinin yanında çocuk yapsınlar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Evvelâ bunu söylemeniz lâzım gelirdi (Handeler)

RIZA NUR BEY (Devamla) — Burada bir de Patrikane meselesi mevcuttur. (Askerlik neticesi ne oldu sadaları) Askerlik neticesi, askerliği onlara da teşmil etmişizdir. Asker olacaklardır. Hatta İstanbul'daki Rumlar icabederse Van'a gidip askerlik edeceklerdir. (Çok güzel sesleri) Patrikane meselesi şu suretle olmuştur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarışarki) — Rıza Nur Bey daha mühim olan...

REİS — Müsaade buyurun, sizden evvel kişi vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarışarki) — Sual soracağım, hali münakaşada olan ve hal edilmeyen meseleleri söylesinler.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Heyeti celile kabul ederse ekaliyetler meselesi hal edilmiş şeydir. Onu izah ediyorum. Şu halde söylemeyeyim. (Hayır, hayır sesleri) Patrikhane meselesi, bu da ulvî bir mesele oldu. Büyük münakaşatı mucip oldu. Heyeti celile bilirki burada heyeti celilenin hatta hükümetin hatırına bir Patrikhane meselesi gelmemiştir. Bunu biz ihdas ettik. Bazan bir şey istemediğimiz halde bize lüzumu olmadığı halde mahsus icat ettik, ki onunla da bir şey alalım. Frenklerde şunu gördük ki, bir pazarlık zihniyeti vardır. Şunu söylerim ki, Yahudi pazarlığı yaparlar ve insanın göbeğini çatlatırlar. Onun içindir ki böyle böyle şeyler ihdas ettik. Bunun üzerinde de kızılca kıyamet kop-

tu. Artık bütün gâvurlar şey etmişlerdir. Bunun için tehdit etmişlerdir. Bizi Romanya tehdit eder, harp tehdit eder, bilmem Amerika tehdit eder, hepsini yapıyorlardı. Bu mesele biliyorsunuz ki, bu münakaşat esnasında akalliyetler meselesinde birçok asırdan beri gelen Patrikhanenin imtiyazatı mezhebiyesi meselesi vardır. Arzettiğim beyanelmile muahedatta olmayan derecede bu imtiyazatı mezhebiyeyi ifa etmek ve hem teşdiden ifa etmek istiyorlardı. Yunanlılar da bunu şiddetle arzu ediyorlardı. Bunun için çok çalışıyordu. Halbuki bu bizim için esas meselelerden idi. Halbuki biz Patrikhanenin bütün tevabii ile memleketten çıkıp gitmesini teklif ettik. Nihayet birçok münakaşattan sonra, biliyorsunuz ki; Patrikhanede siyasî, idarî, dirî vazaif vardı. Asırlardan beri gelir mahkemeleri vardır. Bilmem neleri vardır. Bir papaz bilmem kimi mahkûm eder ve hükümete tebliğ eder. Hükümet de icra eder. O kadar vahim bir meseledir. Patrik gelir, vezir makaramda askerimiz ona selâm verirdi. Bunların hepsini kaldırmak istedik. Fakat büsbütün Patrikhaneyi çıkartmak mümkün olamadı ve bütün İngilizler, kiliselerinin tazyik sütresi altında bunu kurtarmak istediler ve bizzat bu mesele hakkında da müracaatta bulundular. İmtiyazatı mezhebiye meselesi ancak bizim için mühim olduğundan buna muvaffak olduk. Bugün Patrikhanenin dini bir hassasından başka hiçbir şeyi kalmamıştır. Muhakeme bilmem ne yapamayacaktır ve siyasî bir mesele ile uğraşacak olursa hudut haricine atabileceğiz. Asırlardan beri bu devlet ve millet aleyhine bütün Rumları teşvik etmek gibi idareye karışmak mahakim filan gibi bunları kaldırdıktan sonra zaten hükmü kalmadı. Bugün adî bir köy papazı haline geçmiştir. Bir sıfatı resmiyesi kalmamıştır.

ETHEM FİKRÎ BEY (Menteşe) — Hâlâ sefirler gönderiyor.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Halen muahhede mevkii icraya meriyete konmamıştır. Ve İstanbul'un ahvalı malûmdur. Böy-

le olmazsa hepsini bir günde hâl eder bitiririz. Biz bu noktada ısrar etmemeğe yani harice çıkmasına izhar etmemeğe mecbur etmiştir ki, fakat mesele dayanmıştır da zaten, Patrikhane giderde Aynaroze oturursa idare aleyhimize faaliyette bulunacağına şüphe yoktur. Fakat pençemizin altında bir papaz gibi İstanbul'da her şeyden tecrit edilmiş bir halde en güzel bir tariftir. Bu meselede bu suretle hal olmuştur.

OSMAN BEY (Kayseri) — Patrikhane unvanı kalıyor mu?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hatta biz bunda başka şekilde düşündük, bir piskopos halinde olsun ve böylelikle kalmıştır. Efendiler, her türlü evsafı gittikten sonra hiçbir meziyeti kalmamıştır. Pensimizin altında zebun bir halde kalacaktır.

Bu mesailde malûm Ermeni yurdu meselesi vardır. Bir gün müzakere esnasında, müzakerenin nihayetinde reis tebliğ ediyordu ki, gelecek içtimamızda Bulgar heyetini dinleyeceğiz. O celsede bendenizde bulunuyordum. Derhal şüphe hasıl ettim.

Souvenir d'Erzeroum. L'établissement des habitants dans les rues de la ville pendant les tremblements de terre du 1901.

Doğu Anadolu'da Ermeniler

Bulgarların ne işi var. Bu gibi mesailde akalliyet bilmem ne filan. Memelekette Bulgar yok, bunun netcesinde mutlaka arazi gelecektir. Kabul etmedim. O biri gün bana bir ruzname göndermişler ve onu iki celse yapmışlar. Ortasında sigara içmek vesaire gibi. Birincide protesto etmişizdir. Kat'îyen kabul etmeyiz ve dinlenemez, dinlenirse hususi mahiyeti haizdir. Zabıtnameye geçemez öylece kalır dedik. Fakat onlar entrika yapmışlardır. Onları getirecekler birinci de ben bulunmazsam zararı yok, ikinciye gideceğim, ikincide getirecekler zabıtnameyi imza ettirecekler. Zabıtnameye de geçirecekler. Hepsini yapacaklar, sonra bir de bakdıkki Bulgar, Ermeni ve hiç de hatırıma gelmeyen Geldanî ve Asurîler var, onlar da yurt isterlermiş. Bulgarlar da Türkiye'den vaktile muahede mucibince mübadele edilmiş olan Bulgar ahaliyi geri getirmek isterlermiş. Kat'îyen kabul etmedik. Bulgarlar hususi surette de uğraştılar, kabul etmedik. Böyle bir şeyi siz söylemeyiniz. Türkiye'yi, Türkleri bu gibi haller sizin aleyhinize sevk eder. Halbuki Türkler sizinle şiddetle dosturlar ve Türklerin dostluğuna muhtaçsınız. Böyle şeyler yapmayınız, demiştim. Nihayet Bulgarları, Ermenileri ve Asurîleri, Geldanîleri kendileri dinlemişlerdir. Bizde bu hususu protesto etmişiz ve malûm şeyleri vermiştir. O suretle Ermeni yurdu meselesi bitmiştir ve kaldırılmamıştır. Asurî, Geldanî tabiatıyla bitmiştir. Bulgarların metabilatına da tabii ehemmiyet verilmemiştir, onlar da atılmıştır. Burada nazarı dikkatinizi bir şeye celbetmek istiyorum. Malûmdurki Hristiyanlar asırlardan beri gah Rusya'nın, gah Avusturya'nın, gah İngiltere'nin, gah şunun bunun Avrupa'nın Türkiye'ye müdahalesi için bir sebep teşkil etmiştir. En mühim bir meseledir ve bununla işe girişmişlerdir. Bununla bugüne kadar bizi parçalamışlardır. Bununla bir mesele ihdas ettiler ve hakikaten evvelce yapılmış olan muahhedelerde de öyle ırkî, dinî, lisanidir. Biz şiddetle buna hücum etmişiz ve bunun için de harpte olur, her şey-

de olur demişizdir. Bunun üzerine çok uğraşılmıştır ve nihayet en son şeylerin de biz o noktayı daima geçerek, nihayet o tabiri kullanmayarak gayri müslim diyor idik. En nihayet tekrar münakaşalardan sonra bunu hal edebilmişizdir. Orada daha ziyade gözümüz açılmıştır. Ekalliyetler hukuku, Hristiyan ile de müteakabil olsun diye ısrar ettikleri vakit de Sırplar o derece şiddet göstermişlerdir ki gözünüzü yine mi Belgrad'a diktiniz. Yine Müslümanları mı ayaklandıracaksınız ve sonrada demişlerdir ki, Bosna'da Boşnaklar vardır. Onlar da Müslüman, Sırp kanındandır. Onları himaye edeceğiz. İngilizler, malesef lakırdıları arasında itiraf etmişlerdir. Bizde Abazaları himaye edeceğiz. Çünkü onlarla beraber çalıştık, demişlerdir ve onun zannediyorum ki bu muvaffakiyetimiz en büyük muvaffakiyetlerdendir. Gayri müslimler her şeye parmak takmak istiyorlardı. Bu da memleketi parçalamak için en emin vasıtaları idi, ki asarı sâlife bunu güzelce gösteriyor. Efendiler, bunun ilk maddelerinde bakarsanız Hristiyan, yani gayri müslim ekalliyetlerini siyaseti, mal ve bilmem ne muhafazası tahü tekeflüftedir. Umumî tabirlerdir. Her yerde olan bitenlerdir. Hatta bizim Kanunî Esasîmizde de vardır. Lisan, ırk, mezhep hepsi serbest diye kayıt vardır. Aynı hukuka malik olmak Müslüman tab'a gibi aynı şeylerdir.

OSMAN NURİ BEY (Bursa) — Memuriyet almak filan gibi.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Memuriyet almak, mektep meselesi hemen her yerde yapmak istiyorlardı. Lisan meselesi için de bir köyde ekseriyet azimleri olursa, o vakit kendi dillerinde mektep açabilirler kaydını koymuşlardır.

Sonra mahkemelere müracaat için de kendi dilleriyle tahriri ve şifahi müracaat edebilecekler ve bu her muahede de böyledir ve bunun tahriri olan şeklini biz kaldırdık. Çünkü, adam lâzım, bilmem ne teşevvüşatı mucip olacak. Biz bunu ancak şifahi şekilde bırakabildik.

Subay milletvekilleri üniformalarıyla Meclise katılmışlardı

Sonra, burada kiliselere, havraları himaye vardır. Hükümet himaye edecek ve kimse tecavüz edemeyecek ve bunlar da zaten mevcut olan şeylerdir. Bu da ayrıdır. Kanuni Esasımızda olan şeydir.

Bundan sonra gayri müslim tabiri geliyor. Türkiye ahalisinin kaffesinin 37'nci maddede tevellüt, ırk, lisan, tefriki mezhep etmeksizin himayeyi taahhüt eder. Bütün Türkiye ahalisinin emniyet ve asayiş ve gerek hususi surette emniyet asayiş beldeyi muhıl olmayan bütün edyani, ki biz emniyeti umumîyeyi biz vaz etmişizdir. Başkasında yoktur. Mezahip ve itikadatın serbesti icrasına malik olacaklardır. Bu eskiden beri Kanuni Esasî ile mükellef olan şeylerdir. Gayri müslimler, akalliyetler, Türk tab'aya tatbik edilen ve Türk hükümeti tarafından müdafaai millîye veya asayiş umumîyenin muhafazası için memleketin her tarafından veya bir kısmında ittihaz edilen tedabirden sarfı

nazar, seyri sefer ve muhaceretten tamamiyle istifade edebileceklerdir. Ha, burada şunu arzedeyim, vakıa seyrü seferi ve muhacereti koydurdular. Bu hürriyete malik olan ve şu ilk fıkralarla tahtı kefalete alınan insanlar bu hakka maliktir. Memleket içerisinde herkes serbest hareket edebileceklerdir. Sonra dışarıya muhaceret edebileceklerdir.

Biz buna yukarıda emniyet ve asayiş memleket kaydını koyduk, ki isterse hükümet bu suretle bunları men dahi edebileceklerdir. Fakat biz muhaceret için daha ziyade razıyız. Gitsinler ve gitmeleri bizim istediğimiz şeydir. Onun için bu da bu suretle olmuştur.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Hariçten muhaceret var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamlı) — Hayır, bu o değildir. Bir emiğragien, bir de immigration şeyleri vardır. Bunların manaları hariçten dahildendir ve bunun Sırbistan'la, Romanya ile mütekabil

Ömer Lütfü (Yasan) Bey

olması, çünkü biz bütün müzakeratta bir şey anladık. Biz onlara bir hak veriyorsak onlar da bize bir hak versin. Sırbistan ve Romanya için de bunu istedik. Onlar da ikna etmişlerdir. Fakat onların bizden evvel Avrupa devletleriyle yaptıkları hukuk, akalliyetler hukuku vardır. Oradaki Müslümanların hukuku ve veçhile Rumlar da bize böyle şeyler tayin edelim diye uğraşmışlardır ve bunu bir mesele yapmışlardır. Makemki bu hukuk orada vardır. Biz Yunanistan'la bu hukuku müteakıl yaptık, ki bu son fark dördüncü maddededir. Şimdi efendiler, bu akalliyetler meseili en mühim meseledendir ve misakı millîmizce kabul edilmiştir. Kabul etmek istemediğimiz zamanlarda misakı millîmizi gözümüze dayamışlardır. Biz de kabul ettik. Fakat mevcut olanlardan daha azdır. Ve öyle de olmasa mübadelei ahaliyi kabul ettik, cebri olarak. Akalliyetler kalmayacaktır. Yalnız İstanbul müstesna olmak üzere... (Ermeniler sesleri) Fakat arkadaşlar kaç Ermeni vardır. (Yahudiler sesleri) İstanbul'da otuz bin Yahudi vardır. Şimdiye kadar bir mazerrat iras etmeyen insanlardır. (Gürültüler) Museviler malûm, nereye çekilirlerse oraya giden insanlardır. Tabii olmasalardı daha iyi olurdu derdim.

ALİ SAİP BEY (Urfa) — Ermeniler affı umumîden sonra gelmeyecekler mi?

RIZANUR BEY (Devamla) — Efendiler, sonra Ermenilere bir yurt istediler. Ermenilere biz yurt vermedik, çok münakaşat ve münazaatta bulunduk. Türkiye'de bunlara yurt olamaz, dedik. Kimisi Kilikya'da, kimisi Van'da dedi hepsini attık. Baktılar ki olmuyor, müzakereyi bile kabul etmiyoruz. En sonra dediler ki, bunlar Protestandır ve bunlar gelsin dediler. Olamaz ve onlar da gelmeyecektir, dedik. Sonra mübadele ile gidecek olan Rumlar da gelmeyecektir. İstanbul'u mübadelede hariç tutmaya çok çalıştılar. Umumu birden bu hususa çalıştılar. Biz de Garbi Trakya'yı mübadeleden ihraç etmek için bunu kabul ettik. Fakat bir

çok şartlarla. İhtida İstanbul hududunu çizmek istediler. Çatalca'nın hududundan, Şile'nin bilmem nesinden, velhasıl böyle büyük bir hudut. Biz bunu şehremaneti hududuna indirdik. Ona da tutular şümendifer yönü de Caddebostan'ın da hudut olduğu halde, şehremaneti hududunu istediler. Maltepe'ye kadar Kartaltepe'ye kadar olsun. En nihayet onu da kabul etmedik ve ihraç ettik ve şu şartı da koyduk, ki hariçten Anadolu'dan başka yerden İstanbul'a ne kadar sonradan gelmiş Rumlar varsa onlar da mübadeleye tabidir dedik. İstanbul'da 200-250 bin Rum varsa, bilmiyorum nasıldır. Zannediyorum ki onların da dörtte biri, beşte biri veyahut dörtte biri onlardan çıkıp gidecektir. Nihayet onlar gidip de bir daha gelemeyeceklerdir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bunda sarahat yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Musarrah mı?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Zabıtnamelerde okursanız orada vardır. Kısım burda olmaz, bunun tafsilâtı zabıtnameler vardır. Zabıtnameler mevcuttur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Nerededir?

DURSUN BEY (Çorum) — Hani ya nerede?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bilmem ki bunlarla buraya nasıl gireceğiz. Bir ay tetkik etmeli, tasnif yapılmamış bir şey değil ki sulh olsun yapılacaktır. Hatta Patrikhane şeyinde Lord Curzon'un beyanatı vardır. Mahsus yapılmıştır. Böyle idarî, siyasî şeylerinden evsafından tecerrüt etmesi için o zabıtnamede mündemiçtir. Bu gibi şeyler de zabıtnamelerde vardır. Ekalliyetler meselesi de budur.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu bahse ait suallerimizi soralım.

REİS — Efendiler, bahis hakkında سوال soracaklar.

ATIF BEY (Bayazıt) — Beynelmilele ait kırk üçüncü maddede bir şey vardır. Onu izah eder misiniz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet bu öyledir ki, bundan

mevcut olan muahedatta beynelmilel mahiyeti haizdir. Akalliyetlerin hukuku beynelmilel karar altına konmuştur. Çekoslovakya'nın, Sırbistan, Yunanistan ve Polonya'nın, Romanya'nın, Bulgaristan'ın bilmem nenin hakkında yaptıkları bütün muahedatta beynelmileldir. Ve bunları nakzedecek kanunlar yapamaz kimse. Bu beynemilel muahedatı böyledir. Onun için biz bunu ihraç edememiştir. Çünkü misakı millîmizde de o beynelmilel muahedatı kabul etmişizdir.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Paşam, beyefendinin izahatı bitmeden suale başlanmadan rica ederim.

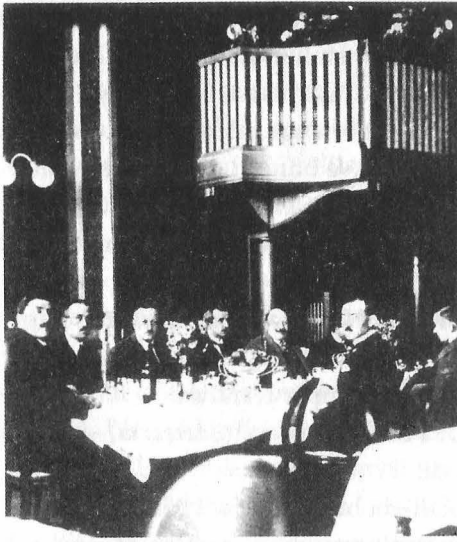
REİS — Bahsi bitirmiştir efendim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Akalliyetler bahsini ikmal etmedi.

REİS — Akalliyet bahsini bitirdi efendim. Efendim bir şey arz edeyim, arzu buyurursanız Rıza Nur Beyefendi teknil fasılların izahatını ikmal etsinler. Onu sonra sualle yapalım. (Hayır sadaları) O halde böyle bahis bahis yapalım. (Bahis bahis sadaları) Öyle ise Sırrı Bey'in suali vardır.

SİRRİ BEY (İzmit) — Beyefendi buyurdunuz ki bize binnetice proje verdiler. Bu proje üç kısımdır. Birisi mütekabilen kararlanmış, diğeri muallakta kalmıştı. Diğeri ise hiç muvzubahis olmamıştır ve ondan sonra aramızda hiçbir şey cereyan etmedi. Bıraktık geldik, buyurdunuz. Halbuki biz resmî ve gayriresmî bir surette mükellefiz ki, bu proje verildikten sonra heyeti muhahasamız hareket etmezden evvel müttefiklere bir mukabil proje verilmiştir. Mevzubahis olan mesailin bazılarını kabul etmek, bazılarını ret eylemek suretiyle bize bu mesele aynen heyeti vekile tarafından tebliğ edilmiştir. Halbuki zatı âlileri bundan haberdar değilsiniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Nasıl haberdar değilim. Haberdarım.

Lozan'da Türk delegeleri

SIRRI BEY (İzmit) — Buyurmadınız burada.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bana taallûk eder bir mesele değildir. Sualler ekalliyetlere ait değildir. Heyeti celile fasıl fasıl müzakeresini kabul etti.

ATIF BEY (Bayazıt) — Reis Paşa müsaade buyurur müsünüz?

REİS — Size söz vermedim.

ATIF BEY (Bayazıt) — Yalnız demek istediğim Rıza Nur Bey'in sözünü tamamen bitirsinler de...

REİS — Efendim, Heyeti celile Rıza Nur Bey'in fasıl fasıl izahat vermelerini ve her faslın izahından sonra iradı sual olunması hususunu kabul etti. Binaenaleyh akalliyetler hakkında sual sorulacaktır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şunu kabul ederiz, bunu kabul

etmeyiz, diye sonunda söylemiştik. Fakat kabul edeceğimiz şeyler zaten kabul edilmiş aksamıdır. Mesele bundan ibarettir.

SIRRI BEY (İzmit) — Daha var sözüm.

REİS — Ekalliyetler hakkında mı?

SIRRI BEY (İzmit) — Evet. Beyefendinin verdikleri cevap bendenizi ikna edememiştir.

Sonra ikinci sualım: Garbi Trakya Müslümanlarını muadil gösterdiniz. Halbuki bu mesele sarahaten misakı millî ahkâmını ihlâl ediyor. Çünkü Trakya Müslümanları serbest bir surette reylerini izhar ettikten sonra, mukadderatlarını tayin edeceklerdir. Yunanistan'a kalmış ve vaziyeti hukukîyesini kabul etmiş bir memleket değildi ki onların mübadelesini İstanbul Rumlarına muadil gösterebilesiniz. Binaenaleyh bu suretle misak ahkâmını ihlâl etmiş oluyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İzah edeyim. Bu suretle misakı millî ahkâmına muarız muhalifi harekette bulunulmamıştır. Çünkü bunlar mübadeleden hariç tutulsun demek, esasen orada kalsın demektir ve mukadderatları bilâhare tayin edilsin demektir. Bunun için konulmamıştır.

SIRRI BEY (İzmit) — Garbi Trakya Müslümanlarının İstanbul Rumlarına muadil tutulması hakkındaki verdiğiniz cevap dahi bendinizi ikna etmedi. Ekalliyetlerin hukuku hakkında beynelmilel bir surette kabul edilmiş esasatın mademki bizim tarafımızdan hiçbir suretle ihlâl edilmemesi meşrut idi. Bilmukabele kalacak Müslümanlar hakkında hiçbir surette takyit edilemeyecek bir madde bulunmalıydı.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, son maddeyi okursanız diyor ki...

SIRRI BEY (İzmit) — Okudum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — O madde mucibince işbu fasıl ahkâmıyla tarafımızdan teslim edilen hukuk Yunanistan tarafın-

dan akalliyetler hakkında teslim edilmiştir. Kendi arazisi dahilinde bulunan Müslümanlar hakkında kabul edilmiştir. Bütün bu hukuk beynelmilel olmakla Yunanistan'da kabul etmiştir.

SIRRI BEY (İzmit) — Sırbistan'daki Müslümanların adedi Yunanistan'daki Müslümanların kat kat fevkindedir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Sırbistan bundan hariç kaldı, Sırbistan meselesi hariç kaldı. Sual Yunanistan'dadır.

SIRRI BEY (İzmit) — Beynelmilel olması itibariyle arz ediyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İşte bu beynelmileldir. Çünkü bu maddede sarahat vardır. Dikkat buyurursanız görürsünüz, akalliyetler hakkında ne kadar mevad varsa Yunanistan'a da şâmilidir. (Muvare oluyor sesleri)

RASİH EFENDİ (Antalya) — Sualden bir netice çıkmayacak. Suali bırakalım da söz söyleyelim.

REİS — Efendim fasıl hakkında sual soruyorlar, anlamadıkları noktaları izah ediyorlar.

Dr. Mustafa (Cantekin) Bey

DR. MUSTAFA BEY (Kozan) — Sual sordu cevabını aldı. Münaakaşa etmekte ne mana vardır?

SIRRI BEY (İzmit) — Hata mı ettik beyefendi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Yunanistan'dan getiremezler.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Getirirlerse kuvvei teyidiyemiz nedir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kuvvei teyidiyemiz, Patrikhane böyle bir şey yaptığı takdirde tutup kolundan dışarı atmaktır.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Müsaade buyurunuz efendim, daha evvel bunun ifa edileceğini...

RIZA NUR BEY (Devamla) — Muahedeye böyle bir şey girmemiştir. Muahedeye böyle bir madde koydurmadık.

NEŞET BEY (Üsküdar) — İkinci sual: Buyurdunuz ki köylerde ve kasabalarda ekseriyet teşkil edecekleri halde mektep açabilecekler ve kendi noktai nazarlarına göre tedrisat yapacaklardır. Bu kayıt konmasa müteferrik surette köylerde bulunmasını bunların köylerde ve yahut kasabalarda tecemmuunu teshih edecek. Bu, tahlike teşkil etmez mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bunlar burada demiyor ki kendi noktai nazarlarına göre köyde mektebi yapacaklar, lisanlarını kullanabilecekler. Yine teftişimiz altında olacaklardır. Fakat mübadele olduktan sonra bu ekseriyet nerede olacaktır? Meseleyi kökünden hal eden mübadelei ahaldir.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Müsaade buyurun, meselâ bütçelerden para ayırılıyorsunuz. İstanbul bütçesinden veya hususi bütçelerden yine onlara para verilecektir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Verilecek. Kabul etmiştir misakı millî. O mevcut muahedatta daha şiddetli bir surette mevcuttur. Ne yapalım?

REİS — Efendim yalnız şunu rica etmek isterim ki söz isteyen zevat kırk beş, kırk sekiz kişi. Suallerde beyefendi bir fasıl hak-

kında izahat verdikten sonra, olabilir ki bu nokta esaslı bir surtte şöyle midir, böyle midir diye anlaşılmaz. Bu sual yoksa müzakeredilecek efendim, yoksa rica ederim.

Rica ederim Mustafa Bey bana bırakınız bu vazifeyi. Devam buyurunuz Sırrı Bey.

SIRRI BEY (İzmit) — Hristiyanların eyyamı mahsusalarında mahkemeye gidemeyeceğiz.

RIZA NUR BEY (Devamla) Bu kabahat bizde değildir. Kabahat misakı millîdedir. Çünkü misakı millî o muahedatı beynelmileliyi aynen kabul etmiştir. Onun içinde mevcuttur. Hatta cumartesi Yahudiler, bilmem pazar günü kimler davet edilemez.

SIRRI BEY (İzmit) — Misakı millîde yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bendeniz, vardır diyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz yoktur diyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Nasıl yoktur efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bırak Sırrı Bey rica ederim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Beşinci madde düveli müttefi-

Mustafa Durak (Turan) Bey

ka ve müşarikleri arasında takarrür eden esasat dairesinde akaliyetlerin hukuku... Eğer zatı âliniz o mevcut muahedatı okursanız orada göreceksiniz, ki Yahudiler cumartesi gilan diyor. Muğayir değildir.

REİS — Emin Bey.

EMİN BEY (Bursa) — Paşam, ben bundan sonraki bahiste soracağım. Hakkı kelimim mahfuzdur.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Patrikhanenin buyurduğunuz herhangi bir şekilde kalması bendenizce hüsnü tevilden âridir ve tatbikatta hüsnü netice vereceğini zannetmiyorum. Patrikhane-nin her ne şekilde olursa olsun, İstanbul'da kalması tehlikelidir. Âtiyen daha ziyade tevessü edecek, eskiden daha fena tesir yapacaktır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Patrikhane iki meclisten mürekkeptir. Birisi Şensinod Meclisi, diğer meclisi muhtelit Sensinot. 12 metropolitten teşekkül eder. Bugün mübadele ile Anadolu'dan bütün Rumlar gidiyor. Bir defa kat'îyen metropilit bulamayacaklar.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Yunanistan'dan getirirler. Sual alan arkadaşlarım şöyle midir, böyle midir, diye şüphelerini hal etsinler. Salâhattin Bey, Rıza Nur Bey'den sual soracak.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müzakerenin de mevzuu yoktur. Müsaade buyurunuz usulî müzakereye dair buradan bir şey söyleyeyim. Maksudımız işi anlamaktır.

REİS — Efendim, usulü müzakere hakkında Heyeti celilenin uzun uzadıya münakaşa etmesini şu şekilde kabul etti. Yarı Heyeti Murahhasayı teşkil eden zevat buraya gelip izahat verecekler...

M. DURAK BEY (Erzurum) — Kabul edilen şekil bu değildir. Onu arzedeceğim.

REİS — Efendim, kabul edilen tahrir buradadır. Rica ederim

ret ediyorum. Ben vazifemi biliyorum. Buyurun Salâhattin Bey, sualinizi sorunuz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, kapitülâsyonlar madde ile ilga ediliyor. Onunu yerine müteselsil ve müeyyit bir takım mevad kabul olunuyor. Bunlar kapitülâsyonlardan değil mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hangisi efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu maddede bendeniz gayri müslimlerin serbestli tetrisatı ve tetrisata muhalefet olunmaması gibi bir manevî tearuz görüyorum. Sonra, efradın münferiden hukuki ve fiili mevkide divanı adalet gibi merciini görüyorum. Sonra müslim ve gayri müslim akalliyetler için tamamıyla intizamı halli havi bir müdafaa görüyorum. Binaenaleyh görüyorum ki mevcut ortada bir kapitülâsyon kalkmıştır ve müebbet bir kapitülâsyon gelmiştir. Bu fevkalâde ağır değil midir? Bunu anlamak istiyorum. Yani bağlanmış gibi geliyor. Acaba böyle midir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bu gayri müslimler hakkındadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müslimler dahil değil mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, gayri müslimler hakkındadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yalnız Hristiyanlar hakkındadır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Yani müslimler hakkında yoktur. Irkı, lisanı meselesi yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Burada vardır efendim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır yoktur. O hakkı hayat muhafazai hayat...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır mahkemelerde istedikleri gibi lisan istimali, bu pek ağırdır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Gayri müslimler hakkındadır. Mütetekellim olan, Türk tab'ası olan, o madde mevcuttur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstanbul'da bunları tanımayacaklardır ve hem bu fikir milliyeti öldürecektir, memlekete ve bunu ne taahhüt ediyoruz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu efendim mehakim içindir ve zarurîdir. Zaten bugünkü mahakimimizde tercüman vardır. Öyle değil mi? Lisan bilmeyenlerin bir tercümanları bulunur. Fakat biz bunu diğer muahedelerde hem şifahi, hem tahriridir. Biz tahriri kısmını kaldırtmaya muvaffak olduk, o bir tarafı kaldırtmadık. Bu budur. Buyurduğunuz kapitülâsyon umumî beynelmilel olduğu için ve tarafiyence mütetekabil olduğu için, kapitülâsyon değildir. Fakat şeraite bakarsanız kapitülâsyon şeraiti gibidir. Fakat ne yapalım ki misakı millîmiz bunları kabul etmiştir. Öyledir, kabul etmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstiklâli muhil taahhüdatı müebbede memleketin istikbalini bağlamaktadır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, tekrar arz edeyim. Beşinci maddeyi düveli İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tefrik eden esasatı âtiye dairesinde ve akalliyetlerin hukuku mahfuzdur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurunuz bu esasatır. Fakat bu demek değildirki Türkiye'de herkes parmağını soksun. Bu demek değildirki hukuku esasîyeye kadar Divanı Âliye kadar Türkiye'de bir kanun, bir mahkeme kurabilsin. Bu esasat bazı yerde muhafaza edilmiştir. Fakat Türkiye'de milliyet olamayacaktır. Müslimlere parmakları vardır ve oynayacaklardır. Gayet ağır görüyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu hukuk bizim için zarurîlik kabuldür. Misakı millî kabul etmiştir. Onlar onu demiştir. Zaten İngilizler kabul etmek istemedi. Kıyamet koptu. İnkıtaa kadar

gitti. Fakat bir mesele vardır. Onu daima düşünmeniz lâzımdır. O da mübadelei ahali meselesidir. Bu mübadeleyi icbarî bir surette kabul etmeşizdir. Bu kabul edildikten sonra, bunların hükümü yoktur. Akalliyetlerin hukuku yoktur. Değil mi efendim? O vakit tazmin eder, zatı âlinize bilâhare arzederim. Çünkü uzamasın efendim.

REİS — Hacı Şükrü Bey buyurunuz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Ben vazgeçtim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, bu fasılda akalliyetlerden maksat Hristiyan akalliyetler midir? (Gürültüler)

REİS — Rica ederim sükût edelim. Buyurunuz devam ediniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Gayri Müslimler hakkında.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Pek âlâ 37'nci maddede gayri müslim akalliyet diye tasrihe lüzum var.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Oradaki akalliyetlerden maksat gayri müslimler hakkında Hristiyan demek.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O halde 37'nci madde zaittir. Çünkü çok su götürür yerleri vardır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — 37'nci madde umumî bir tabiridir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şu halde 38'inci madde de gayri müslim akalliyetler diye tasrih edildikten sonra 37'nci maddeye hiç lüzum yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Koydular, anlatamadık efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arap çorbasına döndü memleket.

RIZA NUR BEY (Devamla) — O mahzuru görme. Orada çünkü mübadeleleri yapmışızdır, hepsine hatime çekilmiştir. 36'nci madde görülüyorsa zaten...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Ne kadar kuvvei müey-

yidesi olduğunu da görüyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Öyledir. Fakat Kanunu Esasî'yi açarsanız görürsünüz. Orada da bu ahkâm yok mudur? Zaten Kanunu Esasî teklif etmiştir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Kanunu Esasî paçavradır.

POZAN BEY (Urfa) — Efendim afvi umumî buyurdunuz. Bu afvi umumî yalnız bizimle Yunan arasında mı, yoksa bilumum devletler arasında mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Onu sırası gelince arzedeceğim. Mamafi şimdi cevap vereyim. Afvi umumî bir defa Yunan ile bizim aramızda, saniyen düveli İtilâfiye ile bizim aramızda.

REİS — Rica ederim bu müzakere akalliyetlere aittir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim resmî, gayri resmî her fasıl olursa olsun ortada devran eden bir söz vardır. Türk Ordoksları namı altında Anadolu'da Patrikhane tesis etmiş bulunuyorlar. Bunlar mübadeleye dahil midir, değil midir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — İsterseniz mübadele edersiniz,

Tunalı Hilmi Bey

istemezseniz size tabidir. Çünkü böyle mübadele ahkâmında bir Türk Ortodoksları hariçtir, diye bir kayıt yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Türk hükümeti Cemiyeti Akvama Meclis azasından her azarın bu teahhüdattan herhangi birine karşı vukubulan tecavüzü veya tecavüz tehdidini Meclis'in nazarı dikkatine arza salâhiyettar ve Meclis'in icabı hale elzem ve muvafık sureti tetkik edileceği kabul olunur. Meclisi Akvamda bir İngiliz murahhası bulunuyor. Orada Türkiye'de Hristiyanlar şöyle olmuş, Hırto kovulmuş, İstanbul'da Hırsto'nun kulağı bükülmüş, şimdiye kadar asırlardan beri olduğu gibi, güya sahih veya gayri sahih birtakım mesail dolayısıyla başımıza bir belâ çıkarmaya bu madde sebebiyet verebilir mi? Veremez mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim demin arzettiğim gibi, buraya bir sefir göndermek teşebbüsünde bulundular, ki o diğer mevcut beynelmilel muahedatta yoktu. Onu birçok şeyden sonra çıkarabildik. Fakat bütün bu mesaimize rağmen böyle bir madde bütün mevcut muahedatta vardır. Şuna da emin olmak lâzım gelir. Değil bir İngiliz delegesi, Cemiyeti Akvamı İngiliz nüfuzu altında bir müessese olarak kabul etmek lâzım gelir. Böyledir. Fakat bu Romanya hakkında da yapılmış, Polonya hakkında da yapılmış Sırbistan hakkında da yapılmış, hepsi hakkında da yapılmıştır. Fakat emin olunuz ki bunun kuvvei tediyesi yoktur. Hiçbir şey yapamadı. Yani bunlar laftır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Memaliki müstahlasadan veyahut Türk memleketlerinden dışarı çıkarılmış olan Rum ve Yunanlıların avdet edip etmemeleri tali komisyonlarda takarrür etmiş iken, Yunan tebaasının muhtelif mahkemeler ahkâmına tabi olma üzere avdet edebilecekleri takarrür etmiş. Bu vaki midir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Biz böyle bir şey yapmadık ve

bana taalluk eder bir mesele değildir. Bilmiyorum. Hariciye Ve-kâletine taallûk eder bir meseledir.

ALÎ HAYATÎ BEY (Gaziantep) — Tali komisyonda idiniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bunların Yunan tebaası filan olupta o bahane ile girse manidir, giremezler.

ALÎ CENANÎ BEY (Gaziantep) — Yani giremeyecekler.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Elbet, elbette giremeyecektir. Tali komisyon karar vermiştir.

ALÎ CENANÎ BEY (Gaziantep) — Bilâhare...

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bilâhare bilmiyorum.

ABDÜLKADİR KEMALÎ BEY (Kastamonu) — Efendim ben-deniz mahkemelere gayri müslimlere değil, fakat şifahen müracaat edebilmek imkânını muahedeye sokulduğunu görüyorum. Esasen Türkçe bilmeyen insanların mahkemelerde müracaatını

Abdülkadir Kemâlî Bey Pozantı İstiklâl
Mahkemesi Başkanı (çocuk yanında)

dinlemek üzere tercüman tayin etmek mehakimin vazaifi asliyesindendir. Bunu kavaninimiz temin etmiştir. Bunu muahedeye sokmaktan mana yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Arzedeyim, kavaninimizde bunlara ait hukuk pek çok müemmendir. Fakat Avrupalılar, karşı karşıya münakaşa ettiğimiz insanların, bunların hiçbirisine inanmıyorlar. Bizim taahhüdümüz, yani beynelmilel taahhüt olsun diyorlar. Yani bizi beynelmilel garanti altına koymak istiyorlar ve onun içindir ki koymuşlardır ve her muahedeye koymuşlardır. Böyledir. Mesele biz onu çok söylemişizdir. Kanunumuzda vardır. Müemmendir, diyoruz. Bizim kanunlarımıza riayetkar olmadığımıza kani oluyorlar.

Efendim, burada bir şey arzedeyim. Burada gazetelerden birisi “Ladini” diye bir şey yazmış. (İstanbul gazeteleri mi sesleri). Bilmiyorum. Birtakım gültüguyu mucip olmuş ve bunun esbabını söyleyeceğim, tabii biz orada Türkçe konuşmuyoruz. Fransızca konuşuyoruz. Fransızca için bir tâbir vardır. “Lâik” derler. Bunu biz de onlara müteaddit defalar söylemişiz ve söylerler. Bunu tercüme ederken böyle yazmışlar, halbuki bunun manası böyle değildir. Bu olsa olsa nasut, lahuti mukabili nasuti demektir. Halka ait bu hiçbir vakit dinsizlik demek değildir. Bu hiç ağzımdan çıkmamış, bu yanlış tercüme edilmiş bundan böyle bir kelime ağzımızdan çıkmamıştır. Binaenaleyh doğru tercüme değildir.

Efendim sıhhi bahis; “711”

Efendim malûm bir mesele vardır, kapitülâsyonlar meyanına dahil. Bu da sıhhi kapitülâsyonlara dairdir. Bundan bir asır kadar evvel memleketimize Hindistan’dan bir kolera girmişti. Hükümet kendi kendine karantina usulünü ihdas etmiştir ve kendi teşebbüsü ile. Fakat bunun için masraf lâzım, ecnebi gemilerinden rüsum almak istemişler. Ecnebi gemileri vermek istememişler. Bundan dolayı bir Türk memurunu bizim gemimize sokma-

yız demişler. Bundan dolayı bir Meclisi Âlii sıhhi teşkil etmişlerdir. Orada ecnebiler de bulunmuştur. Türkleri birer birer elemişler, atmışlar. Sonra kamilen Frenklerden ibaret olarak bu da başımıza bir kapitülâsyon olmuştur. Burada sui istimalât, irtikâp, irtişa, adam kayırmak, israf, velhasıl her şey olmuştur. Sonra fenni hazır tıbbı muvafık surette muamele yapmamıştır. Eski sistemle kalmıştır. Bunu da kaldırmak için işte burada gördüğünüz mesaili sıhhiye bahsi burada bir defa şunu kabul ettirerek 129'uncu maddeye bakarsanız İstanbul Meclisi Âlii sıhhisi lağvolunmuştur. Türkiye sevhil ve hududunun teşkilâtı sıhhiyesine memurdur. Bunu pek büyük güçlkle geçirmişizdir.

Ondan sonra rüsumu sıhhiye var. Rüsumu sıhhiye ibka etmişizdir ve buna muvaffak olmaya çok çalışmışızdır. Büyük bir şeydir. Çünkü hiçbir devlette rüsumu sıhhi yoktur. Gemilerden almazlar, yalnız biz alırız. Onu ibka ettiler. Sonra birtakım adaba mugayyir resimler ve kitaplar neşretmek, kadınları ve gençleri iğfal edip onlardan ticaret yapmayı meneder. Muahadeler, mukaveleler mevcuttur. Bunlarda dahil olmuştur. Memleketin sıhhati ve ahlâkı namına biz bunları kemâli memnuniyetle kabul edeceğiz. Yalnız bir mesele vardır. Afyon şeysi vardır. Malûm bazı şehirlerde ahaliye afyon satarlar. Esrar satarlar. Biliyorsanız ki bu sıhhate muzirdir. Bunu meneder bir beynelmilel mukavele mevcuttur. Memleketin sıhhati ve ahlâkı namına bunu da kabul edeceğiz. Yalnız bir mesele vardır. İzmir taraflarından bu yakınlar kadar Afyon Karahisar vesairede afyon yetiştirirler ve ticaret yaparlar ve bu afyon da tıpta en makbul bir afyondur. En birinci tıbbı mevattandır. Almanya'ya gider, müstehzaratı tıbbıye yapılır. Bunu tetkik ettik. Zarar verir mi vermez mi? diye bunu buraya sorduk İzmir Ticaret Odasına da sorduk ve kendimiz de o mukavelenameyi birkaç kişi baştan aşağı tetkik ettik. Böyle bir zarar görmedik. Onu da kabul ettik.

Sonra bu Meclisi Alii Sıhının 600.000 İngiliz lirası olarak parası vardır. Bunun bir kısmı tekaüdiye şeyidir. Bir kısmı da kendisine ait bir servet olarak kendisinde mevcuttur. Bu paranın bir kısmını memurlar, ki bizden hicaz ve saireye gitmiştir. Birçok yerler eksilmiştir. Memurların adedine göre yani bizim ihtiyacımızdan fazlası olduğu için çıkarılacak memurlara tazminat şahsiye vereceğiz. Çünkü bu bir hak meselesidir ve bunun da pek çoğu Türk memurudur. Sonra yine bir kısım tefrik ediyoruz ki bu kısım tekaüdiyeye hasrediyoruz. Mütebaki kalan kısmı da Türk lirasına devrediliyor ki böyle bir tasfiye muamelesi yapılacaktır. Ama bu para ve bundan sonra alınacak rüsumu sıhhiyeyi maliye hiçbir yere sarf edemeyecek, sırf tahaffuzhane yapmak veyahut bu gibi müessasatı sıhhiye yapmak gibi umumra sarf edilecektir. Yani mavuzuz lehine sarf olunacaktır ve bu da doğrudur. Şimdi burada bir kısım kalıyor, okuduğum cümleden sonra gelen, 130'uncu maddenin son fıkrasının iptidasına kadar bir kısım var ki, bunları kabul ederken bir şey sokuşturdular. Dediler ki, nihayet bu dedikleriniz olsun, fakat boğazlarda "sıhhi bir boğaz komitesi" namıyla bir komite yapacağız. Bunun içinde nihayet üç aza koruz ve bu komite beş sene müddetle devam edecektir, dediler. Bunun üzerine mücadele ettik ise de kaldırmak mümkün olmadı. Fakat son zamanda İtalyan murahhasları bunun görüşmemizde bunun yerine, eğer bizim karantina idaresine üç tane ve bizim memurumuz olarak onlardan üç doktoru beş sene müddetle alırsak, bunu da çıkaracaklarını söylediler. Bu da böylece kaldı. Bu kısım tay olunacaktır. Kabul edilir bir şey değildir. Yani biz bunu kabul etmemişizdir. Çünkü bu bir münü-kaya münhasır adetâ bir kapitülâsyondur.

Sonra bir şey var, ki bu da muhtacı izahtır. Vazıhan anlamak lâzım gelir. Bu da şudur ki, bunların maksadı iptida bu komiteyi teklif etmeden evvel kaldırıyoruz. Mademki tekrar bu vesile,

başka bir isim, başka bir şekil ile yine sıhhi kapitülâsyonu sokmak. Çünkü bu adamların haleti ruhiyesini gördük. Eğer bir şeyi kabul etmezsek ismini değiştirirler, onu anlarsanız başka bir şekle sokarlar. Onu da anlarsanız yine başka bir şekle korlar. Yani böyle tuhaftırlar. Nihayet derler ki, böyle birşey kabul edilsin. Ben dedim ki, pekâlâ, dediğinizi kabul etmek için bizden de bir delege bulunsun. Yer meselesine gelince, İstanbul'da olsun istiyorlardı. Dedim, olmaz. Herhangi bir devlet kabul ederse oraya gelsin, ki orada bunu göreceksiniz. Hariçte kalacak. Meselâ Beyrut'ta haç zamanında emrazi sâriye intişarını men için böyle bir heyet teşkil ediyorlar. Fakat ya Beyrut'ta veya İskenderiye'de olacak yani biz bu suretle başka memlekete kapitülâsyon yapmış oluyoruz.

Şimdi efendim, umumri sıhhiye de sorulacak mesele varsa cevap vereyim.

DOKTOR FUAT BEY (Bolu) — Ecnebi doktorları kabul edip etmeyeceğiz meselesini izah etmediniz.

Operatör Emin Bey

RIZA NUR BEY (Devamla) — Zannederim az evvel izah etmiştim. Efendim, müşavir olarak bizim memurumuz olarak beş sene müddetle alacağız. Bizim karantina idaresinde, ki Türk idaresidir. Bu muahedeye göre beş sene müddetle müşavir olarak bulunacaktır.

FUAT BEY (Bolu) — Ecnebi diplomasını haiz olanların bizim memleketimizde icrayı sanat...

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır hayır. O başka meseledir. Bu mesele değil, o ecnebi doktorların bizim memleketimizde icrayı sanat etmeleri gilân, o başka bir meseledir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim Meclisi Âli sıhhi-nin lağviyle yerine Boğazlar komitesinin kabul olunduğundan bahis ettiler.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kabul olundu demedim, efendim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Üç tane müşavir doktordan bahsettiniz. Fuat Bey'e cevap olarak.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, red ettik ve kabul edemeyiz dedim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Bu karantina idarelerinin fantazi olduğunu ve maziye karıştığını kendilerine murahhas bey anlatmadı mı? Bize bu hususta sıhhiye bütçesi münasebetiyle bir ders vermek istediler. Acaba bu sakîm usulü neden dolayı idame etmek istiyorlar. Avrupalılar bizira kadar mı terakki etmişler? Karantina usullerinin mülga olduğunu vekil beyefendi o zaman iddia etmişlerdi, buna bir cevap istiyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Buyurun cevabınızı. Efendiler, bu münakaşat esnasında Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar orada Meclisi Alil sıhhide bulunan kendi delegelerini getirmişlerdi. Onlar münakaşa ediyorlardı ve başkaları da var idi. Kendilerinin, bu Meclisi Âlinin bu memlekete hiçbir hizmet etmediğini

söylerken delilim şu idi. Bundan bir sene veyahut bir buçuk sene evvel Cemiyeti Akvam kendisinin bir murahhasını İstanbul'a göndermiş, bu hususta bir tahkikat yapmış, bir rapor yazmış. O raporu tetkik ettim, yüzlerine vurdum, ki israfatları eski usulle bilmem ne bunları söylüyor ve buna ilâveten dedim ki, siz hâlâ karantina ile uğraşıyorsunuz. Karantina usulü yoktur. Bunun yerine serumlar ve aşılar kullanılır. Hatta dedim ki, siz Türklerin doktorlarını beğenmek istemiyorsunuz. Fakat onlar çok yüksektir ve hatta sizinle, yani Avrupa doktoruyla boy ölçerler. Hatta siz dahi orada bazı serum kullandığınız vakitte Türk doktorlarının darülistihzarda yaptığı aşıları kullandınız, dedim. Şimdi mesele, karantina yoktur. Fakat hududu sihiye denilen bir mesele vardır. Bir devlet, memleketi, hudutları haricinden gelecek emrazı sariyeye karşı müdafaa etmek mecburiyetindedir. Mühim bir faidedir. Bugün tahaffuzhane karantina masrafi müeddi oluyor.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Siz onu da aldınız.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Sözümü bitireyim. Bu masrafları ecnebiden aldığımız rüsum sihiye ile bunları idare edeceğiz. Oralara gireceğiz. Aşı yapacağız. İcabederse onlara bir iki gün müşahede yapacağız. İcabederse o müşahedeyi yapmak lâzımdır. Elbiselerini mikroplardan, bitlerden tathir için oralarda etüv vardır, onları yapacağız. Demekki müessese lâzımdır. Bunsuz olamaz. Fakat karantina yoktur.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hangi karantina usulü mülga idi? Hakikatini itiraf ettiniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Karantina yoktur.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Ha. Hakikat böyle itiraz ediliyor. Daha bitmedi Paşam. Daha sözüm bitmedi. Binanaleyh kabul ettikleri bu şekilde kapitülâsyonlar benim tarafımdan değil, memlekette Rıza Beyefendi tarafından getiriliyor.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Eski intikamı almak istiyorsunuz. Ama hiç olmadı Emin Bey (Handeler)

BİR MEBUS BEY — Şimdiye kadar Avrupa'da kabul edilen beynelmilel esasat...

SIRRI BEY (İzmit) — Operatör Emin Bey haklı mı? Haksız mı?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Haksız

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hükmü doktorların vicdanı verecektir.

DOKTOR REFİK BEY (Bayazıt) — Sıhhi Kongrelerde kabul edilen beynelmilel mukarreratta ve bizim kabul ettiğimiz mukavelâtı sıhhiyede, eski kapitülâsyonlara ait mevad vardır. Onları ne yapacağız?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, biz burada beynelmilel birtakım mukavalât kabul ettik. Bu mukavelat 1912 Paris sıhhi mukavelenamesidir. Bu mukavelenamenin bütün mevaddın-

Dr. Refik (Saydam) Bey

da tamamiyle iyi ve fenne muvafık olmayan kısım da var. Yani ihtiyacat sıhhiyei hududiye lâzım şeydir. Ve bütün devletler kabul etmiştir. Ancak iki maddesi vardır. O iki madde bizim burada lağvettiğimiz İstanbul Meclisi Alil sıhhinin mevcudiyetini tasdik eder. Onu şey ettiğiniz zaman zabıtnameleri, yani (per...)’i göreceksiniz. Bunları da kaydî ihtiyatı olarak kabul ettik. Yani kat’iyetle kabul etmemişizdir. O iki madde hariç olmak üzere kabul ettik.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim, şurada bir madde 41’inci madde var. Türk hükümeti gayri müslim akalliyetlerin ehliyeti şahsiyesi...

RIZA NUR BEY (Devamla) — Daha gelmedik.

REİS — O geçti.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Geçtiyse çok mühim bir meseledir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Geç kaldınız. Çok mühim bir mesele, ama bu fasıl içinde yok.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim, şimdi üserayi harbiye meselesi burada bütün muahedelerde olduğu gibi, üserayi harbiyenin mübadelesi vardır. Bunlar iade edilecekleri vakitte ceraimleri filan varsa onlar nazarı itibare alınmayacaktır. Üserayi harbiye olsun, sivil mevkufin olsun iade edilecektir ve bunların eşyaları da kendilerine verilecektir. İki taraf üserayi harbiyeyi beslemek için ettikleri masrafı da takas yapacaklardır. Yani birbirine bir şey ödemeyeceklerdir. Bu umum devletlerle yapılan mübadeleleri eseradır. Efendim, burada iki kısım var, onu arzedeyim: Yunan ile üseramızın mübadelesi vardır. Bunu biz iki kısma ayırdık. Birisine “rehine” dedik. Bunlar, Yunanlıların alıp götürdükleri ahalimizdir. Şimdi biliyorsunuz ki Yunanlılar bizim memleketimizde büyük hıyanetler yaptılar.

REİS — Efendim gürültü oluyor.

DOKTOR MUSTAFA BEY (Kozan) — Mesaili sıhhiye bitmiştir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet bitmiştir.

DOKTOR MUSTAFA BEY (Sinop) — Bu kabul edilmiş şekildir. Yalnız onun içinde Beynelmilel Boğazlar Sıhhi Komitesi kabul edilmemiştir ve ret edilmiştir. Onun yerine şöyle bir surette uyuşulmuştur. Bu son demde olmuştur. O idareye üç tane ecnebiyi müşavir olarak alacağız. O idareye alacağız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Hangi idareye alacağız?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bizim memurlarımız olarak sıhhiye karantina idaresine alacağız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Vekâlete merbut olan?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet İstanbul'da vekâlete merbut karantina idaresi Türktür.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Teşkilâtı umumîyemize ecnebi müşavir alıyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müşavir olarak.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Ne müşaviri?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Red ediniz, rica ederim. Beyefendiler bizim yapabildiğimiz bu kadar. Bu meselede bir şey vardır. Yapabildiğimiz bu derecededir. Göbeğimi adatmışızdır, bu kadar yapabilmişizdir. Buraya kadar gelmişler. Bu da Meclisi Âliye ait bir şeydir. Biz bu kadar yapabildik. İsterseniz başkasını gönderir, başka türlü yaptırırınız. Olmadı, olmadı diyorsunuz. İster harp yaparsınız. Mesele size aittir. Biz geldik, size arz ediyoruz. Biz bu kadar yapabilmişizdir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Evvelki şekil mevzu değil midir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim evvelki Boğazlara mahsustur. Sırf idarei ecnebiyedir. Kapitülâsyon mahiyetindedir ve müstakildir. Beynelmileldir. Türk hükümeti, onlara karışa-

Türk delegeleri Lozan'da

maz. Çünkü biz onların tekliflerini kabul etsek... Halbuki şimdi idaremize üç tane müşavir olarak işi kurtarıyoruz ve bizim memurumuz sıfatıyla. Şimdiye kadar bizim hükümetimizde böyle müteaddit müşavirler bulunmuş ve müteaddit defalar kullanmışızdır ve hiçbir vakit kapitülâsyon olmamıştır. Mesele bundan ibarettir. Efendim, üsera meselesinde bu adamların yüzlerine karşı orada her türlü şiddetle söyledim ve beynelmilel Salibi Ahmerin raporları vardır. Onları kendilerine okumuşumdur. Onu yazan munsif bir adammış. Diyor ki, bu Anadolu'dakileri yirminci asırda Hristiyan elleri yapmıştır. Bunları resmi celsede kendilerine okumuşumdur. Bunlar memleketimizin münevveranından ve âyan ve eşrafındandır. Hükümetin istatistikine göre on bin kadar insanı alıp götürmüşlerdir. Ne olmuş... Akibeti meçhuldür. Bunu münakaşa ettik. Yunanlılar diyor ki, böyle biz-

de üç bin kişi vardır, yani rehine olarak, sivil üsera olarak. Biz dedik ki, on bir vardır, bunların hepsini isteriz. Nihayet bu bahiste o şekilde vardı ki onları kabul ettirdik. Bunları muahededen hariç imza ettik. Buna dair ayrıca bir itilâfname yaptık, imzaladık. Onu 6 Şubatta tatbik etmek lâzımdı. O rehinelerin 6 Şubatta İzmir limanına gelmesi lâzımdır. Maalesef gelmedi.

DOKTOR FUAT BEY (Bolu) — Dünkü gazetelerde vardı.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet... Şimdi dedik ki, o üç bin teslim edeceksiniz. İptida Hilâli Ahmerden ve Beynelmilel Salibi Ahmerden istedik ki, o adamlar çok iyi davranmışlardır. Orada birer murahhas bulunacak. Bunlar tetkik, tescil edecek. Üç bin kişiyi alacak. Bizde de onların 100 kişi kadar rehineleri vardır. Sivil üseradır. Biz de onu Yunanlılara vereceğiz. Fakat geri kalan yedi bin kişi için etiket açılacak, tahkikat yapılacak. Beynelmilel tahkikat yapılacaktır. Bu adamların avakibi ne olmuştur? Nasıl öldürölmüştür? Yazılacaktır. Yani bunların nasıl itilâf ettikleri ve bütün âleme teşhir edilecek

İkincisi, üserayı harbiye: Üserayı harbiyeyi bütün bizden istediler. Biz, hayır, olmaz. Sulh olmayınca veremeyiz, bunları dedik. Birçok münakaşat oldu. Nihayet bizim üsaramızı vermeye mecbur ettik. Fakat öyle fasılalarla değil, bir vapurla veyahut iki vapurla hepsini birden getireceğiz, İstanbul ve İzmir'e çıkacaklar. Bakacağız onlara, mukabil nefere nefer, zabite zabıt olmak üzere mübadele edeceğiz. Bizde Yunan esiri vereceğiz. Fakat fazla kısmını sulhun imzasından sonra vereceğiz. Bu mübadelei üsera meselesi de hududu umumîyesiyle budur.

Efendim diğer bir bahiste de ikâmet meselesidir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Diğer devletlerle olan mübadelei üsera?..

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet, arzettim ya efendim. Diğer birincide ikâmet ve Türkiye'ye duhul şeraiti vardır. Malûm,

her muahedede her iki taraf birbirinin tebasının yekdiğerinin arazisine duhul ve hurucu ve orada ikâmeti için birtakım mevaddı muhtevi mukaveleler yaparlar ve bu fasıl mühim bir fasıldır. Kapitülâsyonlara da temas eden kısımdır. Fakat bir şey vardırki, her iki taraf müstakilen yekdiğerinin tebaasına hukuk verirse, müteakbil olduğu için, kapitülâsyon ad edilmez ve bu zarurîdir. Her devlet böyle yekdiğerine birtakım hukuk vermiştir. Bunların bir kısmı azimi de hukuku beyneldüvelde mevcuttur. Bu hususta muarızlarımız konferansında çok ısrar ediyorlardı. Çok büyük şeylerde, yani o hukuku tecavüz eden şeylerde âdetâ kapitülâsyondan şiddetlidir ve fakat adına kapitülâsyon diyemeyiz. Bizi büyük mikyasta izar eden hukuku kabul ettirmek istediler. Bu hususta İtalyanlar daha ileri gittiler. Bu bahis demin arzettiğim gibi, halledilmiş bahislerden değildir. Bunların içinde verdikleri projeler âdetâ Sevr’de yaptıkları gibi kalkmış gidiyor, harp olacakmış tarzındaki tehdit vesaire ile imza ettiler. İşte orada olan şey bunlardır. Bunun bir kısmı bir iki maddesi vardırki müzakerat esnasında kabul etmiştik. Bazıları muallâkta kalmıştır. Kabul etmemiştik. İsrar ediyorlardı. Bazıları yeniden ilâve olunmuştur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu hususta bizi tenvir ediniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi arzedeyim. Elinizde bir kitap vardır. Kitabı açınız, şimdi birinci maddeye kadar muamelelerin cereyan ettiğini göreceksiniz. Oraya kadar, “Muamele göreceklersiniz” ibaresine kadar olan kabul edilmiş kısımdır. Fakat diğer aşağı kısım vardırki kabul etmemişsinizdir. Menfaatimize muvafık surette ta şeyden şahısların malları, hukukları ve menfaatları noktâi nazarından oradan aşağısını kaldırmak istiyoruz. Bu maddeden itibaren şunu diyoruz ki, şahısların malları ve hukukları, menafilere kavanini maliyenin himaye-i tammesine mazhar olacaktır. Yani bizim kavaninimize mahsustur. Binaenaleyh

kavanin ve nizamata zabıta dahil olduğu halde memlekette mevcut ve mer'î kavanin ve nizamata tabi olmak şartıyla Türkiye'yi duhul ve serbestisini haiz olacaklardır. Kemâli serbesti ile (kaçıncı madde sesleri) ikinci maddedir. Efendim arzetmiştim. Efendim azimet, avdet ve ikamet edebileceklerdir. Yani umuma ait hukuktur. Hukuku umumîyedendir. Beynelmilel carî olan hukuk. Ahkâmı umumîye Türkiye'nin muhacereti tecviz veya menetmek hususundaki haiz olduğu hakka hâlel getirmeyecektir. Bu hususta bunu kabul etmiyoruz. Üçüncü maddeyi biz kabul etmişizdir. (Nerede sesleri) Efendim Türkiye'de duhul ve ikâmet şeraitinde 109'uncu sayfaya bakarsanız orada bulursunuz.

Sonra dördüncü maddenin fıkrai ahiresini tamamıyla kaldırmak fikrindeyiz ve kabul etmemişizdir. Bunlar yalnız Türk tebasına hasredilmiş olanlar müstesna olmak üzere, yalnız tebâii mahalliyeye ait olan her türlü ticaret ve meslek işlerini icra edebileceklerdir. Bu tarzda efendim, burada bir mesele vardır. Efendim, burada bu madde ile bunlar onu teklif ettiler ki, onların tebaasından olan doktorlar bizim memleketimizde icrayı tebabet edebilecek, onların avukatları avukatlık edebilecekler. Mühendisleri mühendislik edebilecekler, bilmem filân, halbuki bunlar hür, müstekail devletten ve hür müstekail olan hür devletlerde kendi tebaalarına mahsustur. Bu noktaya çok ehemmiyet vermemişizdir. Bunu kabul etmemişizdir. Beşinci maddenin de aksamı ahiresi tayyedilecektir, kabul etmemişizdir. (Nereden itibaren sesleri) Üçüncü satırında nakliye ve sigorta şirketleri. Ondan aşağıyı tay ediyoruz. Türkiye'de teessüs edecek, Türkiye tanıtılacak ve ehliyetleri ve ikamei davaya hakları kanunu millî mucibince tayin olunacaktır. Türkiye'de tesisi icrai meamele, emvali gayri menkule ihraz etmelerinde ve sair Türk kavaninini ahkâmına tabi olacaklardır. Böyle teklif edeceğiz. Bilmem kabul ede-

cekler midir? Fakat başka türlü kabul edemiyoruz. Altınca maddeyi kabul ediyoruz.

Bazı ufak tefek tadilâtlarla kavanini askerîye yerine, hizmet, birinci satırda - hizmeti askerîye diyoruz. Müteakiben kavanin diyor ki, ha bir şey olsun. Nihayetinde bunlar bir şeyden korkuyorlardı. Diyorlardı ki, mesele siz bir istimlâk kanunu yaparsanız, bizim tebaamızın mallarını istimlâk ederseniz mahvetmek için. Fakat, biz onu şu suretle yapmak istiyoruz ki, evvelce ilân edilebilecektir. İlân edilmedikçe yapılmayacaktır. Yine bazı cümleler vardır. Yani kabul edilmiş madde değildir. Bazı mahallî şeylerdir.

Sekizinci maddede, onun da üçüncü satırında veya bahşedeceğinden sonrasını çıkarmak tay etmek istiyoruz. Tadil etmek istiyoruz. Muzir gördüğümüzden dolayı dokuzuncu maddeyi büsbütün muzir görmüşüz ve kabul etmemişizdir.

Mevaddı maliye kısmında da üçüncü maddede birtakım şeyler sokuşturmuşlardır, cümleler arasına. Onları tadil etmek istiyoruz. 11'inci maddeyi, yine bazı menafiimize muvafık bir şekilde tadil ederek kabul etmek fikrindeyiz. 12'nci maddeyi büsbütün çıkarmak ve yerine menafiimize muvafık surette bir şey yapmak istiyoruz. Binaenaleyh kabule muvafık görmedik. On üçüncü maddede yine birtakım şeyler, bir iki cümle şey'i yaparak bazı ufak tefek tadilât yapmakla kabul etmek taraftarıyız. 14'üncü maddeyi yine böyle ufak tefek bazı tadilât ile kabul etmek istiyoruz. Bunun nihayetinde bir şey vardır ki bunlardan hissel âdiye gibi hususi rüsum ve tekalif dahi alınmayacaktır. Bunları kabul edebiliriz. On beşinci maddeyi kamilen muzir görmüşüzdür, kabul etmiyoruz. Keza on altıncı maddeyi kabul ediyoruz, bir iki ufak rötuş ile, 17'nci maddeyi muzir görüyoruz. Tay ediyoruz kabul etmiyoruz. Bu tebai ecnebiyenin ahkâmı adliyesi var. Ahkâmı adiyede birtakım muzir yerler vardır. Bunlar da tadilen ka-

bul etmek niyetindeyiz. Ama onlar kabul edecek, etmeyecek bilmiyoruz. Fakat verdikleri gibi kabul edemiyoruz. Yirminci madde keza öyle yine birinci yirmi ikinci maddeleri kamilen tay ediyoruz. Sonra efendim, ahkâmı nihâyesi geliyor. Yirmi dördüncü madde: Kamilen tay ediyoruz ve yerine başka türlü koymak istiyoruz. Kabul edemediğimiz mevaddandır. Keza yirmi beşinci maddeyi kamilen ihraç ediyoruz. Kabul edilecek mahiyette görmek. Yirmi altıncı maddeyi kamilen ihraç ediyoruz. Kabul edilecek mahiyette görmedik. Yirmi altıncı maddesi, o her maddede olan şeydir. Şöyle böyle geliyoruz. Efendim şimdi ahkâmı adliye, ki Türkiye’de usulü Adliyei idare hakkında beyanname projesi vardır, ki aslı adlî kapitülâsyon.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — 23’üncü maddeyi kabul buyurdunuz mu?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Yirmi üçüncü maddeyi muvafık bir surette islâh etmek istiyoruz. 22’nci kamilen tay, 23’üncü menfaatımıza muvafık surette islâh, 24’üncü maddeyi tay ediyoruz. Ve yerine başka bir madde koymak istiyoruz. Efendim şimdi burada mühim bir mesele de bu idi. Bütün konferansın iptidasından intihasına kadar icrayı tesir etmiş maddeden biridir. Ağır basmak ve muhasımlarımız elinde aleyhimizde propaganda için en iyi vesait olmuş bir şeydir. Çünkü bunda hepsi alâkardardır. Onlar bize bu hususta dediler, mahakimi adliye yapacaksınız. Adliye ki yoktur, iyi değildir. Hâkiminiz yoktur. Kanunlarınız iyi değildir. Bunların hepsini söylemişlerdir, bizde buna karşı hâkimimiz de iyidir, kanunumuz da iyidir. Her şeyimiz de iyidir. Hapishaneleriniz de berbattır, dediler. İşte onu da dedik ki şöyledir böyledir. (Handeler) Tabii onlara karşı kusurlarımızı biliyoruz. Fakat biz tabii aramızda söyleriz. Onlara karşı söylemeyiz, meth edemeyiz. Fakat söyledikleri vakitte redettik, vardır, iyidir, siz bilmiyorsunuz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Her veçhile methe seza-
dır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi efendim, hapishaneler meselesinde çok şey etmişlerdir ve oradadır. Daha iyi anlamışız ki bu hapishane gibi mesaili acilen islâh etmek lâzımdır. İslâh etmemiz derecei vucubdadır. Çünkü vatanın en büyük derdidir. Bu aleyhimizde kullanmak için ellerinde bir vasıtaadır. Hem memleketimizin adaleti için, hem de bu hususta lâzımdır. Ne ise bunlar bize ibtida dediler ki, bu evsafdan dolayı mahakimi muhtelite yapacağınız, yani kendi hâkiminizle ecnebi hâkiminizle ecnebi hâkimleri de bulunacaktır. Muhtelit mahkeme teşkil edeceksiniz, mehakiminizi ve verdikleri projede ecnebi hâkimler ekseriyette. Biz dedik ki, böyle şey kat'îyen olamaz, dünyada olmayacak şey varsa o da budur. Bunun için her ne olursa, ne yapalım Allah'tan razıyız, dedik. Efendim bunu tuttular başka türlü şekle soktular, safahatı var. Sonra tafsiline lüzum yoktur. Nihayet bize en son zamanlarda şu gördüğünüz projeyi verdiler. Biz buna da itiraz ettik. Nihayet bunda tadilât yaptık ve o şekle koyduk ki, ecnebi müşavirleri alacağız ve o ecnebi müşavirlerinin muhakeme ile münasebeti yoktur. İcrayı tehir edemezler, yalnız bir şey vardır, şikâyet kabul ederler ve fakat şikâyet ederler. İcra ederler, değildir. Şikâyeti Adliye nazırına verirler, iblağ ederler.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Yani Adliye Nazırından büyük bir makam.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır öyle değildir. İstedikleri pek çok şeyler vardır. Siz isterseniz onu da tadil edersiniz. Biz değiliz, onu kabul veya reddedecek olan, Meclisi âlidir. Biz bunun hakikatini arz ediyoruz. Yani getirmişizdir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Cemiyeti Akvamın müdahalesini kabul.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Rıza Nur Bey, kaç senedir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Beş sene için müşavirler alacağız. Her ne için olursa olsun şimdi efendiler arz ediyorum bakınız mesele hukuk hâkiminizi hakkı kazamızı ellerine alır bir surette başlamamıştır. Uğraşmışsızdır. Döğüşmüşsüzdür. En nihayet arzettiğim şekle girmişsizedir. Bundan fazlasını yapamamışsızdır. Olur ki heyeti celileniz başka suretle yaparsınız.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müşavirlere hakkı teftiş var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hakkı teftiş yoktur. Yalnız ecnebilerin şikâyetini alacak ve biz şey ettik, bu hususta bir şey yapamaz. Adliye Nazırına iblağ eder, karışmaz yalnız vasıta olabilir.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Bunun kontrolden başka manası var mı?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Karışamaz, takyit de edemez, nenin nesidir, diyemez. Fakat bunun da nihayet bunda dahi bir

Lütfü Bey

itilâf oldu. Müşavirleri Lahey beynelmilel adalet heyetin intihap edeceği esamiden, bir listeden bizim intihabımız meselesi var. Fakat müşavirlerimizde bundan hiçbir zarar görmediler. Bilhas- sa içinde diyen oldu ki, bundan iyi olamaz, bizden iyi mahkeme- dir. Mütéhassıstır, namuskârdır. Meselâ, içerisinde yirmi isim yazacak, yirmi isim içinden seçeceğiz. Fakat buna da itiraz ede- rek şu kaydı koymuşuzdur ki, düveli İtilâfiye tebaasından olma- yacak ve harbe iştirak eden devletlerden olmayacak, bitaraf ola- cak ve terk namı taşıyacaklardır. Onun için dediler ki, bu daha iyidir. Muktedir zevatı çünkü biz biliyoruz. Türkiye muhtelif şu- abatta müşavir kullanmıştır. Bu müşavirlerden bazıları lâıyıkı veçhile seçilmemiştir. Faide değil zarar hasıl olmuştur. Beyhude yere para almıştır. Mahaza müşavirler cidden namuskâr, cidden meslekinin mütéhassısıdır. Cidden bundan memleketimiz istifa- de etmiştir. Zikredebiliriz, askerlerden ve Almanlardan gelen doktorlardan, vesaire bizi ihya etmiştir. Şimdi efendim, mesele şundadır: Bu kadar mühim olan ve son devrede aleyhimize pro- paganda için bir vasıta olarak istimal edilen bu mesele işte nasıl mühim bir vaziyette başlamıştır. Müthiş bir surette başlamıştır, asıl hafif bir vaziyete gelmiştir. Müşavir şeklidir. Başka mahiye- ti yoktur. Fakat bunun da kabulü ve ademi kabulü heyeti celile- nize aittir. Biz bunu yapamadık. Fakat buraya kadar getirdik. Ri- ca ederim evvelce uyuttuğunuz birtakım mesele vardır ki biz son devrede dedik ki, bu teahhüdü mütazammın değildir. Çün- kü hiçbir şeye bağlanmak imkânı yoktur. Gelip size sormaktır.

HACI TAHİR BEY (İsparta) — Bu, on altıncı fasıl yerine kaim olacak değil mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, beş yerine kaim olacak. Usulü idarei askerîye hakkında beyenname projesidir. Bu kaldırılmıştır. Başka şekle konmuştur. İsterseniz bunun hakkında da (Hacet yok sesleri). Şimdi bu meselede bitmiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Son alınan şekli mecmua halinde söylerse daha iyi olur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İşte aldığı son şekil beyanname şeklinde muahedeye sokmuyoruz. Biz beyanname şeklinde bunu veriyoruz. Biz beyanname yapıyoruz ki, müşavir alacağınız ve şöyle şöyle olacak, bizim memurumuz olacak, beş senede bitecek. Arzettiğim bir şey vardır. Maddei mutavassıta dediğimizdir.

BİR MEBUS BEY — İntikaldır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet intikaldır. Devrei müntekile işte bundandır. Tıkanmış kalmıştır. Başka bir şey olamamıştır. Sökmemiştir ileri, bu budur efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Dört numaralı mukavele, yani ecnebilerin ikâmet meselesi olan mevad hakkında salâhiyeti adliyesine dair olan mukavele, hakkı ikamet, salâhiyeti millîye ve iktisadîye hakkındaki kapitülâsyonlar yerine kaim olan bir mevad hakkında da umumî bir sual sormak isterim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Mevaddı maliyesi mi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır efendim, kapitülâsyonlar yerine kaim olan bu mevad hakkında umumî olarak bir sual sormak isterim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kapitülâsyonlar hakkında mı?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet, biz bu mukavelenameyi kabul ettik mi? Yani mukavele aleyhine bir itirazımız var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Biz bu mukaveleyi verdik, onlar kabul etmemişlerdir. Şimdi fikrimiz şudur: Tadilât arzettiğim veçhile zaif bir tadilât ile kabuli taraftarıyız. Onlar kabul eder etmez, bilmiyorum, bu malûm değil.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz şundan şey ediyorum. Şayet bizim bazı mukabil teklifimiz kabul olunarak derhal

vazı imza edilmiş olsaydı, bu ahkâm olduğu gibi kabul edilecek mi idi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, kat'îyen, kat'îyen ve ni-
tekim kabul etmemişizdir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu takyidattan sonra kabul ettiğinizi beyan buyurdunuz emvali gayri menkulenin alelusul tarif meselesi, ki memleketimizin herhangi bir noktasında, mad-desile söyliyeyim, Madde 4-190'ncı sahife "Ecnebilere, Türki-ye'de bilâ tefrik ve bilâ kaydü şart her yerde emvali gayri men-kuleye tasarruf hakkı verilmiştir." Acaba bu hal memlekete düş-manın müthiş sermayesinin girmesine ve tamamen istimlâkini mucip olmaz mı? Buna karşı bir çare düşünülmüyor mu? Kendi milletimiz ve milleti himaye için bir çare ve bir kayıdı ihtirazı düşünülmüyor mu? Beyanatı hazıranızdan buna karşı bir itiraz edilmediğini görüyorum. Birincisi bu, ikincisi tehlike, muafiyeti askerîye ecnebi tebaasının alelitlak kabul edildiği gibi, hakkı em-niyetleri olarak hiçbir suretle tekâlîfe duçar olmayacakları göste-riliyor. Acaba bütün dünyada aynı veçhile midir ve bir ecnebi te-baası Türkiyede uzun müddet ikamet ediyor. Memleket onu muhafaza için hudutta asker, dahilde jandarma gibi birtakım fe-dakârlıklar yaparken, ecnebilerin bundan istifade eylemeleri ve bu nam altında oturmaları doğru mudur?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hangi tekalifi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Askerî vergi, askerî tekalife ait bilumum tekalif. Halen ve âtiyen bunlarda hiçbir şey yapıla-maz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bu her yerde böyle-dir. Vakıa bir ecnebi memlekette bulunur, fakat askere alınamaz. Tabii onun gibi diğer tekalif de alınamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade ederseniz bendeniz şu iki noktaya murahasların nazarı dikkatini celp ederim.

İtirazı vakiada buna dair bir şey görmüyorum. Halbuki bu iki nokta fevkalâde mühimdir. Bendeniz maruzatım olursa söyleyeceğim. Emvali gayri menkuleye tasarruf, ecnebiler için bu memleketi tamamen vermektir. (Doğru sesleri) İkinci, gayri müslimlerin muafiyet askeriyesi, yani ecnebinin alelitlâk tekalifi askerîyeden ve buna dair vergilerden muafiyeti bir tehlikedir. Hükümetin nazarı dikkatini celp ederim. Cevabını bile alamayız.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İşte ne diyoruz biliyor musunuz? Muvafıkı madalet bir tazminat ita edilmedikçe bunların emlâkleri üzerindeki hakkı tasarruf ref edilmez o doğrudur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin her nevi tekâlden muafiyet zamanla mukayyet değildir. En sonraya kadar hatta on sene bile olsa sesimi çıkarmayacağım. Bu ahkâm, ahkâmı müeyyededendir. Zamanla mukayyet değildir. Tehlikeyi onda görüyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Pek güzel onu da şey ederiz. Öteki maddeyi söyler misiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — 6 ile 4'dir. Emvali gayri menkule meselesidir. Yalnız emlâke hasredin araziden tecrit etmek lâzımdır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Aramızda, orada, burada çok münakaşatı mucip oldu, şöyle derdik böyle derdik.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Araziyi kurtarsak kâfidir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu hakikat mevzuu münakaşadır ve doğrudur, muhaceret meselesini düşündük. İtalyanlar bir kasittedir. Bu bizim için tehlikelidir. Bu da memleketimizi "kolonize" etmektedir, bu da memleketimizden arazi almak, bütün amelesini buraya sokmak gibi iktisadî birtakım şeylerde bulunmak, bu suretle memlekette şey yetiştirmek...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yani Yunanlıların yerlerine

onlar girmek.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Çok doğrudur. İtalya ahalisi pek çok tekessürü nüfustadır. Memleketlerine sığamıyor ve bu ihtiyaçtan dolayıdır ki İtalya Trablus'u işgal etmişti. Fakat Trablus'a girememiştir. Yani sahilden içeriye girmemiştir. Başka yer arıyorlarsa onun birisi de biziz ve çok mühimdir. Biz bu noktayı düşündük, fakat bir şeyde vardır ki, ecnebiyi arazi almaktan men etmek mevcut işlerden değildir. Her yerde böyledir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kasabatta emlâk almağa müsaade ederseniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bir şey tayin ve tahdit etmek doğrudur.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Hususâtı ahirede maruz müşkilât bulunduğu takdirde Heyeti Celileden Rıza Nur Bey'e ve Heyeti Âliyenize verilen müsaade böyle değildi. Müşavirler müşavirlerdir derecesinde idi. Heyeti Âliyeniz daha bir derece ileriye giderek Sevr muahhedesinin başka bir tarzda, bir şekli derecesinde müşavirliği kabul eder gibi merciiyet derecesine neden geçtiniz?.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Cevap vereyim. Verilen müsaadattan fazla harice çıkılmış bir şey yoktur.

NEŞET BEY (Kangırı) — Burada kavga yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kavga değil, cevap veriyorum.

ABİDİN EFENDİ (Niğde) — Venizelos'a hücum ettiğin gibi.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, merciiyet meselesi de yoktur. Bir müşavirdir.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Reis Paşa sualim bitmedi. Kabulü istita merciiyet tazammun eder. Onu kabul etmiyor, yalnız müşvir kelimesi kalmasında lâzım gelir. Bu takaddüm ederse kapitülâsyon mahiyetini iktisap eder. Merciiyet, kabulü istida doğru değildir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — O halde bu Heyeti Celileye ait bir meseledir. Bizim vardığımız şekil en nihayet budur. Bundan ilerisinin imkânı yoktur. Bunun için nasıl tensip ederseniz o olur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz adlî ihzarat komisyonu hakkında bir sual sormak istiyorum. Emvali gayri menkuleye ecnebilerin tasarrufu hakkında müzakere cereyan ettiği zaman emlâk üzerinde hakkı tasarrufa malik millet olduğunu, arazi üzerindeki hakkı tasarrufa hatta hükümeti mutlaka zamanın da sadrazamların tebligatı itibariyle de bir neticeye varılmadığı ve biz yapamayız denildiği halde, biz de bunu kabul etmeyiz. Kabul edersek ancak emlâk hakkında olur. Arazi halkın malıdır. Bunun tasarrufu kimseye verilemez ve kabul edilemez, dedik ve bu raporu da takdim ettiğimiz halde, neden burada emvali gayri menkuleyi mutlak olarak siz kabul ettiğiniz? Siz bunu bir madde ile kabul ediyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, kabul etmedik. Demıştim ki hakikaten mevzuu münakaşadır, doğrudur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bize, bir kere gelecek müşavirlerin vazifesini, yalnız ecnebi tabiiyetini haiz olupta bu memleket halkının şikâyetlerini ve adliyede olan muamelâtına dair istidasını alıp takip etmekten ibaret mi? Başka vazifeleri de var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Adliye Vekâleti bunları memur gibi kullanacaktır. Müşavir ne görürse o olacaktır. Ben onun temamiyle mütehassası değilim. Adliye Vekâleti buna Ticaret muahhedesine, bilmem ne faslına ait bir proje yapınız diyebilir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müsaade buyurun efendim vazaifi tayin etmeyen müşavirler yarın mahkemede her şeye burnunu sokup müddeiumuminin takip ettiği muamelâtı ben de takip edeceğim diye, adeta teftiş yapmak gibi Adliye Vekâletine el uzatacak olur. Böyle mutlak bırakılırsa olmaz beyefendi, vazaifi

tahdit edilmelidir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu sizin buyurduğunuz şekli tecavüzdür. Bir defa bu şekil var. Hükümet bunu men eder. Vazifesi gayri muayyen değildir. Bu hiç olur mu? Müşavirlerin vazifesi yoktur. Adliye Vekili ona ne vazife tayin ederse onu yapar.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Ecnebler bu müşaviri bizim mahkemelerimize konmasında ne istifade bekliyorlar. Tabii bir istifadeleri vardır. İstifadeleri olmasa gönderirler ve ısrar ederler mi? Madde de mübhemiyet kalırsa temamiyle adli kontrol mahiyetinde çıkar.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim. Vazifesi tayin edilememiş. Peki ama müşavir diyebilirmi ki şunu yapacağım, bunu da yapacağım? Tabii diyemez. Fakat Adliye Vekili müsamaha yaparsa o vakit başka.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Beynelmilel afve girmekte ne hükmü vardır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Ha, bu adamlar bize bunu kabul etmiyorlar diyorlar. Bilhassa İsmet Paşa bu hususta şüphe gösteriyordu ve mukavemet ediyordu. Fakat o adamlar diyor ki bize, ahkâmı adliye'yi birden ilga ederseniz tebaamız ne diyecek? Hakikaten İstanbul'daki tebaamız razı değil ve İstanbul'daki ecnebler adam gönderiyorlar, kıyametler koparıyorlardı. Adam yolluyorlar, raporlar gönderiyorlar, ne yapacağız diyorlardı? Canım adalet bizde vardır, bilmem ne, velhasıl her şeyi dediler. Nihayet dediler ki, bizim zihniyetimize bu yerleşmiştir. Evvelâ bir emniyet beslemek lâzımdır. Hatta dediler ki, bu sizin için lâzımdır, menfaatiniz iktizasındandır ve buna cevaben demişimdir ki, canım biz elbette menfaatimizi sizden iyi taktir edebiliriz. Yani bununla zihniyetlerini söylüyorum. Bize sebep olarak şunu diyorlardı, memleketimizde böyle bir garanti bulunmaz ise bir ecnebi bulunmaz. Bulunmazsa ticaretle, iktisat

yapamazsınız. Siz ecnebi sermayesine muhtaçsınız. Canım sıkılırdı böyle şeylere. Bunlar diyorlar ki, bizim tebaamızı tatmin etmekliğimiz lâzım. Başka türlü adliyemize emniyetleri yok imiş.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Gönderecekleri müşavirler bizim memurlarımız değil, kendilerinin memurlarıdır. Rica ederim, bu noktaya dikkat buyurun. Tebaamızı tatmin için müşavir sıfatıyla bize gönderdikleri memurlar lâzım gelen bütün tasibâtı çıkaracaklardır. Mezuniyet veriyorsunuz, vazife meselesinde.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Fakat ben şu fikirdeyim ki, vazife meselesinde kendi kendine vazife ihdas edemez. Fakat Adliye Vekili müsamahakâr olursa, buyurduğunuz gibi her şeyi yaparlar. Nitekim kapitülâsyonlarda olduğu gibi hep öyle başlamıştır. Bu da bizim vazifemiz değildir. Daima tepesine vurmak lâzımdır.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müşavirler hakkında kabul ettiğimiz imzalı raporda diyorduki, biz onların, fikrinden, ilminden adliyece istifade edebilmek müşavir alabiliriz. Yoksa takibatı adliye için müşavir kabul etmedik, mezuniyet vermedik.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Doğrudur. Ama onlar ecnebi tebaasının hukukunu takip edecek değillerdir. Yalnız şikâyet kabul eder. Mesele budur. Ben size arzedeyim, taahhüt edilmiş bir mesele yoktur. Netice itibariyle bu Heyeti Celilenize aittir. Biz size bunu getirebilmişiz, netice itibariyle söz sizindir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim Sulh Konferansında Adli kapitülâsyonlar için yapılacak münakaşatı yaptıktan müşavirimizin istinkâf ettiği doğru mudur?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurursanız Emin Bey'in sorduğu suale cevap vermeyelim. Bu gibi şeylerin söylenmesi doğru değildir. Meselemiz millî mesele, vazife meselesidir. İş üzerine söyleyiniz ve sorunuz. Bir şahıs böyle demiş şöyle demiş demek doğru değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Gönderdiğimiz müşavir müdafaai yapmaktan istinkâf ediyor efendim. (Gürültüler).

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Yapılan şey mevzubahistir. Şahıslar mevzubahis değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hayır olmaz. Müsaade-nizle cevap vereyim. Heyeti Umumîyemiz daha karar vermemiştir. Davamızı Sulh konferansı huzurunda müdafa etmek istemeyen bir arkadaşımız, bu kapitülâsyonları müdafaamız zayıftır, ben müdafa edemem demiştir. Böyle bir şey var mıdır? Yok mudur? Bunu anlamak isterim. (Bravo sesleri.) Bu davayı millîdir. Hepsî söylenmek lâzımdır.

REİS — Efendim bu hususu başmurahhas Paşa Hazretlerinden sorunuz. (Doğru sesleri.)

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Öyle ise buna müşabin bir iki sualım vardır. İnşallah bunları tevhit ederek söyleyeceğim, soracağım. Malî kısımlarda da vardır. Bunları Meclis anlamalıdır.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Efendim suali mahfuz kalmak üzere devam buyurursun.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bu gibi şeyler her vakit olur.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Arkadaşlar heyeti murahhasa refakatinde bulunan müşavirler filan meselede hafif oldu ve filan meselede kuvvetli oldu diye tetkik etmeyiniz. Etmeyiniz ki müşavirler istirahatı vicdan ile bildiklerini arkadaşlarına söylesinler. Eğer müşavirler bilâhare böyle söylerim veya böyle yaptım diyenden hesap soracaklar endişesinde ve korkusunda kalacak olurlarsa akıllarının erdiklerinden başka şey söylerler ve bunun içinden çıkılmaz. O zaman yanımızda olan on beş müşavir, on beş de olur. İşte oturdukları zaman on beş devlete hâkim olmuş gibi her şeyde en müfrit şeyi söyler. O zaman

İsmet (İnönü) Paşa

işin içinden çıkmak imkânı kalmaz. Biz varız. Müşavirler ne söyledi dersiniz, aramayınız. Benden sorunuz. Arkadaşlar müşavirler bir meseleyi müfrit telâkki etmesinden kâfi derecede hakikati çekinmeden söyleyeceğim. Bırakınız söylesinler. Eğer biz onların dirayetini, salâhiyetini kâfi görmezsek çıkarırız.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşam müsaadenizle size sual ediyorum. Bir müşavir ki kanaati yoktur. Bu halde meseleyi nasıl müdafaa edecektir.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Bir mesele lehinde kanaati vardır. Diğer bir müşavirin o meselede onun aleyhinde kanaati vardır. İfade eder.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Mademki aleyhinde kanaati vardır. Bu aranızda olurdu. Böyle malûmat tereşşuh etmezdi.

REİS — Rica ederim Yahya Galip Bey, lütfen oturunuz. Bence mesele. (Gürültüler.) Efendim müsaade ediniz.

Rasih Efendi sual sizindir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Bugünkü başladığımız müzakerenin esasını teşkil eden bir takrirdir. O takrir müşavir mütehassıs, müşavir arkadaşlarımızın da fikirleri dinlenecek idi. Onun için İsmet Paşa Hazretlerine iştirak edemeyiz. Adlî, mesail murahhas arkadaşımız Rıza Nur Bey tenvir, temsil ediyor. Eğer müzakeratı müdafaa etmişler ise dinleriz. Başka bir arkadaş ise müdafaa eden onu dinlemek isteriz ve ondan soracağımız çok kimseler vardır.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz, asıl bu adlî mütehasas Veli Bey arkadaşımızdır. Meclise iştirak etmemişlerdir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Geçen gün kabul edildi. O akşam telgraf verdik, hemen Meclise iltihak etsin, iki gün evvel efendim.

REİS — Arzu ederseniz tekit ederiz.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Hay hay efendim. Veli Bey Efendi'nin bulunmaması dolayısıyla ve belki bunların içerisinde en ziyade...

REİS — Heyeti murahhasa içerisinde Veli Bey'den daha ziyade alâkadar Rıza Nur Bey'dir. Kâfi gelmezse Veli Bey'den sorarsınız.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu mesele gayet mühimdir. Hayatı millet ile alâkadar. Ben ileriye kadar giderim. İhanettir diye.

REİS — Evvelâ rahatsızlığını makamı riyasete bildirmişti. Reyi âliniz üzerine kendisine telgraf çekilmiştir. Behemahal yola çıkıp buraya gelmesini yazdık.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meseleyi anlamak isteriz.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz sual yapmıyoruz. Rasih Efendi buyurdularki biz en ziyade Adliye mesailini müdafaa etmiş olan arkadaşımızı dinlemek isteriz, diyor. Binaenaleyh, Rıza Nur Beyefendi mütehassıs olmadığından dolayı diğerini din-

leyeceksiniz dediler. Onu arz ediyorum, mesele yoktur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Paşa hazretleri müsaade-nizle Paşa hazretlerinden bir sualım vardır. Paşa hazretleri tasrih etmedi, tahdit, tahrif etti meseleyi. Niçin karıştılar paşa?

REİS — Müsaade buyurunuz paşa kürsüye çıkınca cevap verirsiniz. Efendim dedim ki bütün müşavirlerin, bütün murahhasların Rıza Nur Beyefendi cevap vermek istemedi. En doğrusu başmuraahas paşa hazretleri cevabını verirler, buyurdular. İştiremedim sözümü. Kendileri oradan yüksek sesle söyledi.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Heyeti celileye arz ediyorum ki, Meclis merasim ile oynamıyor. Bana sorulursa maiyet burada yoktur. Meclis burada meseleyi mütehassıs olarak tetkik eden arkadaşları burada bulundurur. Bilemediklerini kendi arkadaşından sorarlar o merasimi kendileri yaparlar.

REİS — Kabul buyurmazsanız sualinizi sorabilirsiniz.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Hay hay efendim bu hakkımız setr edilemez.

REİS — Hayır efendim hak setr edilemiyor.

HAKKI HİLMÎ BEY (Sinop) — Bu adlî son kabul edilen şekil hakkında heyeti muraahas bu kabul edeceğine, karşı tarafa söz vermiş midir? O şekilde kat'î kendi kanaatini bu babda ayırmış mıdır?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bize verdikleri son proje elinizde olan bir projedir. Bizim tadilâtımız var, tadilât yapmışızdır. Onlar sonunda tekrar birtakım şeyler sokmak istemişlerdir. Bu uzun münakaşayı mucip olmuştur. Biz daima azaltmak cihetine doğru gidiyoruz. Onun için böyle yazarlıklar oluyor. Son bir raddeye biz şöyle bir şey kabul edilebileceğini ihsas etmişizdir. Fakat zaten mesele vaktini de geçirmişti. İngiliz heyeti muraahası da gitmişti. Fakat bu meseleyi mühim bir bayrak gibi ellerine almışlardır. Büyük bir bayrak gibi açmışlar ve âleme karşı

söylüyorlardı ve müthiş bir propaganda yapıyorlardı. Bunu onların elinden almak, yani bu silâhı onların elinden almak cihetine gittik. Fakat sonra İngiliz heyeti murahhasası da gitmiş bulunuyordu. Ne olacaktı? Ondan sonra ha biz kabul etmişiz, ha Fransızlar kabul etmiş, elbet muallâkta kalmıştır.

HAKKI HİLMİ BEY (Sinop) — O halde müsaade ederseniz, şu son müşavirler hakkındaki şekil heyeti murahhasa tarafından kabul edilmiş değil midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Zaten kabul edilmiş bir şey yoktur. Bir taahhüt altına girmemişizdir. Biz bir yere vazı imza etmemişizdir. İleri gitmek geri gitmek hepsi olmuştur, ihsas etmişizdir, kabul edebileceğimizi.

HAKKI HİLMİ BEY (Sinop) — Bu şekilde heyeti murahhasaya rûcu imkânı var mıdır, yok mudur?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Muhakkak vardır. Kabul yok ki zaten. Bakınız nasıl olmuştur, anlatayım. Galiba burası anlaşamıyor. Bu mesele üste getirilmiş, çıkarılmış, arasına bir şeyler sokulmuş, velhasıl bir hale gelmiştir ki, kabul edilebilsin. Edilememiş, kabul edilemez denmiş ki ve böylece gitmiştir. Nihayetinde bir beyannamemiz vardır. demişiz ki, hiçbir taahhüt altına giremeyiz. Kabulünü mutazammın bir şey yoktur. Kabul etmedik. Siz nasıl kabul edersiniz. Bu kabulü mutazammın değildir. Fakat söylemişizdir, böyle bir şey kabul edebiliriz. Fakat söylemek, taahhüt altına girmek değildir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Yani şimdi bundan rûcu edebilir misiniz?

KADRİ BEY (Diyarbakir) — Alacağımız müşavirler tebaamızın şikâyetlerini de dinleyecek midir? Bizden de müracaat eden olur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bunlar yalnız ecnebilerin şikâyetini dinlesinler, dediler.

KADRİ BEY (Diyaribekir) — Yani bunda sarahat yoktur. Her şikâyeti dinleyebilir. Merci olunca herkesin şikâyetini dinleyebilir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Tespit edilmiş, vezaif yoktur. Benim anladığım kabul edilmiş bir şey yoktur. (Gürültüler) O taydır, onu kabul etmemişizdir. Onun üzerinde tadilât yapıyoruz. Alacağı şikâyetleri Adliye Vekâletine tevdi edecek, Adliye Vekâleti neticesini takip edecektir.

KADRİ BEY (Diyaribekir) — Müşavir tahkik takip edecek midir, etmeyecek midir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, öyle salâhiyet yoktur. Öyle olmaz, sizin okuduğunuz öyle değildir.

KADRİ BEY (Diyaribekir) — Kayıt edilmelidir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, okuduğunuz kabul edilmemiştir. Asıl ondan bekliyorsunuz.

KADRİ BEY (Diyaribekir) — Müslimlerin...

RIZANURBEY (Devamla) — Gayri müslim meselesi yoktur. Burada tebaayi ecnebiye vardır. Benim zannımca bu sırf Adliye Vekilinin eline mevdu bir meseledir. Vekil istediğini takip eder.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Hep zannederizdir. Buna nasıl kanaat edilebilir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, son vasıl olunmuş bir şekil var. Onu size okuyayım zaten...

REİS — Ali Hayati Bey'in suali var.

ALİ HAYATİ BEY (Gaziantep) — Rıza Nur Beyefendi, kabul edilen, tarafınızdan yani İngilizler gittikten sonra teklif yaptığınız mukabil projede kabul suretinde mi göstereceksiniz? Yoksa bunu ret veya tadil mi edeceksiniz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bundan son vasıl olunan şekil, ki biz o fikirde idik ki, bu mesele evvelce hal edilse idi bizim mesaimizi çok teshil etmiş olacaktı. Bunda çok

ağır bastılar. Son hasıl olan şekil şudur: Muahedenin heyeti mecmuasını Meclisi Âliye arz ediyoruz. Bu da öyle olacaktır. Meclisi Âli bunu tasvip etmezse yapacak bir şeyimiz yoktur.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Meclis tasvip ederse mi olacaktır? Hükümetin bu hususta fikri nedir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hükümetin fikri de bu şekildedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi mahakimi üzerinde ecanibe tam bir teminatın tevdiini tazammun eden, teminatı vermeğe ve bu hâkimiyeti temamile istimal etmek suretile hiçbir müdahalei ecnebiye olmadan nazaret etmeğe muktedir olduğunu bildirmek fırsatına nail olmuştur. Buna rağmen işbu hükümet medeniyet ve ahlâk ve terakkiyatın haklı göstereceği islahatın vücade getirilmesi için tahkikat ve tetkikat icra ettirmeğe amadedir, bu fikir ile Türkiye heyeti murahhasası benveçhi âti beyanatta bulunmayı arzu eder. Türk Hükümeti beş seneden dîn olmamak üzere, münasip göreceği bir müddet için 1914-1918' kadar...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Pardon efendim. Beş seneden dîn mu, efzun mu?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Dündür efendim, fakat bize aittir. Beyanatı biz yapıyoruz. Beş seneden aşağı yapamayız. Bunun bir şeysi yoktur. Ha öyle, ha öyle beş seneden dîn olmamak deyince beş sene bu hakkı vermiş oluyor, beş sene olarak bunu biz yaptık efendim. Efzun olamaz efendim, bu şart kâfidir. Münasip göreceği bir müddet için beş sene deriz, beş buçuk sene deriz. 1914-1918 senesi harbine iştirak etmemiş devletlere mensup ve Lahey'de beynelmilel mahkemei adalet tarafından tanzim edilmiş olan listedeki hukuk şınasan arasından müntehap Avrupalı hukuk müşavirlerini bilâ tehir hizmete almak niyetindedir. İşbu hukuk müşairleri Türk memurları olacaklardır ve Adliye Vekâletine tabi bulunacaklardır. Mezur Vekâlet müşavirleri olarak İslahatı Adliye komisyonlarının mesaisine iştirak, İs-

tambul ve İzmir şehirlerinde ikametgâhlara duhul, taharri mesakin ve tevkifat dahil olmak üzere Türk Hukuk ve Ceza Mahakiminin tarzı ifası vazifelerini takip, gerek hukuk, gerek cezaya müteallik mesaili adliye, gerek cezaların icrası, gerek kavaninin tatbiki hakkındaki şikâyatı istima edecekler ve Türk kavanininin tamimii tatbikini temin için bütün bu mesail hakkında Adliye Vekâletine rapor vereceklerdir. Asayîşi umumîyeyi ihlâl ve eşkâl etmeyecek ahvalde cünha maznunlarının kefaletle tahliyei sebilini yaptırabilecek, yani kefaletle tahliye yapılacak

HACI TAHİR BEY (İsparta) — Kanunumuz kefalete de hacet bırakmaz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Mevaddı hukukîye ve ticarîye-de mahkemeye müracaat olunup hakem kararları bidayet mahkemesi reisinin tasdiki ile icra edilecektir ve bidayet reisi, karar vaki, inzibatı umumîyeye muhalif olmadıkça tasdıktan imtina etmeyecektir, beyanname beş sene için muteber olacaktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahib) — Rıza Nur Beyefendi, zâtâliniz takip ettiniz, bu adlî meseleyi değil mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim bendeniz hukuk mütehasısı değilim ve bir adamın muhtelif şuaabatı bilmesi mümkün değildir. Bu mesele başmurahhas paşa hazretlerinin evvelce hukuka vakıf bir arkadaşı tarafından takip edilmiştir. Fakat son devreye geldiği vakit, ben de müdahale etmişimdir. Bilfiil onların verdikleri şu şeydir, ki son şey bu kitaptır. Mücadele neticesinde bu şekle girmişizdir. Mesele budur.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Salâhiyetiniz haricindedir, bu mesele...

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Reis Paşa, eksireyet kalmamıştır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahib) — Karar verecek değiliz.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Meclis ekseriyetle açılmıştır. Müzakere devam ediyor. Karara iktiran edecek bir şey yoktur. Onun için müzakerata devam edelim.

REİS — Efendim, ekseriyet olup olmadığını ben biliyorum. Ekseriyet vardır.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Bugün cuma, Meclisi Âli bir haftadan beri çalışıyor. Yarın cumaertesidir. Yarın da içtima olacaktır. Lütfediniz. Bu müstacel bir şey değildir. Daha bir ay sürünür.

REİS — Meseleye yalnız bir taraftan bakmak doğru değildir. Yarın da müzakere vardır. Binaenaleyh Meclis dağılsın gidelim. Bu yoldan meseleye bakmayalım. Heyeti murahhasa işi daima müstacel göstermektedir. Bugün bitirmek imkânı yoktur. Fakat vakit varken bunun bu kısmını bitirelim. (Doğru sesleri)

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bir şey arzedeyim efendim. Mevzu meselesidir. Uzun müddet muallâkta kalamaz. Bütün cihanın gözleri heyeti celileye bu Meclise doğru açılmıştır. Hep buraya bakıyorlar. Ne olacaksa bir an evvel olmak lâzımdır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Fakat hal edilecek bir mesele de yoktur, rica ederim.

ALÎ CENANÎ BEY (Gaziantep) — Müsaade buyurunuz usul hakkında söyleyeceğim.

REİS — Sual sorun efendim. Ne usul söyleyeceksiniz?

HAKKI HAMÎ BEY (Sinop) — Neticeye varamayız efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahib) — Rıza Nur Beyefendi, zâtîâlinizden evvel müzakeresine devam eden arkadaşın ifade etmiş olduğu bir söz Lozan muhitinde şayi olmuştur. Malesef bizim bu şekilde kabul edebileceğimizi o arkadaş ecnebi-lere ihsas etmiştir. Onun üzerine onlar bu mesele üzerinde ısrar etmekte bulunmuşlardır. Zâtîâliniz şimdi son şekli ifade etmiş bulunuyorsunuz. Hükümet de bu şekli kabul etmek istiyor. Bu

şekil gayet muzirdir. Yani Adlî kapitülâsyonları kaldırdığımızı iddia ettiğimiz ve bunu bir kayıt olarak koyduğumuz halde, yeni mahiyette yeni birtakım adlî kapitülâsyonlar giriyor.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu mesele öyle değildir. Bunun ehemmiyeti yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Takip kelimesi vardır burada. Bendeniz takipten şunu anladım.

REİS — Efendim mütalaa beyan etmeyiniz. Müzakere yapacak değiliz, sual soracaksınız?

RIZA NUR BEY (Devamlı) — Efendim müsaade ediniz. Maksudı âlinizi anladım. Şu şekil bu şekil, hükümet de böyle etti.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Müsaade ediniz, fikrimi izah edeyim. Takip kelimesinden birçok şey çıkabilir. Sanıyen, kabulü ifade edilen bir şey. Heyeti murahhasa bir daha karşı karşıya nasıl gelecek? Kabul ettiğiniz halde şimdi neden kabul etmiyorsunuz?

RIZA NUR BEY (Devamlı) — Başka heyeti murahhasa gönderin, zararı yok, mesele millet meselesidir. Şahıs meselesi değildir. Vallahi tek milletin işi olsun. Arkadaşlar birisi muzirdir. Olmaz. Oradan arkadaşlardan hafız Mehmet Bey buyuruyor ki, iyidir. Bilmem, bu kabulü tazammun etmez efendim. Bu mesele sizin elinizdedir. Rica ederim, reyî hâkim sizsiniz, ister öyle kabul edin, ister reddedin, size aittir. Eğer biz yapamazsak o işi, mucibi menafi değilse mucibi mehazirse başka heyeti murahhasa gönderiniz. Hepsi size aittir.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Beyefendi, şimdi okuduğunuz mevadda bir şerait dikkatimi celp ediyor. O da cünha maznunlarını kefalete raptiye tahliye meselesidir. Malûmu âliniz, bizde cünha maznunlarının tahliyesi ve kefalete raptiye tahliyesi meselesi bir usule tabidir. Kefaleti nakdiye efendim, ehemmiyeti yoktur.

On kanunumuzda musarrahtır ve usulü vardır. Acaba bu müşavirlerin Adliye Vekâletine verecekleri şey üzerine mi kefaletle rapt olunacak?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, hayır müşavirler meselesi yoktur. Müşavire ait değildir.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Lütfen okuyunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır münasebeti yoktur.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Efendim bir kere okuyunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi bakınız burada diyor ki, o mesail hakkında rapor verecekler, asayişî umumîyeyi ihlâl ve tahkikatı işkâl etmeyecek ahvalde cünha maznunlarının kefaletle tahliyei sebili icra olunacaktır. Kefalet ettikleri şahsa kefaleti nakdiye de vereceklerdir.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Kanun mevcuttur. Hatta kefaletsiz tahliyesi bile mevcuttur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim arzedeyim. Neş'et Bey'in maksadı şudur ki, emniyet etmiyorsa kanımıza.

İSMET PAŞA (Edirne) — Bunun sebebi şudur ki, bazı memleketlerde bu usul yoktur. Yarın siz de bir kanun yaparsınız, kaldırırsınız. Onun için beş sene müddetle tatbik olunacak.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hem müşavereler bitti, hem beyanname bitti. Beş sene için bunu istiyorlar. Daima dedikleri ve idarei müntekile, devrei müntehiledir. Mesele buraya gelmiş dayanmıştır. Her yerde bunu şey etmişlerdir. Bunu yıkamamışızdır.

Şimdi efendim, diğer bahis affı umumî. Malûmu âliniz affı umumî usul dairesinde ve burada tevdi olunmuş şeyde de bazı tay yapıyoruz. Bazı islahat yapıyoruz ve bu husustan dolayı bir meselei mühimme değildir. Diğer bir şey var. Mütekabil aflar yapılıyor. Biz ısrar ettik, ki bazı hainler vardır. Bu davaya hiyanet etmiştir. Silâh istimal etmiştir. Bunları istisna edemeyiz. Bunları

affedemeyiz dedik. 150 şahus olmak üzere bunun istisnasını bu adamların mallarını da alâkadar göstereceğiz.

ETHEM FEHMÎ BEY (Menteşe) — Eşhas için liste verildi mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, onlar bize dediler ki bunların isimlerini veriniz. Biz zaten isimlerini biliyorduk. Doğrusu ona ait cevabı makamı versin.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İradei millîye ile olacak.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İradei millîye ile taayyün edecek yüz elli adam. Müsaade buyurunuz efendim, hakikaten bu çirkin bir şey idi. Bu millete, bu devlete tarihin en buhranlı devrinde hiyanet etmiş insanlar düşman olarak hareket ettikten sonra, gelip diz dize oturmaz değil mi efendiler? Bunu yaptık, şahsı tayin ettik. Şahsı tayin edersiniz sonra.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Müsaade buyurun yüz elli kişi muayyendir yarın öbür gün hıyaneti vataniye cürmünü irtikâp eden 149 olursa bir kişi nereden ilâve edeceksiniz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim biz azamî olarak yüz elli dedik tahmini bir hesap yaptık.

Yüz elli dedik, elde bir şey yoktur. İşte efendim, bendenizin arzedeceğim aksam hitam bulmuştur. Zannederim ki ariz ve amik izah ettim. Meselenin vaziyeti hazırısı nedir? Tahlil ettim, artık siz hal ediniz.

REİS — Efendim yerlerinize oturunuz da ekseriyeti görelim. (Ekseriyet yok var sesleri).

ZİYA BEY (Mersin) — Rıza Nur Bey'in mütalaatı üzerine bizim de söyleyeceklerimiz vardır.

AVNÎ BEY (Saruhan) — Fasıllar arasında söz söyleyecek paşam. (Gürültüler)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Paşa hazretleri celseyi bir saat tatil buyurunuz. Pek mühim ise bir saat sonra toplanalım.

REİS — Efendim, arkadaşımızın mütalaatı tam üç buçuk saat

devam etti. Bundan sonra daha dinleyeceğimiz arkadaşımız var. Malûmu aliniz tam kırk beş arkadaşımız da söz almıştır. Şimdi bendeniz bunu zihnimde topladım. Böyle her arkadaşına üçer saat söz söyleyecek olursa iki hafta bu işle meşgul olacağız ve ihtimal iki haftada bitmeyecektir.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Dört hafta geçsin memleketin en hayatî bir meselesidir. Dünya bizi bekliyor, deyip de bizi burada şey ediniz demekle mana yoktur.

REİS — Müsaade buyurun Heyeti murahhasamız bu işin bir an evvel intacını söylerler. Zatiâliniz bir ayda bu işi intaç ettirecek olursanız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Biz onlar kadar acele etmiyoruz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Eğer bu gece mutlaka bunu müzakere etmek ıztırarı mevcutsa bir saat celseyi tatil edin. (Tatil edin bir saat sonra dinleyelim sesleri). (Hasan Bey'i dinleyelim sesleri).

M. DURAK BEY (Erzurum) — Celseyi bir saat tatil buyurun bir saat sonra gelelim. Çok sürer Paşam. (Gürültüler, devam dinleyeceğiz sesleri).

ZİYA BEY (Mersin) — Hasan Bey'i dinlemek lâzımsa bir saat tatil edersiniz, ondan sonra geliriz, dinleriz. (Gürültüler, şimdi dinleyeceğiz sesleri).

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Paşa hazretleri, tatil etmeyiniz bir daha toplanamayız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim isticaline dair heyeti vekile bize bir şey söylememiştir ve söylemez. Bu müstacel bir mesele olmuyor, hayatî bir meseledir. Üç senenin hesabını yapacaksınız. Belki bir ayda çıkaracağız.

ALİ RIZA EFENDİ (Kars) — Bu mesail sahibi ihtisasa terk edildi. Halbuki biz hepimiz bu meselede sahibi ihtisasız ve söy-

leyeceğiz. Neden böyle acele?

REİS — Sözüünüz mahfuzdur efendim.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Beyefendi, bazı mütalaat güya zatıalilerini sözden men ediyorlarmış. Halbuki değil öyle, burada arzularınız isaf ediliyor. Sizden istirham olunuyor. Arzu buyurduğunuz gibi müşavirler, mütehassıslar burada müşahedelerini beyan buyuruyorlar. Noktai nazarlarını izah ediyorlar. Sonra siz müzakere edeceksiniz. Diyoruz ki, ordularınızı en kısa zamanda icra edilmiş diye rica ediyoruz. Niçin telâş ediyorsunuz. (Telâşı biz etmiyoruz, siz ediyorsunuz sesleri). Müstacel izahat vereceğiz, bizler de insanız. Bizim de işimiz vardır. Sizin gibi hem burada çalışacağız, hem hükümette çalışacağız. Siz öyleden sonra geliyorsunuz, halbuki biz on sekiz saat çalışıyoruz, biraz insaf edin.

REİS — Efendim anlıyorum ki bu şekilde müzakere etmek imkânı yoktur. Yarın saat onda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Gizli Celse Zabıtları

C. 4 S. 30: 71

ÜÇÜNCÜ İNİTKAT (Birleşim)

3 Mart 1923 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE (Oturum)

REİS: Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP: Refik Bey (Konya), Hüsnü Bey (Bitlis)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Malûmuâliniz celse hafıdır. Dünkü meselenin mabedine devam edeceğiz.

Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasîyedeki esasat hakkında müzakerat.

REİS — Usulü müzakere hakkında arkadaşlarımızdan birisi bir tahrir vermiştir. (Okunsun sesleri)

(Malatya Sıtkı ve Mersin Ziya beylerin tahriri okundu)

SITKI BEY (Malatya) — Efendiler, bu tahriri Heyeti Celilenize takdim etmekten maksadım biz üç seneden beri gerek Heyeti Celileniz, gerek gazanfer ordumuz, gerek milleti necibemiz ne gibi fedakârlıkta bulundu, ne gibi sarsılmaz bir metanetli, bir azmin neticesi olarak şu mesut günlerde bulunduk. Efendiler, ben-deniz, geçen günkü müzakerede bulunamadım. Dünkü müzakerede bulunmadım. Şu projeyi de aldım. Akşam bir parça okudum. Bakıyorum ki bu bugün bizim bütün hatayımıza, mevcudiyetimize taalûk eden bir meseledir. Âdeta bir çiftçinin zerretmiş olduğu mahsulü biçeceği zamanki yüzde yüz meydana getirdiği buğdayı gibidir. Bu üç senedir ekmiş olduğumuz fedakâr-

lığın semeresini göreceğimiz zamandır. İstirham ediyorum, acele etmeyelim. Dünkü müzakere daha evvelki müzakereler, âdetâ bir resmi geçit oluyor. Arkadaşlar bendeniz takririmde diyorum ki, heyeti Murahhasamız, burada fasıl fasıl izahatta bulunsun. Ondan sonra hatiplerimiz kürsüye çıkarak mütalâasını beyan etsin, ondan sonra diğer fasıllara geçelim. Ben, vazifemi ifa ettim. (Olamaz sesleri)

İster kabul edersiniz, isterseniz kabul etmezsiniz. Kabul ederseniz âlâ, kabul etmezseniz siz bilirsiniz.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Arkadaşlar bendeniz Sıtkı Bey'in verdiği takrirden malûmattar değilim. Bendeniz de aynı fikri müdafaa etmek istiyordum. Çünkü dün akşam Rıza Nur Bey'in kendisinin bulunduğu şubede takip ettiği mesail hakkındaki fikrini ve mesaili söyledi. Hasan Bey de kendi ihtisası dairesindeki umuru maliyeye ait olan kısmından söyleyecek. Ben bildiğim şeyler dahilinde harice çıkamam. Bendenizin sözlerim umuru maliye hakkındadır. Fakat bendenize uzun müddet söz verirsiniz ve yalnız suallerle vakit geçerse benim sözümünden bir netice çıkacağını zannetmiyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Pek doğru...

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — (Devamla) Şimdi Rıza Nur Bey'in bahsettiği mesail hakkında bir müzakere...

SITKI BEY (Malatya) — İşte o kadar, herkes mütalâasını söylesin.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) (Devamla) — Hasan Bey'in söyleyeceği mesail hakkında diğer bir mütalâa, mesaili arziye üzerinde diğer bir müzakere açılacak olursa mesele daha ziyade tenvir etmiş olur. Bendeniz de bu fikre aynen iştirak ediyorum. (Muvafıktır sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bu mesele malûmu âlileri bir Heyeti Vekilede tetkik edilmiş. Kendileri de bu-

rada.. Hali hazırdaki proje Avrupalıların teklifi kabul edilecek mahiyette değildir. Fakat “Tadilât” diyorlar. Bakınız, biz müzakereyi ne kadar dağıtıyoruz. Kendi kanaatlarına göre yaptıkları tadilât, kabul edildiği takdirde belki kabul edilip edilmeyeceği bizce anlaşılabilecek. Yani Heyeti Vekile bir proje yapıyor ve diyor ki, bu suretle olursa şayanı kabuldür. Demek ki, son sözü. Heyeti Vekile söylemiştir. Biz de diyoruz ki, bu proje kat’îyen gayri kabili kabuldür. Elimizdeki matbu proje kabul edilmez. Heyeti Vekilemiz de bunun üzerinde işlemiş. Onda bazı tadilât teklif ediyor. Teklif ettikleri tadilât meçhul. Bendenizce müzakerenin zemini budur. Eğer beylerin buyurdıkları gibi, ki vazifei asliyemiz budur.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Paşa Hazretleri müsaade buyurun;

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Devamla, Heyeti Vekile nasıl projeyi madde madde tetkik etti ise Heyeti Celile de Avrupa devletlerinin ilim ve irfanda yükselmiş, memleketimizde tetkikat yapmış, beş yüz insanın her devletin, her şubesinde çalışarak vücuda getirdiği projenin altından çıkmak bizim Heyeti Vekilenin iktidarı haricindedir. Affınıza mağruren diyorum ki, Büyük Millet Meclisinin de ihtisası haricindedir. Heyeti Vekile, mütehassıslar, alimler bulur, kısım kısım müzakere ettirir, neticesini Heyeti Celileye arzederse o vakit Heyeti Celile, bundan esaslı bir mesele çıkarır. Çünkü bu Avrupa parlâmentolarından çıkmamıştır. Avrupa’nın ilim yuvalarından çıkmıştır. Bunlar, bizim memleketimizi karış karış bilen, tetkik eden yerlerden çıkmıştır. Nasıl müşavirler gönderdiniz ise, askerî, hukukî, malî... Beyefendiler her şeyi açık söyleyelim. Bizim malî müesseselerimizin Avrupalıların efkârında tazyik yolu ile malî vaziyetimizi imha eder bir şekilde kurdukları plânı ve düsturları altından çıkmak için yalnız bizim Maliye Vekiline -insaf edelim- tevdi edilemez.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Cinayet olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yalnız... (Ne yapalım sesleri) Ne yapacaksınız? İnayet buyurun. Şimdi yapacaklarınızın birincisi: Heyeti Vekile arkadaşlarımızın yaptıkları tadilâtı, iktisadî mesaili arzedeceğim. Daha İktisat Vekilinin teklif olunan projeden haberi yok. Karşınızda değil. Sonra kısım, kısım olarak konuşalım. O arkadaşımız, mukaddes bir vazife yapıyor. Onu tenkit etmiyorum. Yalnız arkadaşlarımı insafa davet ediyorum. Çünkü altından çıkılamaz. Adlî mesailde, doktor Rıza Nur Bey, oradaki müzakereyi size hikâye ediyor. Tabiiyet meselesinde öyle incelikler var ki, beş yüz kitap ile bunun içinden çıkılamaz. Heyeti Vekile, bunu bir fıkraya geçirmiştir ki, bu da doğru değildir. Bir kere usulü arzedeceğim. Evvel be evvel elimizdeki projenin gayri kabili kabul olduğuna karar verdik.

Madde 2. Heyeti Vekilenin tadilâtını ya kabul veya reddede bilmek için onların da mahiyetini bilmeniz lâzım gelir. Sonra esaslı bir surette görüşmek için, Maliye Vekili nasıl istihzaratı sulhiyede bulunuyorsa, bütün mesaili maliyeye vakıf, en son düyunu umumîyeye vakıf beş altı kişi bulup Heyeti Vekile ile Meclisi tenvir edecek bir ilim yuvası husule getirir. Adliye hususatı vekilin tahtı riyasetinde ve bu işlerle senelerce uğraşmış mütehasıslar ile gerek Heyeti Vekileyi tenvir edecek ve gerek Heyeti Celileyi ikna edebilecek mahiyetteki bir proje ile Adliye Vekilinin gelmesi lâzımdır. Bunların sevkinde bir tazyik var. Efendiler, ya sulh veya harp... Efendiler, harp yoktur. Harp edecek kimse yoktur. Bu tazyik altında değilsiniz. Mondros mütarekesinde karşımızda Yunanistan yoktu. Bütün cihanı husumete karşı istiklâli muhafaza etmeye matuftur. Mondros mütarekenamesinin bizce meçhul olan, çünkü evvelce tecavüz ettiklerinden dolayı ehemmiyeti daha ziyade artmıştır. Efendiler, elimizdeki muahede ile Mondros mukavelenamesi arasında fark yoktur. Bina-

enaleyh böyle ani ya harp veya sulh diye bir şeyde kalırsak. Ledelhace harp diyebileceğiz. Efendiler çünkü dar bir sahada düşününüz ki: Yunanlılar gitmemiş Sakarya'dadır. Ordularınız, bugün nedir bu tazyit altında neden sıkışıyorsunuz efendiler, hiçbir şey yoktur. Harp filan yoktur. Her şey bitti hemen iki gün içerisinde ya harp olacak, ya sulh olacak...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hiçbir şey olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Selâmeti fikirle Avrupalıların beş yüz seneden beri kurmuş olduğu tuzağa üç günde düşmeye vaktiniz varsa memlekete hizmet etmiş olmazsınız. Bunun karşısında teklif olunan mevaddı uhude muhalif olan... Çünkü söylüyorum efendiler. Ben de Heyeti Celileden de arkadaşlarımız ayıp değildir. Uğraşmamızdır. Avrupalılarla temas ettiğimiz yoktur. Onların memleketimizle uğraştığı kadar uğraştığımız yoktur. Herifler karış karış ölçmüş memleketimizi, ahlâkımızı, içtimaiyatımızı, memleketimizin kuvvetini hepsini bizden iyi biliyorlar. Rica ederim. Ayıp değildir. Evet vicdanımıza itimat ederiz. Yalnız ilim karşısında serfnu edelim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Avrupa'dan getiririz mütehassısları...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Rica ederim Ragıp Bey, bunun münasebeti ne yani... Avrupalılar kadar nüfuzu nazara malik değilsiniz. Bugün o kadar tazyik ediyorlar ki, ya harp, ya sulh, ruhları taziz ediyorlar, onun için arkadaşlardan rica ediyorum, geniş tutsunlar. Usul hakkında... Proje okunmalıdır. Projeyi ya kabul ederiz ya reddederiz. Reddettiğiniz gün mesele hal olmuştur. Projeyi kabul ettiğiniz zamanda yine mesele bitmiştir. Kendileri diyorlar ki aslı merduttur. Aslı merdut olduktan sonra tadilâtlarını da biz reddettiğimiz zaman bugünkü dar vaziyet netice bulur.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Hali harp avdet eder.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hali harp yoktur efendiler.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Harp filan yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Harp umacı oldu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bir noktayı tenvir etmek mecburiyetinde kaldık.

REİS — Hüseyin Avni Bey siz usul hakkında söyleyin. Bunun için söz aldınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Usul budur. Evvel be evvel arkadaşlarımızın esas muahede merdud olduğuna göre onun müzakeresini zait görüyorum. Projelerini gösterebilirler. Ona bakalım. Kabul edilip edilmeyeceğini kararımızı verelim. Kendileri kani olmuş, ki bu bizim için nafidir. Biz de nafi görürsek, kabul görmezsen reddedecek mahiyette bulunuyoruz. Binaenaleyh bu dar vaziyetimize nihayet verelim. Ondan sonra Meclis istikbal ve istiklâl için esaslar ne ise onu düşünelim. Ben bu projenin bizim istiklâlimizi temin edeceğine kani olanlardan değilim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar, Meclisimizin birinci Reis Vekili muhteremi, ki Meclisi Âlinin müzakeratını tanzim vazifesiyle muvazzaftır ve bihakkın yaptıklarına kaniiz, müşahidiz. Bugünkü beyanatiyle akıllarından az bir zaman için olsa da çıkardıklarını hatırlatacağım. Buyurdıkları nıkat hakkında ve usul hakkında saatlerce müzakere edildikten sonra verilen tahrir kabul edilmiş ve mütehasısların ifadelerinin dinlenmesine karar verilmiştir. O karara rağmen Hüseyin Avni Bey arkadaşımız buraya çıkıp müzakere olmaz diye söylerse ve karar alınırsa bu Meclis'ten karar namı altında herhangi bir şeyin çıkmak imkânı var mıdır? Bir kere bunu Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine arz etmek mecburiyeti maneviyesindeyim. Proje reddedilir, hakkınızdır. Proje kabul

edilir hakkınızdır. Heyeti Vekile tepelenir hakkınızdır. Fakat müzakereyi yaptırmamak kimsenin hakkı değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ona kimse bir şey demiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bugün müzakere cereyan eder, her gün karar değişir ve her kararın üzerinden bir celse geçtikten sonra usul hakkında söz söyleyerek karar iptal edilerek diğer bir karara sevk ediliyorsa müzakere yapmanın imkân ve ihtimali kalmaz.

SITKI BEY (Malatya) — Usul hakkında her vakit söz söylenebilir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Zatiâlinizin beyanatına cevap vermiyorum. Hüseyin Avni Bey'in beyanatına cevap veriyorum. Hüseyin Avni Bey arkadaşımız buyuruyorlar ki: İhtisasımız kâfi değildir. İlmimiz kâfi değildir. İlim yuvaları yapalım. Her vekil kendi riyaseti altında ilim yuvalarında tetkik etsin, gelsin. Meclisimizi de tenvir etsin, talim etsin, ilim sahibi olsun ondan sonra karar verelim.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Hakkıdır, doğrudur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler konferansa heyeti murahhasanız buradan gitmeden evvel vekâletlerin riyaseti altında nezareti altında memleketimizde mevcut mütehassıslar toplanarak ilim yuvaları teşkil edilmiş ve müdafaa projeleri tertip edilmiştir. Bundan evvel dört yüz seneden beri Babîâli'nin tanıdığı bildiği mütehassısların hulâsai mesaisi olan bu mesail hakkında dosyalar getirilmiş, tetkik edilmiş ve bunların hepsi heyeti murahhasamıza verilmiştir. Bu gördüğünüz muteliflerin verdiği proje elde bulunan bu nikatı nazar üzerinden müdafaa edildikten sonra bu proje verilmiştir. Heyeti Vekileniz bunu tetkik etmiştir. Mukabilinde tadilen bir proje hazırlamıştır. Esasını bidayette arzetmiştim. Ne zaman üzerinde tek-

rar müzakereye girmek arzusunda olduğunu telhis ettim. Heyeti Âliniz kâfi görmedi. Murahhaslar malî, adlî, iktisadî, arzî mesail üzerinde izahat versinler, ondan sonra biz amali fikir ederiz dediniz. Bu malûmatın hepsi cereyan etti. Heyeti Âliniz de karar aldınız. Murahhasları dinleyelim dediniz. Murahhaslardan birisi çıktı, dinlediniz. Dün kendisinin idare ettiği kısmı izah etti. Bundan sonra maliye mütehassısı arkadaşımız izahat verecektir. Bundan sonra arazi mütehassısı arkadaşımız gelip söyleyecektir. Bir fikir hasıl olacak karar veriniz. Böyle şeyler yapılmaz, konuşulmaz dersiniz. Emriniz yapılır. Veyahut Heyeti Vekilenin mesuliyeti altında düşündüklerini yapsınlar dersiniz. Karar veriniz o yapılır. Harp olsun deyiniz, onu yaparız. Durunuz diye bir karar verirsiniz dururuz efendiler dururuz. Durmakla memleket kurtulmaz. Ya yürüyeceğiz, ya ricat edeceğiz. Bunun ikisinden birine karar vermek lâzımdır.

Kurtulabilen Yunan askerleri Yunanistan'a gidebilmek için gemilere doluşurken

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır bu böyle değildir. Bu hatadır. Böyle şey olmaz ne söylüyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kanatımı söylüyorum Salâhattin Bey, imanımı söylüyorum. Siz de çıkar kanaatinizi söylersiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Dolaba giremem.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, hiçbir zaman sizi dolaba koymak hatırımdan geçmedi ve lüzum yoktur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Bu şahsî mesele değildir. Millet meselesidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, her vaziyetin bir ruhu bir dönem noktası vardır. Bunu asker olan da bilir, kanunşinas olan da bilir, idare adamları da bilir. Her vaziyetin ruhî, manevî noktası vardır. Biz o dönüm noktaları üzerinde bulunuyoruz. Bu cıvıttır, vaziyeti cıvıtabilir. Yani bulaşır. Ondan sonra hepimiz birbirimize bakarız eyvah, eyvah deriz. Yunanlılarla bir mukavele akdettik, vapurlara esirleri yüklettiler. İşte bugün cıvıttılar. Esirleri geri aldılar, yarın bilmem ne olur? İstanbul'da bir başka hadise olur. Mecbursun şerefi millîyi, din kardeşlerimizi kurtarmak için harekâtı askerîye yapmaya. Sonra tekmil vaziyeti çürütürüz. Onun için müzakere edelim, istediğiniz kadar münakaşa edelim. Fakat Hüseyin Avni Bey'in buyurduğu gibi yeniden ilim yuvaları teşkil, yeniden Heyeti Âliyenin tenviri tarzı çok uzundur. Böyle nazik vaziyette bu tarzda idare edilemez.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Avrupa'nın vaziyeti Heyeti Vekilece anlaşılıp anlaşılmadığı noktai nazarını ifade ediniz. Biz de anlayalım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Anladığınızı söyleyiniz de bizi de endişeden kurtarınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kaç defa söyledik efendim kaç defa. Her defa salona girdiğim zaman anlatıyorum. Ye-

niden anlatmak mecburiyeti varsa onu da kemali iftiharla anlatırız. Rıza Nur Beyefendi kendine ait kısmı izahen, ikmalen söyledi. Şimdi Hasan Beyefendi de söyleyecek. Yani daha nasıl söyleyeyim...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Onların hepsini biz gazetelerde okuduk, öğrendik. Onlar bizim bildiğimizden noksan söyledi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi zatiâlinizin noktai nazarı öyledir. 350 kişiye aynı mesele üzerinde aynı kanaati ihzar etmek, dünyada misli görülmemiştir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Otuz kişide görülmez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Otuz kişi de görülmemiştir. Misal söylüyorum. Heyeti Vekileniz konferansın devam ettiği müddetçe telgrafın iki ucunda yani bir ucunda heyeti murahhasanız, diğer ucunda Heyeti Vekileniz her maddeyi ayrı ayrı saatlerce tetkik etmiştir.

HACI TAHİR EFENDİ (İsparta) — Vaktiyle bize niçin haber vermediniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Öyle bir vaziyet hâsıl olmadı. Nasıl hep size bildirelim?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Öyle ise şekli idareyi değiştiririm. (Rica ederim dinleyelim sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şu halde her madde üzerinde saatlerce münakaşa ve müzakere ettiğimiz halde Heyeti Murahhasamız avdet ettikten sonra da aynı maddeyi tekrar dört saatte müzakere vaziyetinde kaldık. Gelin bu meseleyi Heyeti Âliyenizin 300 azasına tatbik ediniz. Bakın ne şekil ve ne akıbet zuhur eder efendiler. Mesele gayet basittir. Kendiniz çekilin dememek şartıyla. Sizin ki kanaatlara malûmatımız kâfi değildir, azlettik deyin, işe vaziyet ve idare edin. Yalnız tehir etmeyiniz

efendiler. Çok rica ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bunu resmen talep ediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ediyorum. Yani hususî rapor vermedim. Heyeti Vekile Reisi diye millet kürsüsünden arzettim. Ne istiyorsunuz daha? Tutun paçamızdan atın. Fakat çekilmeyeceğiz. Kanatımız budur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım oradan atsak buraya gelecek değil misiniz. Reis Paşa, mücadele buyurunuz sual soracağım.

REİS — Sizden evvel dört kişi söz almıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Sual soracağım. Yani vermiyorsunuz.

REİS — Efendim bir kere riyaset fikrini söylesin.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Riyaset söz söylemez. Riyaset idare eder efendim.

REİS — Efendim sizden evvel dört beş kişi söz almıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Peki Paşam ağızımızı kapadık. Söz de söylemeyelim.

REİS — Sıtkı Bey bir kere bir takrir vermiştir. Malûmu âliniz düne kadar kabul ettiğiniz usul Heyeti Vekile ve murahhasamızın verdiği izahatı dinlemek icabedecektir. Şimdi görüyorum. Bugün bir takrir veriliyor. Ve diyorlar ki her fasıl hakkında malûmatı kâfiye aldıktan sonra arkasından müzakere yapalım. Halbuki dün Rıza Nur Bey dört beş fasıl hakkında söz söyledi. Binaenaleyh beyefendi zannederim tekrar teklif ediyor ve diyor ki, her murahhasa mütalâasını söyledikten sonra o fasıl hakkında tekrar müzakere açılsın ve nihayete kadar bu şekilde devam etsin. Bu fikre Ali Cenânî Bey de iştirak etti. Hüseyin Avni Bey'in teklifi ise, hükümet mukabil projeyi getirsin. Okuyalım. Ya kabul edelim veyahut reddedelim.. Hüseyin Avni Bey'in bu teklifi eski kararınızı tebdil edememektedir. Netice zaten o olacaktır.

Müzakere olacak ya hükümetin teklifi kabul edilecek veyahut reddolunacaktır. Binaenaleyh müzakerenin içerisinde usulümü-zü tebdil edecek bir şey yoktur. Bendeniz anladığım Heyeti Celile ya tek mil arkadaşları Murahhas beyleri dinledikten sonra hepsi hakkında söz söyleyecek ve müzakere edilecektir. Veyahut da fasıl fasıl her murahhas söyledikçe arkasından müzakere açılacak ve bu suretle devam olunacaktır. Bendenizin bu dakikaya kadar hulâsa edebildiğim mesele bu. Şimdi usul hakkında Şük-rü Bey'in, Durak Bey'in, Rıza Bey ve vesaire söz almışlardır. Eğer bu zevat bunun haricinde söz söyleyeceklerse lütfen söylesinler.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bendeniz bunun haricinde söyleyeceğim Paşam. Bu meselenin cidden süratle halli lâzımdır. Bendeniz de Heyeti Vekile Reisine iştirakle...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendiler, bu meselenin süratle halli lâzımdır. Bendeniz de Heyeti Vekile Reisi muhteremine iştirak ile diyorum ki süratle bu meseleyi bitirelim. Uzunboy lu uğraşmayalım. Fakat bizim için kemalî vuzuh ve sa-rahathle bilinmesi lâzım gelen Heyeti Vekilenin devletlere gidecek olan mukabil projesini maalesef bilmiyoruz. Bu proje yarın matbuata geçecektir. Ben görebildiğim parçaları gördüm. Efendiler ekalliyetler meselesi hakkında, tabiiyet meselesi hakkında Heyeti Vekile tamamen bunu kabul ediyor. Efendiler Karaağaç'ı, Musul'u tamamen İngilizlere terk etsek yine yaşamamızın imkânı yoktur. Heyeti Vekilenin mukabil teklifatını görmeden onları anlamadan nasıl karar verebiliriz. Hükümet için tap ettirip bize vermiyorlar, niçin bize yazdırmıyorlar? Bendeniz de bu işin süratle intacı taraftarıyım. Nisfilleye kadar çalışalım ve müzakereyi intaç edelim. Müzakerenin çabuk olması için diğer arkadaşlarımızın buyurdukları gibi fasıl fasıl mütalaatımızı söyleyelim. Fasıl fasıl müzakere edilirken sual sormayalım. Yalnız murahhaslarla mütehassıs ve müşavirler de gelsin, fikirlerini söylesin-

ler. Onları da dinleyecek olursak göreceğiz ki bilmediğimiz şeyler vardır. Onlara biz vukuf ve nüfuz edeceğiz bir ağızdan değil, o işi takip eden müşavir ve murahhasların hepsini dinleyelim. Sual sormayalım. O fasıl bittikten sonra mütalaalarımızı söyleyelim. Hangileri şayanı kabuldür, hangileri değildir. Tabii bildiklerimiz de vardır. Mesele tenevvür edecektir. Ben anlamıyorum ya harp, ya sulh diye düne kadar bağırان Heyeti Vekile Reisi muhteremi bugün harpten umacı gibi korkuyorlar. Bugün niçin harpten umacı gibi korkuyoruz. Sakarya'nın önüne geldiği zaman korkmayan bu millet, bütün fedakârlığı yapan millet bu Meclis o zaman harpten korkmamış, bütün varlığıyla harp etmişti.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Kim korkuyor harpten?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Harp umacı olmuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır harp asıldır. Em-

Sakarya Savaşı'nda topçu birliklerimiz

rediniz, yalnız. Emir ediniz, yalnız. En kuvvetli orduya maliksiniz emrediniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Öyle ise harp tehlikesi yoktur. Ona göre müzakere edeceğiz, ona göre kararımızı vereceğiz. Harp umacı gibi önümüze atılmasın. İcabederse harp edeceğiz. Ne için harp ettiniz, ne için 300 bin kişilik kan döktünüz? Bütün memleketi harap ettiniz. Bu kayıtları kabul edecek olduktan sonra böyle bir sulhun ne manası vardır? (Bravo sadaları alkışlar) Ne manası vardır sulhun? Onlar mezarlarından kalkacak ve bizim boynumuza sarılacaklar ve diyeceklerdir ki: Efendiler, bütün memleketi harap ettiniz, bizi öldürdünüz, eski kuyut ve şurutu kabul ettiniz diyecektir. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum. Evvel emirde Heyeti Vekilenin mukabil projesi elimize verilmeli onun üzerinde imali fikir etmeliyiz. Ondan sonra fasıl fasıl müşavirleri, murahhasları dinledikten sonra beyanı mütalaa etmeliyiz.

REİS — Efendim bendeniz Şükrü Bey'in usul hakkındaki teklifinden şu manayı çıkardım. Mukabil proje bir an evvel tabı ile bize verilsin. Zaten evvelce de hükümetten rica etmiştik. Bunlar biran evvel tabı ile gönderilsin.

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler rica ederim hissiyata kapılmayalım. Heyecana düşmeyelim. Meselenin esasını anlayalım, biz burada evvelki gün bir takrir kabul ettik. Kabul ettiğimiz takririn hilâfında müzakere ediyoruz. Kabul ettiğimiz takrir şu idi: Hatta bendenizin de diğer arkadaşlarımızın da imzaları var idi. Bize Avrupalılar proje vermişler. Efendiler verdikleri proje kabili kabul olmamakla beraber bizim murahhaslarımızla müzakere edilen mevad haricinde de birtakım mevad vardır. Evvel emirde bunları anlamak lâzımdır. Çünkü biz burada herhangi bir arkadaşımızı herhangi bir mesele hakkında dinlersek bunlar anlaşılmadıkça bir faide çıkmaz. Bir defa bunlar anla-

şılmalıdır. İkinci defa murahhaslarımız Lozan'dan ayrıldığı zaman heyeti murahhasamızın mukabil olarak vermiş olduğu bir proje vardır ki, Rauf Beyefendi bize burada madde okumuştur. Onu da bize vermelidirler. İki... Üçüncüsü de şudur efendiler. Heyeti Vekile gerek onların vermiş oldukları projeyi, gerek bizim heyeti murahhasamızın Lozan'dan ayrılırken onlara vermiş olduğu mukabil projeyi yanlış tercüme etmişlerdir. Ne düşünmüş ve ne hazırlamışlardır? Bunu Meclise getirmedikçe ve bunun üzerinde bir münakaşa etmedikçe bu müzakerenin altından çıkmak imkânı mevcut değildir. İkincisi Heyeti Vekile burada bizden bir karar istemiyor. Yanlış yoldan yürüyorsunuz. Mesele sulh projesini kabul etmekliğimiz değildir. Müzakereniz bunu anlamaktır. Eğer burada bir karar verirsiniz yanlış adım atmış olursunuz. Efendiler yarın bunlar hariçte duyulacaktır. Ne kadar hafî yaparsanız yapınız hepsi duyulacaktır. Sonra memlekete fena bir zarar yapacaksınız. Bizden çıkacak şey karar mahiyetinde değildir. Yalnız tenvir mahiyetindedir. Eğer tenvir mahiyetinde ise hükümet hazırladığı mukabil projeyi getirmeli, ne hükümet bu memleketin hainidir, ne de Meclis. Hepsi de bu memleketin öz ve sadık evlâtlarıdır. Hepsi de bu memleketin istiklâlini bir saat evvel kurtarmak istiyor. Yalnız bir mesele vardır. Yapmasa iyi olur. Belki hükümet siyaset çevirmek için yapıyor. Fakat artık siyaset zamanı geçmiştir. Çünkü milletin mukadderatını omuzlara almışız. Üç dört senelik yaptığımız işlerin hesabını bu millet bizden soracaktır. Onun için biz her şeyden haberdar olacağız. Hükümet belki Meclisi Alinin haberi olmadan Lozan'da bir proje vermiştir. Hilâfı salâhiyet olarak. Bundan çekmiyorlarsa çekinmesinler. Memleketin menafii âliyesini düşünmekten başka hiçbir vazifeleri yoktur. Biz her şeyden ziyade onların vicdanlarına hürmetkârız ve kendilerine itimat ederiz. Eğer bir hata olmuşsa açık söylesinler, yine anlarız. Mesele hepimize müteal-

liktir. Çok rica ederim. Bizim asıl düşüneneğimiz ve müzakere edeceğimiz bu noktadır. Biz karar verecek değiliz. Biz tenvir vazifesiyle mükellefiz. Onların düşündüğü bizindir. Bizim düşündüğümüz de onlarındır. Harp mi edeceğiz, sulh mü edeceğiz? Vaziyetimiz nedir? Ne yapılacaksa burada açık olarak görüşelim. Saatlerce dedim dedi, o şunu dedi, ben şunu dedim. Lüit Jorj şunu söyledi, böyle dedi ile vakit geçirmekten bir fayda hasıl olmaz. Geçirdiğimiz vakitlere günahdır. Acele etmeyelim. Çok rica ederim. Heyeti Vekile hepimizi bu meselede işleyelim. Heyeti Vekile üç beş gün bize müsaade etsinler. Bunun üzerinde müzakere edelim. Herkes noktai nazarını söylesin. Bizi çok sıkmasınlar. Fakat son sözüm şudur. Bizim kabul ettiğimiz takririn meali de şudur: Hükümetin kanaati nedir? Projesi nedir? Oradan verilen mukabil proje nedir? Hepsini buraya getirsinler. Orada görüşemedikleri hangileridir? O noktayı da görüşelim konuşalım, hissiyatımızı izhar edelim. Karar değil. Ne yapacaklarsa yapsınlar.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Heyeti Vekile içerisinde ilim adamı ne gezer.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Beyefendiler, esas bozuk olunca onun üzerine konulacak bina çürük olur. Binaenaleyh müzakeratın esası çürüktür. Çürük olduğu için bu müzakerat bir şey intaç etmez. Sebebi:

Efendiler, bütün illet bir noktadadır. O da Meclisimiz icraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir meclistir. Fakat hükümetimiz âdeta kabine usulü veçhile siyaset tedvir etmek istiyor. Yani yaptığı projeyi bizden saklıyor. Bu da bir siyasettir. Fakat maalesef Meclisimizin bugünkü vaziyetiyle kabili telif değildir. Ben icraî salâhiyeti haiz olduğum halde böyle gizli olarak hükümetin değil, hükümetin etrafına toplanacak büyük bir zümrenin dahi yapacak olduğu işten mesuliyet kabul edemem.

Yapacak olduğu işten mesuliyet kabul edemem. Açıktır, ya şekli idareyi değıştirirsiniz, veyahut gelirsiniz buraya efendiler, devletlerden böyle bir proje aldık. Buna mukabil şöyle bir proje verdik. Bunu kabul etmediler. Fakat biz kabul etmedik. Bugünkü vaziyet şudur. Buna karşı ittihaz ettiğimiz proje şundan ibarettir. Bu proje dairesinde hareket edelim mi, etmeyelim mi, diye bizden gelip rey alır, hükümet bunu yapmıyor. Diyer ki şimdi Maliye Vekili bey buraya gelip izahat verecek. Efendiler dün Rıza Nur Bey'in izahatını dinledim. Öğrendiğim şeylerden çok fazla malûmatım var. Okuduğum şeylerden daha buraya evvelce Heyeti Vekile Reisi muhteremi veyahut murahhası arkadaşlarımızdan Hasan Beyefendi bunlar hakkında mufassal malûmat vermiştir. Görüyorsunuz ki, faidesiz birtakım aynı şeyleri burada tekrar ediyoruz. Bundan bir fayda hasıl olmaz. Netice budur efendim. Hükümet bugünkü vaziyet ne ise, bakınız değışmiş olan mevaddı havi bir proje var elimizde. Proje versin. Biz mukabil şunu verdik ve bugün de şunu vermek istiyoruz der. Gelir buraya, madde madde müzakere edilir. Bizden lâzım gelen veçheyi alır ve hükümet ona göre hareket eder. Ve alır. Açıkça Karaağaç'la Musul'u verirseniz müzakereye devam ederiz. Vermezseniz bunun mutavassıt olması ihtimali de vardır. Onun için hükümet bize mukabil projeyi, yani itizar ettiği projeyi buraya getirir verir, bize. Bu proje maalesef basılması lâzım gelirdi. Fakat basılmamıştır.

Fakat gariptir efendiler, bizden saklanılan proje yarın verildiği anda bütün Avrupa gazeteleri de yazacaktır. Sonra biz de burada icraî ve teşriî salâhiyet haiz bir heyetiz. Onun için bu proje buraya gelir, madde madde müzakere edilir, ondan sonra Heyeti Vekileye lâzım gelen veçhe verilir. Onun üzerine yürür, kabul ettiğimiz şekli idarenin icabı budur. Eğer bu kabul edilmez de gizli bir siyaset takip edilmek istenilirse ondan kimse mesuliyet

kabul etmez. Efendiler çünkü mesele memleketin istiklâli.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendiler, arkadaşımız Durak Bey, Ali Şükrü Bey'in ifadelerinde bir noktayı imaya çalışıyorlar. Çok rica ediyorum. Zannedirim her şeyde asıl bedelizimmet lâzımdır, aksini söylemek için madde tasrih etmek lâzımdır. Efendiler şu kadar zamandır arkadaşlık ediyorum. Tekrar ediyorum. Hiçbirinizden fazla değil fakat hiçbirinizden eksekde, haysiyet ve şeref sahibi değiliz. Ne gizli bir şey yapmak istiyoruz ve ne de onu yapmak mecburiyetinde olur da söylemeyiz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rica ederim öyle bir şey söylemedim. Af edersiniz yanlış anladınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Her şey açıktır sizce. Hiçbir teahhüt altına girmemiştir hükümetiniz. Çünkü giremez imkânı yoktur. Serbestsiniz. Tehlikeleri söylüyoruz. Ya harp veya sulh. Ali Şükrü Bey hayır diyor. Bunun ortası da var diyor. Efendiler vaziyetin hakikati budur. Ortadaki belkidir. Belki üzerine hükümet yürüyemez, dururuz. Altı ay hiçbir şey olmaz. Düyunu umumîyemizi harbe hasrederiz. Bilmem nemizi harbe hasrederiz. Bunlar nazariyedir. Şimdi tarif etmekle yapmak arasındaki mesafeyi müsaade ederseniz alimlik sattığıma hami etmeyiniz. Tecrübe üzerine bir şey arz etmek isterim. Bu âciz arkadaşınız da bu milletin sayesinde dört defa beynelmilel konferanslara iştirak etmiştir. Efendiler, bir şeyi böyle oturup ifade etmek bir şekli hendesi hattı müstakimdir. Fakat onun mahalline getirip yapmak şekli hendesîde mikaptır. Aralarındaki fark bu kadar kolaydır. Çok söylemek benim de başımdan geçmiştir. Ondan başka sulh müzakeratında evdeki pazarın çarşıya uymadığının en celi ve bahir misali şöyle yapmak vardır. Burada düşünürsünüz, taşınırsınız. Şöyle manavra yapsak, masa başına oturdu mu karşınızdaki adam insanın tarihini değiştirir. Onun için bu nok-

tai nazardan düşünelim. Biz diyoruz ki, Meclisin arzusu olarak heyeti murahhasamız geçen günki tahrir veçhile mütehassıslarını dinleyecek, sizden karar istemiyoruz. Efendim, siz bize müsaade edeceksiniz. Böyle sulh aramak için (A sesleri) paçamızdan tutup atarsınız sizi beğenmiyoruz dersiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mudanya mukavelesi de böyle oldu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Öyle olmadı öyle olmadı.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Öyle oldu, öyle oldu.

AVNİ BEY (Saruhan) — Şükrü Bey arkadaşımız hükümetimiz haricinde müzakere oluyor gibi bir söz söylediler. Ona cevap vermediniz. Lütfen ona cevap verirsiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Zannederim buna dört gün cevap verdim. Sizin bilmediğiniz ne bir müzakere, ne de bir gizli muahede ve ne de bir teahhut vardır, yani bundan iyi bir cevap ne olur?

SIRRI BEY (İzmit) — Kabul ederiz Paşam. Mademki Heyeti Vekilenin malûmatı haricinde heyeti murahhasa bir teklifte bulunmamıştır diyorsunuz. Neden heyeti murahhasanızın kararına muhalif bir projeyi...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyrun rica ederim. Söylediklerimi anlamadınız. Gizli bir muahhede yoktur diyorum. Heyeti murahhasamızın söylediğini siz de biliyorsunuz, biz de biliyoruz. Gizlidir, bizim konuştuğumuz gizlidir.

SIRRI BEY (İzmit) — Hayır arkadaşım demek istiyorum ki...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Demek isteyenler anlamamışlar. Demek isteyen den anlayamazsınız. Açık söylenirse anlarsınız. Öyle şey olmadığını söyledim. İmâdan anlamaz, taş kafa vardır. Açık sözle açık kalple anlar bu kafa.

REİS — Efendim müzakerenin de kâfi olduğuna birçok tahrir

vardır. Müsaade ederseniz takrirleri okuyalım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ben usulü müzakerenin ademi kifayesi hakkında söyleyeceğim.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Heyeti Vekile Reisinden سوال olarak ikinci arkadaştan sonra bir سوال soracaktım. Usulü bilmediğime atfedin.

REİS — Hayır, hayır öyle değil.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Belki de zühul olmuştur. İkinci defa çıktığında lütfen bana cevap versinler. Meselâ bu heyeti murahasamız acele oraya gidecek ve sulh şartlarını tekrar edecek, bütün bu fikrimizi alt üst yapan bir iş varsa, o da, hükümetin bu işleri gayet gizli tutması ve bütün mahrem işlerden bizi haberdar etmemesidir. Lütfen buna cevap veriniz. Meselâ heyeti murahasamız acele cevap vermeye veya onların teklifatını iltihak etmeğe mecbur mudur ki bizi bu kadar sıkıyorsunuz? Orada sulhu tekarrür ettirmek için bir kayıt ve şarta tabi tutulmuş mudur? Acaba üç gün, beş gün yahut bir hafta için söz mü vermişsiniz ki...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sizin kafanıza başka türlü ne girer.

ALİ RIZA BEY (Kars) — O halde bu kadar acele etmeye sebep nedir?

RAUF BEY (Devamla) — Ben burada sabahtan beri sorduğunuz سوالin cevabını on defa söyledim. Hiçbir kayıt ve şarta tabi değildir, dedim. Orduyu yürütmek mecburiyetinde kalırız dedim. Daha ne istiyorsunuz.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Acele etmeğe sebep nedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onu da kaç defa söyledim. Cıvıtırınız, cıvıtırınız dedim (Gürültüler) İstanbul'da tutulamaz bir hale gelir. İstanbul'da öyle hadiseler olur ki, orduyu yürütmek mecburiyetinde kalırsanız sulh tezahhur eder.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Öyle görüyoruz ki, sulh talik edilmemiştir. Müzakere inkitaa uğramıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sulh teahhur etmiştir.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Bu ifadenizden anlaşılıyor ki, sulh talik edilmemiştir. Müzakere inkita etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim, sulh teahhür etmiştir.

ALİ RIZA BEY (Kars) — O halde muharebe diye bir şey yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sence yoktur bence vardır. İtimat etmezsen atarsın beni. Bu vazifeyi yapacak çok arkadaşımız var burada.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Sonra bir de ikinci sualım, henüz cepheye hakikaten Türk ordusunun, Türk efradının kazanmış olduğu muzaffer bir vaziyette heyeti murahhasamızda o muzafferiyeti idare ettiği helde son noktada, birden bire yelken bırakmasındaki sebep ve hikmet nedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade ederseniz bunu arzettim. Burada çıktım kürsüye. İsmet Paşa hazretlerinden evvel bu müzakere açılırken intika, yani müzakerenin devamı imkânının kalmadığı anlatıldıktan sonra heyeti murahhasamız hiçbir kaydı tazammun etmemek üzere cihan efkârı umumîyesine bir söz söylemiştir. Hiçbir taahhüdü tazammun etmez dedim.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Sonra efendim üçüncü sual.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dördüncü olsun (Devam sesleri)

ALİ RIZA BEY (Kars) — Efendim, dün arkadaşımın birisi buyurdular ki, Adliye müşavirlerinden bir kişi o işi müdafa etmek üzere bir arkadaş istifa etmiştir. Bu böyle olduğu gibi bendiniz de, işittiğime göre, heyeti murahhasamızın birisi velev eczasından birisi arıfırası irtikâp etmiştir. Birçok mühim esrarlarımızı

götürmüştür. Belki haberin yok, götürmüştür. Acaba yelken bırakmamıza bunlar mı sebep olmuştur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, arkadaş yelken bırakmadık, yelken şişiyor görüyorsunuz. Heyeti müşavere heyeti murahhasaya noktai nazarını açık serbest söyleyebilmek... Efendim, yelkeni bırakmadık, yelken şişiyor. Çünkü yakında görüyorsunuz. Filân müşavir efendi arkadaşımız böyle demiş doğru mudur? İsmet Paşa buna dün sarahaten cevap verdiler. Dediler ki, heyeti murahhasa ve müşavirler fikirlerini söyleyebilmedir ki istifade edilsin. Müşavirlerden herhangi biri şöyle söylemiştir veyahut böyle demiştir, diye mesuliyet aranırsa müşavirliğin mümtaz olan meziyeti kaybolur, dediler. Onun için müşavirler söyler, onunla amel etmek, etmemek meselesi heyeti murahhasanıza aittir.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Hali firari irtikâp eden hakkında malûmat veriniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bununla alâkası yoktur. Fakat izah edebilirim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Adî şeyler onlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İntihaptaki dirayeti gösterir. Yani hudut haricinde o firar keyfiyeti.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yok, yani mahrem evrak açılmıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, şimdi müzakerenin kifayetine dair arkadaşlar bir takrir vermişler. Yani ne suretle müzakere edeceğiz. Bu teyayün etmeden usulü müzakerenin kifayetine dair verilen takrir mahalline masruf değildir. Arkadaşlarımızın bundan evvel verdikleri takrirden heyeti murahhasa ne yaptıklarından bize hikâye efsin diye teklif yoktur.

REİS — Takrirden böyle bir şey yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Bundan evvelki okunan takrir ve hatta müzakerenize sebebiyet veren takrirden bahsedir-

yorum. D n doktor Rıza Nur Bey'i dinledik. Yukarıdan aŗađı hikâye etti.    saat. Rica ederim dünkü hik yesinde bilmediğiniz ne vardı? Heyeti murahhasa titizce hareket etmiŗ, ki değil sizden gizlemek, âlemi matbuattan bile müzakeresini gizlememiŗtir. Çünkü bize beyanatı gazetelerin verdiği mal mattan daha nakısdır. Gazeteler ondan fazla malûmat vermiŗtir. Şimdi Hasan Bey mesaili maliyeden bahsedecek, o da onun aynıdır. Biz diyoruz ki, arkadaŗlarımızdan birkaçı diyor ki, Heyeti Vekilenin tanzim ettiği proje üzerine müzakere edelim ve bunun üzerine müzakere cereyan etsin. Bu proje bizim elimize geldiği gibi daha proje elimizden çıkmadığı halde Avrupa gazeteleri yazacaktır. Çünkü bu projeyi aldıktan sonra içine ya bez saracağız ya peynir saracağız, yahut birisine ihsan edeceğiz. Sen de oku diye. Bunun ortasını bulalım efendiler Mesele mühimdir. Avrupa'da bir meseleyi müzakere ediyoruz. Gazetelerden mahrem değil halktan mahrem değil. Bugün en mühim bir mesele müzakere edeceğiz. Hangisi kabul olunacak, hangisi kabul olunmayacak. Bilmiyorum. Heyeti Celile diyor ki, gayrı kabili kabuldür bu proje. Kabil olan bu projeyi ihzar etmiŗ midir? Etmiŗse nerededir? Heyeti Vekile iki meseleyi bizden istiyor. Biri mesaili maliye, diğeri Şerefe taall k eden mesele. Bu iki mesele hariç olduğu halde hangisini kabul etmiŗler? Şimdi ikisinden birisini, biz hangisini kabul edeceğiz? Kabul ettikleri bir Şeyi getirsinler mahremiyeti nasıl muhafaza edilecektir? Onu da bilmem, korkarak istiyorum. Affınıza mağruren söylüyorum. Fransızlarla akdedilen itilâfnameyi evvelce tekarrür ettirdik. Onun  zerine müzakere intaç edildi. Resmî kabul bir merasim olarak ifa edildi. Bu da böyle yapılamaz mı? Ben diyorum iki ciheti nazarı dikkate almaksızın ihzar ettikleri projeyi burada göstersinler, anlayalım. Fakat bunun mahremiyetini nasıl yapacağız? Onu da bilmiyorum.

REİS — Efendim takrirleri icmal edeyim. Şu takrir usul meselesi tahtında mukabil proje hakkında Heyeti Celile malûmat-tar olduktan sonra müzakerenin ve münakaşarın devamı müsaade ederseniz bundan sonra Heyeti Murahhasaya dahil olan arkadaşınız da burada malûmat verdikleri zaman Heyeti Vekile tarafından tabı ve tevzi edilen bu muahede kitabı yanlış tercüme edilmiştir. Evvelâ buraya gelen murahhaslarımız yahut müşavirlerimiz söyleyeceği emvaddı tashih etsinler. Tercüme hatasını bir. İkinci müsaade ederseniz o madde hakkında mukabil projeleri nedir? Evvelâ onları müzakere ederiz. Sonra o fasıl hakkında müzakere edilsin, yani malûmat versin. Yani isterseniz bundan sonra müzakere devam ederken heyeti murahhasadan ve yahut müşavirlerden gelen beyler, evvelâ tercüme hatasını tashih ettikten sonra o fasla ait olan mukabil proje ne ise o madde tay edilecek, yahut yerine başka birisi konacak. Onları da söyle-sin. Ondan sonra faslın heyeti umumîyesi hakkında ve netice hakkında büyük müzakereye devam ederiz. İkinci mesele birinci defa kabul ettiğimiz karara göre tekml heyeti murahhasa malûmat verdikten sonra Heyeti Celile müzakere edecektir. Bazı arkadaşımız diyorlar ki, hayır her murahhas hangi fasıl hakkında veyahut iki fasıl hakkında malûmat verdikten sonra müzakere edelim. Bir şey arzedeyim. Evvelki usul üzerine kabul ettiğiniz müzakere ki, yedi arkadaş söz almıştır. Şimdi böyle her murahhas söyledikçe tabî bu arkadaşların sözleri mahfuz olması, söz alacak olanların da...

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Abesle iştigal Paşam. Şu takrirlere ait olan kısım eğer tasvip ederseniz evvelâ şu kitapta tercüme hatalarını tashih ettikten sonra mütalaalarını söylesinler (Çok muvafık sesleri)

DURAK BEY (Erzurum) — Evvelce söz alanların sözleri mahfuzdur. Eğer bu meseleyi kabul ediyorsanız Hafız Mehmet

Bey'in takriri esasen müzakerenin kifayeti hakkındadır. Yani bitirelim diyor. Hükümete itimat etmeyelim diyor. Esasen Heyeti Celileniz...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Arkadaşlar, biz buraya memleketin düveli İtilâfiye her birimiz birer yerden intihap edilip geldik ve içimizden bir Heyeti Vekile ayırdık. Bunlara itimat ettiğimiz için ayırdık. Fakat olabilir ki, birçok zaman geçtikten sonra bu Heyeti Vekilenin bir kısmını azil tebdil etmek muvafıktır. Yalnız bunlar mevcut oldukça bunlara karşı itimadımız zarurîdir. Bir Heyeti Vekileye itimadımız yoksa onu yerinde tutmak menafii memlete mugayirdir. Tuttuktan sonra da itimat etmemek yine menafii memlekete mugayirdir Heyeti Vekile bir muahhede yi sulhiye ile karşımıza geldi. Bu muahhede yi sulhiyenin bir ciheti iyidir, bir ciheti fenadır. Bu ciheti şayanı kabuldür. Şu ciheti şayanı kabul değildir. Efendiler, bu mesele nispî bir meseledir. Ben vaziyeti siyâsiye, vaziyeti askerîye ve vaziyeti maliyeme nazaran şu muahhede şayanı kabuldür veyahut değildir diyeceğim. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi gelip bana bütün vaziyeti askerîyeyi izah etmedikçe ben şu muahhede yi sulhiyeye iyi veya fenadır diyemeyeceğim. Keza ahvali maliyemizi bileceğim. Ona göre muahhedenin bu cihetini kabul edip etmemek lâzım geldiğine karar vereceğim. Kezalik vaziyeti askerîyeyi dahi bu suretle bilmekliğim lâzım gelir. Eğer ben bugün dünyaya hâkim bir vaziyette olduğumu anlarsam ne bu muahhede yi sulhîyeyi anlarım ve ne de hükümetin verdiği kararı isterim. O vakit ben Garbî Trakya'ya gitmek isterim. İsterim ki Bağdat'a gideyim. Benim vaziyeti askerîye ve maliye hakkında vukufu kâmileml olmalı ki, ben bunun için burada rey verebilmeliyim. Yoksa verdiğim reyde isabet olmaz. Şimdi bize karşı gerek Erkânı Harbiye yi Umumîye ve gerek Maliye Vekili 330 kişi arasında bütün vaziyeti askerîyeyi izah edebilir mi? Ederse doğru olur mu?

NECATİ EFENDİ (Lazistan) — Bendeniz de söz istiyorum. Bu husus şayanı müzakeredir.

REİS — Hayır efendim. Hafız Bey tavrını izah ediyor. Müzakere yoktur.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler, şimdiye kadar mevcut olan devletlerin birçok tecaribi neticesinde hasıl olmuş eşkâl ve vaziyet haricine çıkarak bir muahhedei sulhîye müzakeresini 340 kişi ile bilmüzakere ret ve kabulüne dair karar vermekliğimiz doğru değildir. Bunun fenalığını bizden evvel görmüş milletlerin, devletlerin ahvaliyle sabittir. Bizim dahi bugünkü vaziyetimiz buna delildir. Burada cereyan eden böyle mühim bir müzakere esnasında her türlü ahvali askerîyemizi burada izah etmek, ahvali maliyemiz hakkında tamamiyle malûmat almak doğru değildir. Bunu ancak on kişi, yirmi kişi, eğer az ise bunlara on kişi daha ilâve edelim. Bunlara salâhiyet verelim. Bunlar muahhedei sulhîyeyi müzakere ve tetkik etsinler. Veyahut Heyeti Vekileye itimadımız yoktur diyelim, istifa edelim. Benim fikrim budur.

REİS — Efendim Hafız Mehmet Bey'in tavrından bendenizin anladığım ve izahatından anladığım bu meseleyi burada müzakere etmeyelim, kâfidir. Halbuki bendenizin anladığıma göre Heyeti Celile bu meselenin daha müzakeresine yeni başlamıştır. Kendilerinin buyurdıkları gibi malûmat almak ise Heyeti Celilenizin kabul ettiği tavrı ile karar verilmiştir. Heyeti muhahasayı dinledikten sonra Heyeti Vekileden ayrıca sualler vardır. Onlar da dinlenecek. Binaenaleyh bendeniz bundan müzakerenin ademi kifayesi manasını çıkarmıyorum. Eğer müzakerenin kifayetini kabul ediyorsanız lütfen ellerinizi kaldırınız. Kabul edilmemiştir. Şu halde müzakereye devam edebiliriz. Binaenaleyh söz beyindir.

HAFİZ HAMDİ BEY (Biga) — Paşa Hazretleri, tavrı reye

koyunuz. Bu mecburîdir.

ABDULLAH EFENDÎ (Bolu) — Zatiâliniz takrirleri hulâsa ediniz. O hülâsa üzerine reye koymanız icabeder.

REİS — Pekâlâ efendim takrirleri reye koyacağım.

Buraya heyeti murahhasadan izahat vermek üzere gelecek murahhaslar izahat verirken evvelâ bize tevdi ettikleri muahe- dedeki tercüme hatasını söyleyecekler, ondan sonra mukabil projeyi okuyacaklar. Yani o fasla ait proje neden ibaret, hangi maddeyi tay ve hangi maddeyi kabul edeceklerini malûmat verecekler. Ondan sonra izahat verecekler. Müzakerenin bu yolda cereyanını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Bu tarzda kabul edilmiştir. Söz Hasan Bey'indir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Paşa Hazretleri, benim takririmi reye koymadınız.

SITKI BEY (Malatya) — Verilen taktiri bir defa reye koyunuz. Ondan sonra Hasan Bey'i dinleyelim.

ABDULLAH EFENDÎ (İzmit) — Ne zaman tashih edecekler.

HASAN BEY (Trabzon) — Ben ibareyi okuyamam. Hükümetin ve heyeti murahhasanın düşünüldüğünü söylerim. İbare okuyamam.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Nasıl okuyamazsın. Verilen karar mucibince okuyacak kim ise o gelsin.

REİS — Hasan Bey, Heyeti Celilenin kararı vardır.

DÖRDÜNCÜ CELSE (Oturum)

REİS: Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER: Hakkı Bey (Van), Refik Bey (Konya)

REİS — Celseyi küşat ediyorum. Sulh muahedesi üzerinde buyurun Ali Şükrü Bey. (Ekseriyet yok sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler dün söz söyleyen rüfekai muhteremeden Şeref Bey, (Heyeti Vekile yok sesleri) Edirne Mebusu Şeref Bey tarihte vazifesini, Muhammedin süngüsü vazifesini ifa etmiştir. Maalesef o süngünün temin ettiği zaferi yeşil masa başında daima kayıp eder. Buyurdular ki, filhakika, tarih tekerrürden ibarettir.

Bendeniz Şeref Bey'in sözlerine ilâve olmak üzere bir mukayese yapmak istiyorum. Efendiler, Harbi umumîden sonra biliyorsunuz ki, bir Mondros mütarekesi akdetmiştik. O Mondros mütarekesini akdettik. (Rauf Bey idi sesleri) Şimdiki Rauf Bey'in o zamanki olmadığını görüyoruz. Kanaat itibariyle, yani hadisat Rauf Bey'in eşkâl üzerinde çok mühim tesir yaptığına kaniyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — O zamankinden kuvvetli Rauf'dur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Rica ederim sözümü kesmeyiniz. Mondros mütarekesinin akdinden evvelki vaziyeti, rica ederim, bir kere gözönüne getiriniz. Her cephede ordular bozulmuş, Suriye'de İngiliz orduları ilerliyor. "Fransa Desper" ordusu Trakya üzerine yürüyor, Bandırma hattı eşkiya tarafından, çete tarafından kat edilmiş ve memlekette matbuat ve daha birçok

Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayan Türk heyeti. Önde solda: Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey. Arkada soldan sağa: Bahriye yaveri Sait Bey, Tevfik Bey ve heyetin kâtipliğini yapan Ali (Türkgeldi) Bey

memleketin evlâdıyım diyen insanlar o zamanki teşekkül eden hükümetin aleyhinde bulunuyor ve hatta o zaman mevcut olan hükümdara kuvvet vererek o günkü hükümeti iskat için çalışıyor ve böyle bir sırada Mondros mütarekesi akdolunuyordu. Öyle bir mütareke akdini konuşmak için etrafa müracaat ediliyor. Fakat hiçbir kimse biz sizinle konuşacağız demiyor. Biz bir yol bulup, yani Tavsent'in delâletiyle gidiliyor, görüşüyor. Öyle bir vaziyet idiki 3,5 milyon asker erimiş, on bin kişiye inmiş ve arzettiğim şekilde her tarafta ordular yürüyor ve böyle bir zamanda mütareke akdedilmiştir. Bu mütarekeyi Alman mütarekesiyle, Bulgar mütarekesiyle mukayese edecek olursak, o vakit ki vaziyet, ihtilâl ve izmihlâli tam karşısında büyük şerefli bir vesikadır. Mukayese itibariyle söylüyorum, öyle bir mütareke ki

o mütareke ahkâmına harfiyen riayet edilecek, dikkat edilecek bir hükümet olsa idi bidayette olduğu gibi, başımıza bu felâketlerin bir çoğu gelmeyecekti. Öyle bir mütareke ki efendiler, düşmanlarımız evvelâ bizimle konuşmak, görüşmek istemediği halde, bir muahhede ahkâmına göre zımnen Bakû ve Batum üzerinde hakkımızı tanıyor ve diyorlar ki:

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — İttihatçı ruhu var.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Ve diyorlarki Bakû'nun icabı işgaline Hükümeti Osmaniye ses çıkarmayacaktır. Dikkat ediniz, fakat sesim olmadığı için uzatmayacağım, bunun karşısına diğer bir tabloyu karşınıza getiriyorum efendiler.

NECATİ EFENDİ (Lazistan) — Fakat o vakit ordular bozulmamıştı.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Ve bütün dönüm noktaları ve basamakları hepimizin malûmudur ve neticede bu kazanılan zaferin derecei azameti de cihanın malûmudur. Fakat bu kadar muazzam zaferi istihsal için milletin yaptığı fekadârlığın derecesi malûmdur. Bunun karşısında biz değil, devletler talip oluyor. Evvelce talip biz idik ve mütareke akdetmeye karşımızda adam bulamıyorduk. Çünkü bizimle konuşmaya tenezzül etmiyorlardı ki, bugün devletler bize diyorlar ki, aman yürümeyin, murahasalarınızı gönderin, sulh yapalım, Vaziyetimizin farkını anlayınız efendiler. Bir müzakere yapıyoruz, neticede efendiler sıfıryed kalıyoruz ve üç aylık müzakeratı sulhiyenin neticesi olarak ahvalde düşmanlarımızın lehine vukubulan inkişaf dolayısıyla, maalesef bidayette sırf müzakere açabilmek için taviz vermek kararında bulunuyoruz ve onun için heyetten bir karar değil, malûmatınız olsun, şu tarzda tâvizle müzakereye gireceğiz deniliyor. Efendiler, o azim muzafferiyetin akabinde bizi böyle bir vaziyete düşüren efendiler, diplomamızın gayri vakıfâne idaresi, idare edilmemesi ve murahasalarımızın kat'îyen vaziyeti

lâyikiyle takdir edip kavrayamaması ve müzakerati idare edememesidir. Bundan efendiler, demin Sırrı Bey arkadaşımızın söylediği sözden ilham alarak diyeceğim ki, falanca iyi yapmadı ben iyi yaparım, manasına alınmaması lâzım gelir. O fena yaptı, ben de fena yapacağım diye ısrar etmekte mana yoktur. Londra muahhedesini yapmamışlar. Bu da akim kalırsa ne için çıkarıyorsun. Bu netice muhtacı münakaşa değil. Heyeti Murahhasa erkânına hepimizin, bendeniz de dahil olduğum halde, şahsan hürmetimiz bakidir. Fakat mesele onların şahsiyeti hususiyesi değil, şahsiyeti siyasîleri ve ihtisasîyeleridir. Bendeniz görüyorum ki bu mesail içinde en pürüzlü addedilen mesail hal edilmiştir. Boğazlar meselesi ve tahdidatı askerîye meseleleri. Sebebi, çünkü Heyeti Murahhasanın reisi bihakkın bir askerdir ve bihakkın mütehassıs idi. Ve onun için askerlik mesaili bihakkın hal edilmiştir. Eğer diğer mesailde de bu derece ihtisas gösterilmiş olsa idi, diğer meseleler de bugün az çok hal edilmiş olacak ve karşınıza gelecekti.

Efendiler, meselenin teferruatına girmeden evvel müzakere-tin tarzı cereyanı hakkında edindiğim kanaata dair birkaç söz söylemek istiyorum.

Müzakerata davet edilen biz olduğumuz halde ilk teşebbüs cereyanı müzakerat esnasında daima düşmanlara bırakılmıştır. Sonra öyle bir vaziyete gelinmiştir ki, o Lord Curzon daima bize hamle etmiştir. Bizimkiler daima müdafaacılıkta kalmışlardır. Bir defa cüret gösterip de hamle etmemişlerdir. Bir defacık olsun bu tarzda, maalesef hamle gösterilmemiş, evvelce bizim takdir ettiğimiz, sırf yegâne meziyet olmak üzere müthiş metanet gösteriyorlardı. Maalesef o metanet bir dakika için sevindirmiş ve misaki millîden azamî fedakârlık yapılacak benim hesabımca şekilde tebeddül etmiştir. O metanetin de neticeye kadar devam etmediğini vukuat bize göstermiştir. Yani kendi noktai nazarım-

ca onların hücumuna karşı hücum yapacağımız yerde, bunu yapmamaktan yapamamaktan ziyade hasım mukavemeti bile sonuna kadar idame edememiştir. Beş dakika içerisinde söñü-vermiştir. Bugün bu şekilde kat'îyen gayri kabili kabul kırmızı bir kitap getirmiştir. (Pembe kitap sesleri) Efendiler, sesim müsaade etmeyeceğini bildiğim için biraz kısa geçmek mecburiyetindeyim.

Burada görüyorum ki, muhterem Heyeti Vekile Reisi birisinin ağzından söz çıkarsa, lop ona cevap vermek istiyor ve ağızlarını bu suretle kapamak istiyor, mantıkî veyahut gayri mantıkî görüyorum ki artık mesele heyeti murahhasanın elinden çıkmış, Heyeti Vekilenin eline geçmiştir ve Heyeti Vekile bütün mesuliyeti deruhde etmiş, teklif edeceği mukabil projeyi müdafaa ediyor. Kısmen de bize tashih ettirdiler. Vaziyet aşağı yukarı budur.

Efendiler Rauf Beyefendiye hatırlatmak isterim ki ve Heyeti Murahhasai muhteremeyl işhat etmek istiyorum ki. (Rauf Bey yok sesleri) İster bulunsun ister bulunmasın, bir gece, akşam üstü zannediyorum İsmet Paşa'dan aldıkları bir telgrafı, zannedirim, aynen bize okumuş ve demiştir ki, veyahut telgrafı aynen okumuştur. (işitemiyoruz sesleri) Ne yapayım efendiler, sesim çıkmıyor. İnkita muhakkak gibi görünüyor, hattı hareketimizin tayini şeklinde bir telgraf okumuştur. Buna karşı da Rauf Beyefendi, bize söylediler vazifeniz bitmiştir. Eğer hafızamda aldanmıyorsam vazifeniz bitmiştir. Dikkat buyurunuz, vazifeniz bitmiştir. İnkita kelimesini telâffuz etmeksizin bir beyanname neşri ile mukabil proje değil, dikkat ediniz, bir beyanname neşri ile avdet ediniz emrini verdik dediler. Değil mi efendiler? (Pek doğru, aynen sesleri) Şu sarahat karşısında bu noktayı Rauf Beyefendi üç saat müdafaa etmesinin manası var mıdır? Rica ederim. Deminden beri tekrar ediyorum. Binaenaleyh bugünkü vaziyet, hükümetin söylediği veçhile heyeti murahhasanın vazifesinin

bitmesinden ibarettir. Hükümet inkita kelimesini telâffuz etmeksizizin avdet emrini vermiştir. Buna karşı ne olmuştur? Hükümetin bu emri hilâfında olmak üzere, misakı millî hilâfında olmak üzere, Karaağaç'ı terk eden, Musul'u bir sene sonraya talik eden iktisadî ve malî muahhedededen ihraç eden (Adaları sesleri) şekilde adalar filan bunun içinde, bir mukabil proje verilmiştir. Biraz evvel Rauf Beyefendinin üç saat bu noktayı müdafaasında bir mana var mıdır? Rica ederim. Deminden beri tekrar ediyorum. Binaenaleyh bugünkü vaziyet hükümetin söylediği veçhile, heyeti murahhasanın vazifesinin bitmesinden ibarettir. Hükümet, inkita kelimesini telâffuz etmeksizin avdet emrini vermiştir. Buna karşı ne olmuştur? Hükümetin bu emri hilâfında olmak üzere, misakı millî hilâfında olmak üzere, Karaağaç'ı terk eden Musul'u bir sene sonraya talik eden, iktisadî ve malî mesaili muahhedededen ihraç eden (Adalar sesleri) şekilde adalar filan bunun içinde bir mukabil proje vermiştir. Güya bunu ehemmiyetsiz göstermek, ehemmiyetten iskat etmek için elinde bir madde, bir kayıt varmış ki, ayrılırken siz kabul etmediniz, binaenaleyh biz de hiçbir şey ile mukayyet değiliz. Ya kabul edilse idi? Bu münasebetle Lord Curzon'un bilâhara imza edeceğine kani olarak imza etmiş olurlardı. Acaba vaziyetimiz ne olacaktı veyahut heyeti murahhasanın vaziyeti ne olacaktır? Rauf Beyefendi, bidayette bu noktada bizimle beraberdi. Bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşların söylediği gibi, heyeti murahhasamız geldiği zaman kendisinin bütün bunlarda müşterek olmadığını görüyorum. Bendeniz kendisine söylüyordum. Fakat Rauf Beyefendiyi şu mukabil projeyi kabul etmeye ve bugün Meclise vermeye sevkeden esbabı ne idi? Biliyor musunuz efendi? Bunun altında bir madde varmış, bunda diyor ki, burada bu kadar biz görmedik. E., bu kabul olunmadığı için kıymeti yokmuş. Söylenen şeylerin hiçbirisinin de kıymeti yokmuş. Ben siyasî değilim. Fakat

Lozan'dan Konferansından dönen delegelerimiz

ben olsaydım ne yapardım efendi biliyor musunuz? Üç ay beni oyalayan üç ay zarfında bana Türkiye'de tahşidat yapmaya meydan verdiren devletlere tâli komisyonlarda birçok mesaili anlaştık dedikleri zamanı müteakip, bana verdiği projede hiç konuşmadığımız mesaili de gördüğümüz zaman, paçavra gibi suratlarına atıp bizimle alay mı ettiniz, üç aydır müzakere edip anlaştığımız bu mu idi, bu konuşmadığımız mesaili nereden koydunuz diye bütün cihana karşı suratlarına fırlatırdım. (Öyle idi sesleri) Zannederim ki, en makul tarik bu idi ve bütün cihan da bizi takdir edecekti, başka bir şey değil. Buhran karşısında inki-ta meselesi karşısında kendinizi tebrie etmek için güya bir vesile yokmuş gibi bir kumar oynanmış ve misakı millîden fedakârlık etmek suretiyle bir mukabil proje ihzar edilmiş ve bu verilmiş. Ya kabul edilse idi... Kabul edilmedi, bu buraya geldi. Fakat tesiri el'an bakidir. (Tabii sesleri) Bugün maatteessüf bu mukabil

proje ortaya atıldığı için, bugün yine o mukabil proje üzerinde müzakere açılmak isteniyor ve ben bunda Heyeti Vekileye hak veriyorum. Çünkü başka türlü yapmalarının imkânı yoktur. Bir defa bu ortaya atılmıştır. Bunların haricinde hiçbir şey yoktur. Alnını karışlarım sonu harptir. İsmet Paşa'nın verdiği mukabil şeylerin hükmü yoktur diyorlar.

HAFİZ AHMET BEY (Biga) — Kim diyor onu?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Başka şekilde müzakere açmanın imkânı yoktur. Sonunda icabeden şekilde müzakere etmek yoktur, harp açmak vardır. İşte bugün İsmet Paşa'nın vermiş olduğu şu proje bugünden, Rauf Beyefendinin söylediği veçhile, bizi iki gaye arasında bırakmıştır. Maalesef ya harp, ya sulh. Yani bu fedakârlığı yapmazsanız harbi göze alın, yahut harbi için diyor. Ondan sonra müzakereyi açalım. Efendiler sorarım size, bu kadar fedakârlık eden bu millet... Heyeti Vekile, vazifeniz bitmiştir, beyanname verin gelin, dedikten sonra bu tarzda Heyeti Vekilenin ve bizim, ki Meclise tevdi ediyorlar, arzusu hilâfında mukabil proje tevdi eden heyeti murahhasanın hakkı var mıdır ki, bu şekildeki bir terazi üzerinde bir şey ile buraya geliyor. Hakları var mıdır? (Bravo sesleri) Binaenaleyh bu heyeti murahhasanın, bu projenin değişmesi imkânı olsa bile bu projeyi mademki vermişlerdir, sulh mesaili üzerinde tek bir sözleri olabilir mi? Bu kadar efendiler... Vazifeleri bitmiştir ve zaten hükümet bunu resmen söylemiştir. Binaenaleyh bunu yapmıştır. Heyeti murahhasa bunun üzerinde yürüsün. Yürüyemez. Efendiler heyeti murahhasa bugünden müzakere başladığı anda, evvelki vermiş olduğu mukabil projeden başlamak mecburiyetindedir ve bu mecburiyet hükümetin evvelce vermiş olduğu projeyi burada tasdik ettirmek iztirarındadır.

Şimdi efendiler, tekrar tahlilata girmeyeceğim. Bugün ne yapmak lâzım geliyor? Bendeniz sırf şahsî kanaatimi arzlediyo-

rum. Şu vaziyet karşısında görüyorum ki, fırsat hemen hemen ebediyen kaib edilmiştir. O zaferin icabettirdiği sulhu elde edebilmek fırsatı bugün ebediyen gaib olmuştur. Çünkü içimizde hiçbir kabadayı yoktur, harbi göze aldırabilecek... Harbi göze aldırдық mı vallahi Trakya'nın bir defa daha çiğnenmesi ve İstanbul'un tamamıyla perişan, mahvolması demektir. Başka bir manası yoktur. Rauf Bey diyor ki, 300 bin kişilik veyahut şu kadar zinde bir ordumuz vardır. İşte efendiler, zinde ordumuz var. Hamdolsun. Fakat Asya sahilinde kalmaya mahkûmdur. O ordunun geçeceği bir zaman vardı. Onu bu şekilde bir emri vaki şeklinde gaib ettirmiştir.

HAFİZ HAMDİ BEY (Biga) — Müsellah olduğumuz halde terki silâh ettirmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, ordumuzun bugün yapacağı bir vaziyet karşısında silâhına süngüsünü takıp dişini

Mehmetçikler siperde

bilemektir. Çünkü ordumuzun fennen, ilmen düşman karşısına geçmesine imkân yoktur. Efendiler, o halde herhangi arkadaşımız cesaret eder de, Trakya'nın ve İstanbul'un çiğnenmesi, yıkılması, yıkılması bahasına harbe sebep olabilir? İşte bu vaziyetteki bilgisizlik, siyasette idare edememezlik veya idare etmekte lakaydı ne dersiniz deyiniz yüzünden bizi bu hale koymuştur. Hükümet bizi nasıl tehdit eder efendiler? Ya harp, ya sulh.

Sonra efendiler, sulhe gelince: Sulhu da kabul edecek vaziyette değiliz, bu proje mucibince. Çünkü bizim bugün kat'îyen terkedeğimiz aksamı memalikimiz bidayette terkedilmiştir. Ama Rauf Bey diyor ki, kim terketmiştir? Musul'u kim terketmiştir? Efendiler soruyorum, düşmanların altı ay sonra iade etmiş olduğu bir toprak var mıdır? Yoktur efendiler. Hangi toprak bir daha geri iade edilmiştir? Musul'u bir sene sonraya bırakmak, bir Mısır yapmak demektir. Binaenaleyh neticede gaip etmek demektir. Bu da Girit gibi gidecektir. Binaenaleyh Musul'u bırakmak caiz değildir. Efendiler, bu siyasete benim aklım ermiyor. Ben Musul'da bulunmadım, oraları bilmiyorum, fakat okuduğum üzerine söylüyorum. Süleymaniye, Kerkük, Zaho filan, bilmem nereleri vardır. Buralarının tâli komisyonda bize verilmesi görülmüş ve bize bırakılmış efendiler, işittiğime nazaran bu saydığım aksam da Musul'un üçte ikisi imiş.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Beşte dördü.

SAİB BEY (Urfa) — Hatta onda dokuzu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bakınız, bilenler onda dokuzu diyor. Pekâlâ tâli komisyonda buraların verileceğini söyleyen bir İngiliz murahhası dururken bugün bütün Musul'un bir sene sonraya, yani heyeti umumîyesinin talik edilmesindeki düşünceyi anlıyamıyorum. Ayıp değil ya, ben bu düşünceyi bir türlü kavrayamıyorum.

HASAN BEY (Trabzon) — Bir şeyi tashih etmek isterim. Ara-

zi mesaili tâli komisyonunda konuşulmamıştır. Lord Curzon hususî görüşmüştür.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Muhtırada vardır.

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim Musul meselesinde Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında sureti hususiyede muhtıra teati edilmiştir. Tali komisyonda değil.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Pekâlâ, ha Ali, ha Veli, ha Veli, ha Ali, ikisi de bir.

Sonra efendiler, Suriye mesailinden bahsederken daima karşımıza tesir yapmak fikriyle gelen itilâfnameyi buyurdular. İşte bendenizin de bu hasta hasta bağırdığımın sebebi de, siz kabul ettiniz dememek için, nasıl ki şimdi o zamanki itilâfnameyi kabulümüz, bugünkü şeylere sebep teşkil etmemek için efendiler. Musul'un talikini siz kabul ettiniz dememek için, burada sesimizi çıkarıyoruz. O vakit bize bu itilâfnamedir. Asıl muahede sulh müzakeresinde ve sulh imza edilirken yapılacak denildi. Muahedenin aksamı esasiyesinde biri de o idi.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bilâ müddet mütareke manasına idi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra efendiler, bendeniz o itilâfnamenin müzakeresi esnasında burada bulundum. Söylenen sözler tamamen hatırımda değil. Fakat kısmen hatırımdadır. O vakit en tabii hudut Fırat'tır. Şimendifer Fırat'ta olmaz denildiği zaman, çünkü son zamanlarda Paşa Hazretleri de müzakereye iştirak etmişlerdir, Musul İngiltere'dedir diyorlar ve ısrar ediyorlardı. Musul'u alın ben hududu tashih ederim demiş olduklarını, zannederim, hatırlarsınız ve zapta geçmiştir.

Efendiler, biz yani kandırıldık mı? Yoksa hakikati mi söyledik. Sonra Suriye mukavelenamesi mucibince Fransızların yapmak mecburiyetinde bulundukları birtakım taahhüdât vardır. Antakya, İskenderun vardır ve hususî olarak yaptıkları bu mu-

ahede de bizim ââmî millîyemizin tahakkukunda bize muave-
net edeceklerdi. Fakat efendiler, gördük ki devletler arasında bi-
ze en ziyade mukavemet eden Fransızlar oldu. Sonra devlet ara-
sında müttehit cephe vardı. Bu itibarla Fransızların itilâfnamesi
mevzuubahis edilirse Fransızları tamamiyle İngilizlerin tarafına
geçmiş ve bunun önüne geçmek için denilmiş ki, Suriye hududu
mevzuubahis olmayacaktır. Bu bir siyasettir. Mecburiyettir. Dü-
şünüyorum ki mevzuubahis edilseydi aralarındaki o müttehit
cephe yıkılırdı. Efendiler, İngilizler bu sulh müzakeratında göz-
lerini dikdikleri birkaç nokta, birkaç meseledir. İktisadî malî me-
sail İngilizlerin metelik verdiği mesail değildir. Çünkü iktisadî-
yatı sağlamdır. Asıl bunlar üzerinde çingenelik edenler Fransız-
lar, İtalyanlardır. Çünkü onların iktisadîyata sağlam değildir. İn-
gilizlere karşı Musul meselesinde bu şekilde kendileri dörtte
üçünü bize vermek teklifini yaptıkları zaman, biz de fedakârlık
edeceğimizi evvelden ihsas etmiş olsaydık, zannediyorum ki,
bütün mesaili malîye, bütün mesaili iktisadîye hatta Suriye hu-
dudunu kendi lehimize halletmek imkanını bulurduk.

İstanbul Boğazı'nda İtilâf devletleri savaş gemileri

NECİP BEY (Mardin) — Teklif edeydiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Teklif edildiğim bilmiyorum. Şimdi şu ana kadar yapmış olduğum kısa teşhirattan sonra mak-sadım şudur ki, heyeti Murahhasanın vazifesi muhterem Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendinin şu kürsüde alenen söylediği veç-hile, bitmiştir. Bu heyeti Murahhasa ile tekrar müzakere açmanın imkânı yoktur. Müzakere açmak demek onların orada yapmış olduğu mukabil teklifi de doğrudan doğruya kabul etmek der-nektir.

Efendiler, bir şey daha söyleyeceğim. Gerek Rauf Beyefendi-nin vakit vakit burada vukubulan beyanatı ve gerek Heyeti Mu-rahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerinin izahatından bendeniz an-ladım ki, müzakeratın cereyanı esnasındaki haleti ruhîye, düş-manlar yani, İngilizler daima intifa arzu ediyorlar. Fakat inkita olduğu zaman mesuliyeti manevîyeyi başkasına yüklemek isti-yorlar. Bu şekil karşısında, yani böyle bir tevehhüm kalınmıştır yine. Arasına söylenen sözlerden anladığımız bilfarz bizim kabul etmediğimiz bir meselede daima kendileri bir Musul meselesin-de hiçbir suretle inkita yoktur, görüşmeyeceğiz dedikleri halde, inkita gibi, vesaire gibi tefevvuhatta bulundukları halde...

Sonra maddîyata geçelim. İngilizler Yunanlıların burada iki üç yüz bin kişilik kuvveti mevcut iken harp etmek istemiş olsay-dı ve eğer harp etmeye muktedir olsaydı, yani efkârı umumîye-sini harbe ihzar etmiş olsaydı, Yunanlıların süngüsü henüz bu-rada kırılmamış olduğu bir zamanda harp ederlerdi. Yunanlılar perişan olduktan sonra üç yüz bin kişilik bir kuvvetini gaip et-tikten sonra, İngiltere yeni baştan Avusturalya'dan bilmem nere-den asker toplayıp da harp edecek değildir, efendiler. Bir sene evvelinden beri Musul meselesi değil, Irak meselesi İngiltere'nin en had liberalleri başta Asküit olduğu halde, Basra'dan yukarı çıkmak bizim için doğru değildir noktai nazarını ileri sürüyorlar

ve bunda sebat ediyorlar. Irak işgal kuvvetinin mesarifi daimesini harp bütçesinden Avam Kamarası çizmiştir. Başka yerden para bulamadıkları için müstemlekât bütçesine koymuşlardır ve kurnazlıkla geçirmişlerdir. Yani İngiltere efkârı umumîyesi bu kadar işgal aleyhindedir. Arzettiğim gibi, iki seneden beri bunun üzerinde mütereddit münakaşat yapılmış, müteaddit mukaveleler yazmışlardır. Hatta ididia ediyorlar ki, biz bugün Mısır gibi bir yere istiklâl vermek mecburiyetine düştüğümüz vakitte, ikinci bir Mısır'ı burada yapmaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh Irak'ın bize lüzumu Hint yollarının muhafazası ve o da ancak Basra Körfezinin müntehası olan Basra'da ufacık aksamdan ibarettir. Irak'tan çekilelim diyorlar. Son zamanda gazetelerde okumuşsunuzdur. Bu mesele Avam Kamarasında tekrar mevzuubahis edilmiş ve reye konmuştur. Reyler arasındaki fark çok değildir. Tahliye taraftan olanlar neden kazanamamıştır, biliyor musunuz? İşte şu bizim talik dolayısıyla kazanamamışlardır. Diyorlar ki, artık Türk sulhunu bekliyelim, ona göre karar verimiz. Şu talik meselesi itibariyle, bunu ben kendimden uydurmadım, hepiniz gazetelerde görmüşsünüzdür.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — 26 Şubat tarihli Tan'da vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Zannediyorum ki, ufak bir moda haline geldi. Şimdiye kadar üzerinde ufak bir münakaşa yapılamadan misakı millî nedir? Şu mudur, bu mudur? Hududu maddîyi haiz midir, değil midir? Hürriyet ve istiklâl midir, değil midir? Şeklinde birtakım münakaşat belirmeye başladı. Meclis'te bilhassa bazı arkadaşlarımıza diyorlar ki, misakı millî demek her türlü kuyut ve şuruttan âzâde istiklâli tam dahilinde icrayı hüküm edecek memleket. Eğer bu demekse, ben hükümete bir akıl öğreteyim. Müsaadelerine mağruren Yozgat ve Sivas, Ankara desinler ki, bize bilâkaydû şart verin ve buranın bitaraflığını tekef-

füli düvelî altına alın diyecek olurlarsa, hiç kimse bize karışmaz. Emin olunuz burada istiklâli tam ile çalışınız. Misaki millî bu mudur? Arkadaşlar bendenizin bildiği millete karşı ahkâmına ahit ve yemin ettiğimiz misaki millîde bir hudutta vardır. O hudut da mütarekenin hini akdinde ordularımızın bulunduğu hudutlardır. Yalnız bunun üzerinde ufak tefek münakaşa oluyor, deniliyor ki, meselâ, ordularımız İskenderun'da değildir. İskenderun düşman işgali altındaydı. Musul bizde değildi. (Bizdeydi sesleri) Efendim 7 tarihinde amiral Caltrop Musul'un İngiltere'ye teslimini hükümeti namına talep etti. İskenderun'un General Allenbi'ye teslimi. 7 Teşrinisani tarihinde ve 21 Teşrinievvelde mütareke yapılmıştır. 8 tarihinde de Musul'un teslimini talep ediyor. Hatta ondan sonra, Musul'u aldıktan sonra, azimkâr fakat kısa devam eden hükümetin bir teşebbüsü ile İngilizler Musul'u tekrar tahliye ediyor. Fakat bilâhare Ferit Paşa Hükümeti veyahut o ayar hükümet geldiği zaman, maatteessüf Musul tekrar işgal ediliyor. Musul bizim misakı millînin söylemiş olduğu mevad dahilindedir. Çünkü ordumuz henüz çekilmemiş bulunduğu bir zamanda idi. Mütarekenin akdedildiği günlerde.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Harben almadılar ki.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra efendiler, Trakya meselesine geliyorum bunun hakkında da uzun söz söyleyemeyeceğim, arkadaşlarım bu hususta kâfi derecede izahatta bulundular. Karağaç'ı gaip ettiren, bidayette söylediğim veçhile, rüzgârın sevkine tabi olmuş gibi, bizim hey'eti murahasamızın hiçbir inkişafın sahibi olmadığını Lord Curzon tarafından sevk ve idare yüzünden gaip etmiştir. Bu hale gelmiştir. Yani müsaadenizle izah edeyim. Lord Curzon bütün mesaili ayrı ayrı yoklamak istemiştir. Biz de müzaheret etmişizdir. Bugün bunu müzakere edelim, peki demişler. Yarın şunu müzakere edelim, peki demiştir.

Efendiler, demin arzettiğim veçhile İngilizlerin mühim meselelerinden birisi Boğazlar meselesidir. Boğazlar meselesi hal olunmadan bendeniz mesaili arziyenin hey'eti umumîyesi hal olunmadan Boğazlar meselesine taraftar değilim. İngiltere bizden ne ister? Ticaret itibarıyla o kadar alâkası yoktur. İthalâtımızın kısmı mühimmi Fransa'dan, Fransızların İtalyanların iktisadî ve malî mesail üzerinde boğuşmaları gösteriyorki, aslen iktisaden halen alâkadar olan bu iki devlettir. İngiltere bunların üzerinde ısrar etti mi? Hayır. Bu kadar bir şey, İngiltere Boğazlar meselesini istiyorlar. Hiç ben İngiltere'ye onun kabul edeceği bir şekli gösterir de mesaili arziyenin talikine imkân verir miyim? Mesaili arziye buna merbut değildir midir? İngiltere Boğazlar meselesinde kendi arzusuna nail olduktan sonra oynayacaktır, tabiatıyla. Binaenaleyh Boğazlarda itilâf edilmiş ve bu yüzden ki Karağacı da gaip etmişizdir. Binaenaleyh bu bir hata. Meselâ İngilizlerin Boğazlar meselesini hal edelim, dedikleri zaman, ısrar edip hayır, arazi meselesinin hepsi hal edilecek. Evet, evvel hepsi çorba gibi bir arada hal olunmaz, ayrı ayrı hal olunur. Fakat Boğazlardan evvel gel bakalım Trakya meselesine, Adalar meselesine gel bakalım karşımıza, demek lâzım gelirdi. Sonra Irak'ın bugünkü şekli itibarıyla zaten Irak diyorum, af buyurunuz, Musul'un evvelce de arzetmiştim ki, Lord Curzon bir muhtıra ile Musul'un dörtte üçünü bize bırakmağı zaten söylediği halde, biz bunun bir sene zarfında veya bilmüzakere hal etmezsek Cemiyeti Akvama veririz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Bu noktayı lütfen İsmet Paşa Hazretlerine sorun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, bunun manası bu değildir. Benim bundan anlayabildiğim itilâf imkânı yoktur. Bu mesele Cemiyeti Akvama sual edilecektir. Başka manası yoktur. Cemiyeti Akvama da havale edilince bütün İngiliz murahhasla-

rının ve müstemlekelerinin murahhasları orada rey sahibi olmak itibariyle, Musul tamamen gitmiştir. Efendiler, o halde soruyorum Heyeti Murahhasamıza ve İngilizlerin hiç olmazsa ben terk taraftarı değilim, hiç olmazsa, dörtte üçü alınsaydı bizim için ehven değil miydi.

Sonra efendiler, mühim mesailden birisi olmak üzere de adalar meselesine geçiyorum ve burada müsaadeleriyle, Rauf Beyefendiye cevap vereceğim. Biliyorsunuz ki Balkan Harbi'nden sonra boğaz methalinde bulunan bir iki ada müstesna olmak üzere, diğer adalar Londra muahhededesi mucibince Türkiye'ye terk edilmişti. Fakat Türkiye bunu kabul etmemiştir. Bugün adaların bilfiil Yunan işgali altında bulunmasını Rauf Bey efendi buyuruyorki, ellerinden alamadıktan sonra, adalar onlara geçmiştir. Soyuyorum ve anlatmak istiyorum ki Jüliyen Forbet namında bir İngiliz muharriri vardır. İngiltere hükümetinin vermiş olduğu vesaika istinaden tarihi harp bahrisini zatı alileri de okumuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Devamla) — Hiç şüphe etme, baştan aşağıya.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Çanakkale muharebesine ait mesailden bahsederken, vesaika istinaden diyor ki, İngiltere Çanakkale'ye karşı harekât yapmağa kıyam ederken Limni Adasında, Midilli Adasında Mondros limanını üssül hareke yapmak istemiş, fakat bu adanın dost bir devlet olan Yunanistan'a ait olması dolayisiyle üssül hareke ittihaz etmemiş ve mütareke yapılacağını görmüş. Fakat o sırada Venizelos demiştir ki, okuduğumu aynen söylüyorum, Türkler kabul etmemiştir, muahhedeye göre o şekilde ahden Yunanlılarıdır, demiştir. Binaenaleyh bir düşman arazisi işgal eder gibi işgal edersiniz demiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurun bu noktayı ikmalen bir cümle söylemek isti-

yorum. Yani bu defa Şükrü Bey'in dediği gibi, yani mühim veka-yı tarihiyeden bahis ediyorlar. Bu defa Şükrü Bey'in dediği gibidir. Fakat bir noktayı ikmal etmek mecburiyetindeyim. Adalara Yunan fil'en hâkim idi, asker donanması ile Midilli'yi İngiltere hükümeti şeklen istimal edebilmek için bir şekli kanunî bulmak istedi ve o zaman Venizelos kendilerine kat'îyen müttefik iken bunu böyle ifade ederek İngilizler kullanabilir dedi. İngilizler kullandıktan sonra bugün yine Limni Adasını Yunanlılara teslim etmiş bulunuyor hakikat budur. Fakat siyasî manevra değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz bunun aksini söylemedim. Bendeniz diyorum ki, Venizelos kendisi bize emsal göstermiştir. Venizelos adaların bize ait olduğunu söylemiştir. Sonra efendiler diğer misali göstereceğim. Efendiler eğer biz adaları istersek bize belki vermezlerdi. Almak için de kuvvetimiz yoktu. Fakat adaları daima istersek kendi şeklinde bırakabilirdik. Bunun üzerinde oynayıp muvaffak olmak için seneler vardı. Tekrar Rauf Beyefendiye hatırlatmak isterim. Aleant adaları meselesi... Bilirsinizki bu adalar İskandinavya ahalisi ile meskûndur. Fakat ne yapalım ki, Finlandiya'nın muzafatındandır, yanındadır. Fakat aynı devletler bütün halkı İskandinavya'da İsveç'de olduğu halde bu adayı Finlandiya'nın bir cüzi, bir cüzi gayri müfariki olmak üzere Finlandiyalılara vermişlerdir. En ufak bir misali askerî söyleyeyim. Ben berriye erkânı harbi değilim. Fakat söyleyeyim size efendiler, Yunanlıların ordumuz önünde kaçabildiği bir avuç asker, Sakız Adası sayesinde kaçmıştır. Midilli Adası sayesinde kaçmıştır. Efendiler, o adalar ki bizim bahçe duvarımız, harimimiz duvarıdır ve o adalar elimizde bulunmadıkça Anadolu'nun selâmeti hiçbir vakit müemmen değildir. (Çok doğru sesleri) Efendiler, devletler o şekilde hareket etmişlerdir ki lütfen bize Bozcaada'yı, İmroz'u veriyorlar. Fakat bunlara muhtariyeti idareyi vermeyi unutmuyorlar.

Tahkim ettirmemeği unutamıyorlar. Fakat beri tarafından bilâ kaydü şart adaları Sakız'ı, Midilli'yi, İstanköy vesaireyi Yunanlılara bırakıyorlar. İyice hatırimda yoktur. Belki istihkâmat yaptırmıyorlar. Fakat tayyare hangarı filân hep yapacak. Anadolu'nun üstünde tayyare gezmeyecek efendiler. Onun manası nedir? Boğazı müdafaada kullanacağız vehmile o iki ufak adayı tahkimden men eden devletler Yunanistan'ın o iki ada üzerinde tayyare hangarı vesaire yaptıрманın manası nedir? Efendiler, zamanı geldiği vakit Anadolu'ya atlayın demektir. Başka hiçbir manası yoktur. Efendiler, hiç olmazsa bu adaları Garbi Anadolu'da yapılan ve esas devletler tarafından kabul edilen tahdidata tabi teşkil edemez miydi? Efendiler Alanit adaları vesaire hal edilmiştir. Bunlar misal gösterilerek bu adaların herbirisinin arasındaki mesafe pek cüzi olduğu halde, bunların buranın cüz'ü lâyenfeki olduğunu anlatamamışlar mıdır? Sonra efendiler, geliyorum İtalya adaları meselesine, İtalya'da bulunan on iki ada meselesine. Bu on iki adada bilâ münakaşa İtalyanlara terk edilmiştir. Bilâ müzakere terk edilmiştir. İtalyanlara o kadar gafletle terk edilmiştirki, hatta Balkanlarla yaptığımız Londra muahedesi mucibince bize bırakılan Meis adası bile bize bırakıldığı halde, bunlar bile bilmeyerekten, düşünmeyerekten gaflet ile terk edilmiştir. İşte heyeti murahhasanın ne kadar kat'î bir şekilde işe sarıldığının alâmeti işte budur. Efendiler, Meis'in mevkiini düşününüz ve İtalyanların bizim Finike sahillerindeki, Kaş sahilindeki vaziyeti düşününüz. Ondan sonra efendiler bilmeyerek, orayı, Meis adasını bilâ müzakere vermeyi düşününüz. Sonra bu heyeti vekile bu meseleyi müzakere etmek için yine bu heyeti murahhasayı göndermek istiyorlar. Arkadaşlarım bu adalar meselesini Uşi muahedesi mucibince Trablusgarp ve Bingazi'yi de muharebe terk edildiği zaman bize bırakılacağını söylemişlerdir. Böyle kalmamıştır. Sevr muahedesi mucibince

adalar İtalyanlara verilmiştir. İtalyanlar Yunanlılar ile mukavele yapmışlardır. Fakat bilahara Vezinelos, Kostantin davasıyla bundan vaz geçmişler geri almışlar Uşi'yi yırtmışlardır. Binaenaleyh Boğazlar üzerinde birtakım eşkâl tevali etmiş gitmiştir. Bu adalarda İtalyanların hakkı olmadığı, kendilerinin bidayeten vermek istedikleri kabul ve tasdikleriyle, ikincisi devletler arasında bir anlaşma neticesinde Yunanlılara vermek istemeleriyle ve bil fiil mukavele yapmalarıyla sabittir. Binaenaleyh İtalyanlar muahhede icabında bize vermeye mecbur oldukları bu adayı nasıl olur da bize vermezler? Kısa mesafede bulunan ve Anadolu'nun divarı mesabesinde bulunan ve Anadolu'nun muhafazası için elzem olan bu adaları nasıl veriyoruz? Efendiler, bundan sonra bizim büyük bir filo yapmamıza imkân yoktur. Fakat bu memleket şu kadar sahile maliktir ve bu sahil elbette bir donanmaya maliktir ve bu donanmada bizim ufak gemilerimizce incelenir filo olacaktır, tahtelbahir vesaire... Efendiler, bu adalar Yunanlılar elinde bulundukça kat'îyen imkân yoktur. Anadolu'yu bahren müdafaa ve muhafaza edemezsiniz. Ben de bir talebe sıfatıyla söylüyorum. Bu adalar onlar elinde bulundukça tahtelbahirin de kıymeti yoktur. Tayyarelerin de kıymeti yoktur. Adaların bu kadar kıymeti vardır. Efendiler nasıl bir zihniyetledirki, bu heyeti murahhasa hiç müzakere etmeden bu adaları İtalyanlara tahsis edivermiştir ve ne mukabilinde, hangi ivaz mukabilinde efendiler soruyorum?

HAFİZ AHMET BEY (Biga) — Semahatlerinden, semahatlerinden.

RASİH EFENDİ (Antalya) —Antalya ve İzmir de yakında vermek için...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, çok ümit ederdimki, kat'îyen kabul etmem. Yani adaların ehemmiyeti üzerinde bu kadar ısrar ettikten sonra verilmesine taraftar olamam. Fakat za-

hiren olsun bizim gözümüzün önüne maddî bir şekil getirmek için deselerdi ki, evet efendiler biz bu adaları Rodos vesaireyi verdik, ama buna mukabil de şunu aldık. İtalyanlar şunu teslim ettiler. Tasdik ettiler. Filan şekilde maddi hiç olmazsa şunu kabul ettiler. Bu yok.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Kapitulasyonları kaldırıyorlar ya işte...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, hukukî mahiyette-dir. Fakat bizim resmî bir memurumuz bidayette demişti ki Astropolya ile Rodos İtalyanlara verilince, diğerlerini bize terk edeceklerdir, demişti. Bir memurumuz, İtalyanlar ile temas eden bir memurumuz zamanı gelince ismini söyleyeceğim dikkat buyurun, bir memurumuz demiştir ki, Rodos ve Astropolya'ki üssül-bahir yaparlar, bu iki adayı verince diğerlerini verecektir, demişlerdir. (Tekrar et sesleri) Efendim, İtalyanlarla temas eden bir memurumuz demiştir ki, Rodos ve Astropolya adalarını İtalyanlara bırakacak olursanız diğer adaları İtalyanlar bize bırakacaktır, demişlerdir. Bundan dahi istifade edilmemiştir.

Efendiler gazete havadisleri mesaili mühimme hakkında karar vermek için kafi medarı istinat olamaz. Bunu ben kabul ederim. Fakat mesaili mühimmeye dair verilen gazete havadisleri makamı aidi tarafından resmen tekzip edilmezse, zımnen tasdik edilmiş demektir. Bunun içindir ki, istihbarat ve matbuat daireleri daima gazetelerde gördüğü mühim havadisleri doğru değil ise, yine matbuat vasıtasile tekzip ederler. Basılan şu matbuat hülâsalarında bir kısmını okuyacağım, müsaadenizle. Rauf Beyin müteaddit ısrar ve tekziblerine rağmen. (Gazetede ki haberi okudu.) Bunu Ankara matbuat hulasası yazıyor ve altında da mütalaası bu kadar ve basıldığı tarihte dört marttır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurulursa bu noktayı tenviren bir şey arzedeyim.

Şükrü Bey müsaade ederse, efendim, bunu Parisienne muhabiri namıyla bir zat, mesailimizi eşkâl ile meşguldür. Rıza Nur Bey'e de atfen bir şey çıkarmıştı. Onu tekraren tekzibe rağmen, yine ortaya o işi atar ve işleri karıştırır. Bu gazete muhbirinin kimin namına çalıştığını endişe ile düşünmek lâzımdır. Bunu da şimdi işitiyorum. Fakat beş gündür huzurunuzda isticvap edilmekteyim.

HAFİZ HAMDÎ BEY (Biga) — Rauf Paşa bu beyanatında bulunmak için bu salâhiyeti nereden almıştır? Herkes kendi kendine siyaset mi takip edecek?

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, arazi meselesi itibarile kısa surette arzetmek istediğim iki nokta daha vardır. O da Yemen meselesidir. Yemen hakkında gerek bu projede, gerek mukabil projede bir söz görmüyorum. Bugün Yemen herhangi bir ecnebi tarafından tahtı işgalde değildir. Bilâkis bizim namımıza icrayı hükümet eden bir vilâyettir. Biradaki bir madde mucibince şu muahdede zikredilen hudut haricindeki araziyi tamamen terk edecek olursak, bu Yemen'i tamamen terk etmiş olmuyor muyuz?

Efendiler, ekalliyetler mesailinden ecanibe ait olan mevattan kimse bahsetmedi. Bendenizin burada okuduğum mevat akalliyetlerin himayesine karşı yapılan mevad nazarı itibare alınacak olursa, görülüyor ki efendiler memlekette, hükümdarı Cemiyeti Akvam olan diğer bir hükümet teşekkül etmektedir. Geçen gün muhterem arkadaşım Hafız Mehmet Bey kapitülâsyonlardan bahsederken, yalnız bunun bir tek maddeden ibaret olduğunu söyledi, adlî mesailde. Şimdi efendiler, bugün biz kavaninimizde mevcut olan birtakım ahkâmı bilâ lüzum birer madde şeklinde tespit etmiş ve bütün cihana karşı taahhüt altına girmiş oluyoruz. Buna karşı diyebilirler ki e., devletler bu ekalliyetler meselesi itibarile musirdir. Binaenaleyh bu şekilde muahede yapmazsak

sulh meselesi hal edilemezdi. Fakat efendiler, zannediyorum ki, bu gibi mesail ayrı bir beyanname şeklinde neşredilecek mesail-dendir. Beyanname şeklinde neşretmek kâfidir. Bunu bu şekilde bir teahhüdü düvali şeklinde koymak doğru değildir. Çünkü, devletlerin hayatı birçok inkilâbata maruzdur ve birtakım med ve cezri vardır. Burada bugün ehemmiyetsiz görülen mesail, yarın zaif zamanımızda bizim başımıza belâ olur ve tarih tekerrürden ibarettir. Bunu hepiniz bilirsiniz ki, atıfet şeklinde verilmiş bazı müsaadat, son asırda, bizi olduğumuz yerde bağlar bir zinciri esaret olmuştur. Şimdi bendeniz korkarım ki, şuraya konan ve ehemmiyetsiz görünen bu mevad ileride ecdat ve ahfadımız için yeni bir kapitülâsyon teşkil edecektir. Hal ediyoruz ve kabul edilmiştir denilen ekalliyetler meselesi de hal edilmemiştir ve doğru değildir. Eğer bunu hal etmek için bir şey isteniyorsa bir muahhade-i düveliye şeklinde beynelmilel bir muahhede şeklinde ortaya koyup taahhüt altına girmekten ise, alelâde bir beyanname ile halletmek daha yerinde olur. Tarihimiz de vardır.. Meselâ Gülhane Hattı Hümayunu, vesaire gibi. Bunlar zaten her hükümetin teb'asına vereceği birtakım hukuktur. Bunu beyanname şeklinde neşr etmek kâfidir. Birtakım kayıt altına almakta mana yoktur.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Misaki millînin beşinci maddesini okuyunuz. Beynelmilel muahhedat beyanname değil. Misaki millî bunu kabul etmiştir ve o muahhedeyi açınız, onunla karşılaştırınız. Bunu yaptınız mı rica ederim? Yapınız da ondan sonra söyleyiniz.

SIRRI BEY (İzmit) — Bütün milletler arasındadır.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyuruyoruz efendim. Rıza Nur Bey'e soruyorum. Bunu iki de bir soruyorlar. Misaki millîye riayet yalnız Yunanistan'la bir mukavele yapmakla mı kabil? Sırbistan'da bulunan Müslümanlar için bu niçin yapılmadı?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Yunanistan'la değil efendim. Aleltilak söylenmiş bir şeydir. Ne Yunanistan, ne Balkan ve ne de sair devletler mevzuu bahis değildir. Yalnız Türkiye'nin beynelmilel mevcut muahhedat mucibince hukuku ekalliyeti kabul etmesi vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, misaki millînin bu noktası iki kısımdan mürekkeptir. Birisi bizim taahhüdümüz hakkındadır. Diğer, diğer devletlerin taahhüdü hakkındadır. Rıza Nur Bey'in bunu tam olarak buraya koyması için, diğerlerinin taahhüdünü de buraya koydurması lâzım gelirdi. Onlar onu oraya koymazsa, bizim de bunu kabul etmeğe mecburiyetimiz yoktur. Misakı millîmiz yek taraflı değildir, zültafeyndir. Benim hukukuma riayet etmek şartiledir ki, ben de onun hukukuna riayete mecbur olayım.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Müsaade buyurunuz efendim. Bunu böyle uzun uzadıya söylemenin hiçbir faidesi yoktur. Birçok uzuyor ve halle iktiran etmiyor. Biz bunu yapamamışızdır. Ali Şükrü Beyefendi akalliyetler hukukunu. (Gürültüler) Rica ederim dinleyiniz. Ali Şükrü Bey akalliyetler hukukunu deruhde etmelidir. Bir beyanname ile akalliyetler hukukunu kabul ettirmelidirler ve müteakiben kabul ettirsinler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler, müsaade buyurunuz, cevap vereyim. Efendim, bendeniz söze başlarken demiş idim ki, murahhasların şahısları muhteremdir. Yapaçağımız tenkidat yaptıkları siyaset itibariledir. Tenkidatta onlar yapamadılar dersem, onların yapamadıklarını ben yaparım demek değildir. Bunu söze başlarken söyledim, zannederim Rıza Nur Beyefendi burada yoklardı. Fakat mademki Rıza Nur Beyefendi böyle buyurdular. Ben de diyorum ki, şu aczimle kabul ederdim. Fakat meseleyi bu çıkmaza sevk etmezden evvel (Bravo sesleri) alkışlar, mesele Hükümet Reisi tarafından ya harp ve

ya fedakârlık şeklinde karşıma gelmeden bana gelmiş olsa idi, hal edeceğime kanı idim efendiler.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Terk etmek benim elimde değil idi, ki hey'eti Celile beni intihap etti. Siz intihap ettiniz (Haşa sesleri) (İntihap etmedik sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, maalesef bendenizin talihsizliğim, bugün sesim yoktur. Söyleyeceğim söz pek çoktur. Bunun on mislidir. Fakat sesim yoktur söyleyemiyorum. Mütemadiyen kesilip şunu söyleyeyim ki efendiler, vaziyet budur. Hulasa ediyorum. Efendiler maalesef bir çıkmazın içindeyiz.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Taahhüt yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Memleketin hakikî menafiini düşünerek, hakikî ve selim bir karar ittihaz etmeğe bugün için imkânı maddî yoktur efendiler. Çünkü, efendiler, arzettiğim gibi, mükemmel fırsatlar gaib edilmiştir. Bugün öyle bir vaziyet

Sakarya Savaşı'nda Türk topçusu

karşısındayızki ya harp, yahut fedakârlıkla sulh karşısındayız. Fakat üç ay evvel öyle değildi efendiler. Üç ay evvel çok başka idi. Bugün hükümet bizden bu şekilde bir karar alamaz. Ya harp kararı vermek ve yahut fedakârlığı kabul etmek şartile sulh yapalım. Hükümet böyle bizden bir karar alamaz. Hükümet vak-tile işi bir çıkmaza doğru gittiğini gördüğü vakit gelip bize bu işin içinden çıkamayız. Bu iş sarpa sarıyor, netice buna vasıl olacaktı deseydi o vakit düşünürdük. Şu meclis Sakarya Harbi'n-de olduğu gibi, yarı yolda işe vaz'iyet ederek memleketi sahili selâmete çıkarırdı. Fakat efendiler bugünden ne fedakârlık mesuliyetini üzerime alabilirim, ne de harp mesuliyetini. Çünkü bu işi yapan ben değilim. İş bu raddeye getirmekte ben amil değilim. Yapılacak mesele efendiler, bugünkü vaziyet karşısında azamî bir menfaat temin etmek şartile -azamîden maksadım ya-ni mümkün olabileni demek istiyorum- fedakârlık yapmamak mümkün değil. Fakat verilen mukabil proje ile ayakları bağlı olan ve gemici tabirince, başvermiş olan hey'eti murahhasamız hariç olmak şartile, yeni bir hey'eti murahhasa ile, yani bunu ka-bul etmişiz görünmemek için yeniden bu işi asgari fedakârlıkla bitirmektir. (Alkışlar) Efendiler izah etmişim ki, bu mukabil pro-jeyi emri vaki yapan hey'eti murahhasa bizden üstüne daha fe-dakârlık koparacaktır. Binaenaleyh yapılan şey gayri caizdir. Başka türlü yapacak ve bunu bu feci derecede üzerine alacak başka kimse yoktur. Yani bazılarının zannettiği gibi korkmasın-lar. Hükümet terki mevki etse bile, bu vaziyette onun yerine ge-çecek kimse yoktur. Bugün hey'eti murahhasa ve murahhaslık meselesi değildir. Belki gidecekler bulunur. Kendilerine güvenip gidecekler vardır. Onun için bunlar çok acı ve feci vaziyettir. Fa-kat efendiler, bu vaziyete bizler de sebep olduk. Kendimizin de sebep olduğumuzu söylersek biraz insaf edin kendimiz sebep olduğumuzu söyleyeceğim. Meselâ müzakeratımız noktai naza-

rından, mesail noktai nazarından arzedeceğim. Hey'eti murahasamız adlî kapitülâsyonları müzakere ederken hey'eti adliye-miz bir şey yapamıyor. İstiklâl Mahkemeleri gönderelim diye bar bar bağırdı. Binaenaleyh hey'eti murahasamızın karşısına gelen düveli müttefika murahasaları, görmüyor musun, senin mebusların diyor ki, adliyemiz iş yapamaz, adliyemiz ihkakı haktan tevzii adalete kudreti yoktur. İstiklâl Mahkemesi gönderelim diyorlar. Binaenaleyh bunun karşısında adlî kapitülâsyonları ilga edemeyiz demişlerdir.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Evet, o vakit zaif düşdüğü gibi, bugün de hey'eti murahhasa zaif düşmüştür. (Celse hafidir sesleri).

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra ikincisi efendiler, bida-yette hey'eti murahasamız gerek teati şeklinde ve gerek tâli komisyonlarda bu bize verilen kırmızı kitapta mevcut olmayan birtakım anlaşmalar, itilâflar yaptığı halde bunlardan sarfı nazar edilmiştir. Sebebi efendiler, bunun birçok esbabı olabilir. Benim aklıma gelen nedir bilir misiniz? Bizi bizden çok iyi bilen İngilizler, memlekette bir şey patlamak üzere olduğu hissini vermekliğimiz olmuştur. Efendiler bunu böyle bilin ki, İngiltere öyle mel'un bir millettir ki, harbi umumide casusunu Alman İmparatorunun sofrasına oturtmuştur. Bu kadar mel'un bir millettir. Efendiler, bizim haleti ruhiyemizi pek iyi bilen, ziyadesile bilen insanlardır. Bugün celseyi hafîye değil mi? Bunun hepsini işitir, hepsinden haberdar olur. Binaenaleyh bizim memleketin ruhunu ananatını bizden çok iyi bilir. Efendiler yalnız Musul hakkında, Bağdat hakkında benim bildiğim 800 sahifalık, on cilt kadar ellerinde kitap vardır. Bizim elimizde bir cilt yoktur. Binaenaleyh şu kurtulacak, şu kana boyanacak, bu post kurtulacak diye bağırsak, daha bir şey olmadan İngilizler bunlarda bir şey patlayacaktır diye işi tehir ederler ve etmişlerdir. İngilte-

re işi daima talikan kazanmıştır. (Bravo sesleri, alkışlar) Efendiler bu memleketin muhtacı hal ve islah olduğuna bugünkü hali perişanımız şahittir. Bunu görmeyen kimse yoktur. Fakat efendiler, bütün dünya muvacehesinde şu postu evvelâ kurtarmak lâzımdır. Bu işi yapmak ve bunu temizlemeden evvel kal-kar, gönlü birtakım islahat yapmak için şunu yapacağım, bunu yapacağım demek İngiltere'nin eline müthiş bir silâh vermek demektir. Buna binaen hey'eti murahhasamız muvaffak olamamıştır. Ademi muvaffakiyyete biz de büyük âmil olmuşuz (Bravo sesleri)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Anlıyorum ki, rüfekai kirama bir usanç gelmiştir. Müsaade buyurursanız yarın devam edeyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Paşa hazretleri celseyi kapamazdan evvel maruzatım vardır.

REİS — Efendim malûmu âliniz, mukayyet olanların ismi 68, 69 kişidir. Malûmu âliniz herkes söz söylemek arzu eder ve hakkıdır. Üç dört saat evvel müzakerenin kifayetine dair bir takrir gelmiştir. (Gürültüler) (Nasıl kâfi sesleri) Müsaade buyurunuz bitireyim, elime alamıyorumki, mademki 70 kişi söz söyleyecektir. Onun için müsaade ederseniz ya arkadaşlarımız tekrar etmesinler, söylenmeyen sözleri söylesinler, yahut bir iki arkadaşımız söylesin de celseyi öyle tatil edelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Celseyi kapamadan evvel maruzatım vardır. Arkadaşlar bugünde müzakere kâfi görülmüyor, yine müzakere yarına talik ediliyor. Hükümetiniz, mükerreren benim ağzımdan hey'eti aliyenize arz ve ifade etmekte muztar kalmışımdır ki, hadisat ve zaman tevekkuf ve intizar etmiyor. Söyleyeceğim ve anlatacağım. Arkadaşlar biz hükümetmeyiz? Biz hükümetiniz vazife göremiyoruz. (Niçin görmüyorsunuz, görünüz sesleri) Söyleyeceğim efendim,

müsaade buyurunuz. Diyoruz ki size efendiler, öyle bir hadise olur ki harbi intaç edebilir. Biz ise sulh mu yapalım harp mı yapalım diye müzakere ediyoruz. (Sulh olmadı sesleri) Kendi kendisine olsun. Hükümet şeklinde Meclise bırakamayız. Onun için efendiler çok rica ediyorum. Eğer bu müzakereyi böyle neticeyi gayri muayyen olarak, müspet teklifler dermeyan buyurmaya-
rak devam ettireceksek, hükümetiniz tehlikeye kanidir. Bu böyle olmaz. İsterseniz şimdi karar veriniz, bizi mes'uliyetten kurtarınız, efendiler. Ne demek istediğinizi ben anlayayım. Yahut çok rica ederim, tatil edin, yemek yiyelim, devam edelim. Yahut tatil edelim yarın sabah toplanalım söyleyelim, söyleyeyim hakkınız-
dır. Yine bu akşam tatil edelim, yarın toplanalım. Efendiler, ordulara kumanda eden bir Erkânı Harbiye Reisi var, bir hükümet var. Bunlar kararınızın ne olacağını anlamalı ki, bir an evvel vazifesine hazırlanmalıdır. Bu nasıl olur? Altı gündür müzakere ediyoruz, aynı noktadayız.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sabaha kadar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet sabaha kadar devam edelim. Bitmezse yarın akşama kadar devam edelim. Fakat ara verilirse vakit geçirmek tehlikelidir vatana. Bunu söylüyorum. Biz şimdiki şeklimizi iki kelime ifade edelim. Heykel gibi kâğıt imza ediyoruz. Muamelâtı hakikîyei harbiye elimizde değildir. Nasıl olur ve bunu nasıl tecviz edersiniz? Onun için tennevür etmedi ise muhterem arkadaşlarımın hakkı kelâmım kullanması lâzımsa devam edelim. Müzakereye fasıla vermeyelim, 24 saat kâfi değildir.

NECATİ BEY (Lazistan) — Reis Paşa hazretleri daha iki gün oldu müzakereye başlayalı. Bu iki günde müzakerenin üç buçuk saatini zâtı âliniz işgal ediyorsunuz. Binaenaleyh, iki gün zarfında arkadaşlar ancak dört saat kadar söz söyledi. Binaenaleyh on gün devam etsin, beş gün devam etsin.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sabaha kadar devam edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, ben arkadaşlar söz söylemesin demiyorum. Masal söylemedim. Vazifemin, mesuliyetimin size karşı ifasını emrettiği işi yaptım. Yani ben burada hikâye mi anlattım?

NECATİ BEY (Lazistan) — Arkadaşlar da hikâye anlatmadı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ne zâtı âliniz anlatıyor, ne kimse. Ben devam edelim diyorum. Söyleyiniz, altı saat me-sai, milletin hayatı mevzuubahis olurken kâfi değildir. Yirmi dört saatte altı saat yaptım. Devam edelim. Yahut söylüyorum size, devam buyurmayacaksınız, böyle imza vazifesile meşgul oluyor. Hasıl olacak neticeden yalnız siz mesulsunuz.

SAMİ BEY (İçel) — Paşam, sık sık bahis olunuyor. Bu Mecliste, tehlike nedir?

REİS — Bana da söz bırakınız da mütalaamı söyleyeyim. Arkadaşlar sizin de hakkınız var, hey'eti vekilenin de hakkı var, hey'eti vekile üzerinde mesuliyet var, bizim üzerimizde de bir mesuliyet vardır. Bizim aramızdaki bize ait olan mesuliyet zamanın uzamasına aittir. Binaenaleyh bendeniz bir şey düşünüyorum yarım akşama kadar arkadaşlar herbiri tahminen yirmi-şer dakika sözlerden maada esaslı söyleyecek olurlarsa, hepsi akşama kadar söylerler. Eğer yarın akşama kadar bütün müzakereyi kabul ederseniz (olmaz sesleri) intaç edersiniz, reyinize koyuyorum.

NECATİ BEY (Lazistan) — Yarın saat onda başlayalım. Akşama kadar devam edelim.

REİS — Bir takrir var okutuyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE (Oturum)

REİS: *Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri*

KÂTİPLER: *Refik Bey (Konya), Mazhar Bey (İstanbul)*

REİS — Celseyi açıyorum. Buyurun Paşa Hazretleri.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar, altı yedi günden beri malûm olan mesele üzerinde heyeti aliyenizce müzakere cereyan etmektedir. Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanaatındayım. Bütün bu mütalaat ve izahat ile mevzuu bahis olan meselenin iyi ve fena cihetleri bütün rüfekaca tamamiyle anlaşılmıştır.

Binaenaleyh, müzakeratın bundan sonra temadisinden bir faide memul olmadığı kanaatındayım ve belki şu muhiti samimide şu ve bu tarzda söylenen sözler harice ve bilhassa düşmanlarımıza başka bir surette aksedebilir. Binaenaleyh mahzuru dâi olması daha çok mutemeldir. İstihsal ve ita buyurulacak karara medarı suhulet olacağı kanaatiyle, müsaade buyurursanız, iki üç kelime arzedeceğim.

Malûmu âliniz Lozan Konferansı birçok zaman temadi ettikten sonra İtilaf devletleri heyeti murahhasları heyeti murahhasamıza müzakeratın hulâsasî olmak itibariyle birtakım şeraiti muhtevi sulh projesi namile bir şey vermişti. Elinizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve çok natamam olmakla beraber, bundan anlaşılan mana ve ruh şudur ki, böyle bir sulh projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünkü doğrudan doğ-

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa

ruya istiklâlimizi muhtel şeraiti ihtiva etmektedir.

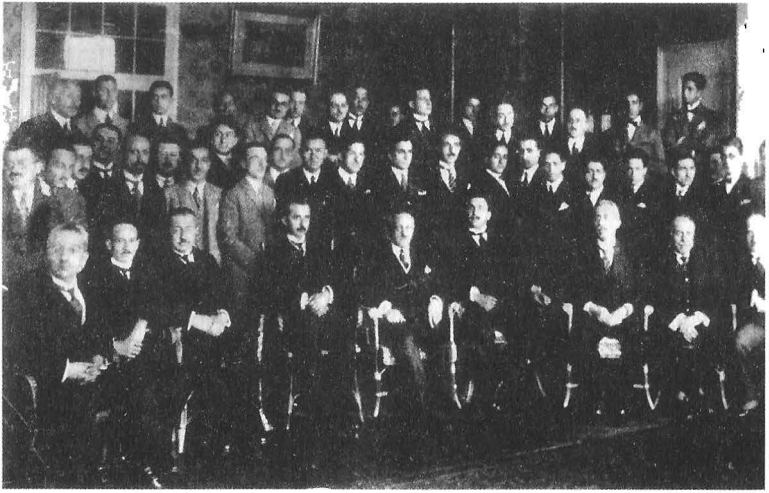
Binaenaleyh bilâtereddüt müttefikan hepimiz söyleriz ki, bu projeyi biz kabul edemeyiz, sureti kat'îyede ret ederiz. Eğer İtilâf devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz için hükümet ve Meclisimiz için harp şekli zaruretinde tecelli etmiş olur. Yapılacak başka bir şey yoktur. Yani o zaman harp ederiz. Fakat bu son noktaya vasıl olmazdan evvel mevcut ise diğer tedabire tevessül ederek mümkün olduğu kadar harpten içtinap etmek ve esasat hayatiyetimizi mahfuz bulundurabilecek şerait tahtında sulh yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiçbir arkadaşınız yoktur.

Düveli müttefikanın malûm olan projesine mukabil heyeti murahhasanız bir mektup göndermiştir, ki ağızlarda dolaşan mukabil proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı doğru-

dan doğruya İtilâf devletleri projesini, muhteviyatını tenkit etmekten ve tarif etmekten ibarettir. Bu mektup usulü, diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması muvafık olan bir tarzdır. Usule tevessül edilerek yapılmıştır. Mektubun muhteviyatı neticede "esasen ittifak ettiğimiz nikatı imza ederek sulh yapalım ve ikinci ve üçüncü derecede olan mesaili başkaca mütalaa ederek buna nihayet verelim" den ibaret olup bundan başka ayrıca bir ilâve daha yapılmıştır ki, o da, eğer İtilâf devletleri bu teklifatımızı kabul etmeyecek olurlarsa teklifatımız keenlemyekûndur.

İşte bu mektubu müteakip, cümlenizce malûm olduğu veçhile, Lozan'da konferans müzakeratı inkita şeklinde olmaksızın tatil şeklinde olarak her devletin heyeti murahhasamız da buraya geldi. Heyeti murahhasa ki Heyeti Vekileye karşı mesuldür. Heyeti murahhasanın efal ve harekâtından ve ona talimat vermiş olmaktan bittabi huzuru âlinizde mesul olan da Heyeti Vekiledir. Heyeti Vekile, heyeti murahhasamızı ariz ve amik dinledikten sonra yeni talimat vermek hususunda tereddüdü mucip birtakım noktaların mevcudiyetini dolayısıyla Heyeti Celilenize geldi.

Binaenaleyh sizden yeni bir veçhe talep ediyor. Vaziyete itila hâsıl olduktan-sonra yeni bir veçhe talep ediyor. Bendenizce mesailin her noktası anlaşıldıktan sonra yeni bir veçhe vermek lâzımdır ve bu verilecek olan veçhede bizim için çok mühim ve hayatî olan Musul meselesinin muvakkaten talikini mevzuubahis etmemek ve fakat idarî, siyasî, malî ve iktisadî vesair mesailidir. Millet ve memleketin hukukunu ve istiklâlini tamam ve emin olarak istihsal etmek ve memalikin müstahsılamızın sureti kat'îyede tahliyesini şartı esas telâkki eylemek üzere Heyeti Vekileye bir veçhe vermek muvafık olur. Heyeti Vekile bu veçhe dairesinde heyeti murahhasaya talimat mahsusa vererek teşebbusat sulhiyesinde biraz daha devam edebilir.

Lozan Konferansında Türk-ABD delegeleri

Arkadaşlar, ben şahsen vicdanıma ve kanaati fikriyeme ve bütün tefekkürat ve tahkikatına istinaden hey'eti aliyenize derim ki, hey'eti murahhasamız kendisine tevdi edilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini ilâ edecek bir tarzda dünyaya tarıtmıştır ve muvaffak da olmuştur. Binaenaleyh, eğer meseleyi hüsnü inatç etmek istiyorsak bu hey'eti murahhasaya heyeti celileniz tarafından dahi manen kuvvet verilerek mesaiye devam ettirmek lâzımdır. Bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümit var olabiliriz, ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hey'eti hükümetten kafiye talep etmek lâzımdır, ki bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümit var olabiliriz, ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hey'eti hükümetten kat'îyen talep etmek lâzımdır ki, bu iş bir an evvel meydana çıkmalıdır. Yarı sulh yapılacaksa bir an evvel yapılsın, olmayacaksa aldanmayalım. Tedabiri askeriyemizden geri kalmayalım. Ya-

ni işi tacil ve tesni etmesini de sureti mahsusada hey'eti vekileden talep etmek lâzımdır. Bazı arkadaşların imza ettiği bir takrir gördüm. Bu takrir esas itibarile ve vukubulan maruzatıma tekabül etmektedir. Ben de o arkadaşlarıma iştirak ederek o takririn Hey'eti Celilenizce kabul edilmesini menafii memleket için, sulh için ve her şey için muvafık görmekteyim. Aynı şeyi ben de arz ediyorum ve tekrar edeyim ki, böyle günlerce müzakere devam etmesin de her gün daha çok mahzurlar tevellüt etmektedir. Maruzatım bundan ibarettir. Herhalde çok müzakerat ve münakaşalattan iyi bir netice çıkmayacaktır. Müzakerenin kafiyetiyle arzettiğim takririn kabulünü teklif ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Paşa Hazretleri, hey'eti murahhasa Lozan'dan ayrılırken bir teklif vermişlerdi. Haizi ehemmiyet olmadığı söylenen bu teklife düveli mütelifte ret veyahut kabul cevabı vermiş midir?

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Bu tekliften sonra herkes ayrılıp gitmiştir ve kabul edilmemiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Malûmu âlileri bu teklif Lord Curzon'un hareketinden sonra yapılması itibariyle tabii bunun kabul ve ademî kabulüne dair bir cevap verilmedikçe henüz teklif nihayet etmiş değildir. Bendeniz tekrar hükümetten soruyorum, bu teklif üzerine bu teklifinizi kabul ettik veya etmedik diye bir teklifte bulunmuşlar mıdır? Eğer bulunmamışlarsa hukuken bizim teklifi kabul ettikleri takdirde, hukuken ricat etmek imkânı yoktur. Bu itibarla meseleyi bendeniz sordum. Paşa hazretlerinin mütalaaları bendenizi tatmin edemez.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar Hey'eti murahhasamızın vermiş olduğu mektup ve bu mektubun ihtiva ettiği teklif İtilâf devletleri murahhasları tarafından fiilen kabul edilmemiştir. O anda kabul etmek niyetinde değillerdi ve o şeraikte o günkü şeraitte kabul etmek istemiyorlardı.

Çünkü kabul etmemekle bizim heyeti murahhasamıza karşı müteahhakimane bir vaziyet almakla bizim heyeti murahhasamızın derhal yalvarmaya başlayacağını zannediyorlardı. O kadar ki, bizim heyeti murahhasamız trene bindiği bir dakikada yaptıkları mahut projeyi kalemle beraber getirmişler, hâlâ imza etmeyecek misiniz, demişlerdir. Çünkü biliyorsunuz ki arkadaşlar, bu Avrupalılar öteden beri böyle heyeti murahhaslar görmüşlerdir. Fakat bunu kabul etmemişlerdir. Kendi projelerinin imzasında teklifatında teannüt etmişler. Vaktaki bizim hey'eti murahhasamız kemali ciddiyetle bırakıp buraya hareket etti. Ondan sonra vaziyetler tebettül etti, tabii mesmuu âliniz olmuştur. Lord Curzon Londra'ya gittiği zaman izahat verdiğinde ve İsmet Paşa'nın hey'eti murahhasamızın vekâletinden bahsettiği zaman bütün arkadaşlarımız isyan ettiler ve bunu tenkit ettiler, tashih ettiler ve dediler ki, sulh olmuşken sen yapmadın da buraya geldin, dediler. Binaenaleyh ondan sonra şerihat az çok tebeddül etti ve heyeti murahhasamız buraya geldikten sonra baktılar ki, belki Hey'eti Vekile yalvarır, belki şu olur bu olur. Fakat bunu görmediler bilâkis görmüyorlar ki, Meclisimiz sağlamdır ve icabı gibi hareket etmeye muktedirdir. Binaenaleyh, ondan sonra biraz ümitler hâsıl olmaya başladı, yani hukuk noktası kalmamıştır. Bu onlar için şayanı istinat bir nokta değildir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Paşa Hazretleri, Anadolu davası alâkadar olmayan ve Anadolu zihniyetinin malı olmayan hey'eti murahhasamız şuradan buradan gelen müşavirlerin, bundan sonra hey'eti murahhasamıza iltihak etmeyeceğini hükümet bizi temin etsin.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Buna dair bir takrir vardır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar, benim anladığıma göre şuradan buradan, açık söyleyeyim, ihtimal ki Cavit ve Hüseyin beylere birtakım adamlar varmış, ben de şah-

sen sizinle hem fikir olarak hey'eti murahhasamıza ve işlerimize, ama hiçbir işimize, karıştırılmaması taraftarıyım. (Doğru sesleri) ve ümit ederim ki hey'eti murahhasa bizim ile hem fikirdir.

İSMET PAŞA (Edirne) — Arzu etmediğiniz müşavirleri beraber almayacağım.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Hak ve hakikattan ayrılmayalım, Hüseyin Cahit ve Cavit beyler gittiler, fakat bunlar kendi arzularile iltihak etmemişlerdir. Paşa Hazretleri çağırmıştır. Bu adamların bir kabahati yoktur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Cevap vereceğim. Hakikaten onlar kendiliğinden gelmemişlerdir. Başmurahhasamız davet etmesinden dolayı hâsıl olan mahzurdan belki başmurahhası mes'ul olmak lâzım gelir. Yalnız müsaade buyursanız arzedeyim mevzuu bahis olan mesele hayatî meseledir. Mesaili malîye ve iktisadîye, arkadaşlar bu hususu itiraf ederim

Cavit Bey

ki zengin değiliz. Şimdi bizim için malûm olan arkadaşlarımız vardır, onların kalp ve vicdanlarıyla her şeylerin emniyet ve itimadımız vardır. Başmurahhas bunlarla, benim bildiğime göre emin olarak onlarla çok çalışmıştır. Fakat acaba dünyada çok malûmattar tanınmış olan Cavit Bey veya bilmem ne bey için, acaba bir kerede bunlar dinlenmiş olsa idi mühim bir şey söylerlerdi denemez mi idi? (Çok doğru sesleri) İşte murahhası efkârı umumîyeye karşı bunları nazarı dikkate alarak, canım Cavit Bey gibi bir adam var da neden istifade etmiyorsunuz? Bu hususta herkesin dimağında bir ukde bırakmamak için başmurahhas zannediyorum bunu yapmıştır. Zannetmeyiniz onlar bu işin üzerinde çok oynamıştır. Elleri çok iş verilmiş. Mamafi böyle olmakla beraber, ufak mahzurlar hâsıl olmuştur. Belki çağırma-tan daha büyük mahzur ve daha büyük tereddüt hâsıl olmuştur. Belki bu hareketle o tereddüdümüz zail olmuştur. Bundan sonra bu gibi insanları içimize sokmakla tevellüt edecek mahzurları bertaraf etmiş oluruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bendenizin سوالım başkadır. Fakat müşavirlerden bahis buyuruldu. Cavit Bey hakkında bu vardır. Fakat uzun müddet (İşitmiyoruz sesleri, sesin çıkmıyor). Uzun müddet hükümetimizin İstanbul mümessiliğini ifa eden Hamit Bey hakkında bu سوال varit olamaz. Bunlar bendenizce şahsî mesâildir. Bu benim kanaatımdır. Belki doğru değildir. Fakat doğru bir şey olmadığına kaniim. Efendim, Paşa Hazretleri buyurdular ki, hey'eti murahhasamız mukabil proje verilmemiştir. Hükümet vermemiştir. Mektup vermemiştir, isim meselesidir ve Hakkı Hami Bey de bir سوال buyurdular, zannediyorum, ki işin tarzı cereyanı itibarile ufak bir zühul vardır. Hakkı Hami Bey'in Paşa Hazretlerinin sordukları bu mektup veya mukabil proje düveli müttelife murahhasları ayrıldıktan sonra verilmiştir. Halbuki ayrıldıktan sonra verilmemiştir. Evvel verilmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aksini söylediler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hayır, Hakkı Hami Bey ayrıldıktan sonra verilmiştir dediler, aksini söylediler. Halbuki evvel verilmiştir ve anlaşılmayan mesail sırf kapitülâsyonlar ve malî mesailden ibarettir. Maalesef Musul ve Karaağaç için bizim teklifimizi kabul etmişlerdir. Tabii bir imza yoktur. Yalnız itiraz edilen nokta kapitülâsyon, adli kapitülâsyonlar mesaili malîye ve iktisadîyedir. Hatta demin ismi geçen bir vatandaşın açık olarak hatta ifşaat olarak diyeceğim, Lord Curzon'a hareketinden bir az evvel adlî kapitülâsyonlarda kabul edilmiştir, demiştir. Binaenaleyh bir emri vaki vardır. Bir arkadaşımız buyurdular ki, hey'eti murahhasanız mukabil proje veya mektup dersanız mektup vermişlerdir ve bugün inkita yoktur diyor. Paşa Hazretleri inkita bilfiil vardır.

Müzakereyi bilfiil bugün açmak için Musul'un muvakkaten taliki ve Karaağaç'ın terki, yani bu ivazı bidayet emirde yapmadıkça müzakere açmanın imkânı yoktur, Heyeti Vekile ve heyeti murahhasa için. Binaenaleyh orta yerde bir hakikat vardır. Mukabil proje vardır ve heyeti murahhasanız da bunu vermekle, benim kanaatımca, veçhesini Meclisi Âliden alan hükümetin talimatından hariçbir vazifede bulunmuşlardır. Çünkü Heyeti Vekile Reisi son almış olduğu telgrafta arz etmişti, ki verdiğim talimat bir beyanname neşriyle ve inkita kelimesi telâffuz etmeksizin avdet etmeleri emrini verdiklerini burada söylediler. Müzakerenin tarzı cereyanı itibariyle ve Hakkı Hami Bey'in buyurduğu ve Paşa Hazretlerinin o tarzı ifadeye göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan ekil bu şekildedir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O sizin ifade-nize göredir. Yani ben diyeceğim ki doğru değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şahit heyeti umumîyedir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yarı siz bir meseleyi kendi hayalatınıza göre düşünüyor, vücut veriyor, hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir, beyefendi hazretleri. Bakınız bir defa İngilizler heyeti murahhasarın teklifi veçhile Musul teklifini kabul etmiş değildirler. Malûmu âlinizdir ki, Musul meselesi doğrudan doğruya onların tekliflerinin metninde bir satır ile ifade olunmuştur. İngilizler diyorlar ki, bu metin muallakta kalsın, bunu Curzon söylüyor. Bir defa o heyetinkararı değildir. Burada olduğu gibi kalacaktır. Fakat ben Cemiyeti Akvama bir mektup yazarım, belki biraz tehir ederler. Binaenaleyh, bu kabul etmek demek midir? Kabul etmek değildir. Çünkü heyeti murahhasanızın teklifi bu değildir.

İkincisi, beyefendi diyor ki, heyeti murahhasa Heyeti Vekilenin vermiş olduğu talimatın hilâfında hareket etti veyahut dahi-
linde hareket etti. Bunu söyleyecek siz değil, Heyeti Vekiledir. Bunu en çok iddia etmek vaziyetinde bulunan zatı âliniz değil, Heyeti Vekiledir.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Bütün Meclistir Paşam, zabıtlara geçmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Vakıa ben burada değilim. Bildiğimi göre Heyeti Vekile Reisi o tarihte gelmiş, vaziyeti Heyeti Âlinize izah etmiştir. Şöyledir, böyledir. Buna göre siz ne yaparsınız?

Efendiler, siz de pek makul olarak düşünmüşsünüzdür ki, yapılacak iş bir beyanname neşriyle dönmektedir. Evet böyle olunca yapılacak iş döner gelir ve halî harp avdet eder. Ancak, sizin bu şeraitinizin irsaline kadar geçen günler içinde vaziyet ve şerait tebeddül etmiştir. Bu iki şeraite göre heyeti murahhasa reisi Heyeti Vekileden iki talimat istemiştir.

Fakat o talebin vürudu ve yeni talimatın irsalî için zaman kal-

mamıştır ve konferansta bildiğimiz vaziyet hal olmuştur. Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi, o zaman heyeti Murahhasayı Tecziye gibi olsa idi, o zaman heyeti Murahhasayı Tecziye etmeniz lâzım gelirdi. Bilâsebeb harbe mi götürsün, bunu mu istiyorsunuz? Heyeti Murahhasamız makûl ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı, müzakeran kat etmediğinden dolayı ve memleketi harbe sürüklediğinden dolayı mı heyeti Murahhasayı tenkit edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz Ali Beyefendi?.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söyleyeceğim.

GAZÎ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bir haftadır söylüyorsunuz, memleketi zarardide ediyorsunuz. (Gürültüler)

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kimseyi ithama hakkınız yoktur. (Gürültüler)

HAKKI HAMÎ BEY (Sinop) — İstirham ederiz. Meclis'te emniyet yoksa söyleyiniz, Meclis'te emniyet yok mudur?

ALÎ RIZA BEY (Kars) — Bütün Meclis Paşa'nın müdafiidir. Size ne oluyor?

REİS — Meclis her vakit emniyeti muhafaza eder. Rica ederim susunuz, oturunuz.

ALÎ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Emniyeti şahsiye mefkut mudur?

REİS — Efendim, kim emniyeti şahsiye diyor? Rica ederim yerlerinize oturunuz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Sonuna kadar söyleyeceğiniz, kat'îyen kimse sözümüzü kesemez. Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Usul hakkında söz yoktur. Söz Haydar Bey'indir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Oturunuz. Usul hakkında söz yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Yalnız Paşa Hazretleri herkes söylediği sözün vatana hizmet olup olmadığını kendisi bilir. Hiç kimseden ders almaya ihtiyacı yoktur.

REİS — Rica ederim, hem diyorsunuz ki, emniyet yok, hem de gürültü yapıyorsunuz.

....

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair takrir var (Hayır, hayır sesleri, gürültüler) Efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun kifayet aleyhinde söyleyeceğim.

SIRRI BEY (İzmit) — Reis Paşa hazretleri, zatı âliniz kifayet takririni ele alamayacağınızı söylemişsiniz. Şimdi nasıl oluyor da reye koyuyorsunuz? Bugün arada fark vardır.

REİS — Efendim, Meclisi Âli hakemdir. Bugün ekseriyeti azime ile müzakerenin kifayetini kabul ettiniz. Bendeniz heyeti âlinize arzettim.

BASRÎ BEY (Karesi) — Daha evvel söz söyleyeceğimi arzetmiştim.

REİS — İstemediniz efendim, gürültü yaptınız. Reye koyduktan sonra istediniz. (Reye konulduktan sonra olmaz sesleri, gürültüler)

BASRÎ BEY (Karesi) — Efendim, reye vaz edilmezden evvel mesele bütün Türkiye'nin hayatile alâkadar en tarihi ve en muazzan bir meseledir. Eğer Meclis heyeti celilesinden bazı zevat söyler de kısmı küllisi söylemezse tarih buna susmaz, herkesin behemahal söylemesi lâzımdır. Yalnız herkesin daha kısa söylemesi mevzuubahis olabilir. Fakat efendiler benim memleketim hakkında birçok söyleyeceğim sözler vardır. Bunu arz ediyorum. Müzakere kâfi değildir, (gürültüler) ve bunu söylemeyecek olur-

sak vazifemizi ifa etmemiş oluruz.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini bir daha reyî âlinize koyuyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler el kaldırsın... (Kabul sesleri) Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir. Hiçbir tereddüt yoktur. (Şimdi belli olur, ekseriyetin olup olmadığı sesleri)

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar, Lozan'da müttefiklerle milletimiz arasında sulh akdi için cereyan eden müzakerat neticesinde heyeti murahhasamıza tevdi edilen muahede projesi, evvelâ hükümetimizce bilâhare heyeti aliyenizce tetkik edildi. Bunun üzerine, cereyan eden müzakerat hükümetimizce istima olunduğu gibi, icap eden nikatı gerek murahhaslarınız ve gerek Heyeti Vekile namına bu aciz arkadaşınız izaha çalıştı. Binnetice müzakeratın kifayeti Heyeti Aliyenizce kabul buyurularak muhtelif rüfekanın muhtelif nikat üzerinde tecelli eden kanaatları, takrirler suretinde riyaseti celileye tevdi edildi ve şimdi okundu. Mesmuu âliniz oldu. Heyeti murahhasamızın Ankara'ya avdeti üzerine Heyeti Vekileniz vaziyeti ariz ve amik müzakere etti ve tetkikat neticesinde müştereken ve hiçbir noktasında aralarında ihtilâf olmamak şartile bir esasta müttehit ve müttefik kaldı. Bu esas şudur: Bize teklif edilen muahhede projesi kat'îyen şayanı kabul değildir. Bunu kabul etmektense harp etmek daha evlâdır. Ancak müştereken hâsıl ettiğimiz bir kanaat vardır. Harp etmeden evvel müzakere ile vaziyeti istihsal etmek imkânını da gördük. Bu imkân yüzde nispetindedir. (Yüzdesi nedir sesleri) Yüzde altmış beş nispetindedir. Biliyorsunuz ki, bu takdirin derecei isabetini de zaman ve ahval ile kayıtlıdır. Bugünkü derecei isabetini de zaman ve ahval ile kayıtlıdır. Bugünkü takrirdir. Bu takrir mevcut iken hemen bunu şimdi ret ederek Mudanya Konferasile tespit edilen mukavele nihayet bulmuştur demeyi, hükümetimiz kat'îyen muvafık bul-

mamıştır. (Biz de muvafık bulmadık sesleri) Bunun için evvel emirde bir kere daha sulh aramak ve bunu mümkün olduğu kadar çabuk aramak ve anlamak şikkını ihtiyar etti. Tetkik ve tahlil neticesinde aramak için harpten evvel müzakereye girmek imkânını ancak şu şerait altında görebildi. (Kapılar açık sesleri)

REİS — Celseye yabancı sokulmuyor. (Kimse yok sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maalesef Karaağaç'ı terk etmek Musul'u bir seneye talik ile İngilizlerle noktai nazarımıza muvafık bir surette halline çalışmak, olmazsa İngilizlerin evvelce tevdi ettikleri ki Cemiyeti Akvamdır. Cemiyet tarafından da halline teşebbüs kabul edilen şekle gitmek ve herhalde Allah'ın avn ve inayeti ve milletimizin azim ve celâleti ile Musul meselesini halle çalışacağız.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Cemiyeti Akvam elimizde değildir.

RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Cemiyeti Akvam elimizde değildir. Fakat Cemiyeti Akvamın kararını kabul edip etmemek elimizdedir. (İyi sesleri) Müsaade buyurursanız ikmal edeyim. Bundan sonra Adlî kapitülâsyonların mülga olduğuna kaniiz ve Adlî istiklâlimizin bugüne kadar istihsal edilen netayicile temin edildiniz kaniiz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Açık kapı bırakınız.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Devam, devam, hadisat gösterir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Malî ve iktisadî mesaili bize bu verdikleri proje ile temin edecek şeraiti koyduk.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Gayri kâfidir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Mesaili iktisadîye umumiyet itibarile hükümetimizle birtakım şirketler arasında ve esasen hükümetimizde o şirketler arasında halli icap eden tabiaten, aklen,

mantıkan halli icap eden mesaildir. Ekseriyeti bunu bu böyle gitmek ve halletmek için hükümetiniz teşebbüs etti. Fakat bu adamlar başka yerlerde ümit beslediler, oraya gitti bu yüzden sulhu takviyeye çalıştılar. Fakat mesele elimizdedir ve ancak milletimizin kabulü ile onlar emeline muvaffak olabileceklerdir. Bunu ve bununla beraber amali millîyemiz dairesinde ve muvaffık bir surette halletmeye hazırız. Ancak sulhu esasiye mani olmasın diye muahede haricinde âtiyen müzakeresini kabul ettik. İşte efendiler, şu halde arkadaşlardan birisi malî meseleyi takririnde bahsetmişti. Biz bunu muahhedeye koymuşuzdur ve istiklâli tam ile muahhede yapmaya çalışacağız ve istiklâlimize tamamen emin olduktan sonra sulh akdedeceğiz. Bu esasat dairesinde ve tekrar müzakere aramaya ve sulh aramaya hükümetiniz müttefikan karar vermiştir. Bazı diğer mütalâat var ve olabilir. Şöyle de yapılabilir ve böyle de yapılabilir. Fakat ariz amik müzakere neticesinde ve heyeti hükümetiniz ancak böyle yapabileceğine kani olmuştur. Şu halde heyeti âlinize arz ediyorum ve istirham ediyorum. Meselenin kâfi derecede tenvir ederek müzakerenin kifayetine karar verilmesi artık meselenin intacına muvaffakiyet hâsıl olduğunu zannediyorum. Bu itibarla intaç edebilmek için bendeniz Saruhan Mebusu Reşat Bey'le rüfekasının verdiği takririn tayini esami ile reye vaz'ını teklif ediyorum ve bu suretle, hükümetin noktai nazarının ve çalışmak imkânının mevcut olup olmadığını anlayacağız ve o iradenizle amel edeceğiz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Takrir noktai nazarınıza muvaffık değildir. Nasıl teklif ediyorsunuz? Aynı ayrı ahkâmı ihtiva ediyor. Karaağaç'ı mutlak olarak terk ediyor.

REİS — Rica ederim, bendeniz izahat vereceğim, sükût edelim. Malûmu âliniz mevzuubahis olan mesele altı yedi günden beri müzakere edilmiş ve buna dair muhtelif takrirler verildi.

Hükümet en nihayet bir takririn reyî alınize vaz'ını teklif ediyor. Binaenaleyh müsaade ederseniz (Gürültüler, olamaz sesleri) nizamnamei dahilimizde musarrahdır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Böyle olmaz, bu itimat meselesi değildir. Hakkı tercihi yoktur, hükümetin bu meselede.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir kelime söylemekliğime müsaade buyurunuz. (Gürültüler) elli altmış arkadaşınızın vermiş olduğu bir takriri ve kendi fikirlerinin ne olduğunun izah edilmesi arzusundadırlar ve buna hakları vardır. Onun için sıkılmayayım. (Gürültüler) Bu mesele kimin esasına mevzu teşkil ediyor. Hangi esas teşkil ediyor, anlıyorsunuz efendi.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Olamaz efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zatı âliniz gazetelerde yazmış olduğunuz beyanatın tamamiyle aleyhinde bir fikir beyan etmektesiniz. Binaenaleyh eğer siz bir kanaat sahibi iseniz... (Gürültüler) (Bravo sesleri, alkışlar)

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Salâhattin Beyefendi her gün akşama kadar bana arazi meselesi şöyledir, böyledir diyor-du. Şimdi de kürsüye çıkıp burada başka söylüyor. Siz kanaatinizi muhafaza etmiyorsunuz. Vazifemdir söylemeliyim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Paşa Hazretleri niçin rica ediyorsunuz, bir nizamname vardır. Onu tatbik ediniz. Rica ederim, hakkı yoktur. Birinci takriri evvelâ reye koyunuz, ondan sonra...

REİS — Evvelâ takriri reye koyacağım. (Devam sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendiler, (Gürültüler)

HASAN FEHMÎ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Usul hakkında bir şey arzedeceğim müsaade buyurun. Bir takrir okunuyor reye konuluyor. O takrir ret olunursa ondan sonra diğer takrirler sırasile reye konulur ve takrir sahibi de takririni izah edebilir. Fakat birinci takrir sahibi söz istemedi. Binaenaleyh bi-

rinci takrir okunur. Reye konulduktan sonra kabul edilirse ondan sonra diğerk takrirler hakkında bir şey söylenemez ve takrir sahipleri de izahat isteriz diye söz söyleyemez. Çünkü kifayet müzakereden sonra söz söylemek hakkı yoktur. Eğer elimizdeki nizamnamei dahiliye riayet edeceksek. Binaenaleyh riayet edelim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ben bu takririmi tarihe tevdi ediyorum. Bir söz söylemekliğimden vaz geçiyorum. Çünkü söyletmek istemiyorsunuz. Hafî olsun ısrarım da budur, fakat altmış imzalı arkadaş bir takrir vermiştir. Ve bu takrir de mesele takarrür etmezden evvel verilmiştir. Maksatları da bu karara vaz olunmadan evvel heyeti âlinizin malûmu olsun, vicdan mı bu boğulacak, sesi mi boğulacak? (Anlaşılmadı sesleri)

H. RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Paşa Hazretleri, müsaade buyurursanız bir noktayı arzedeceğim. Efendiler, bir noktanın tavihi için şunu izah edeyim. Takrirlerin izahı ve sairesinden evvel hakikatta bir nokta vardır. Selis ve sarih olarak kendi kudretimce böyle söylüyorum, zannediyorum ki, mesele itimat ve ademi itimat meselesidir. Onun için diyoruz ki, biz ancak bu şekilde çalışabiliriz. Ancak bu fikirde çalışabiliriz.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Şeklinde olmağ...

H. RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, ancak bu fikirde çalışabilir. Başka türlü heyeti vekile bunu yapamıyoruz, diyor. İşte o itimatla yapamayacağımıza kanı olanlar, yani bu şekilde yapılmasını istemeyenler bize ademi itimat verir, bu şekilde yapılmasını isteyenler itimat verir. Kaybedersek başka zevat gelebilir, onlar o vazifeyi istedikleri gibi ifa eder ve bizden de kendilerine âzami fedakârlıkla muavenet beklesin.

REİS — Hiç şüphe yok, rica ederim müsaade buyurursanız.

SIRRI BEY (İzmit) — Reis Paşa verdiğim takririn evvelâ reye vaz'ını söylüyorum. (Gürültüler) Meclisin salâhiyeti yoktur. Bunu müzakere etmeye.

REİS — Efendiler celse hafıdır. Reylerinizi istimal buyurursunuz. Binaenaleyh reye vazedeceğim. Rauf Bey, talep ettiğiniz Saruhan Mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının takriridir. Takriri tayin esami ile reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı rey veriyorlar.

Şimdi kur'a ile oylamaya başlayacağım ili seçiyoruz.

Rey vermeye Ardahan'dan başlanacaktır. (Reylerin toplanmasına başlandı.)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rey vermekte...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — İçtinap ediyorum.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — İçtinap ediyorum.

NEŞET BEY (Kângırı) — ...

REİS — Reyleri istimal etmeyenler reylerini istimal buyurmak üzere tekrar okuyoruz, okundu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buradayım, rey veriyorum.

HAYDAR LÜTFÜ BEY (İçel) — Mevcudum.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Nizamname ihlâl edildiğinden dolayı rey vermiyorum. Sükûnetle muhakeme zamanını hazırlarsınız.

REİS — Nizamnameye tamamen riayet edilmiştir beyefendi.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Edilmediğini bendeniz hukuken ispat edeceğim.

REİS — Nizamname tamamen tatbik edilmiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Maalesef (esami okunmaya başladı)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Usulsüz reye vaz edildiğinden dolayı ben de iştirak etmiyorum.

REİS — Tamamile usule riayetle reye konmuştur. Rica ederim sükûneti muhafaza ediniz.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Usule muvafık olmadığından müstenkifim.

SIRRI BEY (İzmit) — Tamamile usule riayet edilmediğinden makamı riyaseti protesto makamınca rey vermediğim zapta geçsin.

REİS — Makamı Riyaseti protesto edemezsiniz, ihtar ediyorum efendim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bunların hepsi zapta geçer efendim.

REİS — Efendim Saruhan Mebusu Reşat Bey'le rüfekasının takririnin arası neticesi ve hükümetin itimat telâkki ettiği takririn reye iştirak eden (İtimat yok sadaları) (Varsa sesleri) 190 kişi reye iştirak etmiştir. Bir de isimsiz beyaz rey verilmiştir. Bir rey de müstenkiftir. Şu halde 191 olmuştur. (Buraya dahil edilmez sadası) O halde 190 kişidir. Muamele tamamdır. 170 rey ile Saruhan Mebusunun takriri kabul edilmiştir. (Alkışlar)

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — 130 kişi de ademi itimattır.

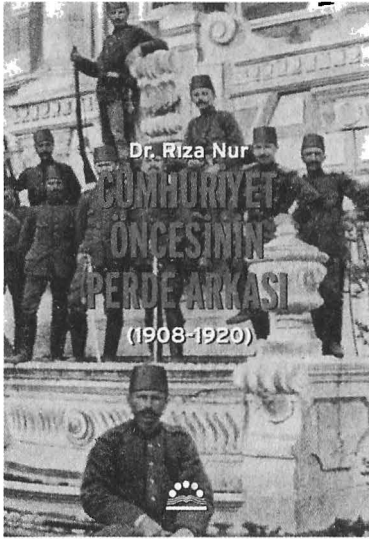
HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Muhterem arkadaşlarım, bu dakikaya kadar cereyan eden müzakerat ve münakaşatın neticesi ne tarzda teşekkül ettiği malûmu âlinizdir. Bu hususta hükümetin takip edeceği mesleğin ter-vicen red verenlere müteşekkirim. Kanaatları -ki her zaman ben-ce muhteremdir- mugayir olanlara beyanı hürmet ederim. Münakaşatlarla bizi tenvir ve tenkitlerle bizi ikaz ettiler. Fakat reylerini izhar etmekten tevekki buyuran arkadaşları da inşaallah neticei mesaimiz müsait çıkar o zaman... Bu itibarla arkadaşlar. Cenabı Hak'tan ve hafızı hakiki olan Allah'ından sulhu emin olarak istihsal etmeyi beraber temenni ederim. (İnşallah sadaları) İnşallah hak bu milletin azmi celâletinin mükâfatını ihsan edecektir. (İnşallah sadaları) ve eğer düşmanlarımız bu hakkı adaleti bizden esirgemek lüzumunda bulunurlarsa bu milletin silâhı ve azmi iradesi bunu behemahal istihsal edeceğine benim

imanım vardır. Tabii sizin de kanaatiniz budur, iştirakiniz vardır.

REİS — Perşembe günü saat ikide içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

*Türk Parlâmento Tarihi,
TBMM Vakfı Yayınları,
Ankara, 1974*

DR. RIZA NUR CUMHURİYET ÖNCESİNİN PERDE ARKASI (1908-1920)

Çağdaşımız olan bir yazarın “yazma” eserlerinden söz etmek, ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Fakat Doktor Rıza Nur’un siyasi hayatı ve eserlerinin mahiyeti gözönünde tutulursa, Türkiye dışında hazırlanmış ve belirli bir zamandan sonra okuyuculara sunulması istenmiş olan bu eserlerin niçin yazma halinde bulunduğu kolaylıkla anlaşılır.

Yazmalarla birlikte British Museum’a takdim ettiği 4 Haziran 1935 tarihli mektubunda Doktor Rıza Nur’un ileri sürdüğü bazı şartları olmuştur.

Meşrutiyetin ilânından sonra “... meb’us intihap olunup siyasi sahaya geçen”, Cumhuriyet’in ilk yıllarında “Türkiye Maarif Veziri, sonra Sıhhiye Veziri” olan Doktor Rıza Nur’un çizdiği Atatürk portresi beşeri zaafı üzerine kuruludur. Cumhuriyet tarihinin ve ricalinin değişik bir perspektiften görünüşü olan bu eserler titiz bir ayıklama sonunda bazı hakikatlerin bilinmesini sağlayabilir. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü bu eserlerin fotokopilerini Cumhuriyet tarihi belgeleri arasına katmalıdır.

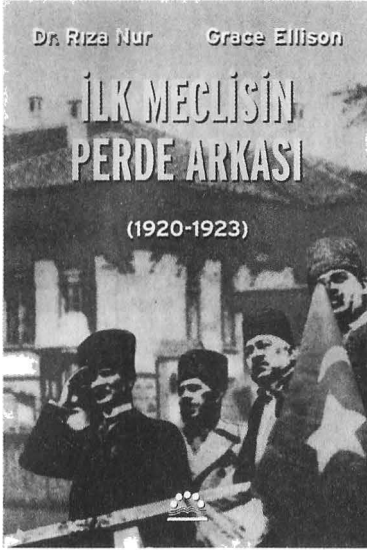
Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil

Dr. RIZA NUR

GRACE ELLISON

İLK MECLİSİN PERDE ARKASI

(1922 -1923)

Artık yine işlerin merkezindeyim. Hatta daha ziyade olarak içindeyim. Ankara'dayız. Kışlahan koyduğumuz Dârülmualliminde yatıyoruz. Düşünüyorum. Korkaklık, ümit zayıf; fakat başka çare de yok. Millet kurtulursa kuvvet ve mukavemetle kurtulacak. Lâkin bunun için silâh, cephane, para hiçbir şey de yok. Yok amma vazife çalışmaktır. Bunları tedarike, kuvvet yapmaya çalışmalı. Belki olur. Gün doğmadan neler doğar. Yolunda bulunmalı. Olmazsa ne yapalım. Hiç olmazsa vazifemizi yapmış

oluruz: Demek çalışmalı.

Mustafa Kemal, beni ve Yusuf Kemal (Tengirşek)'i sık sık davet ediyor. Kendisi tepedeki Ziraat Mektebinde yatıyor. Orada toplanıyoruz. Hükümeti nasıl teşkil edeceğimizi, devletin adı ne olacağını, nazırlara ne ad verileceğini, meclisin adı ne olacağını, ilâh... Birçok mühim şeyleri, teşkilât işlerini müzakere ediyoruz. Bu içtimalarda gâh Halide Hanım, Doktor Adnan (Adıvar), Celâlettin Arif ve Camî de var. Hepimiz on kişi kadar oluyoruz. "Devlete ne ad konacak?" dedim: "Koymağa lüzum yok. O zaten mevcut, Türkiye."

Dr. Rıza Nur

Dr. RIZA NUR

JOSEPH C. GREW

LOZAN BARIŞ KONFERANSININ PERDE ARKASI

(1922 -1923)

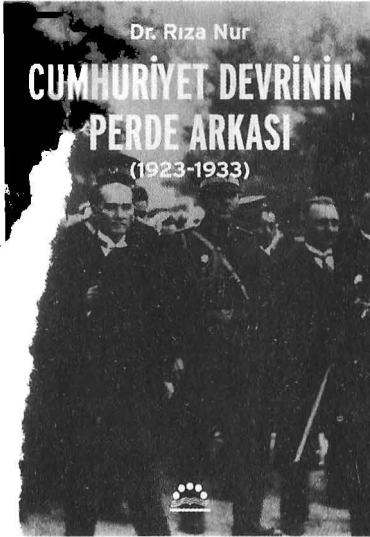

Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olan Lozan Barış Konferansının birinci (20 Kasım 1922) ve ikinci dönem (23 Nisan 1923) toplantılarını ve antlaşmanın imzalanmasını (24 Temmuz 1923), bu çok önemli olayın perde arkasını, Türk Dışişleri Bakanı ve Delegeler Kurulu Başkanı İsmet (İnönü) Paşadan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ikinci delege olarak seçilen, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur'un konferansla ilgili

hatıralarından; Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi Büyükelçi Joseph C. Grew'un günlük değerlendirmelerinden okuyacaksınız.

Konferans sırasında çekilmiş fotoğraflar ve belgelerle yakın tarihimiz açısından çok önemli orijinal bilgiler veren bu hatıra ve değerlendirmelerin, olayların perde arkasını öğrenmek isteyen okurlarımızın ilgisini çekeceğini umarız.

DR. RIZA NUR
CUMHURİYET DÖNEMİNİN
PERDE ARKASI
(1923-1933)

Cumhuriyet devrinde milletin, devletin iyilik ve kötülüğüne dair benim hiçbir dahlim yoktur. Yalnız meb'usum, ona da devam etmiyorum. Aldığım ve kaydettiğim haberler de sade meb'usluk sayesinde. İlk zamanlarda da kâh İsmet'in, Mustafa Kemal'in ağzından. İki yıl sonra, büsbütün uzaktan ve kulaktan...

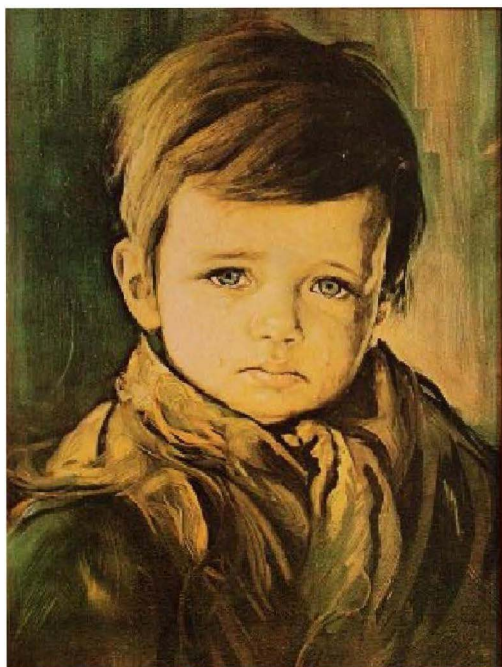
Vapur İnebolu'ya geldiği vakit, oranın memurlarından geldiler, Cumhuriyet ilân edildiğini, Mustafa Kemal'in Cumhurreisi, İsmet'in Başvekil olduğunu söylediler. Bana da İsmet'ten

olmayarak şu telgraf çekilmiş. Onu getirmişler:

İsinop Meb'usu Muhterem Doktor Rıza Nur Beyefendi Hazretle-

umhuriyetin terakkisi ve vatanın dahilen ve haricen selâbet ve Doktor Rıza Nur gibi nâdir evlâdı vatanın istinadına müfta-Bu kanaatim, Lozan'da ve Hey'et-i Vekilede arkadaşlığımız ndan daha sağlam ve samimîdir. Mezuniyetiniz zamanının ıa muntazırım. Daima muhabbet ve müzaheretinize arz-ı ih-lerim. Bilhassa gözlerinizden öperim kardeşim.

İsmet"

Bu eserle millî hareketin bir köşesini, mühim bir vak'asını hikâye ettim. Bundan maksadım millî hizmet görmüş bir Türk'ün adını yaşatmaktır. Bu Türk Topal Osman'dır. Millî kahramandır. Bir millet kendine hizmet edenleri bilmeli, sevmeli, hatırasında yaşatmalıdır. Bunları yaşatan en iyi vasıta böyle eserlerdir. Bu vazife, herkesten önce yazıcılara düşer.

Giresun'da hikâyelerini dinledim. Osman Ağa: "Siz Türk'e kılıç çekersiniz ha?.." der, gördüğünü kesermiş. Kan dökücü bir adamdı. Hiç insafı yoktu. Fakat Türk'ün düşmanları da böyle idi. Çok hizmetler etmiş bir adamdı. Sonra fecî bir surette aldatılarak, âlet edilerek ona bir meb'us öldürtülmüş, işi kapatmak için Osman Ağa da öldürülmüştür. Bu adam, Sakarya ve İzmir harplerine de bilfiil iştirak etmiş, Giresun civarından bir düziye gönüllü asker toplayıp onları zabıtlere talim ettirmiş, orduya vermiştir. Mustafa Kemal'i de onun verdiği birkaç yüz adamıdır ki, yıllarla ve kemali sadakatla muhafaza etmişlerdir.

Dr. Rıza Nur